

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TEZKİRECİLİKTEN EDEBİYAT TARİHÇİLİĞİNE GEÇİŞ
VE ABDÜLHALİM MEMDÛH'UN TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I
OSMÂNİYYE'Sİ: İNCELEME-METİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail TOLUAY

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı**

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Bayram Ali KAYA

EYLÜL - 2006

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TEZKİRECİLİKTEN EDEBİYAT TARİHÇİLİĞİNE GEÇİŞ
VE ABDÜLHALİM MEMDUH'UN TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I
OSMÂNİYYE'Sİ: İNCELEME-METİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail TOLUAY

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı

Bu tez 20/09/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yard.Doç.Dr.
Bayram Ali KAYA
Jüri Başkanı

Yard.Doç.Dr.
Hüseyin YORULMAZ
Jüri Üyesi

Yard.Doç.Dr.
Mahmut KIRKPINAR
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İsmail TOLUAY

10.09.2006

ÖNSÖZ

Tezkirecilik ile modern edebiyat tarihçiliği arasındaki farklılığı Abdülhaîm Memdûh'un Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye adlı ilk edebiyat tarihi denemesi ekseninde ele almaya çalıştık.

Bu çalışmayı hazırlarken kaynaklara ulaşmada şahsi kütüphanesinden ve yardımlarından istifade ettiğim Tahsin YILDIRIM Bey'e; bir çok konuda yardımını gördüğüm değerli hocam Yard. Doç. Dr. Hüseyin YORULMAZ'a teşekkür ediyorum.

Özellikle çalışmalarım esnasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, teşvik ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Yard. Doç. Dr. Bayram Ali KAYA'ya şükranlarımı sunarım.

İsmail TOLUAY

10 Eylül 2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEZKİRE KAVRAMI VE TEZKİRECİLİĞİMİZ.....	5
1.1. Tezkire.....	5
1.2 Tezkireciliğimiz	9
1.2.1. Yüzyıllara Göre Türkçe Şair Tezkireleri	14
BÖLÜM 2: EDEBİYAT TARİHÇİLİĞİ	17
2.1. Edebiyat Tarihi kavramı	17
2.2 Edebiyat Tarihinde Usul	22
2.3. Edebiyat Tarihçiliğimiz	26
2.3.1. Kronolojik Olarak Edebiyat Tarihlerimiz	37
BÖLÜM 3: TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE’NİN İNCELENMESİ.....	41
3.1. Abdülhalîm Memdûh’un Hayatı	46
3.2. Târih-i Edebiyât-ı Osmânîyye.....	47
3.2.1. Mukaddimesi.....	47
3.2.2. Tasnif Sistemi.....	49
3.2.3. Bölümleri	49
3.2.3.1. Birinci Bölüm - Bazı Mütalaât	50
3.2.3.2. İkinci Bölüm	53
3.2.3.3. Üçüncü Bölüm - Devr-i Teceddüd.....	53
3.2.4. Edebi Türlerin Değerlendirilişi.....	54
3.2.5. Edebî Şahsiyetler	55

3.2.5.1. Biyografi Bilgilerinin VeriliŖi.....	55
3.2.5.2. Edebî Ŗahsiyetlerin DeęerlendiriliŖi.....	57
3.2.5.3. Eserlerinin İnceleniŖi.....	60

BÖLÜM 4: TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU	62
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	155
KAYNAKÇA	158
DİZİN	161
METNİN TIPKI BASIMI	168
ÖZGEÇMİŖ.....	238

KISALTMALAR

- C** : Cilt
- DTCFD.** : Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
- Ö** : Ölüm Tarihi
- s.** : Sayfa
- S.** : Sayı
- SATŞ.** : Son Asır Türk Şâirleri
- TDD.** : Türk Dili Dergisi
- TDED.** : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
- TTK.** : Türk Tarih Kurumu

Tezin Başlığı: Tezkirecilikten Edebiyat Tarihciliğine Geçiş ve Abdülhalim Memduh'un Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'si: İnceleme-Metin	
Tezin Yazarı: İsmail TOLUAY	Danışman: Yard. Doç. Dr. Bayram Ali KAYA
Kabul Tarihi: 20 Eylül 2006	Sayfa Sayısı: VII (ön kısım) + 150(tez) + 65 (ekler)
Anabilimdalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı: Eski Türk Edebiyatı
<p>Şuara tezkireleri Klasik Türk edebiyatının birinci derecede kaynakları arasında yer almaktadır. Divan şairlerinin tanıtıldığı tezkireler, tezkirecilik geleneğinin son bulmasıyla yerini modern edebiyat tarihciliğine bırakmıştır. Edebiyat târihi ise bir edebiyâtın doğuşundan başlayarak geçirdiği bütün gelişmeleri, bu gelişmelerin safhalarını, bütün bunların sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Edebiyat târihciliği de bir milletin kültür târihinin bütün yönleriyle incelenmesinde, en önemli ilmi disiplinlerden birisidir.</p> <p>Bu çalışmamızda tezkirecilik ile edebiyat tarihciliği arasındaki geçişi ve farklılığı, ilk edebiyat tarihi çalışması olan Abdülhalim Memduh'un "Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye" adlı eserinin incelenmesi ile ortaya koymaya çalıştık.1888 yılında yayınlanmış olan Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye gerek yazıldığı dönem ve gerekse daha önceki dönemlere ait edebiyâtımız hakkında bilgiler içermektedir. Metod ve anlatım bakımından tezkireciliğin izlerini taşıyan bu edebiyat târihi çalışmasında, tasnif sistemi bakımından, yazıldığı dönemden önceki ve döneminin özelliklerini yansıtan bir çok isme gereken yerin verilmemiş olduğu görülmektedir. Bu sebeplerle eserin bir edebiyat târihi denemesi olarak kalmış olduğunu söyleyebiliriz.</p> <p>Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezkire kavramı, tezkireler ve tezkireciliğimiz hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde tezkireciliğimizin başlangıcı, gelişim süreci ve bu türün örnekleri ele alınmıştır. Burada ayrıca tezkirelerin yüzyıllara göre listesi de yer almaktadır. İkinci bölümde, edebiyat tarihi kavramı, edebiyat tarihinde usul ve edebiyat tarihciliğimiz hakkında inceleme yapıldı. Bu kavramların genel hatlarıyla incelendiği bölümde, tezkirecilik anlayışı ile edebiyat tarihciliğinin mukayese edilmesi sağlanmaya çalışıldı.</p> <p>Çalışmamızın esasını teşkil eden üçüncü bölümde ise Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin şekil ve muhteva bakımından incelenmesi yer almaktadır. Eser ayrıca tezkirecilik ve edebiyat tarihciliği bakımından incelenmiştir. İnceleme neticesinde, Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin, edebiyat tarihciliğimizin ilk örneği olması bakımından önemli olan eserin, teknik noksanlıkları ve tezkirecilik geleneğimizin izleri tespit edilmeye çalışıldı.</p> <p>Son bölümde ise Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin transkripsiyonlu metni bulunmaktadır. Transkripsiyonlu metni hazırlarken Arapça ve Farsça kelimelerin asıllarına sadık kalmaya dikkat ettik. Ayrıca Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin yazıldığı dönemin imla hususiyetlerine de bağlı kalmakla birlikte, eserin daha iyi ve kolay anlaşılabilmesi için Türkçe kelime ve eklerde günümüz Türkçe'sindeki söyleyişi esas aldık.</p> <p>Ekler bölümünde ise çalışmamızdan faydalanmayı kolaylaştırmak açısından şahıs, eser ve yer adlarının yer aldığı dizin ve metnin tamamının tıpkı basımı ilave edilmiştir.</p> <p>Bu çalışmamızla tezkirecilik geleneğimiz ile edebiyat tarihciliği arasındaki benzer ve farklı yönler, geçiş dönemi örneği olan "Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniyye" merkezli olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Tezkire, Edebiyat Tarihi, Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniyye	

Title of the Thesis: The Transition From Biographical Memoirs to the Historiography of Literature and Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye of Abdulhalim Memduh	
Author: İsmail TOLUAY	Supervisor: Assist.Prof.Dr.Bayram Ali KAYA
Date: 20 September 2006	Nu. of pages: VII (pre text) + 88(main body) + 65(appendices)
Department: Turkish Language and Literature Subfield: Clasiccal Otoman Literature	
<p>The biographical memoirs called Şuara are among the sources of first degree in classical Turkish literature. The biographical memoirs in which the Divan poets are presented left their places to historiography of literature with the decline of biographical memoir writing tradition. On the other hand, the literature history is a branch of science which researchs literature with regards to its development, the phases of this development, the reasons and the results of all these.</p> <p>In this work, the division between the historiography of literature and the biographical memoir writing tradition and the transition from one to the other are put forward while examining Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye of Abdülhalim Memduh which is the first work in literature history. Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye published in 1888 includes information about the literature of its era and the literature of the earlier times. This work of art, which bears the narration characteristics of a biographical memoir, does not give enough place to a great many of the names, the Works of whose reflect the features of the era in which they are written and the earlier periods. Thus, it can be said that this work remains as an essay on the historiography of literature.</p> <p>This examination is divided into four parts. In the first chapter, the concept of biographical memoir, Works on this genre, and our biographicak memoir writing tradition are included. In this chapter, the beginning and the development of the biographical memoir writing tradition and the examples of this tradition are dealt with. Besides, a list of biographical memoirs according to centuries is attached. In the second chapter, the concept of literature history, style in literature history and our literature is examined. Biographical memoir writing approach and historiography of literature are compared with each other in this chapter iğn which these concepts are handled with their basic characteristics.</p> <p>In the third chapter, the core of our study, is allotted to Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye. In this chapter of our study, this work is analyzed with regards to its form and content. It is also examined from the perspective of biographical memoir writing and the historiography of literature. As a result of this examination, the lacking points of Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye in its style and characterstics of the biographical memoir writing tradition are pointed together with its importance of being the first example of our historiography of literature.</p> <p>The last chapter includes the transcription of the text. While preparing the text with transcription , the original Arabian and Persian words are used. In addition to being devoted to spelling rules of the period in which Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye is written, contemporary Turkish dictation is based when Turkish words and suffixes are used to make this work be understood more clearly.</p> <p>A facsimile of the text and a names, Works and places index has been included in section for a convenient use of our study.</p> <p>With this work, the similar and different aspects of the biographical memoir writing tradition and the historiography of literature are determined while Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye which is an example of transition period is taken as centre.</p>	
Keywords: Biographical Memoir, Literature History, Abdulhalim Memduh, Tarih-i Edebiyatı-ı Osmaniyye	

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatının birinci derecede kaynakları arasında yer alan şuarâ tezkireleri şairlerin biyografilerinin ve sanatçı kişiliklerinin anlatıldığı ve eserlerinden örneklerin yer aldığı eserlerdir. Modern edebiyat tarihçiliğinin başlangıcına kadar "Tezkire", "Tezkiretü'ş-şuarâ", "Tezkire-i Şuarâ", "Tezâkir-i Şu'ara" gibi çeşitli adlarla devam eden tezkirecilik geleneği 19. yüzyıldan itibaren yerini "Edebiyat tarihi" adını taşıyan eserlere bırakmaya başlamışlardır.

Edebiyat târihi ise bir edebiyâtın doğuşundan başlayarak geçirdiği bütün gelişmeleri, bu gelişmelerin safhalarını, bütün bunların sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Edebiyat târihçiliği de bir milletin kültür târihinin bütün yönleriyle incelenmesinde, en önemli ilmî disiplinlerden birisidir.

Batıda edebiyât târihlerine ait ilk örnekler 16. yüzyılda görülmekle beraber 19. yüzyılın ilk yıllarında başlayan ilmî edebiyât târihçiliği bizde ilmî anlamda daha geç başlamıştır.

Edebiyat târihçiliğimizde ilk olma özelliği taşıyan Târîh-i Edebîyyât-ı Osmâniyye gerek yazıldığı dönem ve gerekse daha önceki dönemlere ait edebiyâtımız hakkında bilgiler içermektedir. "Edebiyat tarihi" adını taşıyan bu ilk eserle birlikte Türk edebiyatı tarihi, yavaş yavaş batılı anlamda modern bir metotla yazılmaya başlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma ile klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan şuarâ tezkirelerinden, modern edebiyat tarihçiliğine geçişin nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışıldı. Dolayısıyla tezkirecilik ile edebiyat tarihçiliğinin mukayese edilmesi sağlanmaya çalışılarak şuarâ tezkirelerinin edebiyat tarihimiz içindeki yeri de tespit edilmiş oldu.

Modern edebiyat tarihçiliğimizin ilk örneği olma niteliğine havi olan Târîh-i Edebîyyât-ı Osmâniyye'nin incelenmesiyle hem bu geçişin niteliği incelenmiş hem de edebiyat tarihçiliğimizin başlangıç ve gelişim süreci ele alınmış oldu.

Çalışmanın Amacı

Tezkirecilik ile edebiyat tarihçiliği arasındaki geçişi ve bu ikisi arasındaki farklılığı, Türk edebiyatının ilk edebiyat tarihi çalışması olan Abdülhalîm Memduh'un Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye adlı eserinin incelenmesi ile açıklamak çalışmamızın temelini teşkil ediyor.

Tezkirecilik ve edebiyat tarihçiliği üzerine genel hatlarıyla incelemede bulunarak bu kavramların muhtevasını açıklamaya çalışarak bu metinden hareketle tezkirecilik geleneği ile modern edebiyat tarihçiliği arasında mukayese yapabilmek.

Ayrıca Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin incelenmesiyle, bu çalışmadaki tezkirecilik tesirlerini ve edebiyat tarihçiliğimizin başlangıç durumunu sunabilmek.

Çalışmanın Metodolojisi

Tezkirecilik ve edebiyat tarihçiliği ile Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin incelenmesi merkezli hazırlamış olduğumuz çalışmamızı dört bölüm üzerine inşa ettik.

Birinci bölümde tezkire kavramı, tezkireler ve tezkireciliğimiz hakkında bir değerlendirme yer almaktadır. Burada öncelikle genel olarak tezkirecilik kavramı üzerinde durarak tezkireciliğin başlangıcını ve gelişimini anlatmaya çalıştık. Daha sonra Türk edebiyatında tezkireciliğin başlangıcını, gelişim sürecini inceledik. Ayrıca Tezkirelerimizin yüzyıllara göre listesini de ilave ettik.

İkinci bölümde, edebiyat tarihi kavramı, edebiyat tarihinde usul ve edebiyat tarihçiliğimiz hakkında bir inceleme yaptık. Edebiyat tarihi anlayışını genel hatlarıyla anlatmaya çalıştık. Edebiyat tarihi çalışmalarında uygulanan usuller hakkında bilgi verdikten sonra bizdeki edebiyat tarihi çalışmaları üzerine genel bir değerlendirme yaptık. Bazı edebiyat tarihi çalışmaları hakkında incelemelerde bulduk. Ancak şunu belirtmeliyiz ki edebiyat tarihleri arasından daha çok o döneme yakın olan eserler seçtiklerimiz üzerine incelemeler yaptık. Çalışmamızın temelini edebiyat tarihlerinin tamamının incelenmesi olmadığından mütevellid böyle bir tercihte bulduk.

Çalışmamızın büyük bir bölümünü teşkil eden üçüncü bölümde ise Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'nin şekil ve muhteva bakımından incelenmesi yer almaktadır.

Öncelikle eserin yazarı olan Abdülhalîm Memdûh'un biyografisini verdik. Metnin incelenmesini çeşitli başlıklar altında yaptık.

Eserin tasnif sistemini incelerken yazarın hangi ölçülere göre bir sınıflandırma yaptığını bulmaya çalıştık. Daha sonra yazarın edebî türleri ve edebî şahsiyetleri değerlendirmesini inceledik. Burada edebî şahsiyetlerin, biyografilerinin, şahsiyetlerinin değerlendirilişinin ve onlara ait olan eserlerin değerlendiriliş biçimini ele almaya çalıştık.

Bu incelemelerin neticesinde tezkirecilik ve edebiyat tarihçiliği bakımından metin değerlendirmeye tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular açıklanmıştır.

Son bölümde ise Târih-i Edebîyât-ı Osmâniyye'nin transkripsiyonlu metni bulunmaktadır. Metni Latin harflere aktarırken Arapça ve Farsça kelimelerin asıllarına mümkün mertebe sadık kalmaya dikkat ettik. Ayrıca Târih-i Edebîyyât-ı Osmâniyye'nin yazıldığı dönemin imlâ hususiyetlerine de bağlı kalmakla birlikte, eserin daha iyi ve kolay anlaşılabilmesi için Türkçe kelime ve eklerde günümüz Türkçe'sindeki söyleyiş esas aldık. Günümüzde telaffuzu değişmiş olan kelimelerde de bugünkü söyleyişi tercih ettik. Fakat metinde yer alan daha önceki dönemlere ait alıntılarda ise o dönemin söyleyiş hususiyetleri korunmuştur.

Bu arada, metnin bir çok yerinde yanlış kullanılan noktalama işaretlerinde uygun düzeltmeler yaptık. Târih-i Edebîyât-ı Osmâniyye'de geçen dipnot ve parantezleri yazar kendisi kullanmıştır. Ancak müdahale edilmesi gerektiğine inandığımız yerlerde kullandığımız dipnotların diğerleriyle karıştırılmaması için, sonlarına (İ.Toluay) ifadesini ekledik. Metnin orjinaliyle takip edilmesini kolaylaştırmak için sayfa numaralarının yazımında; Hicrî târihlerin Miladî karşılığını vermesinde ise köşeli parantez kullandığımızı belirtmeliyiz..

Çalışmamızın sonunda ise eserden faydalanmayı kolaylaştırmak açısından Tarîh-i Edebîyât-ı Osmâniyye'yi kapsayan şahıs, eser ve yer adlarının yer aldığı dizin ve metnin tamamının tıpkı basımı ilave edilmiştir.

Çalışmamızı hazırlarken alıntılar yaptığımız kaynakları, alıntının geçmiş olduğu kısımda parantez içersinde gösterdik. Araştırmalarımız esnasında istifade etmiş

olduğumuz eserleri “ Harvard usûlü kaynak gösterme” metoduna göre çalışmamızın sonunda verdik.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bulguları ve genel değerlendirmeleri “Sonuç ve Öneriler” bölümünde ifade ettik.

Bu çalışmamızla tezkirecilik geleneğimiz ile edebiyat tarihçiliği arasındaki benzer ve farklı yönler, geçiş dönemi örneği olan “Tarih-i Edebiyatı-ı Osmâniye” merkezli olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: TEZKİRE KAVRAMI VE TEZKİRECİLİĞİMİZ

1.1. Tezkire

Klasik İslam edebiyatında bir meslekten yetişmiş ve tanınmış kişilerin, bilhassa da şairlerin biyografilerinin ve sanatçı kişiliklerinin anlatıldığı ve eserlerinden örnek metinlerin verildiği eserlerin genel adı olarak “tezkire” kavramı kullanılmaktadır. Arapça zıkr kökünden türetilmiş bir kelime olan tezkire, hatırlamaya vesile olan şey anlamına gelmektedir. Bir şeyi hatırlatmaya ya da bir haberi bildirmeye yarayan kısa pusula; herhangi bir iş için izin verildiğini bildirmek üzere hükümetten alınan kâğıt; askerin terhis olduğunu gösteren belge; aynı şehirdeki resmî daireler arasında gidip gelen yazışma, bunların başlıcalarıdır. Fakat bütün bunların ötesinde tezkire, edebiyat terminolojisi olarak sözü edilen çalışmalar anlatmış oldukları çevrenin ismi ile anılırlar. Şâirleri anlatanlara Tezkire-i Şuarâ veya Tezkiretü's-şuarâ, velileri anlatanlara Tezkiretü-evliyâ, hattatları anlatanlara da Tezkiretü-hattâtîn adı verilir. Geniş bir kullanım alanı olmasına rağmen tezkire denince akla daha çok şairlerin hayatları ve şairlerinden söz eden kitaplar. Bu çalışmaların önemli bir bölümü tezkire kelimesini özel bir ad olarak taşıdıkları gibi, ayrı bir isim taşıyanlar da çoğu kez tezkire olarak anılmışlardır. (Pala, 1995; Levend, 1988; İpekten ve diğ, 2002)

İsimlere ya da mahlaslara göre alfabe sırasına göre tertip edilen tezkirelerde, kişilerin biyografileri meslekî hayatları hakkında bilgiler verilirken ayrıca da şairlerinden örneklere de yer verilir. Bu şair örnekleri genellikle, gazel ve kasîde matla'ları, kıtalar ve rubâilerle mesnevîlerden seçilmiş olan kısa parçalar, bazen de gazel örneklerine de yer verilmiştir. (Levend, 1988: 119)

Oldukça eski bir tarihe sahip olan “biyografi” anlayışı, tezkireciliğin temelini oluşturmaktadır. Şahısların hayatlarının anlaşılıp öğrenilmesi çoğu tarihçi için önem taşımaktadır. İşte bu açıdan yaklaştığımızda biyografi türünün tarih bilimi açısından da oldukça büyük öneme sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Bu anlamda İslâm dünyasında tarih, çok fazla önem verilen bilim dallarından biridir. Tarihin alt dalları içinde ise biyografi, çok önem kazandı. Çünkü İslâm tarihçiliği, Hz. Peygamberin hayat ve faaliyetlerinin incelenmesiyle yani biyog-

rafi ile başlamıştır. Kısacası İslâm tarihinin kaynağını, hadis toplamada, özellikle de Hz. Peygamberin gazalarına ait hadislerin toplanmasında aramak gerekir. Bir hadisin değeri ve doğruluğu büyük ölçüde isnadın doğruluğuna ve kesintisizliğine bağlıdır. Bir hadisin nakledilişi üzerine zikr edilen biyografik veriler onun doğruluğunun da senedi sayılmaktadır. Giderek sonraki tarihçiler bu alanı genişletmişlerdir. Böylece hadisten doğan tarih ilmi, kendine has ananevî takdim tarzını muhafaza ederek dildiler tarafından toplanmış tarihî malzemeye yaklaşmıştır. (İpekten ve diğ., 2002: 7)

Bununla birlikte başta Hz. Peygamber olmak üzere İslâm tarihinde önemli yere sahip kişilerin topluma örnek kişiler olarak anlatılmaları da biyografi türünü her zaman için ön planda tutmuştur. İşte bu açıdan biyografi geleneği, İslâm tarihçiliği içinde çok önemli bir yere sahiptir.

Tarih kitaplarını, İslâm devletleri ve hükümdarları tarihleri, vezirler tarihleri, kâtipler tarihleri, emirler (beyler) tarihleri, fakihler tarihleri, kurra-hafız-muhaddisler tarihleri, tarihçiler tarihleri, nahivciler-lügatçiler- edipler- şairler tarihleri, zahidler-mutasavvıflar tarihleri, kadınlar tarihleri, musikişinaslar tarihleri, eşraf-cömert kişiler tarihleri, zekiler-akıllılar tarihleri, tabipler tarihleri, mezhepler tarihleri, cömertler-cesurlar-sakatlar gibi çeşitli kişilerden söz eden tarihler, peygamberler-sahabe-eşraf tarihleri, Kureyşten-mevâlîden bahseden tarihler, râvîler ve müelliflerden söz eden tarihler, mucemler-meşyahalar, belli bir ad taşıyan kişilerden, uzun yaşayan ve genç ölen kişilerden bahseden tarihler, tek bir kişinin hayatını anlatan eserler, şehir bölge, ülke tarihleri, olaylardan bahseden tarihler, hem olaylardan hem vefeyattan söz eden tarihler, genel biyografi kitapları, alfabetik biyografi yazarları, vefeyât tarihleri olmak üzere çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Görüldüğü gibi bu tasnifin tamamı yakım biyografi ile ilgilidir. (İpekten ve diğ., 2002: 7)

İslâm tarihinin ilerleyen dönemlerinde bilgin ve muhaddislerin siyasî tarih alanındaki yerini tarihçiler almaya başladılar. Bununla birlikte daha çok belli bir grubun ya da bir sınıfa mensup kişileri bir araya getiren eserler yazılmaya başlandı. Bu tür çalışmalar giderek, farklı meslek mensuplarından insanları da kapsamaya başlamıştır. Bu tarz meslek mensuplarıyla ilgili ilk eserlerin mutasavvıflarla ilgili olarak kaleme alındığını görmekteyiz. Bu türün ilk örnekleri Türk edebiyatında da mutasavvıfların hayatlarının anlatıldığı eserler olmuştur.

Şiir alanında bunların elde bulunan ilk örneği, Muhammed b. Sallam el-Cumâhî'nin (Ö.865) "Tabakatü's-şuarâ" adlı eseridir. Bu eser aracılığıyla erken dönem şairleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. El-Merzubânî'nin (Ö.990) Mu'cemu's-şuarâ adlı eseri ile birlikte şairler alfabetik olarak sıralanmaya başlanmıştır.

XII. yüzyıldan itibaren kronolojiye dayalı tarihçilik gelişmeye başladı. Bu tarz tarihlerin başına insanlığın yaratılışıyla başlayan umûmî tarih veya İslâmın yükselişi ile başlayan genel tarihler de bu dönemde eklenmeye başlandı. Biyografi bu eserlerin içinde yer almaya devam etti. Tarih alanındaki bu gelişmeler biyografilerin yüzyıllara göre tanzim anlayışını getirirken, ölüm tarihi esasına dayalı yeni tertip şekli de kullanılmaya başlanmıştır.

XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden bu gelenek, müteakip yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklere bırakmaya başladı. Farsça'da türün ilk Örneğini Lübâbü'l-elbâb (1221) adıyla Muhammed el-Avfi (Ö.1232) vermiştir. Eser, bir mukaddime ve 12 babdan oluşmaktadır. Yazar, yedinci baba kadar" şiirin erdeminden söz etmiş, şiir yazan devlet adamları ve bilginleri anlatmış, 8 ve 10. bablarda Tahirîler, Sâmânîler, Gazneliler ve Selçuklular dönemi şairlerini tanıtmıştır. Son iki bab, tanışıp görüştüğü şairleri ihtiva eder. Uzun zaman dikkat çekmeyen bu eser, edebiyat tarihi açısından kıymetli bir kaynaktır. Avfi'nin izlediği yöntem daha önceki Arapça yazılan biyografiler gibidir.

Avfi'nin yolunu Molla Câmî (Ö.1493) takip etti. İran edebiyatının büyük şairlerinden Molla Câmî, Türk edebiyatı üzerinde derin tesirleri olan bir aydındır. Dilimizde ilk biyografi çalışması olan Nefehâtü'l-üns çevirisi onun eseridir, Onun sekiz bölümden meydana gelen Baharistan adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştı. Bu bölümde, toplam 38 şairden söz edilir. Bu eser, başta Nevayî olmak üzere Türkçe şairler tezkiresi yazarlar üzerinde çok etkili olmuştur.

Fakat Fars edebiyatında asıl dikkate değer örnek, Devletşah b. Alaü'd-devle (Ö.1486) tarafından kaleme alınan Devletşah Tezkiresidir. (1487) Çağının Önde gelen devlet ve kültür adamı Ali Şir Nevayî'ye sunulan bu eser, mukaddime,yedi tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Tezkirede yer alan toplam şair sayısı da 149'dur. Devletşah ele aldığı şairlerin hayatlarını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler de verir. Bu haliyle tezkire, daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir. (İpekten ve diğ,2002: 8)

Baharistan ve Devletşah Tezkiresi'nden sonra yine o çevrede yazılan bir başka tezkire ise Türkçe'deki pek çok türde ilk çalışmanın sahibi olan Ali Şir Nevayî'ye (1441-1501) aittir; Mecâlisü'n-nefâis (1491). Mukaddime ve yazarın meclis adını verdiği sekiz bölümden meydana gelen eser, bu haliyle Câmî ve Devlet-şah'ın eserlerine benzemektedir. Tezkirede şairler her sekiz ayrı mecliste kronolojik olarak sıralanmıştır:

I.Meclis, Nevayî doğmadan önce yaşayan şairler.

II.Meclis, Nevayî'nin çocukluğunda ve gençliğinde tanıdığı fakat tezkire yazıldığında ölmüş olan şairler.

III.Meclis, Nevayî'nin çağdaşı olan şairler.

IV.Meclis, Bilgin şairler.

V.Meclis, Horasanlı şair mirzalara ve hükümdar ailesi şairler.

VI, Meclis; Horasan dışında yaşayan bilim adamı ve şairlere;

VII.Meclis; Sultan ve şehzadelerden şair olanlar.

VIII.Meclis; Dönemin padişahı Sultan Hüseyin Baykara.

Mecâlisü'n-Nefâis'de Herat, Horasan ve Azerbeycan'da yaşayan ve çoğu Farsça yazan 455 şaire yer verilmiştir. Bunlardan 43'ü Türk veya Türkçe yazan isimlerdir. Nevayî, bu şairler hakkında uzun uzun bilgiler vermemiş, çoğuna ancak, bir iki satır yer ayırmıştır. Her şairin bir, büyük şairlerin iki, üç beytini de örnek olarak verir.

Mecâlisü'n-Nefâis Çağatay edebiyatı, özellikle de İran edebiyatı için çok mühim bir kaynaktır. Fakat asıl Önemli yanı Anadolu'da meydana gelen tezkirelere modellik etmiş olmasıdır. (Levend, 1988: 254)

Anılan bu üç eser, Herat'ta yazıldıkları için Herat ekolü tezkireleri olarak adlandırılırlar. Bu ekolün başlıca temsilcileri olan Câmî, Devletşah ve Nevayî, ortaya koydukları bu eserlerle hem daha sonra Osmanlı ülkesinde çıkacak Tezki-re-i

şuarâ türünü derinden etkilemişler, hem de edebî biyografiye ivme kazandırmışlardır.

Sözü edilen bu biyografiler, konularına ve bakış açılarına göre küçük farklılıklar göstermekle birlikte ortak bir medeniyetin ürünü oldukları için belli ortak noktalara da sahiptirler. Biyografisi yazılan kişi hemen daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirilmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri pek yer almaz. Buna karşılık kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tesbit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şairlerin şiirlerinden ise örneklere de yer verilir, onların edebî kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir.

Çağatay edebiyatında Nevâyî ile başlayan gelenek kısa, bir süre sonra Osmanlı edebiyatına da. Batı Türkçesi geleneğinde de biyografilerin umûmî tarihler içerisinde bulduklarından ilk dönem tarihlerinin çoğunda biyografiler yer almıştır. Şairler tezkiresi olarak ilk örnek Sehî Bey tarafından kaleme alınmıştır. Sehî Bey ve onu izleyen ilk dönem biyografi yazarları, kendilerine Câmî'nin (Ö.1492) Baharistan'ı (1487). Devletşah'ın (Ö. 1495) Tezkiretü's-şuarâ'sını (1487) ve Mecâlisü'n-nefâis'i örnek almışlarsa da XVI. yüzyıla kadar gelişen edebî birikim ve onları hazırlayanların bir araya getirilmesi bir ihtiyacın neticesidir. Sehî Bey'den sonra özellikle Latifi ve Âşık Çelebi şair biyografileri konusunda başarılı örnekler vermişlerdir. Latifi'nin tezkiresi Türkiye Türkçesi ile yazılmış ikinci eser olmakla birlikte, bu türde ilk kez tezkire adıyla hazırlanmış bir eserdir. (Levend, 1988: 261; İpekten ve diğ.,2002: 10)

Onu izleyerek daha sonra bu türde eser veren on üç yazar da eserine tezkire adını vermiştir.

1.2. Tezkireciliğimiz

Osmanlı edebiyatı ve kültüründe çeşitli mesleklerde tanınmış kişilerden, evliyalardan, hattatlardan, mimar ve musıkî ustalarından bahseden, onların hayatları ve sanatları hakkında bilgi veren “Tezkire”ler arasında şairleri ele alan “şuarâ tezkireleri” ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her

meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir tür anlamı kazanmış ve belirli bir meslekte tanınmış kişilerin, mesela velilerin, hattatların, mimar ve musikî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden edebî geleneğin adı olmuştur. Edebiyatımızda ilk örneğini 15. yüzyılda Ali Şir Nevâyî'nin verdiği şair tezirelerinin sayısı 20. yüzyıla kadar süren uzun zaman içerisinde 34 civarına ulaşmıştır.

Tezkireler divan edebiyatı, özellikle de divan şairleri söz konusu olduğunda başvurulacak ilk kaynaklardır. Tezkirelerin kaynak eser olmalarının yanında nesir alanında Türk edebiyatının önemli örnekleri arasında da yer almaktadır.

Klasik edebiyattaki tezkireler, tezkire geleneğinin takipçisi olduğundan sistem olarak onlarla aynıdır. Önsöz diyebileceğimiz bölümde yazar Cenâb-ı Allah'a hamd ve hazreti peygambere dua ettikten (hamdele ve salvele) sonra kitabını niçin yazdığını açıklar. Bu kısımda özellikle üzerinde durulan konular Kur'an'da şiir aleyhindeki hükümlerin nasıl yorumlanması gerektiği ve bu hükümlerin aslında hangi kişileri kapsadığıdır. Bu bölümde bazı tezkire yazarları eserini hangi yöntemleri kullanarak yazdığını ve eserine girecek isimleri nasıl seçtiğini de açıklar. İşte bu anlatımlara sahip tezkirelerin mukaddime bölümleri bir nevi poetika denemeleridir. (İpekten ve diğ, 2002: 12)

“Eserin mukaddime bölümünün ardından şairlerin biyografilerine geçilir. Bu bölüm de kendi arasında bir kaç kısma ayrılabilir. Tezkirecilerin çoğu, yine kendilerinden önceki örneklere bakarak hanedan mensuplarını ayrı bir bölümde ele almışlardır, Tezkirenin çatısını meydana getiren şairler bölümünde Osmanlı ülkesinde yetişmiş ve Türkçe şiirleriyle tanınmış şairler yer alır. Burada yer alan şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatlarındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yefi bazen şairle ilgili bir ya da bir kaç anekdot, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. Bu muhteva, bize Herat tezkirelerinden girmiş, tezkirecilik tarihi boyunca da benzer ölçüler içinde devam etmiştir. Sadece son tezkirecilerimizden sayılan Fatin, seçtiği örnek şiirleri biyografinin önüne geçirerek yarar sağlamayan bir yenilik yapmıştır.

Biyografiye yönelik bu bilgiler tezkire yazarının imkânlarına, şaire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına, ayrıca yazarın bakış açısına bağlı olarak uzayıp kısalmaktadır. Âşık Çelebede son derece ayrıntılı ve uzun biyografi tam. Fâizî'de sadece şairin adı, işi ve ölüm tarihinden ibaret bir şekle dönüşür. Güftî ise manzum tezkire yazan tek isimdir.

Tezkirelerin sonunda hatime adı verilen bir sonuç bölümü yer alır. Bu kısımda da tezkireci, eserini yazarken karşılaştığı sıkıntıları anlatır, eserini başarılı kılması için Tanrıya yakarır, okuyandan ve yazandan beklentilerini sıralar”. (İpekten ve diğ, 2002: 12).

XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü, geniş zaman dilimi içinde farklı şekillerde karşımıza çıkar. Bu eserler Herat ekolü tezkireleri kendilerine örnek almakla birlikte, başta tertip tarzı olmak üzere bir çok değişikliğe de uğramışlardır. Herat tezkireleri tasniflerini tabaka üzerine kurarken bizde bu yöntemi Latifi çok pratik bir şekle dönüştürmüş ve şairleri alfabetik olarak sıralamaya başlamıştır. Latifi'den sonra bu çağdaş usûl, küçük istisnaları dışında Türk tezkireciliğinde daimi usul olmuştur.

“Her ne kadar bu tertip tarzı fikri Âşık Çelebi'ye aitse ve kendisinden önce başka Müslüman biyografi yazarlarınca kullanılmışsa da Türk tezkirecilik tarihinde yöntemin ilk uygulayıcısı Latifi olmuştur. Latifi sadece tertip tarzıyla değil, biyografiye kazandırdığı ivme ile artık klasik biyografinin sınırlarını çizmiş, Âşık Çelebi ve antoloji tipi tezkireler hariç kendinden sonraki biyografi yazarları büyük ölçüde onu izlemişlerdir. Başka bir ekol olan Âşık Çelebi, tertip tarzının kullanışsızını ve ortaya koyduğu geniş biyografi yapısı, çok özel yeteneklere ihtiyaç gösterdiğinden kendisinden sonra pek takipçi bulamamıştır. Sehî ve Ahdî dışındaki XVI. yüzyıl tezkirecileri, şairlerin kendilerine has bir sınıf olduklarına, meslek ve diğer sosyal ölçülerine bakılmaksızın bir bütün olarak ele alınmaları gerektiğine inandılar. Bu kanaat XVIII. yüzyıla kadar benzer şekilde devam etti. Fakat ortaya çıkan birikim bu yüzyılda Esrar Dede ve Akifi kendi çevrelerinin şairlerini bir tezkirede toplamaya götürdü. Böylece Esrar, sadece mevlevî şairlerden, Akif de Enderun'da yetişenlerden ibaret zümre tezkirelerini kaleme aldılar. Bunu daha sonra Ali Emîrî Efendi, Tezkire-i Şuarâ-yı Amîd'de ve İşkodra Şa-/r/eri'nde sadece aynı şehirde doğan biyografilerden ibaret tezkire haline getirdi. XIX yüzyıl toplumun kendi medeniyetinden kuşkuya düştüğü, buna bağlı olarak da yenilik arayışlarının derinleştiği dönemdir. Pek çok başka alan gibi değişen ve yenileşen insan, edebî sahada" da bir beklenti içinde idi. Toplumda derinden hissedilen ikilem biyografiye de yansdı. Esad Efendi, Arif Hikmet ve Fa-tîn klasik geleneği sürdürürken Tevfik ve Mehmet Tevfik mevcut birikimi değerlendirip bütün Osmanlı şairlerini tekbir eserde toplamaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamadılar. Öte yandan Esâmi ve Osmanlı Şairleri ile Nâcî, Eslafve birkaç eseriyle Faik Reşat, Osmanlı Müellifleri ve başka Örnekleriyle Mehmet Tahir, Sidl-i Osmanîile Mehmet Süreyya bu yeni arayışın ürünleri olan çalışmalarını verdiler” (İpekten ve diğ., 2002: 14-15).

Türkçe şair biyografisi yazma geleneği Doğu Türkçesi'nde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini tam olarak devam ettirememiştir. Nevayîden sonra ancak Sâdıkî ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da tersine bir yapı söz konusu olduğu için, başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, XVI. yüzyıldan sonra yeni örnek üreti-

XVI. yüzyıl tezkirelerinin bir özelliği, ele aldıkları şairlerin büyük bölümünün kendi dönemlerinden önce yaşamış olmalarıdır. Bu yüzden biyografiler, toplanan bütün

bilgileri ihtiva ettiklerinden dolayı, oldukça uzundurlar. Buna karşılık örnek şiirler ortalama biyografinin üçte biri kadar bir bölümü kapsar.

XVII.yüzyıl tezkirecileri ise daha çok kendi çağdaşlarını kaleme almışlardır. Bu yüzden söylenen şeyler bilinenin tekrarı mahiyetinde olduğundan tezkirelerin biyografi kısımları kısalmış, buna karşılık örnek verilen şiirler artmıştır.

Riyazî Tezkiresi bu iki yüzyıl arasında geçiş dönemi özelliklerine sahip bir eserdir. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler, giderek antolojik tezkireler diyebileceğimiz bir tarzın doğmasına sebep olmuştur. Bu tarz tezkirelerde bir kaç kelimelik biyografik bilgi ve uzun şiirler yer almaktadır, Mesela Fâizî'de örnek şiir sayısı 545 beyte kadar çıkar. Fâizî ile başlayan bu antoloji tipi tezkirecilerinin diğer temsilcileri Yümnî. Seyrekzade Asım, Beliğ, Silahdarzade Mehmed Emin ve Şefkattir.

XVIII yüzyıl ise kendinden önceki döneme bir tepki ve XVI. Yüzyılda meydana getirilen tezkirelerin bir nevi özentisidir. Bu sebeple ki sözü edilen yüzyılda biyografiler tekrar XVI. yüzyıldaki gibi uzun tutulmuş, buna mukabil örnek şiirler metinlerinde azalma olmuştur. Safayî, Salim ve Râmiz bu tarz tezkirelerdir. Küçük hacmi ile Mucîbî bir ara örnek olarak değerlendirmek mümkündür.

Tezkireler, çeşitli sanatlar ve secilerle işlenerek kaleme alındıkları için kendileri de birer edebî eserdirler, Fakat burada standart bir tezkire yazıcılığından söz etmek mümkün değildir, ilk örnek olan Sehî Bey Tezkiresi, üslûp, ifade ve terminoloji açısından da acemilikler gösterir, Bu konuda da Latifi Tezkiresi daha sonraki yazarlara modellik etmiştir. Latifi eserini kendi çağının yazı dili ile fakat bu eserin bilgi vermeyi hedefleyen bir çalışma olduğunu da unutmadan kaleme almıştır. Kendisinden sonra tezkire yazarı Hasan Çelebi, Sslim ve Râmiz süslü ve mutantan bir anlatımı tercih etmişlerdir. Aralarında bu mânada üslûp farkı bulunmasına rağmen tezkireler, aynı sanat ve kültür telakkisinin ürünleri oldukları için biçim ve muhteva yanında üslûp, dil ve terminoloji bakımından da benzerlik gösterirler,

Tezkirecik biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu yüzden ki tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük Ölçüde şaire yöneliktir. Bu özelliğiyle adı geçen eleştiri sistemi, eseri esas alan modern eleştiriden ayrılır. Ama bu ifade, tezkirelerin

sadece biyografik çerçevede kaldıkları anlamına gelmemelidir. Tezkirelerde, Özellikle verilen Örneklerden önce şairin sanatına yönelik önemli değerlendirme unsurlarına da rastlanır.

“Tarih ve onun özellikle İslâm aleminde en önemli alt dallarından biri olarak biyografi, sözü edilen uygarlığın dünyaya en dikkate değer armağanlarından biridir. Meseleye Türk biyografi geleneği açısından bakıldığında da Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen özellikle Şuarâ tezkiresi türü, en güzel ve başarılı örneklerini Türkçe’de, Özellikle Osmanlı Türkçesi çerçevesi içinde vermiştir. Tür, Doğu Türkçesi dairesi içinde başlamış olmakla birlikte orada sadece sınırlı sayıda ürün ortaya koyabilmiş, buna karşılık Batı Türkçesi hem sayı hem de nitelik bakımından zirve eserlere sahip olmuştur. Üstelik tür, Türkçe’de XVI.yüzyıldan XX.yüzyıl başlarına kadar kopmadan ve hiç boşluk bırakmadan sürüp gitmiştir, II. Murat devrinden itibaren kalburun üzerinde kalacak hiç bir şairimiz yoktur ki onunla ilgili yazılı bir biyografik bilgiye rastlamayalım. Bunun en önemli sebebi İstikrarlı bir siyasî politika ve buna bağlı bir bilim anlayışı geliştiren Osmanlı devlet yapısıdır. Aynı perspektifi yansıtır olmasına rağmen Selçuklu’dan alınan mimarî gelenek nasıl geliştirilerek mükemmel bir çerçeveye otur-tulduysa benzer biçimde şairler tezkiresi geleneği de yüzyıllar içinde mükemmel doğru bir gelişme göstermiştir.

Kuşkusuz tezkirelerde verilen bilgiler bugünkü biyografi ölçülerine göre eksiktir. Ama Batı ülkeleriyle mukayese edildiğinde bu anlayış kendi çağının çok önündedir” (İpekten ve diğ, 2002: 14-15).

Bu önemli Özelliklerine rağmen tezkire birikimi, başka benzer birikimler gibi çağdaş bir organizasyona dönüşmemiş ve çağdaş biyografi bize Batıdan gelmiştir. Belki bunun tek istisnası, gençliğinde klasik biyografi ile yakinen ilgilenen Behçet Necatigil’in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü adlı çalışmasıdır. 36 tezkirenin on ikisi yeni harflerle, on üçü de eski harflerle yayınlanmıştır.

Bu eksiği bir ölçüde giderecek toplu değerlendirmelere de gidilmiştir. Nail Tuman’ın Tuhfe-i Nailî adıyla hazırladığı değerlendirme çalışması da yayınlanamamıştır. Bizde, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, (1988) bunun ilk, fakat yetersiz örneklerindedir.(İpekten ve diğ, 202: 15)

1.2.1. Yüzyıllara Göre Türkçe Şair Tezkireleri

XV.Yüzyıl

1. Ali Şir Nevâyi, Mecalisü'n-Nefâ'is

XVI. Yüzyıl

1. Sehî Bey, Heşt Behişt
2. Latîfi, Tezkire-i Şuara
3. Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ
4. Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ
5. Hasan Çelebi, Tezkire-i Şu'arâ
6. Beyanî, Tezkire-i Şu'arâ
7. Âlî, Kühü'l-Ahbâr

XVII. Yüzyıl

1. Sâdikî, Mecma'ü'l-Havâs
2. Rîyâzî, Riyazü's-Şu'arâ
3. Fâ'izî, Zübdetü'l-Eş'âr
4. Rızâ, Tezkire-i Şu'arâ
5. Yümnî, Tezkire-i Şu'arâ
6. Âsım, Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr
7. Güftî, Teşrifâtü's-Şu'arâ

XVIII. Yüzyıl

1. Mûcîb, Tezkire-i Şu'arâ
2. Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr Min-Fevâ'idi'l-Eş'âr
3. Salim, Tezkire-i Şu'arâ
4. Belîg, Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr
5. Râmiz, Âdab-ı Zurefâ
6. Silahdârzâde, Tezkire-i Şu'arâ
7. Safvet, Nuhbetü'l-Âsâr fi-Fevâ'idi-Eş'âr
8. Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye
9. Akif, Mir'at-i Şi'r

XIX. Yüzyıl

1. Şefkat, Tezkire-i Şu'arâ
2. Es'ad, Bağçe-i Safa-Endûz
3. Arif Hikmet, Tezkire-i Şu'arâ
4. Fatîn, Hâtimetü'l-Eş'âr
5. Tevfik, Mecmü'a-i Terâcim
6. Mehmed Tevfik, Kâfile-i Şu'arâ

XX. Yüzyıl

1. Faik Reşad, Eslâf

2. Mehmed Siraceddin, Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ
3. Ağa Muhammed Müctehidzâde, Riyâzü'l-Âşıkîn
4. Ali Emîrî, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid
5. İbnülmin M. K. İnal, Son Asır Türk Şairleri
6. Nail Tuman, Tuhfe-i Nailî

BÖLÜM 2: EDEBİYAT TARİHÇİLİĞİ

2.1. Edebiyat tarihi kavramı

Malzemesi dile dayanan duygu düşünce ve hayalimizi ifade eden yazılı ve sözlü eserlere edebi eser diyoruz. Bunların anlatılma sanatı ise edebiyattır. Edebiyat Arapça “edeb” kökünden türeyen bir sözcüktür. Edebiyat kelimesi dilimizde Tanzimat’tan sonra kullanılmaya başlanmış ve günümüze kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Bazen şekil ,çoğu zaman teknik, konu ve muhteva farklılıkları edebiyat ta türlerin doğmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bundan hareketle edebiyat kelimesi edebi mahsüllerin tamamının genel adıdır diyebiliriz. Bu kavram için Prof . Dr. Ali Nihat Tarlan şunları söylemektedir:

“Edebiyat ve edebiyat tarihi üzerinde uzun seneler devam eden çalışmanın meydana getirdiği kanaatleri kısaca arz ederken; her insanın daima hata edebileceğini ve birbirine insicamlı surette bağlanan, hatta birbirini teyid eden fikir binasının hareket noktasındaki ufak bir yanılmadan dolayı bir anda çökebileceğini göz önünde bulunduruyorum. Edebiyat, dil bahçesinde esen bir rüzgardır. Yaprakları kımıldatır, bir fırtına olur, onu savurur, bütün bu kımıldanışlar, savuruluşlar dil üzerindedir ve esaslı izler bırakır. İşte dil üzerinde bu muvakkat veya devamlı izler, yani duygu, duygu ile imtizaç etmiş fikir, bu ikisinin kendilerini ifade için sarıldıkları muhayyile tezahürleri, bunları harekete getiren ilk heyecanın dile akseden ahengi, edebiyat dediğimiz şeydi.” (Tarlan, 1965: 12-18).

Edebiyat kavramı bir başka yazarca şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Edebiyatı sözün mimarisi diye tarif edenler de vardır. Bu tarif, edebi eserin yalnız estetik göz ile tenkidinden doğmadır. Bu sebeple bize edebiyat hadisesini bütünlüğü ile izah edemez. Edebi eser. hiç şüphe yok estetik kıymetler ölçüsüne vurulabilen bir eserdir” (Siyavuşgil, 1949: 22-27).

İşte bu tanımlamalardan hareketle bir milletin uzun yıllar boyu ortaya çıkardığı edebi eserleri sistematik bir prensibe bağlı olarak inceleyen bilim dalı olarak açıklayabiliriz edebiyat tarihçiliğini. Batıda 15-16. yüzyıllarda başlayan ilmi edebiyat tarihçiliği bizde ilmi anlamda daha geç başlamıştır. Edebiyat tarihi kavramının içine tezkireler, yıllıklar, antolojik yapıdaki bir takım eserler girmiş ve bu başlık altında incelenmiştir. Oysa bugün bizim anladığımız şekliyle edebiyat tarihi, edebiyat tarihçisinin dünya görüşü istikametinde çizdiği tenkit teorisine bağlı olarak ortaya koyduğu genel manadaki tahlil ve tenkitlerdir.

Edebiyat tarihi bazen edebi tenkitle birbirinden çok farklı disiplinlermiş gibi düşünülmüştür. Oysa edebiyat tarihinin kuruluşu ile edebi tenkit teorileri arasında bir çok benzerlikler vardır. En basitinden bir edebiyat tarihçisi aynı zamanda bir münekkittir diyebiliriz. Aralarındaki fark ise tenkit münferittir, edebiyat tarihi geneldir.

Edebiyat tarihi kavramı başka bir ifadeyle;

“Tarih, muayyen hadiseleri zaman çerçevesi içinde mütalaa etmek olduğuna göre, edebiyat tarihi de ‘edebi hadiseler’ in zaman çerçevesi içinde mütâlâası demektir. En geniş anlamıyla tarih, bir felsefenin eyleme geçirilmiş halidir. Edebiyat tarihi hakkındaki düşüncemi bir cümle ile ifade kabildir: edebiyat tarihi, edebiyat ın tarihi olmalıdır” (Tarlın, 1965: 12-18).

Bir edebiyat tarihinin oluşturulacağı zaman incelenecek eserler ve devirler değerlendirilirken bir takım dikkatleri göz önünde bulundurmak gerekir. Mesela:

“Edebiyat, her şeyden önce söz sanatı olduğundan, muhtevayı kavramlarla konuşturduğundan, muhteva tahlil edilip fikirler aydınlandı mı edebi eser anlaşılmiş sayılıyor. Bunun için ilk anda daima eserin konusu soruluyor, yazar hakkında biyografik bilgi aranıyor, sonra da onu yetiştirmiş olan devir ve cereyanlar inceleniyor, eserin meydana gelmesine sebep olmuş tesirler araştırılıyor. Edebiyat ta şekil, aynı zamanda, içinde bir fikir, bir istek, bir duygu olan ve bu fikri, bu isteği, bu duyguyu bizlere duyuran şeydir. Ne'den ziyade nasıl diye sorar ve bu nasılı görmek için de kelime kullanır.

Şekil bir bakıma üslûp olduğuna göre, bütün incelemeler, devirlerin, üstadların ve eserlerin üslûp farklarını göstermeğe çalışmıştır. Fakat başka başka üslûplar, hiç bir zaman aynı zevk prensibi altında toplanamadı. Gotik, Rönesans ve Barok, hiç bir zaman klâsik ideal anlayışıyla ölçülemedi. Bir prensip altında birleştirilemedi. Sanatkar kendisini bir şekil içinde gerçekleştirir. Muhtevasını işleyiş tarzıyla, onu değiştirmesini bilmesiyle manalandırır. Bunun içindir ki sanatkarın şekil tarzını sormakla biz ancak onun başarısını elde ederiz. Nazım, nazım olarak, dram, dram olarak, hikaye de hikaye olarak kavranılmak ister. Bu eserlerin sadece fikirlerini, duygularını öğrenmek yetmez. Bu fikirler, bu duygular, eserin şekliyle, yani işleyiş tarzıyla bir bütün olarak kavranılmak ister ve sadece söz, başlıbaşına değerlendirilmez. İçice örülmüş, taazzuvlaşmış olan sözlerin yapı birliğini anlamak, muhtevanın mânasını bu yapı birliği içinde görmek gerekir” (Özgü, 1954:99).

Edebiyatın ve edebiyat tarihinin bir bilim mi yoksa bir sanat mı olduğu gibi bazı düşünceler vardır. Genel olarak edebiyatın ve bir yönüyle edebiyat tarihinin bir bilim ve bir sanat olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda Agah Sırrı Levend şunları söyler:

“Edebiyat tarihi, bir bakıma hem bilimdir, hem de sanatla ilgilidir. Bilimdir, çünkü edebiyat ve tarih belgelerini toplayıp değerlendirerek onlardan özgün bir sentez meydana getirir. Sanata ilgilidir, çünkü edebiyat metinleri üzerinde

çalışır. Ancak bilim olarak, pozitif bilimler gibi gözleme ve deneye dayanmaz. Öğretici bir nitelik taşıdığı için de sanat eseri değildir. Edebiyat tarihi, toplumsal bilimlerin bir kolu olarak kendine özgü tarihsel yöntemle kaleme alınır. Edebiyat tarihi, yaratıcı şairler ve şaheserler sergisi değildir. İkinci plandaki şairler de elbet edebiyat tarihinde yer alacaktır. Çünkü ortamı hazırlayan, toplum hayatını bütün ayrıntılarıyla eserlerinde yansıtan asıl onlardır. Onların eserleriyle karşılaştırma sonundadır ki, büyük yaratıcıların ortamı ne denli aştığı, hangi oranda çağdaşlarından yükseldiği anlaşılabilir olur. Elimizde kıyaslamadan başka ölçü yoktur.” (Levend, 1971: 237)

Ali Nihat Tarlan ise, edebiyat tarihinin biliminin ihtiyaç duyduğu disiplinleri ifade ettiğini söylemektedir:

“Hülâsa, meşgul olacağımız sahanın sıklet merkezi teessürî hayatımızın dile in'ikâsı olacaktır. Bu in'ikâs, dilin bünyesinde vücûda gelen tahavvûlat duygu ve heyecan tesiri ile zihni hayattan ayrılış, zihni hayatın prensiplerini ve şartlarını aşan muhayyile tezahürleri, fikirlerin katiyetlerini kaybedişi ile taayyün eder.

San'atın bu farikası üzerine eğilince bütün hayatı kavrayan ve edebiyat tarihçilerini şaşırtıp buhranlara sevkeden bir mevzu genişliği hayli daralır ve ilmî, mantikî mecrasına girer. Her ilim şubesinin bir merkezleştiği nokta, bir de bu noktanın etrafında ikinci derecede alâkadar olduğu mevzular vardır. Bu mevzular, başka ilimlere aittir. Fakat o nokta etrafında ehemmiyetlerine göre uzak veya yakın daireler çizerler. Tarih ve fikir tarihi, edebiyat tarihinin etrafında üçüncü ve dördüncü dairedir. Psikoloji ve biyografi birinci ve ikinci dairededir.” (Tarlan, 1965; 13)

Edebiyat tarihi kavramının batıdaki durumu görmek için on dokuzuncu yüz yılın sonlarına kadar gidebiliriz. O zaman kadar edebiyat tarihi incelemelerinde tam bir metod anlayışını görmemekteyiz. Derin, görüşlü veya zevk sahibi bazı kimseler, büyük muharrirlerin eserleri karşısında duyduklarını halka bildiriyorlar ve estetik tenkid yapıyorlardı; felsefi düşünüşlü bazı mütefekkirler ise bu muharrirlerin eserleri üzerinde, nevilere gelişmesine yahut eserlerle sebepleri arasındaki münasebetlere dair kanunlar hakkındaki nazariyelerini tecrübe ediyorlardı.

Hemen hemen aynı zamanda, iki metod doğmuştur. Edebiyat tarihi ve mukayeseli edebiyat anlayışını Saint-Beuve'den sonra, edebiyat tarihini meydana getiren Lanson oldu. Lanson'un metodu, bir eserde, nedensellik prensibine dayanarak, mümkün olan şeyleri izah etmek, muharririn, yaşadığı zamana, kendisinden önce gelenlere, hayatına ve okuduğu kitaplara neler borçlu olduğunu belirtmektir.

Bu iki metodun pek çok ortak noktaları vardır; Her ikisi de ne muhakeme etmek, ne de yeniden yapmak iddiasındadırlar. İstedikleri şey, sadece, sabırla çalışarak, edebiyat

aleminin karışık realitesini, sebeple netice arasındaki münasebete dayanarak birbirlerine bağlı olan unsurlara ayırmaktır.

Edebiyat tarihi kavramında tarih düşüncesi bazan edebiyat düşüncesini tamamen gölgede bırakıyor. Vakaların birbirlerine nasıl başladıklarını inceden inceye araştıran, fakat tam manasile edebi vakıalarla ilgilenmeyen, ve uzaktan da olsa, eserin anlaşılmasına yarayacak hiç bir bilgi getirmiyen çalışmalara , edebiyat tarihi adı veriliyor.

Edebiyatı sözün mimarisi diye tarifler de yapılmıştır. Bu tarif, edebi eserin yalnız estetik göz ile tenkidinden doğmaktadır. Bu sebeple bize edebiyatı tam anlamıyla izah edemez. Bir edebi eser hiç şüphe yok ki estetik kıymetler ölçüsüne vurulabilen bir üründür.

Her devrin özel bir değeri vardır. Bunun için de verilecek hükümlerin devirler gözönünde tutularak verilmesi gerekmektedir. Fakat bu inanç, edebiyat tarihçilerini daha çok kültür tarihi ve fikir tarihi yapmağa götürdü. Böyle olunca da bu devrin eserleri, bu cemiyetin eserleri ve bu cemiyet için eserler oldu eseri sanat eseri yapan edebi şekil veriş tarzı ve şekil veriş imkanları üzerinde durulmadı. Buna karşılık romantik devir üzerindeki araştırmalar da büyük bir emniyetle fikir ve ruh bağları ile meşgul oldu ve bu devrin neslinde benlik şuurunun belirlediği keşfedildi; fikir hareketleri bu benlik şuuru ile yeni bir merhalede görüldü.

Kültür, fikir tarih ve sosyolojik görüşler, gerçi yetişme şuurunun canlandırdı, ama edebi şekil verme imkanlarını genişletmedi, şekil veriş tarzını açıklamadı; çünkü bunlar sadece tarihi bağlar içinde görülmüştü. Bir eserin özel karakteri, sadece fikir yahut da kültür tarihi bağlar içinde incelendiği zaman edebi imkanları, şekil tarzları belirmez, edebi hayat, şahsî veya sosyal düşüncelerle aydınlanmaz. Şekil verme yetisinin tarihi durumları, öz ve özel yollar gösterebildiği zamanlarda, edebi söz ve kavrayış tarzı umumi kaideler içine girmez. Bunu kendi özelliği içinde görmek lâzımdır ve o zaman ancak yeni Edebiyat tarihi meseleleri ile karşılaşırız. Sonra da sanatkar sadece fikirlerine değil, tasavvurlarına ve hayat durumlarına, bir kelime ile iç varlığına şekil verir. Plâstik sanatlarda olduğu gibi edebiyat ta da bir eseri, sadece umumi tarihe, siyaset, sosyal veya fikir hareketlerine bağlamak, şahsi, biografik gelişmeyi

göstermek yetmez. Sanatkarın edebi yaratıcılığına nüfûz etmek gerektir.(Özgül, 1954: 99)

Madem edebiyat tarihi medeniyet tarihidir dedik o halde bu tarihimizi doğru ve anlaşılır kılmak için neler yapmalıyız;bunu da Ali Nihat Tarlan şu şekilde anlatmaktadır;

“Bu yolda şimdiye kadar yapılan en faydalı iş hakiki edebiyat müverrihinin önüne sağlam etiketli malzeme yığılmaktan ibaret olmuştur ki, bu da edebiyat tarihine çok büyük bir hizmettir..

O halde edebiyat tarihi bahçesini hakiki mahsulüne nefes aldirmayan tufeylilerden temizlemek zamanı artık gelmiştir. Edebiyat tarihlerini açımız. İçinde bol bol tarih, coğrafya, biyografi, fikir tahlilleri, indi hükümler ve psikoloji kırıntıları bulacaksınız. Yegane rastlayamayacağımız şey, edebiyat tarihidir. Çünkü bunların hiç birisi edebiyat değildir. Bazan Edebiyata giren varsa da ekseriya bu giriş disiplinsiz ve başı boştur.

Şimdi, edebiyat tarihi yazmak isteyeninin mesaisini tabii, mantıki sırası ile ve geniş hatları ile şöyle tasavvur ediyoruz. Berveçhi peşin şunu kaydetmek lazımdır: Edebiyat müverrihi, sanatkar ruhunun derin duygularını kuvveti bir şekilde duyacak kadar san'âtkâr bir ruha ve bu duygu ve heyecan tezahürlerini mantık ve ilim görüşü ile tedkik edebilecek derecede kanuna inanmış bir dimağa sahip olmalıdır. Bu vasıfları haiz bir edebiyat tarihçisi:

1. Hangi cemiyetin edebiyat tarihini vücuda getirecekse, o cemiyetin ferdiyetini bütün ruhu ve sâfiyeti ile tesbit ve tayin edecektir. Bunu tesbit ve tayin ederken icab ettikçe tarihi, coğrafi ve daha bununla alakadar diğer bilgilere müracaat mecburiyetindedir.

2. Teşekkül anından ele aldığı devre kadar dilin geçirdiği tahavvülatı. bu tahavvülatın mekanizmasını onun bünye ve dehasını bilmek ve bu bilgiye istinaden bu içtimai müessesenin o andaki durumunu ve bihassa inhina kabiliyetini göstermek mecburiyetindedir.

3. O, cemiyetin san'at telakkisini aydınlatacaktır. Çünkü her şeyden evvel san'âtkâr hakkında verilecek ilmi kıymet hükmü bu telakkiye istinad eder, san'âtkâr her ne kadar ferdi uzviyet ve içtimai amillerin çizdiği muayyeniyet dairesi içinde ise de, iradesini bu yola tevcih etmiştir. Evvela eserler tesbit edilir. Edebiyat tarihi, insanın teessüri hayatına ait mevzuları kül veya cüz halinde ve muayyen bir dozda ihtiva eden eserleri ele almak zaruretindedir.

Edebi eseri edebiyat tarihi bakımından ayırdetmek hayli mühim bir meseledir. Bu merhalede metinler üzerine yüklenmek lazımdır. Zaten edebiyat namına tek mevcut onlardır. Metinlere göre nev'iler ayrılır. Bu nev'ilerin tesbitinde göz önüne alınacak nokta san'at telâkkisidir. Çünkü edebî cereyanlar onun üzerinde teessüs eder ve ona göre istikamet değiştirirler. Edebi mahsul, duygu, fikir ve muhayyilenin imtizacından müteşekkil bir varlıktır.

Tahlil, hiç bir zaman terkibin külli hüviyetini değiştirmez. Bunların ikisi de ayrı ayrı şeylerdir. Tahlil, bir küllün unsurlarını bize göstererek onun mahiyeti hakkındaki tecessüsümüzü bir itminan ile karşılar.

Edebiyat tarihçisi hangi cemiyetin edebiyat tarihini yazıyorsa, o cemiyetin teessürî hayatına ait bu malzemeyi bir obje olarak eline alıp asırlar boyunca yürüyüşlerini, bize gösterecektir.

Şimdi san'atkâra gelelim: San'atkâr, evvelâ bir ferddir. Ferd ile cemiyet geniş çizgileri ile ve fazla mazi ve verasete kaçmadan toprak ile ona dikilen fidana benzer. Kabiliyet ve madde hususiyeti ferdedir.

San'atkârın ruhi portresini aydınlığa çıkarmak, bir taraftan eseri, diğer taraftan san'at eserinin vücuda gelmesi kanunlarını izah eder ve hepsinden mühim olarak bize 'yeni bir insan' verir.

Bu tahlil ve tedkikleri ilmi kanunlara yaklaşarak yapan müverrih, elde ettiği neticelere tensik edilmiş, farikaları tesbit edilmiş bir halde eserinde yer verirse asıl edebiyat tarihini yazmış olur. Şimdiye kadar bu yolda hemen hiç bir tecrübeye girişilmemiş olduğu için bu tedkikin formülleri ve arz şekilleri yavaş yavaş belirecektir. Bu tarz tedkikte eski retorik kitapları bizim işimizi hayli kolaylaştırır. Her edebi devir ve nev'i ile bu devir ve nev'e mensup sanat'karlar hakkında ilmi monografiler yazmak icab eder ki, bunların sentezinden bir edebiyat tarihi meydana gelsin" (Tarlın, 1965: 12-18).

Edebiyat tarihi ilim dünyası ve toplumlar için için bir ihtiyaçtır. Çünkü edebiyat tarihi medeniyet tarihidir. Onun meydana getirilebilmesi için yukarıda farklı ilim adamlarınca da kabul gören anlayışlar ifade edilmiştir. Ortaya ilmi esaslara bağlı kalınarak bir edebiyat tarihi çıkarılacaksa belirtilen bilgiler ışığında hareket edilmesini bir geçer şart olarak görmekteyiz.

2.2 Edebiyat Tarihinde Usul

Edebiyat tarihi; bir edebiyatın doğuşundan başlayarak geçirdiği bütün gelişmeleri, bu gelişmelerin safhalarını, uğradığı bunalımları, bütün bunların sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen bir bilim dalıdır.

Tarih başlıca iki bölüme ayrılır:

1. Maddi

2. Manevi

Tarihin maddi bölümünde siyasi, ekonomik; manevi bölümünde ise, insanların manevi tarafını ilgilendiren olaylar, ilim, fikir, sanat olayları görmekteyiz.

Tarihin ilmî esaslara göre ikiye ayrılan bölümleri birbiriyle etkileşim içersindedir.

Edebiyat tarihi incelemelerinde, genel olarak tarihte kullanılan metodun kullanılması akla gelmektedir. Ancak bu, tarihte kullanılan metodun edebiyat tarihinde aynen kullanılacağı anlamına gelmez. Malzemesi ise edebî eserlerdir. Yazıldığı dönemdeki canlılığı her zaman için taşımaya devam eder.

Maddî ilimlerde gözlem ve deney metodları kullanılmaktadır.

Edebiyat tarihi için deneyden bahsetmemiz yanlış olacaktır. Edebî eser canlı olduğuna göre, onu inceleyen edebiyat tarihinin de onunla ilgili diğer ilim dallarından yararlanması hem tabii, hem de zorunludur. Bunların başında psikoloji, sosyoloji, hukuk, dinler tarihi, ekonomi gibi ilim dalları düşünülebilir.

Türkiye'deki ilmî edebiyat tarihi çalışmalarının kurucusu ve geliştiricisi olan Fuad Köprülü: edebi eseri "Belli bir zaman içinde, belli bir okuyucu zümresinin zevkine, eğilimlerine hitap eden, sevilen ve taklid edilen eserdir." (Köprülü, 1989: 28) biçiminde tanımlamakta ve buna Türk edebiyatından Mevlid'i, Muhammediye (Yazıcızâde), Vâsıf'ın şarkılarını, Muallim Nâci'nin bazı şiirlerini örnek göstermektedir.

Bu iki tarife göre edebi eser belli bir okuyucu zümresine hitap etmelidir.

Çünkü bir edebi eser içinde bulunduğu toplumun bütün fertlerine istisnasız hitap edemez. Böyle olunca değişik kesimlerden çıkan sanatkarların içinden çıktıkları topluluklara hitap etmesi tabiidir.

Edebî eserin doğuşunda sanatçının psikolojik muhtevası, tabii, fizîki, sosyal ve kültürel çevre etkilidir.

Edebiyat tarihçisinin edebî eseri meydana getiren faktörleri de bilmesi gerekir. Bunlar psikoloji, sosyoloji, başlıca fikir akımları, hukuki ve sosyal konular gibi.

19. asırdan beri edebî eserin teşekkül tarzı hakkında bir çok görüşler ileriye sürülmüştür. Daha önceki yıllarda ortaya konulan görüşler daha subjektiftir.

Edebiyatımızda da bu fikri ilk defa Ziya Paşa "Harâbât" adlı antolojisinde sanat eserinin teşekkülünde iklimin tesirinden söz etmektedir.

Edebî eserler çeşitli açılardan derecelendirilebilir:

1. Sanat değeri.
2. Muhteva değeri.
3. Zamanında beğenilip beğenilmediği.
4. Bugüne hitap edip etmemesi gibi hususlar. Bu ölçülere göre, en üst seviyede bulunan eserler klasik adını alırlar. Bazı ilim adamlarınca edebiyat tarihlerinin sadece klasik eserleri ele alması tenkit edilen bir konu olmuştur.

Edebî eserin teşekkülünde rol oynayan faktörler bu sanat eserinde eritilerek yeni bir oluşum meydana getirir. Buna göre edebî bir eserin meydana gelmesinde en büyük pay sanatkâra düşmektedir.

Edebî belgenin incelenmesiyle, tarihi belgenin incelenmesi arasında fark vardır. Tarihi bir belgedeki sübjektif unsurlar ayıklanacaktır. Oysa edebî bir belgedeki sübjektif unsurlar ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulur. Tarihi için ilk planda önemli olan olay, sebep ve sonuçlardır. Halbuki edebiyat tarihçisi için yazar ve eser ön plandadır. Edebiyat tarihçisi edebi eserlerden duygulanmayı bir tarafa bırakmadığı için, kendisini kontrol altında tutmalıdır. Edebiyat tarihçisi yazardan gelen tesirleri değerlendirdikten sonra, çevreden gelen tesirleri de iyice belirlemek durumundadır. Çevreden gelen tesirlerde, zamanın olayları, düşünceleri, edebî hareketleri gibi unsurlardan oluşur. Sosyal çevreden gelen tesirler her edebi eserde aynı durumda yansımış değildir. Edebiyat tarihçisi bu tesirleri iyice belirlemek durumundadır, yoksa vereceği hükümler havada kalır.

Edebî eserlerde tespiti zor olan durumlar, çevreden gelen tesirler değil, edebî şahsiyetlerden gelen tesirlerdir.

Edebiyat tarihçisi için önemlice bir başka konu, edebi eserin yazıldığı dönemin her türlü şartlarını iyice bilmek durumunda olmasıdır. Böyle bir yolla verilecek hükümlerdeki hatalar en aza indirilmiş olabilir.

Lanson bir görüş olarak edebiyat tarihçisinin kendisini, eserin yazıldığı dönemin bir okuyucusu gibi kabul etmesi gerektiğini de söylüyor.

Eserleri bu sıraya göre inceledikten sonra, bunların tasnifi gerekir. Lanson genel olarak bir tasnif uygulamakta:

1. Edebî türlere göre.
2. Kendilerinde hakim olan edebî ve fikrî akımlara göre, yani muhtevaya göre.
3. Eserlerde ağırlık taşıyan, değişik zevklere göre.

Zevk ikiye ayrılır:

- a. Şâhsî zevk.
- b. Umûmî ortak zevk.

Şâhsî zevk: Doğrudan doğruya sanatkâra bağlı olandır. Şâhsî zevkler çevremizdeki varlıklardan bizi hoşlandıran veya hoşlandırmayan tamamıyla sübjektif, şâhsî bir ölçüdür. Bu değerlendirmelerin dayandığı başlıca unsurlar ise, duygularımız, görgülerimiz ve alışkanlıklarımızdır. Yine bunlar kendi yaradılışımızla olduğu kadar çevreden gelen tesirlerle de ilgilidir.

Umumî zevk: Aynı bir tarihi devirde, aynı sosyal topluluğun değişik kesimlerinde hakim olan ortak duygulara, ortak görüşlere ve ortak alışkanlıklara dayanır. Yani her devirde şâhsî zevkler olabileceği gibi, topluluğun bütününe veya bazı kesimlere hakim olan ortak zevkler de söz konusudur. Bir edebî eserde bu iki tür zevkin de, tabii her eserde nispetleri değişik olmak üzere mutlaka bir payı vardır.

O halde bu noktada, normal olarak edebiyat tarihi, sosyoloji ile işbirliği yapmak zorundadır. Edebiyatın sosyal yaşayışla ilgili olan bilgisi bilinmektedir. Bu bağlılık daha çok sosyal yaşayışın edebî esere yansımaları olarak görülür. Fakat, edebî eserle sosyal yaşayışın ilişkisi karşılıklıdır. Yani ikisi de birbirlerinden etkilenirler.

Metin incelemelerinde hatayı azaltmak için öncelikle metinden hareket edilmelidir. Ele alınan konu metinden hareketle bulunamazsa, halka yavaş yavaş genişletilerek metni en doğru biçimde anlamamıza yardım edecek olanların bilgisine müracaat edilecektir. Emeğinin boşa gideceği duygusuna kapılmak bir edebiyat tarihçisi için önemli bir handikaptır. Edebiyat tarihçileri öncelikle yaptıkları işin gereğine inanmalıdır. Ve edebiyat tarihçisi yapılması gerektiği gibi çalışmalarını yapmak

gayretinde olmalıdır. Yani bu durum, bütün bilgi ve belgenin incelenmesinden sonra müracaat edilebilecek bir yoldur. Ancak bunun tahmini bir hüküm olduğunu belirtmek gerekir. Vardığımız sonuçları da çok iyi değerlendirmek zorundayız. Edebiyat tarihçisi bir araştırmada vardığı sonucu ne olduğundan büyülterek başkalarına ne de küçülterek kendine saygısızlık yapmaktan kaçınmalıdır. Varılan sonucun kendi ölçüsünde ilme bir katkı olduğu düşünölmelidir. (Köprölü, 1989: 1-35)

Bunun yolu ise, çalışma alanlarını genişletme yerine, belli devrelerde ve konularda derinleşmeye gitmeye çalışmaktır. Bundan önce de yani ihtisaslaşmak için bütün devirleri en azından genel özellikleri ile bilmek gerekir.

2.3. Edebiyat Tarihçiliğimiz

Klasik dönemimizin şuarâ tezkireleri, kendi alanları içersinde önemli bir kaynak olarak yetr almaktadırlar. Ancak edebiyatın bu eserlerde tarih disiplini içersinde ele alınmamış olması, sübjektif tarafları onların edebiyat tarihi vasfından uzaklaştırmaktadır.

Bizim kültür ve edebiyamızda edebiyat tarihi anlayışı, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren belirmeye başlamaktadır. Şinasi'nin Fatin Efendi Tezkire'sini ıslah çalışmaları, Faik Reşad'ın Estâfi, Recaizade Ekrem'in Kudemâdan Birkaç Şâir'i, Muallim Naci'nin Esâmi ve Osmanlı Şairleri gibi bu yüzyılın biyografi mahiyetindeki bir kaç eserini kısmen şuara tezkireciliğinden uzaklaşma çabaları gibi görsek de, bunları tam manasıyla birer edebiyat tarihi çalışması saymak mümkün değildir. (Andı, 2006: 14; Levend, 1988: 479)

Bunların yanı sıra Ziyâ Paşa tarafından edebiyat tarihi anlayışına az çok yaklaşan "Harâbât"(1874/75) adlı antoloji (3 Cilt) yazılmıştır. Bu eserin uzunca manzum bir mukeddimesi vardır ve Ebuzziya Tevfik tarafından da ayrıca bastırılmıştır. Bu mukaddime gerek manzum oluşu, gerekse de tertibi bakımından ilmî bir nitelik taşımaz. Ziya Paşa eserde Türk edebiyatından Osmânlı edebiyatını anlamaktadır ve bu edebiyatı da 15. asırdan başlatmaktadır. Bu edebiyatta şiirin kurucuları olarak Ahmedî, Necatî, ve Zati'yi kabul etmektedir. Türk dili tarihi hakkındaki görüşleri eksiktir. Ona göre şâirliğin iki esaslı şartı vardır.

1. Doğuştan gelen kabiliyet

2. Kültür

Bunlara ek olarak, şâirliğin gereklerinden biri de "hürriyet"tir. Bu mukaddimenin tezkirelerden ayrılan tarafları da vardır. Tezkireler, kalıplaşmış ifadeler vardır. Ancak burada Ziya Paşa, sübjektif olamakla beraber kendi düşüncelerini ortaya koymuştur.

Ziya Paşa, ayrıca şâirleri dönemler içerisinde tasnife tabi tutmuştur. Bu ayrımı Kudemâ (eskiler), evâsit (ortadakiler) ve evâhir (sonradan gelenler) biçiminde yapmaktadır. Tasnifinde dikkat çeken bir başka yanı, türlere (kaside, gazel vb.) göre de bir tasnif yapmış olmasıdır. Bu yaklaşım "tasnif fikri" bakımından dikkat çekicidir.

Şâir üzerinde, dolayısıyla eserlerinde fiziki şartların (o, iklim diyor) ve sosyal çevrenin etkili olduğundan da bahsetmektedir.

Kısaca Harâbât mukaddimesi edebiyat tarihi değildir. Ancak, tezkirede de değildir. Edebiyat tarihi olmamakla beraber, edebiyat tarihine ait bazı yeni düşünceleri ihtiva etmesi bakımından değer taşımaktadır. (Kabaklı, 1997: 81; Levend, 1988: 479; Erbay, 1997)

Edebiyat tarihi adıyla karşımıza çıkan ilk eser Abdülhalîm Memdûh'un 1888'de yazdığı Târih-i Edebiyatı Osmaniyye isimli çalışmasıdır.. Bu eserinde Abdülhalîm Memdûh kendi dönemine kadar Türk edebiyatını çok kısa hatlarıyla hayat hikâyeleri ve oldukça öznel hükümler çerçevesinde şöyle bir gözden geçirir. Kitap, içeriğinden çok ismiyle öne çıkar. (Eserin detaylı tahlili çalışmamızın üçüncü bölümde yapılmıştır.)

Aynı ismi taşıyan ikinci eser ise yaklaşık 20 yıl kadar sonra zamanın liselerinde okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabı olan Şehabeddin Süleyman'ın, "Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye" (1328/1912, 378 s.) adlı eseridir. (Levend, 1988: 480) Eser bir giriş ile üç bölümden oluşuyor. Girişte sanatın teşekkülü, lisan-ı Osmâni, edvar-ı edebiyye, ve tasavvuf başlıklı yazılar yer almaktadır. Yazar I. Osmân'dan başlayarak resmi dil ile halkın konuştuğu Oğuzca birbirinden ayrılmıştır. Yazar, edebiyat tarihinin devirlere ayrılmasında, sosyal hayatın safhalarının geçirmiş olduğu değişikliklerin esas alınması gerektiğini söylüyor.

Eserde Türk edebiyatı tarihi Osmânî devrinden başlatarak üç devre ayrılmaktadır.

1. Başlardan Tanzimâta kadar olan devir,
2. Tanzimât devri,
3. Edebiyat-ı Cedîde devri.

İkinci bölümle, üçüncü bölüm arasında Muallim Nâci ile takipçilerinin bulunduğu ve fetret-i edebiye (iktidar boşluğu devri) denilen bir devri kabul etmekte ve böylece devir sayısı dörde çıkmaktadır.

Yazar I. Devri, Âşık Paşa'dan başlatıyor ve Mütercim Âsım'a kadar 40 şâir ve 7 yazarı ele alıyor. Bu bölüme alınmayanlar arasında önemli şahsiyetler de bulunmaktadır. I. Bölümün sonunda "Umûmî Bir Nazar" başlığı altında devrin edebi durumuna umumi bir bakışla bakılıyor.

II. bölümde yazar, Tanzimât devri hakkında başta bilgi vermektedir. I. Devre şiirle başlayan yazar II. devri nesirle başlatmaktadır. Bundan sonraki şahsiyetler Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Nâmîk Kemâl, Ekrem gibi Şahsiyetler hakkında verilen bilgiler de, I. Devirdeki gibi tezkirelerdeki bilgileri biraz daha aşan bir hacimdedir. Eserde subjektif değerlendirmeler yer almaktadır. Ahmet Midhat ve Sami Paşazade Sezai gibi şahsiyetleri de almamıştır.

Bu bölümden sonra "fetret-i edebi" devrine geçiyor. Burada Muallim Nâci ile takipçilerinden sözediyor.

III. bölüm edebiyat-ı Cedîde'ye ayrılmıştır. Bu bölüme A. Reşit, A. Hikmet, A. Şuayb, H. Nâzım gibi bazı yazarlar alınmamıştır. Eserin sonunda bir bibliyografya yoktur. Edebi devirlerin tasnifinde belli bir esasa uyulmadığı gibi, edebi türlere göre bir tasnife de gidilmemiştir.

Üçüncü edebiyat tarihi kitabı bir yıl sonra basılmıştır. Faik Reşad imzalı bu çalışmada, Darülfünun Edebiyat Şubesi öğrencilerine anlatılan derslerin notlarından oluşmuştur. "Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniyye (394 s.)"

Üç cilt olarak düşünülmüş olan eserin yalnız birinci cildi yayımlanmıştır.

Eserin giriş kısmında ile edebiyat tarihi anlayışı sergilenmiştir. Bölüm ayırımı yapılmamıştır. "İfade-i Mahsusa" adını taşıyan son sözde, sonradan düşünmüş olacak ki, edebiyat tarihini üçe ayırdığını, bunlardan birinin Evâil, ikinci bölümün Evâsıt, üçüncü bölümün de Devr-i Cedid adını taşıdığını, I. Cildin birinci bölümü ihtiva ettiğini, II. Cildin Evâsıt'ı ihtiva edeceğini söylüyor. Fakat devr-i cedid bölümü hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

Bu arada başlıca yazarlardan Ekrem, Ali Ekrem, A. Hikmet ve İsmail Safa'dan bu konulara ait bazı alıntılar yapmıştır. Medhal kısmının 19. sayfasında, Osmânlı şiirini devirlere ayırmış. Sayısı onikiyi bulan bu devirler, kendilerinin en iyi temsilcisi olanlarının adlarını taşıyor. Tabii bu temsilciler hakkındaki değerlendirmelerve bölümlenmeler yazara aittir.

Yazarın yaptığı devir tasnifi şöyledir:

1. Âşık Paşa Devri
2. Şeyhî Devri
3. Ahmet Paşa Devri
4. Necâti Devri
5. Zâti Devri
6. Bâki Devri
7. Nefî Devri
8. Nâbi Devri
9. Nedim Devri
10. Râgıp Paşa Devri
11. Şeyh Gâlib Devri
12. Şinâsi Devri

Bir kısmı aynı zaman parçasına rastlayan bu şâirleri, nasıl bir görüşle birbirinden ayırarak değerlendirdiği konusunda yazar bir açıklama yapmamıştır. Yalnız 1-6.devirlere kadar olan devirleri Osmânlı şiirinin çocukluk devri olarak vasıflandırmıştır.

Yazar Osmânlı edebiyatının tarihinde de kronolojiye pek dikkat eder görünmüyor. Nâbi ve Nef'i'den bahsettikten sonra, Bâki devrine dönerek bu devrin Osmânlı şiirinin devr-i kemâli olduğunu söylüyor. Nef'i ve Nâbi devirlerinin devr-i ikbal, Şeyh Gâlip devrinin devr-i zeval olduğunu söylüyor. Böylece karşımıza üçüncü bir tasnif çıkıyor.

Kitapta dikkat çeken bir başka noktada eserin bir sohbet havası içerisinde yazılmış olmasıdır. İlmi bir eserde bu tarz bir anlatımın olmaması gerekir. Yazar Abdülhalîm Memdûh'un "Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyyesi"ni de tenkid etmektedir. Bildiğimiz gibi, Abdülhalîm Memdûh Osmânlı şiirini Fuzuli ile başlatmaktadır. Kısaca ifade edecek olursak Faik Reşâd'ın I. Cildi yayınlanmış olan "Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye"sinin temel tezkirecilik metodu yararlanılarak basit edebiyat tarihi metodunun da karıştırılmak istendiği görülüyor. Esere ait bir hüküm verilecekse şu söylenebilir: daha çok tezkireleri andıran ve ilmi değeri çok zayıf bir eser olarak değerlendirilebilir.

“Bu üç kitabı artık diğerleri takip eder. Bunlarda ve daha sonra yazılacakların çoğunluğunda, bu kitapların dönemin lise yahut yüksek öğrenim aşamalarında okutulmak için kaleme alınan ders kitabı olması dikkati çeker. Bu yüzden de, böylesi bir acil ve pratik ihtiyaca binaen yazılmalarının getirdiği kolay, özet ve genel bilgiler sunma, yüzeysel yazılma araştırma ve incelemeye pek fazla özelliklerilikleri ile malûldürler” (Andı, 2006: 14)

Mehmet Hayrettin'in, Tarih-i Edebiyat Dersleri adlı çalışması ders kitabı olarak hazırlana bir çalışmadır. Yazar eserinde Türkçe'yi üç devirde ele almaktadır.

Bu eserin ardından darülfünun için hazırlanmış olan yazılmış bir ders kitabıdır. Köprülü daha önce de Şehabeddin Süleyman'la birlikte bir edebiyat tarihi yazmıştır ve bu ikinci eserinden sonra da bu alandaki çalışmalarının peşini bırakmayacak, değişik zamanlarda ismi Türk Edebiyatı Tarihi olan çalışmasını gitgide geliştirerek yayımlayacaktır.

“Aslında Fuad Köprülü, bizim edebiyat tarihçiliğimizde, bu alanı bir bilimsel disiplin olarak anlayan ve edebiyat varlığımızı bu anlayışla ortaya koymaya çalışan ilk kalem olarak belirecektir. Köprülü ile birlikte Türk edebiyatım Orta Asya Türklüğünü ve Azeri ve Çağatay edebiyatlarını da içine alan bir ufuk ve

kapsam ile ve bir bütün olarak ele alma açışı kendisini göstermiştir. 1928'de bir delâ daha elden geçirerek yayımladığı Türk Edebiyatı Tarihi isimli eserinde yazar, İslâm'dan önce Türk tarihinden ve edebiyatından başlamış, destanlar devri üzerinde durmuş, XIII yy. Anadolu ve XIV. yy. Çağatay edebiyatlarına kadar gelmiştir. Eser burada yaran katmış, Köprülü çalışmasının arkasını getirmemiştir. Bu kitabın bugüne kadar müteaddit baskıları yapılmıştır” (Andı, 2006: 15).

Bu noktada 1913 yılı edebiyat tarihi anlayışımız oldukça önemlidir. Zira bu tarihte ilk defa olarak Türk edebiyatı tarihinde gerçek ilmi metodun yer almasına yönelik olarak Fuad Köprülü'yü görmekteyiz. Köprülü, Bilgi Mecmuasının Kasım-1913 tarihli ilk sayısında "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" isimli 50 sayfa tutan uzun bir makale yayınlamıştır. Makalesini iki bölüme ayıran yazar I. Bölümde umumi olarak edebiyat tarihinde usûl nedir, II. Bölümde ise, Türk edebiyatı tarihinde usûl anlatılmıştır.

I. Bölümde yazar, ilim ve metod kavramları üzerinde durmuştur. Her ilmin ancak kendisine mahsus bir metodu olabileceğini ifade eden yazar, ilimlerde ortak metodun değil, metodlarda ortak noktaların var olabileceğine değinmektedir.

Yazar Türkiye'de, tarih konusunda ilmi çalışmalar olmadığını belirtmiş ve edebiyat tarihi de ona bağlı olduğu için, önce tarih kavramı üzerinde durmak lüzumunu hissederek bunu izaha çalışmıştır.

Türkiye'de tarih denince halâ bir takım savaşların, hükümdarların, devlet adamlarının ve ayaklanmaların hikâyesi olarak görüldüğünü ifade ediyor. Yeni tarihçilerin dikkat ettiği bir husus da sosyal yaşayışların gelişmesinde hamlelerin, sıçrayışların, ani hareketlerin değil, bir tekâmülün söz konusu olduğudur. Böylece tabii ilimlerdeki tekâmül nazariyesi tarihi olaylar için de geçerlidir. Yazara göre, o günkü şartlar dahilinde Türk edebiyatı tarihini yazabilmek için faydalanılacak başlıca iki kaynak olarak. Batı kaynakları ve Doğu kaynakları nın olduğu vurgulanmaktadır.

Yazara göre, o tarihe kadar Osmânî edebiyatı tarihi adı altında çıkan ve gerçekte birer tezkireden ibaret bulunan eserlerdeki devir taksimleri, tamamıyla keyfidir, hiçbir ilmi esasa dayanmaz. Ayrıca bu eserlerde edebi şahsiyetler hakkında verilen hükümlerde de isabet yoktur. Daha kötüsü bu yanlış hükümler, bir yazardan bir başka yazara geçmiştir. Bu sebeple Türk edebiyatı tarihi üzerindeki bilgisizliğimiz ve eksikliğimiz büyüktür. Edebiyat tarihimiz zaman bakımından çok hacimli olduğu için, esasen bir tek kişinin incelemesiyle, araştırmasıyla yazılabilecek gibi değildir. Böyle bir eser

yazabilmek için herkes ilmi metodlara dayanarak bir kaç taş yerleştirmeye çalışmalıdır. Türk edebiyatı tarihi bu hüviyetteki yazılarını henüz bulamadığını belirtiyor.

Fuad Köprülü bu makaleden sonra bu düşüncelerinin ilk önemli uygulamasını, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" (1919) adlı ve Ahmed Yesevî ile Yunus Emre'yi konu alan monografi çalışmasında gerçekleştirmiştir. Bu monografide yazarın teorik bilgiyi titizlikle uyguladığını görüyoruz.

Bundan sonra, umumi Türk edebiyatını yazmaya karar veren yazar, 1920 yılında basılmaya başlayan ve I. Kitap, II. Kitap isimleriyle basılan "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserini yayınladı. 1920 yılında basılmış ve "Türk Edebiyatı Tarihi" adını almıştır.

Eserde genel olarak medeni milletler arasında edebiyatının tarihi, şimdiye kadar en meçhul kalmış olan Türk edebiyatı olduğunu söyler. Tarih içerisinde en eski edebiyatlardan olduğu halde Türk edebiyatı tarihinin ayrı bir ilim şubesi halinde ortaya çıkabilmesinin bir çok kimselerce hala imkansız sayıldığını söylüyor.

Bu eserin neşri için uzun tereddütler geçirdiğini bildiren yazar neşir kararını vermekte çeşitli faktörler vardır.

1. Üniversite öğrencilerinin böyle bir esere şiddetle ihtiyaç duymaları
2. Türk edebiyatı tarihi hakkındaki nazari düşüncelerinin tatbikat sahasında ne derecede faydalı olabileceğini anlamak arzusu.

Bundan sonra yazar eserin planının iskeletini üç maddede tespit ediyor:

1. İslamiyetten evvelki Türk edebiyatı,
2. İslam medeniyeti tesiri altındaki Türk edebiyatı,
3. Avrupa medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı.

Bu devir taksimi ilk olarak yapılmış olan ve hala değerini koruyan bir tasniftir.

Yazar bu devirler esas alınmak suretiyle Türk edebiyatının umumi tekâmülünü, birbirlerinden ayrı yapıdaki ve değişik yerlerde ve tarihlerdeki parça parça Türk edebiyatlarının kendi şartları içerisinde gerek dil ve gerekse tarih yönlerinden birbirine

bağlayarak ve kronolojik bir sıra takibederek belirtmeye çalıştığını, büyük şahsiyetlere veya büyük tarihi cereyanlara göre, alt tasniflere de yer verdiğini, sübjektif hükümlerden kaçındığını, zümre edebiyatları dikkate aldığını belirtiyor. Bu arada genç tetkikçilere bir rehber olmak maksadıyla bu eserini bir el kitabı şeklinde de hazırlamaya dikkat ettiğini söylüyor.

Bu çalışma tarzı ile yazarın daha önce yayınladığı Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl adlı makalesinde belirlediği esaslar arasında büyük bir uygunluk görülüyor. Bu ilk iki kitaptan birincisi Kable'l-İslam Türk Edebiyatı" (İslamiyetten Evvelki Türk Edebiyatı) bölümü ile başlıyor. Önce İslamiyetten önce Türkler ve medeniyetleri hakkında bilgi veriliyor. Bu bilgi arasında şu maddeler vardır: Tabiat, din aile, devlet, ahlak ve adetler, iktisadi hayat, yabancı medeniyetlerle temas, ilim ve sanat. Bundan sonraki bahisler ise şunlardır:

Türklerin kullandıkları yazılar, Türk lehçelerinin tasnifi, Göktürk ve Uygur lehçelerinin ilk mahsulleri, milli Türk destanları, ilk şiirler ve ilk şâirler.

İkinci kitapta Bade'l-İslam (İslamiyetten Sonraki Türk Edebiyatı) Bu kitap İslam medeniyeti ve Türkler ile başlıyor. İslam medeniyetinin yayılışı ve esasları, İslami ilimler, islamiyette Türklerin yeri, İslami edebiyata umumi bir nazar, başlığı altında Arap ve İran edebiyatları hakkında bilgi veriliyor. Sonra tasavvufun tesirlerine geçiliyor. Ardından İslami edebiyatın tekniği hakkında bilgi veriliyor. (aruz, nazım biçimleri gibi) böylece iki kitap bitiyor. Bu iki kitaptan sonra, hem onları içine alan, hem de kaldığı yerden devam eden daha geniş bir baskı; "Türk Edebiyatı Tarihi" isimli eserle geliyor. Bu kitap, ikinci kitabın kaldığı yerden devam ederek şu bahisleri içine alıyor:

İslami Türk edebiyatının başlangıcı - Karahanlılar devrinde Türk edebiyatı, İslami Klasik edebiyatı başlangıcı - Yusuf Has Hacip ve Kutadgu Bilig - Edip Ahmed ve Hibbetü'l Hakayık - Selçukiler devrinde Türk edebiyatı (siyasi ve medeni hayat, Türk lisan ve edebiyatı, tasavvufi halk şiirinin başlangıcı, harzemde Türk lisan ve edebiyatı, Anadolu'da Türk İslam edebiyatı) - Moğollar devrinde Türk edebiyatı (siyasi ve medeni hayat, Türk lisans ve edebiyatı, dağsitanı edebiyatın inkişafı: cengizname) -13. asırda Anadolu'da Türk edebiyatı (13. asırda Anadolu, siyasi ve medeni hayat,

tasavvuf cereyanı ve büyük sofiler: Mevlâna, Hacı Bektaş, Türk lisan ve edebiyatı, dağsitanı edebiyat: kahramanlık hikâyeleri, sofiyane Türk şiirinin inkişafı, tasavvufî halk şiiri: Yunus Emre ve tesirâtı, lâdini klasik şiir: Hoca Dehhani, Halk şiirinin lâdini şekilleri) -14. asırda Çağatay edebiyatının inkişafı (Çağatay edebiyatı nedir, siyasi ve medeni hayat, harzemde Türk lisan ve edebiyatı, Alnordudu Türk lisan ve edebiyatı (Kıpçak ve Bulgarlarda) Memlükler devrinde Türklisan ve edebiyatı, Timur devrinde Türk lisan ve edebiyatı, destani edebiyatın devamı: Timur ve İdike destanları)

Kitabın sonunda, Türklerin muhtelif devirlerde yaşadıkları coğrafi bölgeleri gösteren yedi harita yer almaktadır. Eserin fihristi yoktur. Böylece bu eser 14. yüzyılda Çağatay edebiyatının sonuna kadar geliyor.

Fuad Köprülü'nün çalışmasından sonra yapılan edebiyat tarihi çalışmalarından birisi de Ali Ekrem Bolayır'ın İstanbul Darülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde çalıştığı dönemde öğrencilerine yönelik olarak hazırladığı, Türk Edebiyat Tarihi (1919/1920), adlı eserdir. Yazar eski edebiyatı ve yeni edebiyatı ayrı ayrı ele alarak , Şeyh Gâlib, Âsım, Hoca İshak, Âkif Paşa, Reşid Paşa, Âlî Paşa, Fuad Paşa, Hoca Tahsin ve Şinasi, gibi isimlere yer vermektedir.

İbrahim Necmi Dilmen'in 2 cilt olarak hazırlamış olduğu Tarih-i Edebiyat Dersleri (1920), adlı çalışmasında Türk dilinin tarihine kısaca değinmektedir. Edebiyatımızı genel olarak yeni edebiyat ve eski edebiyat şeklinde ayırdıktan sonra bunları da kendi içerisinde yüzyıllara göre tasnif etmiştir. Eserin birinci cildinde eski şairler ve onların bulunduğu dönem yer alırken ikinci ciltte ise Mütercim Âsım'dan başlattığı yeni edebiyat yer almaktadır. Eserin sonuç bölümünde ise edebî yeniliğin muhtevâsı özetlenmektedir.(Levend, 1988: 483)

İsmail Habib Sebük'ün Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, İsmail Hikmet Ertaylan'ın dört ciltlik Türk Edebiyatı Tarihi, Agâh Sırrı Levend'in Edebiyat Tarihi Dersleri, Nidettin Nüzhet Ergun'un Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri, Mustafa Nihat Özün'ün Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, Hıfzı Tevfik Gönensay'm Türk Edebiyatı Tarihi, Nihad Sami Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi ve Vasfî Mahir Kocatürk'ün Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Kenan Akyüz'ün Modern Türk

Edebiyatının Ana Çizgileri, benzeri edebiyat tarihi isimli yahut nitelikli kitap kalabalığının içinden öne çıkan eserlerdir.

Bunlar arasında İsmail Habib'in Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Cumhuriyet'in yenilik (teceddüt) vurgusuna denk bir tutumla edebiyatımızda ki Batılılaşmacı çizgiyi öne çıkararak yazılmış, bunun için

de dönemin edebiyat ve düşünce ortamında çok tartışılmış Edebi Yeniliğimiz, Yeni Edebî Yeniliğimiz adlarıyla tekrar baskıları yapılmış bir kitaptır.

Tanpınar'ın XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi ise, edebiyat tarihçiliği alanında öne çıkan bir kitaptır. XIX. yüzyıl edebiyatını ve bu yüzyıl edebiyatındaki yenileşme ve Batılı çizgideki değişmeyi ele alan eser, maalesef yarım kalmıştır. Yazar eserini Muallim Naci ile noktalamıştır. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, yazarının sanatkârane üslûbu, dikkatli ve nüfuzlu tavrı, orijinal yorumları ve konusunu eleştirel bir biçimde ele alışıyla benzerlerinden ayrılır. Yüksek kültürlü bir sanatkâr olan Tanpınar, bu eseriyle bizdeki edebiyat tarihçiliğine yeni değer ölçüleri, yeni bakış açıları da getiren bir yazardır.

Edebiyat tarihçiliğimiz açısından önemli bir eser olan ve sadece bir yüzyılı ele alan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eseri hakkında genel olarak şunlardan bahsedebiliriz. Bu kitap önce iki cilt olarak düşünülmüş, fakat 1. cildi yayınlanabilmiştir. Genişletilmiş baskısında kitabın isminin altında ayrıca 1. cilt olduğu belirtilmiş yazarın ölümünden sonraki baskılarda ise bu kayıt kaldırılmıştır. Tanpınar'a ait edebiyat tarihine ait değerlendirmelerimiz

Kitaptaki giriş bölümünden sonra şu başlıklar yer almakta. Garplılaşma Hareketine Umumi Bir Bakış , 19 yüzyılın İlk Yarısında Türk Edebiyatı , Tanzimat Seneleri, Yeniliğin Üç Büyük Muharriri , Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Nev'ilerin Gelişmesi, Şinasi'nin Yanı Başında Ziya Paşa, , Şinasi'den Sonra Nâmık Kemâl , Nâmık Kemâl'in Yanı Başında Ahmet Mithat Efendi, Nâmık Kemâl'den Sonra Recaizâde Mahmut Ekrem Bey , Nâmık Kemâl'den Sonra Abdülhak Hamid , Eski ile Yeninin Arasında Muallim Naci Efendi.

Kitapta şahısların tahliline fazla yer verilmiştir.Edebi eserin meydana getiricisi olarak, edebi şahsiyetin bazen tarihi olaylar, bazen sosyal çevresi ve bazen de psikolojik yapısının gerektiğinden fazla tahliline gidilmesi, edebiyat tarihini ,biyografik bir çalışma durumuna getirir.

Eserleri tahlilinde, âdeta bir metin tahlili yaparcasına davranmak yoluna gidilmemelidir.

19. asrı konu olarak alan kitap türlere göre değil, şahsiyetlere göre düzenlenmiştir. “Giriş” ve “Garplılaşma Hareketlerine Umumî Bir Bakış” kısımlarından sonra kitap iki bölüm olarak düzenlenmiştir.Giriş bölümünde, yazarın eski Türk edebiyatı hakkındaki görüşleri yer alıyor. Bu kısım, Tanzimat döneminde edebiyatta görülen değişiklikler ile eski edebiyatın duygu, düşünce ve hayâl dünyası arasında bir mukayeseye imkan vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Bütün bunlardan sonra Tanzimat’la birlikte, yeni bir anlayışa göre gelişen Türk edebiyatının Servet-i Fünûn’a kadar olan devresini konu alan bu eser, bazı eksiklerine dikkat çekici bir şekilde şahsi verilmiş hükümlerin yanı sıra, edebiyat tarihçisinin ilmi davranmaktan başka sanatkârca bir sezîşe de sahip olması gerektiğinin örneği olarak Türkiye’deki edebiyat tarihi çalışmaları zincirinin çok önemli bir halkasını teşkil eder.

Tanpınar’ın 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi bir asrın edebiyatını ve sosyal olaylarını incelemesi yönüyle 19.yüzyılı derli toplu anlatan önemli bir kaynaktır.

Türk edebiyatında yazılmış diğer edebiyat tarihlerini de değerlendirme dışı tuttuk.Bu edebiyat tarihlerine ait bilgilere ulaşmak için kaynakçada belirtilen yerlere bakılmalıdır.

Edebiyat tarihi çalışmalarına önce H. Tevfik Gönensay'la birlikte başlamış olan Nihad Sami Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi de, edebiyat tarihi kitaplarımız içinde, yazıldığı günden bugüne kadar sevilmiş, genel bir kabul görmüş bir eser olarak öne çıkar. Bu çalışma, Türk edebiyatım destanlar devrinden alır ve yakın zamanlara kadar getirir.

Kenan Akyüz'ün Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Batılılaşma dönemi edebiyatımızı XIX. yüzyıldan alır ve Tanzimat Devri, Servet-i Fünûn Devri, Fecr-i

Âti Devri ve Millî Edebiyat Devri başlıkları ile Cumhuriyet'e kadar getirir. Cumhuriyet döneminin yer almadığı bu eser, akademik bir tutumla kaleme alınmış ve edebiyatımızın Batılılaşma devresine genele olarak bakan bir eserdir.

Bu sözünü ettiklerimizin yanısıra, günümüzün bazı akademisyenleri ve yazarları tarafından kaleme alınan bir kaç çalışmayı da burada anmak gerekir. Orhan Okay'ın Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı isimli eseri, XIX. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine edebiyatımızın bir takım devir, eser, problem ve yazarları hakkındaki çalışmaların bir edebiyat tarihi disiplini ile bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir eserdir. İnci Enginün'ün Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı kitabı ise Cumhuriyet dönemi edebiyatımızı akademik bir tutum ile ve genel hatlarıyla dönemler ve edebî oluşumlar çerçevesinde ele alan bir çalışmadır.

Faruk Kadri Timurtaş'ın Tarih içinde Türk Edebiyatı, Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı, Mine Mengi'nin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Atilla Şentürk-Ahmet Kartal'ın Eski Türk Edebiyatı Tarihi gibi kitaplar da bu alanda hatırlanan önemli çalışmalardır.. Bu çalışmaların da çoğunlukla üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri için birer ders kitabı olarak düşünülmüş olması dikkati çekmektedir. Bu nitelikleri, belirledikleri devrenin edebiyatına ana hatlarıyla ve genel bir bakışla yönelmelerini doğurmaktadır. (Andı, 2006: 16)

Bu çalışmaların dışında popüler mahiyette ve adında "edebiyat tarihi" olan bir takım kitaplar da piyasada mevcuttur. Bu bölümde, bizde edebiyat tarihi yazımına kısa hatlarla ve genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldı.

2.3.1. Kronolojik Olarak Edebiyat Tarihlerimiz:

1. Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye, Abdulhalîm Memdûh, 1888.
2. Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye, Şahabeddin Süleyman, 1912.
3. Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye, Faik Reşat, İstanbul 1912.
4. Mehmet Hayrettin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, 1912.

5. Yeni Omsalı Tarih-i Edebiyatı, Köprülüzâde Mehmed Fuad - Şahabeddin Süleyman, 1913.
6. Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri, Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1914.
7. Türk Edebiyat Tarihi (Devr-i Cedit), Ali Ekrem (Bolayır), 1920.
8. Tarih-i Edebiyat Dersleri, İbrahim Necmi Dilmen, 1919-1920.
9. Türk Teceddüt Edebiyat-ı Tarihi, İsmail Habip Sevük, 1921 (1932'de Edebi Yeniliğimiz, 1940'da Yeni Edebi Yeniliğimiz Adlarıyla Basıldı).
10. Türk Edebiyatı Tarihi (XIX. Yüzyıldan Hececilere Dek), İsmail Hikmet Ertaylan, 4 Cilt, Bakü 1925-1926.
11. Türk Edebiyatı Tarihi, Mehmed Fuad Köprülü, 1926.
12. Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi, Sadettin Nüzhet Ergun, 1931.
13. Türk Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra, Tahir Olgun, 1931.
14. Edebiyat Tarihi Dersleri, Ağâh Sırrı Levend, 3 Cilt, 1932-1934-1938.
15. Edebiyat Tarihi Dersleri, Celal Tahsin Boran, 1933.
16. Türk Edebiyatı Tarihi, Orhan Rıza, 1934.
17. Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, Mustafa Nihat Özön, 1934 (Gözden Geçirilmiş Yeni Basımı, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi Adıyla, 1941.)
18. Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Mustafa Nihad Özön, 1941.
19. Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları, İbrahim Necmi Dilmen, 1942.
20. Türk Edebiyatı Tarihi, Hıfzı Tevfik Gönensay - Nihad. Sami Banarlı, 1942.
21. Türk Edebiyatı Tarihi (Eski Çağlardan Büyük Selçukluların Sonuna Dek), Nihal Atsız, 1943.
22. Türk Edebiyatı Tarihi, Hıfzı Tevfik Gönensay, 1944.

23. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 1947-1948; Nihad Sami Banarlı, Genişletilmiş 2. Bas. 1971-1979.
24. Türk Edebiyatı Tarihi (Tanzimat'a Dek), A. Ferhan Oğuzkan, 1949.
25. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar, 1956.
26. Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Agâh Sırrı Levend, 1962.
27. Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Vasfi Mahir Kocatürk, 1964.
28. Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Kenan Akyüz, 1965.
29. Türk Edebiyatı Tarihi, 5 Cilt, Seyit Kemal Karaalioğlu, 1973.
30. Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), Agâh Sırrı Levend, 1973.
31. 50 Yılın Türk Edebiyatı, Rauf Mutluay, 1973.
32. İslamî Türk Edebiyatı (Giriş, Nev'iler), Necla Pekolcay - Selçuk Eraydın, 1975, Genişletilmiş 2. Bas., 1981.
33. Çağdaş Türk Edebiyatı-Meşrutiyet Dönemi, 4cilt, Şükran Kurdakul, 1976.
34. 20. yy. Türk Edebiyatı, 4 Cilt, Ömer Özcan, Mahir Ünlü, 1987.
35. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı, Ahmet Oktay, 1993.
36. Türk ve Dünya Edebiyatı, Emin Özdemir, 1994.
37. Tarih İçinde Türk Edebiyatı, Atilla Özkırmı, 1995.
38. Örneklili Türk Edebiyatı Tarihi, Cevdet Kudret, 1995.
39. İslamî Türk Edebiyatı, Necla Pekolcay, 1996.
40. Garipçiler, Hakan Sazyek, 1996.
41. Türk Edebiyatı Tarihi, M. Fuad Köprülü, 1999.
42. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, İnci Enginün, 2001.
43. Türk Edebiyatı, 5 Cilt, Ahmet Kabaklı, 2001.

44. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar, 1956.
45. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Mine Mengi, 1992.
46. Beş Hececiler, Hüseyin Tuncer, 1994.
47. Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı, Hüseyin Tuncer, 1994.
48. Tanzimat Edebiyatı, Hüseyin Tuncer, 1994.
49. Yedi Meşaleciler, Hüseyin Tuncer, 1994.
50. Servet-i Fünûn Edebiyatı, Hüseyin Tuncer, 1995.
51. Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı C. 1-2, Hüseyin Tuncer, 1996.
52. Garipçiler, Hüseyin Tuncer, 1997.
53. Tarih İçinde Türk Edebiyatı, Faruk Kadri Timurtaş, 2000.
54. Büyük Türk Klasikleri, 14 Cilt, 2002.
55. Türk Edebiyatı Tarihi, Talat Sait Halman... (ve diğ.), 2006.

BÖLÜM 3: TÂRİH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE’NİN İNCELENMESİ

3.1. Abdülhalîm Memdûh’un Hayatı

(İstanbul 1866 – İngiltere 21 Temmuz 1905)

Şair, yazar ve edebiyat tarihçisi olan Abdülhalîm Memdûh Sultan Abdülhamit’e muhalefetiyle ün kazanmış, jön Türklerden ve ara nesil yazarlarından. İzmir’de bulunduğu birkaç yıl içerisinde buranın basın dünyasında da kendisini tanıtmış ve daha sonraki yıllarda siyasî hareketliliğine devam etmiş çok yönlü bir kişiliktir (Huyugüzel, 2000: 14).

Hakkârî’ye bağlı bir kazada kaymakamlık vazifesini sürdürürken 1890’da vefat eden Ali Râgıb Bey’in oğlu olan Abdülhalîm Memdûh, 1866’da İstanbul’da doğmuştur. Eğitim hayatı düzenli olmamıştır. Bir süre lisan mektebine devam eden Memdûh, daha sonra orayı bitirmeden ayrılıp Mekteb-i Hukûk’ta okumaya başlar. Bu arada “Hariciye Nezareti Hukûk-ı Muhtelite Kalemî”nde kâtip olarak çalışmaya devam etmektedir. Bunla birlikte İstanbul’da yayınlanmakta olan “Mizan” gazetesinde belli bir ücret mukabilinde "muharrir" olarak görev yapmaktadır. (SATŞ, 2000:1303)

Abdülhalîm Memdûh, Hukûk mektebinin ikinci sınıfında okurken gizli bir siyasî dernek kurmak suçuyla gazeteci Ali Kemâl, Midillili Hüsamettin, Kastamonulu şâir Fahri, Halit Ziyâ’nın amcası Uşakîzade Süleyman ve İzmirli Tâhir Kenan beylerle birlikte tutuklanarak sürgün cezasına mahkûm edilir ve Konya’ya gönderilir. Burada "vilâyet maiyyetine memur" olarak görev yaparken, Ali Kemâli Paşa’nın valiliği esnasında vilâyet tercümânı olarak görevlendirilir. Bir süre sonra sürgün yerinin Trablusgarb olarak değiştirilen Memdûh yeni görev yerine giderken saraya müracaatta bulunur ve tercih hakkı kendisine bırakılınca İzmir’i seçer. Bu suretle Konya’dan İzmir’e gelir. (Huyugüzel, 2000: 15)

Yaşadığı dönemde Ekrem-Nâci kutuplaşması şeklinde ortaya çıkan edebiyâtteki eski-yeni tartışmalarında Recâizâde Mahmud Ekrem’in yanında yer almıştır. Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye’yi Ekrem Bey’e ithaf edişi de ona karşı olan bağlılığı göstermektedir. Bu tartışma etrafında çeşitli şiir ve makaleler de yazmıştır. Yazdığı şiir ve makaleler 1886-

1887 yıllarından itibaren Gülşen, Nahl-ı Emel, Risâle-i Hafî, Nokta gibi yine kendisi gibi Ekrem taraftarlarının toplandığı dergilerde çıkıyordu. Nokta dergisinde Hamid'in Nesteren'i gibi mukaffa vezinle yazılmış Nalân adlı bir trajedisi de çıkmıştı.

Bunlardan anlaşıldığına göre o, Mekteb-i Hukûk'ta öğrenci olduğu sıralarda Süreyya Paşanın başkâtipliği zamanında Zaptiye Nezareti'nce tutuklanan bazı sivil mektep öğrencileri arasında bulunuyordu. Bunların tutuklanıp değişik yerlere sürgün edilmelerinin sebebi de Aziz Bey-Skaliyeri komitesine dahil olarak Sultan Abdülhamit'i devirip yerine V. Murat'ı tahta çıkarma girişimine katılan ve bu yüzden Avrupa'ya kaçan, daha sonra orada 1879-1881 arasında İstikbal gazetesini çıkaran İzmirli Ali Şefkati Beyle muhaberede bulunmak ve onun gönderdiği gazeteleri okumaktı. İşin garip tarafı bunların tutuklanmalarına sebep olan jurnali veren de tutuklananlar arasında bulunan Tâhir Kenan olmuştur. Ali Kemâl'in ifadesine göre aslında bu derneği kurma fikrini ortaya atan ve bu yolda Abdülhalîm Memdûh ve diğer arkadaşlarını tahrik ve teşvik eden Tâhir Kenan'dır. Başka bir deyişle o, bu olayda bir çeşit kışkırtıcı ajan rolünü oynamış veya belki de işin sonucunun kötü olacağını anlayınca bir jurnalle arkadaşlarına ihanet ederek bu karışık durumdan istikbaline dair bir kazançla çıkacağını ümit etmişti. Ancak sonuçta en ağır cezaya çarptırılan da o olmuş ve sonradan yeri değiştirilmekle birlikte Yemen'de ikamete memur edilmişti. (Huyugüzel, 2000: 16-17)

1888 aralığında tutuklanan ve önce Bab-ı Zaptiye'de, daha sonra Mehterhâne'de sekiz dokuz ay hapsedilen gençler, yapılan sorgulamalarından sonra 1889 temmuzunda uygun bir göreve yerleştirilmeleri kaydıyla İstanbul dışında çeşitli yerlerde ikamete memur edilmişlerdir.

Abdülhalîm Memdûh'un Konya'daki görevi ve İzmir'e gelişi konusunda İzmir basınında "Konya vilâyeti tercümânı izzetlû Abdülhalîm Memdûh Beyefendi şehrimize gelmişlerdir.", "Konya vilâyeti tercümânı olup Trablusgarp vilâyeti tercümânlığına tayin edilmiş olan Abdülhalîm Memdûh Beyefendi, dün limanımızdan hareket eden Fransız vapuruyla ve Beyrut tarikiyle mahall-i memuriyetine müteveccihen azimet eylemişlerdir." "Aydın vilâyeti maiyyeti" "Trablusgarp vilâyeti tercümânı olup geçenlerde şehrimizden geçmiş olan erbâb-ı iktidardan izzetlû Abdülhalîm Memdûh Beyefendinin maiyyet-i celile-i vilâyet-penahîde istihdamı mukteza-yı irade-i seniyyeden bulunduğu ve Dahiliye Nezaret-i Celîlesinden mîr-i mümaileyhe tebliğ-i keyfiyet buyurulduğu müstahberdir." şeklinde haberler çıkmıştır. (Huyugüzel, 2000: 16)

Gazetelerde Abdülhalîm Memdûh'un memuriyetlerine dair haberler deyer almıştır. "Saadetlû Abdülhalîm Beyefendi Hazretlerinin" adliye müfettişi olarak Foça'da bir teftiş yaptığını, 1898'de ise gene bir teftiş için Karacasu'ya gittiğini öğreniyoruz. Ahenk'de yer

alan bir haberde ise Hizmet'in vilâyet maiyetine memur A. Memdûh'un Kâmil Paşanın başkanı olduğu Tahsilat Komisyonu başkan yardımcılığına tayin edildiği yolunda yanlış bir haber yazdığı, ama bunun doğru olmadığı, Abdülhalîm Memdûh'un "tahsildarların hesap ve tahsilatını tedkik ve takip" etmek üzere kurulan komisyona memur edildiği ifade ediliyor. (Huyugüzel, 2000:16)

Abdülhalîm Memdûh'un Eylül 1899'da Avrupa'da hükümet aleyhine faaliyette bulunan, hatta Sultan Abdülhamit'e tahkir ve tehdit dolu mektuplar yazan İzmirli Jön Türk Nazif Ağazâde Şefik'le iletişim kurmak ve padişah aleyhinde ileri geri konuşmak suçuyla Tokadizade Sekip, Şeyh Nuri ve başkalarıyla birlikte Bitlis'e sürgün edilmiştir. Bitlis'te yedi ay kalan sürgünler, padişaha çektikleri acıklı bir telgraf sonunda 1900 martının sonunda biraz da vali Mecit Efendi ve kumandan Ferik Ali Paşanın yardımıyla affedilmişler, sonunda Abdülhalîm Memdûh 1900 mayısının başında tekrar İzmir'e dönmüştür.

1897 temmuzunda İzmir'e gelmiş olan Abdülhalîm Memdûh, 1900 yılının sonlarına doğru Avrupa'ya kaçmıştır. Böylece İzmir'de yaklaşık üç yıl kadar kalmıştır.

“Abdülhalîm Memdûh, Avrupa'ya kaçtıktan sonra Londra, Paris ve Tunus'ta bir süre çok sıkıntılı bir hayat geçirmiş ve 21 Temmuz 1905'te İngiltere'nin Folceston şehrinde oldukça genç denebilecek bir yaşta ölmüştür. Ölmeden önceki bir dileğini dikkate alan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın kızı Nazlı Hanım tarafından cenazesi ertesi yıl Tunus'a getirilerek burada gömülmüştür. Babası Mustafa Fazıl Paşanın Avrupa'daki Jön Türklere yardım etmesi gibi kızı Nazlı Hanımın da Abdülhalîm Memdûh'a bu sıkıntılı Avrupa yıllarında önemli yardımları olmuştu. Hatta bu Mısırlı prenses, oğlunu çok seven ve sürgün yerlerinde onunla birlikte aynı sıkıntıyı paylaşan annesini de Tunus'a getirtmiş, o da bu gurbet ellerinde hayata veda ederek tahminimize göre oğlunun yanında toprağa verilmişti.” (Huyugüzel, 2000: 17)

Abdülhalîm Memdûh'un Yazı hayatının oldukça verimli geçtiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Yazılarını ilk olarak nerede neşredildiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak ilk şiirlerinin şubat 1885-ekim 1886 arasında Gülşen dergisinde çıktığını, daha sonra ise imzası Nahl-ı Emel (mart-nisan 1886), Hamiyyet (nisan 1886), Sebat (mart-ağustos 1886), Ümran (şubat-mart 1888) ve aynı zamanda yazı işleri müdürü olduğu Muhit (1889) dergilerinde görülmektedir. (Andı, 1997: 143-178) 1887'de çıkan Nokta dergisinde de bazı yazı ve piyesler yayımlayan yazarın büyük bir ihtimalle İstanbul

Konya’da yayınlanan gazetelerde de yazıları çıkmıştır. 1885-1886 yıllarında Tercümân-ı hakîkât’te bazı şiir ve yazıları yayınlanmıştır.

Abdülhalîm Memdûh, istanbul devresinde (1884-1889) Tasvîr-i Vicdân, Tasvîr-i Hissiyat ve -Osmânlı tarihini manzum bir hikâye şeklinde anlatan- Bürhan olmak üzere üç şiir kitabı, Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye, bir biyografi (Reşit Paşa) ve Bedriye adlı bir piyes yayınlamıştır. Bu devreye ait ilki babası Ali Râgıb’ın adıyla, ikincisi imzasız olarak yayımlanmış Hukûk-ı İdare ve Takvîm-i Edebî başlıklarını taşıyan iki kitabı daha vardır. Avrupa’ya kaçtıktan sonra ise orada yayımlanmış Türkçe iki siyasî kitapçığı ile Batı’ya Türk şiirini tanıtmak amacıyla Edmond Fazy ile birlikte hazırladığı Fransızca bir antolojisi (Anthologie de L’Amour Turc-Türk Eş’ar-ı Garamı) bulunmaktadır. Bu arada Paris’te Refik Nevzat’la birlikte yayınladığı Abdülhamit ve Genç Türk Bir Haremağası adlı bir piyesin ikinci baskısını daha sonra İzmir’de yapmıştır. Kaynaklarda bunlardan başka Nâlân, İclâl (ya da İclâl yahut Viyana Muhasarası) gibi basılmış piyeslerinden de söz edilmektedir. (Huyugüzel, 2000: 17)

Avrupa’da Dr. Refik Nevzat’la birlikte yazdığı ve 1901 ocağında Paris’te bastırıldığı Abdülhamit ve Genç Türk Bir Haremağası adlı piyes, bazı düzeltme ve eklemelerden sonra 1911 ‘de İzmir’de yeniden yayımlanmıştır. Sultan Abdülhamit’i hastalıklı ve zalim bir hükümdar olarak gösteren, beşinci ve son perdesinde de padişahın bir haremağası tarafından nasıl kolaylıkla devriliverdiğini anlatan bu piyes, onun Abdülhamit’e olan muhalif kimliğinin belirgin örneklerindedir. Bu eserin dönemin bazı yazarlarının Abdülhamit’e bakışını muhalif tavırlarını ortaya koymakta. (Huyugüzel, 2000: 19)

Abdülhalîm Memdûh’un kitapları arasında özellikle Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye bizde yazılmış ilk edebiyât tarihi olması bakımından önemlidir. “Şiirlerinde daha çok Abdülhak Hamit’i ve Ali Ferruh’u takip etmiş olan şâirin, yazdığı piyeslerde tiyatro tekniği ve kuruluş bakımından pek başarılı olamadığını söyleyebiliriz. Muallim Nâci-Ekrem kavgasıyla ilgili yazılarında ise o, elbetteki Ekrem’in tarafında yer alıyordu” (Huyugüzel, 2000: 18).

Abdülhalîm Memdûh İzmir’de bulunduğu dönemde İzmir’de neşredilen çeşitli gazete ve dergilerde bazen asıl bazen da müstear adlarla (Ali Sezâ) yazmış olduğu yazılar

önemlidir. Yazılarını daha çok Hizmet ve Muktebes'te yayınlamaktaydı. Buralarda yayınlamış olduğu yazılarla ilgili olarak Ömer Faruk Huyugüzel şu tespitlerde bulunmaktadır:

Bu yazılar daha sonra Hizmet'le Ahenk arasında bir tartışmaya da yol açmıştır. Nitekim A. Memdûh Hizmet'in elimizde olmayan 1425 numaralı sayısında, Yazıcıyan'ın Ahenk, nu. 670, 30 Teşrinievvel/Ekim 1898'de çıkmış olan "Ceraim-i Mükerrere Eshabını Teşhiste Tedbir" başlıklı yazısına bir cevap yazar. Yazıcıyan da buna nu. 673, 3 Teşrinisani/ Kasım 1898'de bir cevap verir ve suçlulara daha hoşgörülü davranmayı savunan ve Victor Hügo'ya dayanarak idam cezasının kaldırılması gerektiğini ileri süren yazarı eleştirir. Abdülhalîm Memdûh'un buna cevabı Ahenk'te Ali Nazmi tarafından karşılanır. Yazarın alafangalığına imaların yer aldığı yazıda şunlar söylenir: "Bu derece harareti yazı yazabileceğinizi zannetmezdim. Çünkü sizin İstanbul'da Çeşme Meydanı'nda, Caddebostan! civarında uzun müddet teskin-i hararet ettikten sonra ilâ-yı ulüvv-i şan için etrafa kol saldırdığınızı bildirdim. Sizin kıymet ve meziyyet-i zatiyenizi gösterebilmek için şehrimizi teşrifinizden beri geçirdiğiniz galeyân-ı hissiyatı, mücadele-i ruzmerreyi ortaya sürmek kifayet ederdi. Sizin şu yolda te'yid-i nam, ihraz-ı mevki-i edeb etmek istediğinizi de biliriz." "İzzetlû Abdülhalîm Bey Hazretlerine", Ahenk, nu. 675, 5 Teşrinisani/Kasım 1898. Gene Ali Nazmi, nu.677, 8 Teşrinisani 1898 tarihli "Abdülhalîm Memdûh Beyefendiye" başlıklı yazısında yazarımızı tahsilsizlikle, edepsizlikle suçlayarak ağır kelimeler kullanır ve Françoise Coppee'den çevirerek Muktebes'te yayımladığı bir manzumeyi, Emile Zola'dan Kara Kurbağa adlı parçayı ve Jean Richepin'den bir manzumeyi değersiz şeyler olarak niteler. Yazıda Memdûh hastalıklı bir insan olarak gösterilir. Ahenk aynı sayıdaki açıklamasında Abdülhalîm Memdûh aleyhine gazeteye gönderilen mektuplar bulunduğunu, ama usul ve edep dışı olduğu için bunları yayımlamayacağını bildirir (Huyugüzel, 2000: 18).

A. Memdûh, İzmir'e gelmeden önce 1887'de Hizmet'te dört şiir, Mart-Temmuz 1898 arasında Muktebes'te toplam on bir şiir, çeviri ve makale, Ahenk'te iki makale yayınlamıştır. Hüseyin Rıfat ise Hizmet'te yayımlanan bir yazı serisinde Abdülhalîm Memdûh'un 1897-1899 yılları arasında Hizmet'te Baba Tâhir'in Malûmat'ına kendi imzasıyla cevaplar yetiştirirken S.S. takma adıyla edebî incelemeler kaleme aldığını, Malûmat'ın ise Abdülhalîm Memdûh imzalı yazıları cahillikle suçlarken, S.S. imzalı yazıların sahibini "muktedir, mütetebbî bir kalem" diye nitelediğini alaylı bir dille belirtmekte, yazarın bu yıllarda Malûmat'ta daha çok Müstecabîzade İsmet'le kalem tartışmaları yaptığını kaydetmektedir. Muktebes'te Abdülhalîm ve Eşref'in bazı yazılarını polemik konusu yapan Malumat'a karşı yazılmış bazı cevaplar yayınlanmıştır.

Sonuç olarak Abdülhalîm Memdûh, kısa hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır ki bunlardan birisi de bizdeki ilk edebiyât tarihi çalışmasıdır. Onun yazarlığının yanı sıra siyasî yönü de dikkat çekmektedir. İşte bu açıdan da incelenmesi gereken bir kişiliktir. (Öngül, 2002; Huyugüzel, 2000)

Eserleri:

1. Tasvîr-i Vicdân, İstanbul, 1301 (1884), Nişan Berberyan Matbaası, 52+2 s.
2. Tasvîr-i Hissiyat, İstanbul, 1303 (1886), Karabet ve Kasbar Matbaası, 47 s. Neşreden: Vatan kitaphanesi sahibi Ohannes.
3. Burhan, İstanbul, 1303 (1886), Karabet ve Kasbar Matbaası, 20 s.
4. Bedriye, İstanbul, 1304 (1887), Mahmut Bey Matbaası, 43 s.
5. Hukûk-ı İdare (Ali Râgıb imzasıyla), İstanbul. 1304 (1887), Matbaa-i Amire, 60 s. Neşreden: Vatan Kütüphanesi sahibi Ohannes Ferit.
6. Takvîm-i Edebî 1304 Senesi (İmzasız), İstanbul, 1305 (1888), Mahmut Bey Matbaası, 40 s.
7. Reşit Paşa, İstanbul, 1306 (1889), Mahmut Bey Matbaası, 15 s. Neşreden: Ohannes Ferit.
8. Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye, İstanbul, 1306 (1889), Mahmut Bey Matbaası, 134 s. Neşreden: Ohannes Ferit
9. Mazlum Türklere Mev`iza, Paris, 1902,1+15 s. Taş. Adet: 1.
10. Ne bekliyoruz?, Londra, 1902, 32 s. Mazlum Türklere 2. kitap.
11. Anthologie de L'Amour Türe (Edmond Fazy ile birlikte), Paris, 1905, 282 s.
12. Abdülhamit ve Genç Türk Bir Haremağası, 1 .baskı, Paris, 1901; tashih ve ilâvelerle 2. baskı, İzmir: 7327 (1911), Keşişyan Matbaası, 52+2 s.

3.2. Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye

Türk edebiyatında tezkirecilik geleneğinin ardından “edebiyat tarihi” adını taşıyan ilk eser olan Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye, 1888 yılında yayınlanmıştır. (Levend, 1988: 479) Matbu ve küçük boy olan eser ve 134 sayfadan oluşmaktadır.

Abdülhalîm Memdûh’un kullanılmış olduğu tasif sistemi bakımından tezkirelerden belirgin bir farklılık gösteren bu eser, bundan sonraki edebiyat tarihi çalışmaları için de bir başlangıç olmuştur.

Yazar eserin mukaddimesi diyebileceğimiz kısmında genel olarak böyle bir eseri kaleme almasının sebeplerine değinmekte ancak eseri hazırlarken kullandığı metod hakkında bir belirleme yapmamaktadır. Bu eserin yayınlandığı döneme kadar Türk edebiyatında “edebiyat tarihi” başlığı altında bir çalışmanın neşredilmemiş olması bu kitabın önemini ilk olması bakımından artırmaktadır.

3.2.1. Mukaddimesi

Eserin kapağında Namık Kemal’in “.....ma`mâfih killet yokluk demek olmadığı için terakkiyât-ı edebiyemizde târîh-i `asr içinde bir küçük fasl-ı mübâhata zînet vermek liyâkatinden berî değildir ” (Memdûh,1888: 1). sözüne yer veren, Abdülhalîm Memdûh, çalışmasını “M`uallim-i muhterem Ekrem Beyefendi Hazretlerine takdîme-i ahkarânedir” (Memdûh, 1888:2). İfadesiyle Recâizâde Mahmud Ekrem’e ithaf etmiştir.

Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye başlık konulmamış bir önsözle başlamaktadır. Yazar bu kısmın girişinde öncelikle sözün, hitabetin bu çerçevede edebiyâtın tesiri üzerinde durmaktadır.

“Söz ne büyük bir bahşâyîş-i fitrattır ki vücûd-ı insâniyyet onunla te’eyyüd ediyor.

Halbuki vicdâna nüfûz eden hangi söz vardır ki edebiyât denilen semâ-yı musaffâda bir kevkeb-i revnakdâr olmaktan başka bir şey olsun? Binâen-`aleyh lisân-ı insâniyyetin sahîfe-i garrâsı edebiyâttır! Zebân-ı medeniyyetin levh-i musaffâsı edebiyâttır!

Tasavvur olunsun, nutuktaki kuvve-i rûhâniyye sehâif-i edebiyeden başka nerede sûret-nümâ-yı i`câz olur?

Tabî`at-ı beşeriyye silah kuvvetine karşı durmaya şecâ`at nâmı verirken, cây-ı hayrettir ki söz kuvvetine karşı olan kemâl-i itâ`atine verecek bir nâm bile bulamıyor!...

Söz ne garrâ bir vâlid-i insâniyyettir ki pek çok şeyler anın mevlüdâtındandır! İnsâniyyet bugünkü hâliyle bile ne büyük bir gaflette pûyândır ki nutuk ve lisânın te`sîrât-ı fevka`l-âdesi onun nazarında pek çok bedâyi`-i hayret-resân ibrâz edip dururken, efrâd-ı beşer hâlâ ta`arruzu makber-i gafletleri başında birer seng-i mezâr edip tutmaktadırlar”(Memdûh, 1888: 3-4)

Bu önsözde, genel olarak kitabı yazma sebebine değinen yazar edebi eserlerin, bir kavmin insanlık (medeniyet) tarihi olduğunu belirtiyor ve kendisinin işte o tarihin yani “medeniyet tarihinin” tarihini yazmak istediğini ifade ediyor. “Bu halde âsâr-ı edebiye bir kavmin birer târîh-i insâniyyetidir ki mü`essirleri i`tibâriyle ben o târîhin târîhini yazmak fikrine düştüm” (Memdûh, 1888: 5-6).

Osmânlı edebiyatının geçmişteki durumuna yönelik bazı tespitlerde de bulunan Memdûh bu edebiyatın geçmişteki durumunun unutulmuş olduğunu söylüyor. Edebiyat tarihini 15. asırdan itibaren anlatmaya başladığını nazar-ı dikkate aldığımızda yazarın unutulmuş geçmişten kastının 15. asır öncesi olduğunu söyleyebiliriz. “Edebiyât-ı Osmâniyemizin keyfiyyât-ı hakîkiyye-i mâziyyesi nisyân dumanları arasında kaybolmuş bulunmasından, bu `acz-pârenin dâire-i ittılâ`ı da müellifinin kudret-i edebiyesi kadar mahdûddur” (Memdûh, 1888: 7).

Yazarın, eserin bu kısımda kitaptaki tasnif sistemi ve edebiyata dair yaklaşımıyla ilgili söylediklerini çalışmamızın bu konuları incelediğimiz bölümde açıklayacağız. Yazar eserin bu mukaddime kısmını söylediklerinin aslında çok kişi tarafından malum olduğunu söyleyip anlattıkları içersinde eksikliklerin de olabileceğini ekliyerek tamamlıyor.

“Bu eser-i nâçizi okuyanlar arasında yukarıdan beri söylenilen şeyleri bilmeyenler olmadığı gibi aşağıya kadar söylenilecek şeylerden de ma`lûmâtı olmayanlar yoktur sanırım. Fakat her ma`lûm mazbut olmalıdır.

Tekrâr ederim ki benim `aczim herkesten ziyâdedir. Bu belâ-yı mübrem ilcâsiyle bi`t-tabî` zuhûra gelen nekâyısın `afvını değil ihtârını rica ederim.

Bu kitap tenezzülen veya teşvîken takdîr olursa bile ben nefsimi iğfal ederek noksan ile iftîhara tenezzül etmem” (Memdûh, 1888: 8) .

3.2.2. Tasnif Sistemi

Abdülhalîm Memdûh, edebiyat tarihini hazırlarken takip ettiği metodu açıkça belirtmemektedir. Yazar eserin giriş kısmında Osmanlı Edebiyatı'nın üç kısımda ele aldığını söylüyor. Birinci kısımda edebiyatımızın bazı durumlarını, ikinci kısmın Sinan Paşa'dan Âkif Paşa'ya kadar olan kısmı, üçüncü kısmın ise Âkif Paşa'dan eserin yazıldığı zamana kadarki dönemi anlattığını ifade etmektedir. “Edebiyat-ı Osmâniyye'nin tahrîr-i ahvâli bu eserde üç kısma münkasımdır. Birinci fasıl bir takım keyfiyyât-ı edebiyemizi, ikinci Sinân Paşa'dan Âkif Paşa'ya ve üçüncü Âkif Paşa'dan şimdiye kadar olan ahvâli hâkidir” (Mumdûh, 1888: 7).

Yazarın neden böyle eksik bir sınıflama yapmış olduğu tam olarak anlaşılammaktadır. Ancak Türk edebiyatını neden bu kadar dar bir dönemle sınırlandırdığının gerekçelerini kısmen anlayabiliyoruz.

Böyle bir tasnif içersinde anlatmak istediğinin, şair ve yazarların biyografilerinin verilmesinden ziyâde, edebiyatın bir nevi biyografisi olduğunu vurgulamaktadır. “Bunda şu`arâ ve üdebânın değil edebiyâtın terceme-i hâli -mümkün mertebe- anlaşılmak matlûb olduğundan müşârün-ileyhimün sergüzeştleri ma`lûm olduğu derecede bile yazılmamış ve yazılmağa lüzûm da görülmemiştir” (Memdûh, 1888: 7).

Diyebiliriz ki Abdülhalîm Memdûh, Türk edebiyatı için bir tasnif sistemine yönelmesi bakımından “edebiyat tarihçiliği” anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir. Ancak bu tasnif sistemi kendi içersinde Türk edebiyatının tamamının yer almamış olması yine yazrın şahsi tasarrufu ve kısmen açıklamış olduğu gerekçelere dayanıyor. Burada da sübjektif bir tasniften bahsedebiliriz.

3.2.3. Bölümleri

Yazar Edebiyat tarihini üç kısımda ele aldığını söylemektedir. Eserin bölümlerini ve buralarda ele alınan konuları şöyle inceleyebiliriz.

3.2.3.1. Birinci Bölüm - Bazı Mütalaât

Yazarın genel olarak edebiyatla biraz daha detaylı olarak da Türk edebiyatıyla ilgili çeşitli tespitlerde bulunduğu ilk bölüm “Bazı Mütâlaât” başlığını taşımaktadır. Ayrıca Osmanlı devletinden önceki Türk diliyle yazılan eserleri tasavvufî oldukları gerekçesiyle Osmanlı devletinden önce de Türk diliyle yazılmış olan eserlerin var olduğunu belirtmekte. Ancak burada dikkat çeken husus Osmanlı’dan evvelki eserleri “tasavvufî” oldukları gerekçesiyle onları ebasit eserler olarak nitelemekteve debî eser olarak kabul etmemektedir.

“Türkçe, ya`ni Türk lisânı zuhûr-ı Devlet-i Osmâniyye’den pek çok vakit evvel müsta`mel idi; fakat âsâr-ı edebiyye ba`zı ufak tefek müellefât-ı sûfiyyeden ibâret olup başlıca bir eser-i edebî elde edilememiştir.

Zâten bu kitabın dâire-i ittilâ`ı oralara kadar şâmil olmayacağından tevsî` oluna oluna bu hale getirilen Lisân-ı Osmânî’nin bugünkü hâlinden evveline ihâle-i nazar olunmak iktizâ eder, bir dereceye kadar ki lisânın hâl-i hâzırıyla nisbet kabûl edemeyecek bir hâle gelindikte daha evvele teveccüh lâzım değildir” (Memdûh, 1888: 9).

Yazar, edebî Türkçenin kaynağı ve tarihi uzantıları ile başka dillerle olan münasebetleri hakkında da görüşlerini anlatmaktadır. Ona göre Türkçe’nin esâsı, eski “Oğuz Han” Türkçesiyle “Tatarca”dan meydana gelmektedir. Birinci ile Oğuz lehçesini, ikincisi ile Çağatay lehçesini kastedtiğini düşünecek olursak, genel olarak bu düşüncesinin yerinde bir tespit olduğunu ifade edebiliriz. “Türkçe’nin esâsı, kadîm "Oğuz Han" Türkçesiyle Tatarca’dan mürekkeptir. Bu terkîbe elsîne-i sâ`ire kelimâtından bir takım şeyler dahî zamm olunmuştur”. (Memdûh, 1888: 9)

Türkçe’nin bu yapısının içersine zaman içersinde başka dillerden giren çok sayıda kelime olmuştur. Ancak bu terkibe zamanla diğer dillerden bir çok kelime girmiştir. Bununla birlikte Osmanlı devletinin ortaya çıkışı sırasında Osmanlıca’nın yalnızca halk arasında yaygın olduğu ve buna karşılık özellikle resmi işlerde Farsça’nın kullanıldığını vurgulamaktadır. İşte bütün bunların neticesinde Farsça ve Arapça, Türkçe’yi sadece kelimeleriyle değil, edebiyatlarıyla da istilâ etmeye başlamıştır. Nazım ve nesirde Fars edebiyatının taklit edilmesinin, kendi dil ve edebiyatımızın sadeliğini bozduğunu da belirtmektedir. Ona göre eğer bu taklitçilik yapılmıyaydı, Türk edebiyatı asırlar süren bir suniliğin içersine girmeyecekti. (Çetin, 1991: 144)

“Hele Tarz-ı Acem’in Lisân-ı Osmânîye tatbîki bir takım mübâlagât-ı dûrâ-dûrun safvet-i edebiyemizi ihlâl etmesine sebep olmuştur.

İşte bunca `asırlardan beri hâl-i hâzıra güç hâl ile ifrağ edilebilen Edebiyât-ı Osmânîye’nin o kadar müzebzeb bir hâle gelmesine sebep bu iktibastır” (Memdûh, 1888:12).

Abdülhalîm Memdûh , bu bilgi ve değerlendirmelerden sonra Osmanlı edebiyatını ele alır. Osmânlı şiirini Fuzuli ile başlatır. Nesirde ise, Osmânlı edebiyatının temsilcisi olarak Sinan Paşa’yı görmektedir. Ancak böyle bir tespitte bulunurken bunu hangi gerekçeyle ortaya koyduğunu açıkça ispat etmiş değildir. Ancak Türk dilindeki değişime yönelik değerlendirmelerinden hareketle, Fuzûli ve Sinan Paşa'dan önceki edebi şahsiyetleri Acem etkisinde kaldıkları ve Fars edebiyatını taklit ettikleri için edebiyat tarihi kapsamının dışında tutmuş olduğunu söyleyebiliriz.

“Osmânlı şi’iri Fuzûlî ile ibtidâ eder.” “Nesirde Sinân Paşa, nazımda Fuzûlî’den evvel gelenler şîve-i acemi taklîd etmeselerdi usûl-ı edebiyât-ı Osmânîye bu gün kendine mahsûs ve mücerret bir sûrette takarrur etmiş olacaktı”(Memdûh, 1888: 12-13)

Türk şiirini hakkıyla anlayıp anlatmış olan şairin Fuzûlî olduğunu söyledikten sonra Tanzimatla başlayan yeni şiirin karışıklığını, dönem şairlerinin şiirden anlamamalarına bağlamakta, “Cây-ı inkâr olamaz ki müteahhirîn-i şu`arâ arasında şi’irin bu derece tezebzübe uğraması ne olduğu anlaşılmasından nâşî idi.O zamân `ale’l-ıtlâk kelâm-ı mevzûn şi’ir addolunurdu” (Memdûh, 1888: 13) ifadesiyle de divan şairlerinin şiir anlayışlarını ifade etmektedir.

Abdülhalîm Memdûh’un bu noktada divan şiirine yönelik “değişmez şekilcilik” yakıştırmasıyla tenkîdi yer almaktadır. “Eş`âr-ı mezkûre hep üslûb-ı sade ve tabî`î ile müretteb olup içlerinde pek az mübalağaya tesâdüf olunur. Bu kadarcık mübâlagât ise her halde caiz görülür şeylerden olurdu” (Memdûh, 1888: 13).

Divan şiirinin nazım tekniğine yönelik, kafiye, vezin, şekil gibi teknik bilgilere de yer vermektedir. Yazar, divan şiiri nazım şekillerinden “kasîde, gazel, murabba, tahmis” gibi türler hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu türlerin yazılış biçimleri ve sebepleri, buralarda kullanılan mazmunlar hakkında açıklamalar yapmaktadır. Kasidelerdeki ifade biçimlerine, rediflerin kullanımına ve övgü ifadeleri

hakkında örnekler de vererek tespitler yapmaktadır. Bunlara yönelik tespitlerini şöyledir:

“Kasâiddeki "redîf" zahmeti çekilir dertlerden değildir. Üçyüz beyitten ibâret olan bir kasîdede iki mısra`lı her beytin nihâyetine aynı kelimeyi terdîf ile mısra`-ı evvel ve sânîde hep anı te`yîd ve te`kîd etmek üzere idâre-i fikr eylemek zâ`idliği nisbetinde güç birşeydir.” “Kasâidin ekseri hissiyât-ı müdâhenâne tercümânı olmakla bunlarda, esâs fikr ile asla ta`rîf kabûl etmeyecek bir takım redifler de bulunur ki bunları te`yîd zımnında idâre-i fikr ve kalem hakîkaten müteassirdir.” “Mütekaddimîn-i şu`arâ dîvânlarındaki ekser gazeliyâta gelince bunlar kasâidin hemen bir başka nev`idir. Beş beyitten on iki beyite kadar gazel olur, ondan yukarısı kasîde, aşağısı kıt`a olur imiş. Bu kaideyi kim vaz` etmiş? Bu kanun neye bina edilmiş? Kimse bilmez!...” (Memdûh, 1888: 14-19).

Divan şairlerinin gazellerdeki hayal dünyasını da ele almaktadır:

“Şâ`irin çektiği âlâm ve kederin mutlak mübeddel-i sürür u safâ olacağı gecenin gündüzü ta`kîb etmesiyle istidlâl olunur! Hilkat-i mükevvenâtta müsâvât olmadığı lâle ile nergisin açık soğan ile sarımsağın kapalı yaratılmasından anlaşılır! Bu gazellerdeki hayâller ise hikmetlerinden istidlâl olunmalıdır” (Memdûh, 1888: 19).

Mesnevileri batılı tarza en yatkın tür olarak gören Abdülhalîm Memdûh, “Bizdeki mesnevîler asıl garb siyâkındadır ki, cumhûr-ı şu`arâ-yı kadîmeye göre şî`ir mutlak mukaffâ olmak lâzım gelirse kâfiyenin iki mısra`dan ziyâdeye şâmil olmamış yalnız bu nev` şî`irde görülür” (Memdûh, 1888: 14).

Nazım türleri içersinde “küfür-nâme” olarak nitelediği “hicviyeleri” edebî eser olarak nitelememektedir.

“Hele hicviyye denilen rezâil-i manzûme de vaktiyle edebiyâttan addedilmiş idi.” “Hicviyyelere `ale`l-ıtlâk edepsizlik denemez. Tazammun ettiği mânânın dediğimiz yolda müstehcen olabilmesi onu o kadar matrûd bir hâle koyamaz.

Şu kadar ki güya -mezmûmuna bahş-ı te`sîr zımnında!- bir takım edânînin bile tefevvühünden haya edeceği şütûmât-ı âdiyeyi nazm etmek, ashabına "şâ`ir" dedirtmez. Hicvi mü`essir etmek için kendisindeki hasâil-i zemîmeyi tebyîn etmelidir ki mezmûm cidden müteessir olabilsin” (Memdûh, 1888: 17-18).

3.2.3.2. İkinci Bölüm

Abdülhalîm Memdûh, bu bölümde doğrudan doğruya Osmânî edebiyatı tarihine girmekte ve Osmanlı edebiyatını daha ayrıntılı bir biçimde vermektedir. Bu bölümde sistemli bir tasnif düşüncesi ve uygulaması yoktur. Yani türlere göre bir ayırım yapılmadığı gibi edebî şahsiyetlerle ilgili bir tasnif de yoktur. Oldukça uzun bir dönemi genel olarak Sinan Paşa'dan Tanzimâta kadar olan dönem ele alınmakta (15. 16. 17. 18. 19. asır yarısına kadar) Yaklaşık 5 asırlık bir zaman dilimin içine alan bölümde altı şâir ile dört nâsiri ele alıyor. Bunlar sırasına göre, Sinan Paşa, Fuzuli, Nefî, Koçi Bey, Nedim, Nâbi, Râgıp Paşa, Şeyh Gâlip, Koca Sekbanbaşı ve Mütercim Âsım şeklindedir. Bunlar hakkındaki bilgiyi ikişer-üçer sayfada tamamlayarak, eserlerinden örneklere de yer vermiştir. Bu şahsiyetlere ayrılan sayfa miktarında bir dengesizlik söz konusudur. Yazarın anlatımına baktığımızda bunun sebebinin kendisinin yorumu dahilinde kaldığını görmekteyiz. En çok yedi sayfa ile Nedim'e yer veren Memdûh, Nâbi'ye ise sadec yarım sayfa yer ayırmıştır.

Edebiyat tarihimizin önemli isimlerinden olan bazı sanatçılara yer verilmemiştir. Meselâ Hayâlî, Bâki, Neşâtî, Şeyhülislâm Yahyâ gibi isimleri zikredebiliriz.

Bu bölümle ilgili olarak söyleyebileceğimiz diğer eksiklikleri, şahısların sıralanma biçimi ve nazım-nesir ayrılığına dayalı belli bir tasnif sisteminin bulunmamasıdır. (Çetin, 1991: 143)

3.2.3.3. Üçüncü Bölüm - Devr-i Teceddüd

Âkif Paşa ile başlatılan bu edebi döneme "Devr-i Teceddüd" adı verilmiştir. Burada Devr-i Teceddüd olarak nitelendirilen dönemin genel niteliklerinden ayrıca bahsedilmemektedir. Söz konusu edilen edebî şahsiyetler hakkında bilgi verilirken eserlerinden de örneklere yer verilmektedir.

Bu bölümde; Âkif Paşa, Pertev Paşa, Reşit Paşa, Sâmi Paşa, Şinâsi, Kemâl (Namık), Ziyâ Paşa, Ekrem (Recâizâde Mahmud), Abdülhak Hâmid, Sâmi Paşazâde Sezâî,den daha fazlaca bahsedip onların eserlerinden çok sayıda örnek metinler vermiştir. Burada verilen örneklerden nesir metinlerinin daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Eserin bu kısmında ayrıca Ali Kemal Bey ve Menemenli-zâde Tahir'den kısaca bahsedilip birer örnek verilirken, Nâbizâde Nâzım, Ali Ferruh, Hâlid Ziya, Mustafa Reşid Bey, Mehmed Cella Bey, Cenab Bey (Cenab Şehabeddin), İzmirli Nevzad Bey, Ali Suad Bey, Kâmil Bey, Varnalı Naci Bey gibi isimlerden genel olarak bahsedilmektedir.

3.2.4. Edebi Türlerin Değerlendirilişi

Abdülhalîm Memdûh, belli bir dönemi edebi türlere göre tasnif ederek açıklama yolunu tercih etmemiştir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki onda düşünce olarak tür ayrımının olmasına rağmen uygulamada bunu geniş ve sistemli olarak yansıtmamıştır. Ona göre “söz”, "nesir ve nazım" olmak üzere ikiye ayrılır :

“Söz `ale`l-ıtlâk nazım ile nesir gibi iki bedraka-i efkâra inkisâm ediyor. Bu mehâsin-i insâniyye ise gûya o mâlikâne-i nutkun birer şevher-i vezni mesâbesindedir ki, biri libâs-ı âhenk ile tezeyyün eder, edâ-yı letâfetle hırâmân olur, diğeri reng-i `ulviyyetle televvün eder, âheng-i tabî`atla nümâyân olur”. (Memdûh, 1888: 4-5)

Onun bu anlayışı, tanım ve düşünce düzeyinde kalmış olup uygulamaya konulmamıştır. (Çetin: 1991: 145)

Osmanlı edebiyatının nazım ve nesir türlerinin kendine göre ilk temsilcilerini “Sinan Paşa ve Fuzûlî” olduğunu “Müessis-i edeb olmak imtiyâzı nesren Sinân Paşa’ya â`it ise, nazman da Fuzûlî’ye â`it olabilir”. (Memdûh, 1888: 27) sözüyle ifade etmektedir.

Ayrı bir bölüm olarak ele almamakla beraber "eleştiri" türüne de yer veren yazar, bu türün bizde ortaya çıkışına ve temsilcilerine değinir: “Edebîyât üzerine bast-ı i`tirâz etmek usûlü bizde ilk evvel Tasvîr-i Efkâr gazetesinde görülmüştür. (1285) [1868] Binâen-`aleyh usûl-i tenkîdin veya daha doğrusu fikr-i tenkidin dahî vâzı`ı Şinâsi Efendi ile Kemâl`dir”. (Memdûh, 1888: 96)

Râgıb Paşa’yı ele aldığı kısımda kısaca Osmanlı şiiri ile bir edebi cereyân olan realizmi mukayese etmiştir:

“Edebiyât-ı Osmâniyye’nin şi’ir kısmında bile "realizim" usûlü carî olmadığından evvel-bâ-evel âheng-i kelâma hasr-ı nazar etmek bizce tabi`îdir” (Memdûh, 1888: 51).

Yazarın edebi türlere bakışı , onları ele alıp değerlendirişi konusunda çok fazla bilgi bulunmamakta. Yukarıda belirttiğimiz tespitlerden çıkarılacak olan onda edebî türler konusunda bilimsel edebiyat tarihi anlayışı çok az gelişmiştir. (Çetin, 1991: 146)

3.2.5. Edebî Şahsiyetler

Edebî şahsiyetleri, biyografik bilgilerinin verilmesi ve eserlerinin değerlendirilişi bakımından iki açıdan ele alabiliriz.

3.2.5.1. Biyografi Bilgilerinin Verilmesi

Abdülhalim Memdûh, şairlerin ve edebî şahsiyetlerin değil, edebiyatın "terceme-i hâli"ni yazdığını belirttiği edebiyat tarihinde ele aldığı sanatçıları değerlendirmede bilimsel, objektif ve sistemli bir yaklaşım sergilememiştir. (Çetin, 1991)

“Bunda şu`arâ ve üdebânın değil edebiyâtın terceme-i hâli -mümkün mertebeye anlaşılacak matlûb olduğundan müşârün-ileyhimün sergüzeştleri ma`lûm olduğu derecede bile yazılmamış ve yazılmağa lüzûm da görülmemiştir” (Memdûh, 1888: 7).

Yazar , edebiyat tarihine alınması gereken birçok sanatçıyı eserine koymamıştır.

Bu arada esere alınan şâir ve nâsirlere ayrılan yer bakımından da dengesiz bir dağılım vardır. Buna örnek olarak da Nâbi'ye yarım sayfa , Nedim'e de yedi sayfa ayrımını söyleyebiliriz.

Abdülhalim Memdûh, edebiyat tarihinde sanatçıların nasıl bir hal içerisinde olduğunu ve onların nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır:

“Bir de meslek ifâdesinde mâzîye teveccüh etmeyerek oldukça bir silk-i teceddüde mâil olan üdebâ mevzu`bahs edilmiş ve birçok pey-revleri metruk bırakılmıştır. Zîrâ maksat silsile-i cereyânı beyân etmek değil, o cereyânın inkılâbâtını ityân eylemektir” (Memdûh, 1888: 7)

Yazar, şâir ve nesir yazarlarının biyografilerini verirken belli bir sıra takip etmediği gibi yeterli dercede bilgi de vermemiştir. Örneğin Nedim'i anlattığı bölümde biyografi bilgisini ona ayırdığı yerin en sonunda ve çok kısa bir ifade ile vermiştir.

“Müşârün-ileyh (Kazasker Mustafa Efendi) nâmında bir zâtın hafidi imiş. Vefâtı 1143 [1730] sene-i hicriyesine müsâdifdir” (Memdûh, 1888: 49).

Buna bir başka örnek olarak, Şeyh Gâlib'in yalnızca vefat tarihini verdiğini ve bu bilgiye de şairi anlattığı kısmın sonunda vermiştir. “Şeyh Gâlib 1213 [1799] senesinde ve kırk iki yaşında vefât etmiştir” (Memdûh, 1888: 64).

Şinasî ve Nâmık Kemâl için de bunlardan fazla bilgi verilmemektedir. Bu örneklerden anlaşılabilirceği gibi sanatçıların biyografileriyle ilgili bilgiler, genellikle son taraflarda oldukça yetersiz bir biçimde.

Abdülhalîm Memdûh'un bu ifadelerinden asıl amacının sanatçının değil, edebiyatın biyografisini yazmak olduğunu anlıyoruz. (Çetin, 1991: 145-146)

Ancak Râgıb Paşa'nın hayatını daha detaylı olarak anlattığını görmekteyiz:

“Müşârün-ileyh defterhâne ketebesinden Şevki Efendi 'nin mahdûmu imiş.

Mektûbî-i sadâret hülefâlığından tadrîcen mesned-i riyaset kitâbetine ve ba`de vezâretle Mısır Valiliğine ta`yîn olunmuş, ve beş sene orada kaldıktan sonra İstanbul'a avdetle altı buçuk sene dahî mütemadiyen mesned-i sadârette bulunmuştur.

Ba`de Sultan Mustafa'ya dâmad dahî olmuş ve birçok konferanslarda Devlet-i Âliyye murahaslığı sıfatıyla ifâ-yı hüsn ü hizmet etmiştir.

Bu halde kendisinin İtalyan veya Fransızca'ya dahî âşinâ olduğu zannolunur. Vefâtı 1176 [1763]dadır” (Memdûh, 1888: 56).

3.2.5.2. Edebî Şahsiyetlerin Değerlendirilmesi

Abdülhalîm Memdûh, edebiyatın tarihini verirken büyük ölçüde sanatçıların edebi kişilikleri üzerinde durmuştur. Sanatçıların edebi kişiliklerinin nasıl verildiğini bir çok noktada toplayabiliriz:

a. Edebiyatımıza Getirdikleri Bazı Yenilikler:

Yazar bazı şâir veya nâsirin edebiyatımıza getirdiğimizi yeniliklerden ve hizmetlerinden söz ediyor. Örneğin Âkif Paşa'nın Osmanlı edebiyatının yenileyicisi olduğunu söylerken getirdiği yenilik olarak da "söylenildiği gibi yazmak" anlayışına temas ediyor: “Âkif Paşa hazretlerinin edebiyât-ı Osmâniyye müceddidi olduğu nâkâbil- i inkâr bir hakîkattir. Söylenildiği gibi yazı yazmak, his olunduğu gibi ihsâs edilmek, lisânsımızda Âkif Paşa'nın zuhûruyla zuhûr etmiş şeylerdendir” (Memdûh, 1888: 70).

Bir başka yenilik olarak da Reşid Paşa hakkında söylediklerinden bahsedebiliriz. Onun da edebiyatımıza hizmetleri olmuştur:

“Reşid Paşa'nın o vakit ki melekât-ı siyâsiyyesine melakât-ı edebiyyesi mu`âdil olamaz. Şu kadarı varki merhûm edebiyât-ı Osmâniyye'ye büyük hizmetler etmiştir” “Lisân-ı resmî ya`ni Bâb-ı `Âlî`nin şimdiki şivesi müşârün-ileyh tarafından tensik edilmiş ve`l-hâlet-i hazihî hâl-i hâzır-ı edebîye biraz mugâyir olan o şive, evvelki kuyûd-ı bilâ-fermâdan Reşid Paşa kalemiyle kurtarılmıştır” (Memdûh, 1888: 84).

Bunun yanında Reşid Paşa'nın, edebiyatımıza sanatçı kimliğinden ziyâde yani kalemle değil, fiilen hizmet etmiştir.

“Reşid Paşa'nın edebiyât-ı Osmâniyye'ye olan hidemâtı- ifâdât-ı ânifeden müstebân olduğu üzere `umûmiyyeti i`tibariyle kalemen değil fi`lendir. Meselâ mecâmi`-i mevkûtenin mûcîdi Reşid Paşa dır. (Mecmu`a-i Fünûn) müşârün-ileyhin himmet-i ma`ârif pervânesi sâyesinde neşr olunurdu. Mecmu`a-i Ulûm'a Tevfik Paşa, Sakız Ohannes Efendi vesâire gibi ba`zı zevâta yazı yazdıran yine Reşid Paşa'dır. Cem`iyyet-i tedrîsiyye-i İslâmiyye 'yi te`sîs eden Reşid Paşa'dır” (Memdûh, 1888: 85).

Şinâsi'nin edebiyatımıza getirdiği yenilikler üzerinde duran Memdûh onunla ilgili görüşlerini şöyle anlatır:

“Hele Şinâsi Efendi'nin fikr-i müceddidânesi Reşid Paşa'nın mezra'a-i eltâfidır” “Şinâsi Efendi Hazretleri edebiyât-ı Osmâniyye'nin yol göstericisidir. Sâiki Kemal Bey'dir. Şinâsi Efendi Hazretleri tahmîn-i hakîrânemize göre edebiyât-ı garîbiyye'ye hâsıl ettikleri vukûf üzerine edebiyât-ı Osmâniyye'yi dahî, fakat mahsûsât ve istî'dadı dâiresinde, ancak o tarîka idhâl etmekle bir tarîk-i sahîhin kâbil olacağını takdîr ve tahmîn ettikten sonra, pîşinde kendisi, peyinde Kemâl Bey olduğu halde bir tarîk-i ittrâd-âvere vaz' buyurmuşlardır” (Memdûh, 1888: 85 , 94).

b. Birbirleriyle Mukayese Edilmesi:

Abdülhalîm Memdûh, bazı edebî şahsiyetleri, kendisinden önceki ya da çağdaşı olan sanatçılarla karşılaştırmak sûretiyle onların edebî kimliğini ortaya koymaya çalışır. Râgıp Paşa'yı Nedim, Nef 'î , Fuzûlî gibi şâirlerle mukayese ederken: “Nedîm, Nef 'î, Fuzûlî vesâire gibi şu`arâ Râgıp Paşa'nın melekât-ı edebiyyesine kısmen mâliktirler. Râgıp Paşa ise âheng-i kelâm ile Nef 'î'ye, rikkat-i me`âl ile Fuzûlî'ye, nezâket-i fikr ile Nedîm'e mu`âdil olabilir” (Memdûh, 1888: 51), Pertev Paşa'yı anlatmaya başlarken onu, edebiyata hizmeti ve üslubuyla ilgili olarak Âkif Paşa ile mukayese ediyor:

“Âkif Paşa'dan sonra Pertev Paşa gelir; Pertev Paşa şîve-i ifâdesinde ve edebiyât-ı Osmâniyyeye olan hizmetinde Âkif Paşa'dan farklı değilse de şeref-i takdîmin Âkif Paşa'dan olduğu bedîhidir. Bundan mâ`adâ Pertev Paşa Âkif Paşa eserini ta`kip etmiştir” (Memdûh, 1888: 78).

Yazar, Şinâsi'yi de Âkif Paşa ve Pertev Paşa gibi şahsiyetlerle karşılaştırır ve Şinâsi'nin Tasvîr-i Efkâr'daki makalelerinin Âkif Paşa 'dan çok daha yenilikçi olduğunu vurgular:

“Şinâsi Efendi'nin Tasvîr-i Efkâr'daki makâlâtı, Âkif Paşa'dan daha müceddidânedir. Eş`ârında ise dâima üslûb-ı sâdeyi intihâb etmiş ve îrâd-ı mesele gâyet merâk eylemiştir” (Memdûh, 1888: 95).

Abdülhalîm Memdûh, Mehmed Celal Bey'in nazımdaki istidadını Reşid Bey'in nesiri ile eşleştiriyor: “Reşid Bey'in nesren haiz olduğu melekeyi Mehmed Celâl Bey nazman hâizdir” (Memdûh, 1888: 131).

Mememenlizâde Tâhir Bey'in şiirlerini ise Recâizâde Mahmud Ekrem ile mukayese eder: “Menemenlizâde Tâhir Bey nazm-ı eş`ârda Ekrem Beyefendi ile müşâbehet-i

külliyeleri vardır. Ya'ni Tâhir Bey'in eş'ârı, Ekrem Bey'in eş'ârı üstâdânesinin tufûliyyetini andırır. Bu ise Ekrem Beyefendi' nin bir şâkird-i irfânı olduklarına delîldir” (Memdûh, 1888: 134).

c. Fikrî ve Felsefî Yönleri:

Şairlerin edebî kişiliklerini tamamlar nitelikte olarak onların fikrî ve felsefî yönlerine de yer verilmiştir. Ancak bu çok da etraflıca değildir, genel nitelikleri bakımından hülâsa edilmiştir. Edebi kişiliği üzerinde de durduğu Şeyh Gâlib' in hayat görüşünü yazar şu ifadelerle anlatmakta:

“Hele hayât ve kâinat hakkındaki efkârı doğrudan doğruya efkâr-ı cedîde-i `asriyenin aynı olup, hiçbir türlü hayâl-i muhâl ile memzûc değildir. Bu ise -bâlâda denildiği gibi- `aklını rehber-i idrâk etmesinden ileri gelmiş meziyyât-ı insâniyededir” (Memdûh, 1888: 63).

d. Dil ve Üslupları:

Abdülhalîm Memdûh, edebî şahsiyetlerin dil ve üslupları üzerinde de durmuştur. Bu konuya ilişkin değerlendirmeler yaparken bilimsel bir yaklaşım göstermemiştir. Değerlendirmelerinde belli bir sıralama olmadığı gibi bu konuda kimilerinde kısaca değinmiş, kimilerinde ise biraz daha detaylı anlatmıştır. Bu anlatımlarındaki sübjektif yaklaşımlarıyla tezkire anlatımına yakın dururken, “dil ve üslup değerlendirme” fikriyle hareket etmesi bakımından edebiyat tarihçiliği anlayışına yaklaşmaktadır.

Yazarın bu konudaki değerlendirmelerine Râgıb Paşa'nın üslûbuyla ilgili “Hele her türlü mehâsin-i edebiyyesinden mâ`adâ üslûb ifâdesindeki mehâbet hasâyis-i zâtîyesindendir ki eslâfın -Nef`î müstesnâ- hiçbirisinde, bu derecesi meşhûd değildir” (Memdûh, 1888: 54), Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'taki üslubuyla ilgili olarak da “Üslûb-ı ifâdesindeki olanca şiddet, vuzûh ile memzûc ise de, latîf bir cereyân hâlinde bulunması bunu şiddet olmaktan ziyâde celî bir tabî`at hâline kor” (Memdûh, 1888: 63) ifadelerini örnek verebiliriz. (Çetin, 1991: 151-152)

e. Dönemin Genç Edebiyatçıları:

Eserde sadece isimleri geçen veya haklarında kısaca değerlendirmelerde bulunan ve istikbal için önemli niteliklere hâiz oldukları belirtilen o dönemin genç kalemleri de vardır:

“Tettebbu`ât-ı edebiyye bahsinde gençler meyânında Hâlid Ziyâ Bey’e bir mu`âdil enderdir.” “Bunlardan başka daha pek çok gençler istikbâl-ı edebîyi teşkil etmek iktidârını izhâr etmekteledir ki başlıcaları Cenâb Bey, İzmirli Nevzâd Bey, Ali Suâd Bey, Kâmil Bey, Varnalı Nâci Bey vesâiredir”. (Memdûh, 1888: 134)

3.2.5.3. Eserlerinin İncelenişi

Abdülhalîm Memdûh'un kitabın genelinde vaki olan sistemsiz yaklaşım ve incelemeleri edebî şahsiyetlerin eserlerini incelerken de görülmektedir. Bazı edebî şahsiyetlerin eserlerinin hemen hemen hepsine yer verilirken, bazıları eksik sunulmuş, bazıları ise hiç verilmemiştir.

Nedîm'in eserlerini: “Nedîm'in matbu` olan dîvânından başka manzûm bir eseri yoktur. Mensûr eseri ise Müneccimbaşı Târîhi tercümesidir ki bunda da inşâca olan mahâret ve hazâkati görünür”.(Memdûh, 1888:49). ifadesiyle belirlerken, Şeyh Gâlib'i oldukça eksik bir şekilde ifade etmiştir: “Şeyh Gâlib nâmını bugün elsinde-i e`âmda dâir eden eseri ise (Hüsn ü Aşk) tır;” (Memdûh, 1888:61). Reecâizâde M. Erkemin eserlerini ise daha derli toplu bir ifadeyle sunmuştur: “Ekrem Beyefendi Hazretlerinin asâr-ı matbu`aları şunlardan ibârettir: Ta`lim-i Edebiyât, Atala Tercümesi, Zemzemeler, Nağme-i Seher, Vuslat, Afife Anjelik, Nâçîz, Takdîr-i Elhân, Tefekkür, Yâdigâr-ı Şebâb” (Memdûh, 1888:116).

Yazar, bazı sanatçıların eserlerini de türlere göre ayırarak sunar. Nitekim Nâmık Kemâl'in tiyatrolarını, hikâyelerini, tarihle ilgili eserlerini ayrı ayrı verir:

“Tiyatrolar: Âkif Bey, Gülnihâl, Zavallı Çocuk. Hikayeler: Sergüzeşt, Ali Bey, Cezmi, Bahar-ı Dâniş, Kisre. Târîhe müte`allik: Emîr-i Nevrûz, Fâtih, Selim-i Evvel, Devr-i İstilâ, Selâhaddîn-i Eyyûbi, Bârîka-i Zafer Kemal Beyefendinin gayr-ı matbu` daha bir çok eserleri olduğu rivâyet ediliyor.

Mahâret şî'irleri pek fevka'l-âde olup kendi dâiresinde bir misli yoktur” (Memdûh, 1888: 100-101).

Ayrıca bazı şahsiyetlerin belli başlı eserlerini vermekle yetinmektedir. Örneğin Hâmit'in eserleri "Başlıca Âsârı" alt başlığıyla sunulmuştur: “Başlıca âsârı: Târık, Eşber, Tezer, İçli Kız, Duhter-i Hindû, Hacle, Makber, Ölü, Bunlar Odur, Dîvâneliklerim, Nazîfe, Bir Seffilenin Hasbihâli'dir” (Memdûh, 1888: 120).

Aslında, yazarın yaklaşımından eserlerin türlere göre ayrılması düşüncesi olduğunu görebiliyoruz. Ancak bu bütüne şâmil olmadığından eksik kalan bir uygulama olmuştur. Genellikle her edebî türdeki eserler, karışık verilmiş ve bunların baskı tarihi, baskı yeri gibi bir takım önemli bilgilere yer verilmemiştir.

Eserlerin değerlendirilişiyle ilgili olarak yine edebî kişilikleri değerlendirme biçimiyle ilgili söylediklerimizi tekrarlayabiliriz. Yani bu konuda bilimsel eleştiri anlayışından ziyade sübjektif yaklaşımlarını, kişisel izlenimlerin ve kalıp ifadelerin tekrarını görüyoruz. Bu yaklaşımın yine tezkirelerde görülen kalıplaşmış ve sübjektif ifadelere benzediğini ve tezkirecilik anlayışının burada da hakim olduğunu belirleyebiliriz.

Bu tespitimizi Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ını değerlendirdiği “(Hüsn ü Aşk)tasavvufî bir hikâyedir; içinde o kadar rengîn fikirler o derece metîn hisler görülür ki hâtırâyı gark-ı vecd eyler” (Memdûh, 1888: 62), Âkif Paşa'nın Tabsıra adlı eseri için söylediği, “Müşarunileyhin Tabsırası lisânımızın bir hüccet-i teceddüttür. Tabsıra Âkif Paşa'nın Pertev Paşa ile olan bir münakaşasını hâvi olup lisânı bugünkü değil fakat dünkü lisân-ı edebîmizdir” (Memdûh, 1888: 72), Sâmî Paşa'nın eserleriyle ilgili olarak: “Sâmî Paşa'ya gelince, Fuad Paşa 'ya yazdığı târîhten başka bu zamânda takdîr olunabilecek bir eseri yoktur” (Memdûh, 1888: 93), Şînâsi'nin eserlerini genel olarak değerlendirilişiyle: “Gazelliyyâtı fenâdır. Fakat diğer manzûmeleri ve bâ-husûs tercümeleri pek güzeldir” (Memdûh, 1888: 95), örnekleyebiliriz.

Eserin dikkat çeken bir yönü ise, kitaba dahil etmiş olduğu edebî şahsiyetlerin hemen hemen hepsinin eserlerinden örneklere yer vermiş olmasıdır. Bu örnekler içersinde hem nazım hem nesir olarak eserleri olanların bu iki türdeki eserlerinden de örneklere yer vermiştir. Tarîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye bu açıdan antolojik bir hüviyet de taşımaktadır.

BÖLÜM 4: TÂRÎH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU

ABDÛLHALÎM MEMDÛH

TÂRÎH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE

“.....ma`mâfih killet yokluk demek olmadığı için terakkiyât-ı edebiyemizde târîh-i `asr içinde bir küçük fasl-ı mübâhata zînet vermek liyâkatinden berî değildir.”

Kemâl

Tâbi `i: Ohannes Ferîd

[2] Muallim-i muhterem Ekrem Beyefendi Hazretlerine takdîme-i ahkârânedir.

Bende-i `âciz Abdülhalîm Memdûh

[3]Söz ne büyük bir bahşâyîş-i fitrattır ki vücûd-ı insâniyet onunla te'eyyüd ediyor.

Halbuki vicdâna nüfûz eden hangi söz vardır ki edebiyât denilen semâ-yı musaffâda bir kevkeb-i revnakdâr olmaktan başka bir şey olsun? Binâen-'aleyh lisân-ı insâniyetin sahîfe-i garrâsı edebiyâttır! Zebân-ı medeniyyetin levh-i musaffâsı edebiyâttır!

Tasavvur olunsun, nutuktaki kuvve-i rûhâniyye sehâif-i edebiyyeden başka nerede sûret-nümâ-yı i`câz olur?

.....

Tabî`at-ı beşeriyye silah kuvvetine karşı durmaya şecâ`at nâmı verirken, cây-ı hayrettir ki söz kuvvetine karşı olan kemâl-i itâ`atine verecek bir nâm bile bulamıyor!...

Söz ne garrâ bir vâlid-i insâniyettir ki pek çok şeyler ânın mevlüdâtındandır! İnsâniyet bugünkü hâliyle bile [4]ne büyük bir gaflette pûyândır ki nutuk ve lisânın te`sîrât-ı fevka'l-âdesi onun nazarında pek çok bedâyi`-i hayret-resân ibrâz edip dururken, efrâd-ı beşer hâlâ ta`arruzu makber-i gafletleri başında birer seng-i mezâr edip tutmaktadırlar.

Halbuki bu zalâm-ı medeniyyetin bir sabâh-ı selâmete tabî`at nasbı fikirlerde âdetâ tabî`î ve zarûrî görülmeye başlamıştır.

O halde müdâvele-i efkâr için dest-gîr-i yegânemiz nutuk ve lisândır.

Bu yüzdendir ki her milletin lisânı büyük bir ihtimâm ile takyîd ve teşyîd ediliyor.

Söz `ale'l-ıtlâk nazım ile nesir gibi iki bedraka-i efkâra inkısâm ediyor. Bu mehâsin-i insâniyye ise gûya o mâlikâne-i nutkun birer şevher-i vezni mesâbesindedir ki, biri libâs-ı âhenk [5]ile tezeyyün eder, edâ-yı letâfetle hırâmân olur, diğeri reng-i `ulviyyetle televvün eder, âheng-i tabî`atla nümâyân olur.

Şarkta Cenâb-ı `İmr`ül Kays ile Şîrâzî, Hâmid ve garbta Dante, Şekspir, Hügo, Virjil, Homer gibi nevâdir hep o iki bedî`anın âğûş-ı terbiyetinde perveriş-yâb olan insanlardandır.

Tezkiye-i fikr, tezyîn-i hâtıra, tasfiye-i zevk, tahkîm-i vicdân, tavzîh u tevsî`-i anâsır-ı `akliyye gibi şeyler hep edebiyâtın i`âne-i kuvâ-yı celîlesine `arz-ı fikreden hâlâtandır.

Bu hâlâtın ancak mu`âmelât-ı hayâtiyyeye olan te`sîri inkâr olunduğu zamândır ki edebiyâtın lüzûmsuzluğu iddi`â olunabilir!

Üslûb-ı ifâde ise kelamdaki libâs-ı âhengin bir levn-i mütehavvilidir ki kâiliyle tebeddül şânındandır.

Bu halde âsâr-ı edebiyye bir kavmin birer târîh-i insâniyyetidir ki [6]mü`essirleri i`tibâriyle ben o târîhin târîhini yazmak fikrine düştüm.

Bu bâbdaki kesret-i su`ûbet, velâ-siyemmâ o su`ûbâtın bizce kesb ettiği şiddet, var olan iktidarsızlığımı bile aralıkta yok hâline îsâle kifâyet etmiştir!

Edebiyât-ı Osmâniyemizin keyfiyyât-ı hakîkiyye-i mâziyyesi nisyân dumanları arasında kaybolmuş bulunmasından, bu `acz-pârenin dâire-i ittîlâ`ı da müellifinin kudret-i edebiyyesi kadar mahdûddur.

Şu kadar var ki bu mevzû`da bir eserin vücûdu derece-i vücûbdadır.

Edebiyât-ı Osmâniyyemiz bugünkü günde tebeyyün-i mâhiyyetleri benim ta`rîfime hiç de muhtaç olmayan birkaç hâmiye mazhâr olmuş ve bu yolda ettikleri hidemâtın cereyânını yine kendilerine pey-revlik edebilecek bir kalemin zabtetmesi [7]muktezî bulunmuş ise de bu bâbtaki niyetim, `aczim kadar celî ve kavî olan bir mâni`aya bile galebe etmiştir!

Edebiyât-ı Osmâniyye'nin tahrîr-i ahvâli bu eserde üç kısma münkasımdır. Birinci fasıl bir takım keyfiyyât-ı edebiyemizi, ikinci Sinân Paşa'dan Âkif Paşa'ya ve üçüncü Âkif Paşa'dan şimdiye kadar olan ahvâli hâkidir.

Bunda şu`arâ ve üdebânın değil edebiyâtın terceme-i hâli -mümkün mertebe- anlaşılacak matlûb olduğundan müşârün-ileyhimün sergüzeştleri ma`lûm olduğu derecede bile yazılmamış ve yazılmağa lüzûm da görülmemiştir.

Bir de meslek ifâdesinde mâziye teveccüh etmeyerek oldukça bir silk-i teceddüde mâil olan üdebâ mevzu`bahs edilmiş ve birçok pey-revleri metruk bırakılmıştır. Zîrâ maksat silsile-i cereyânı beyân etmek değil, o cereyânın inkılâbâtını ityân eylemektir.

[8]Edebiyât-ı Osmâniyye'nin bir takım kuyûd dahîlinden kimler tarafından, ne sûretle tahlîs edildiğini ben bu kitapta pek mübhem veya daha doğrusu nâkıs bir sûrette hikâye etmeye çalıştım.

Bu eser-i nâcîzi okuyanlar arasında yukarıdan beri söylenilen şeyleri bilmeyenler olmadığı gibi aşağıya kadar söylenilecek şeylerden de ma'lûmâtı olmayanlar yoktur sanırım. Fakat her ma'lûm mazbut olmalıdır.

Tekrâr ederim ki benim `aczim herkesten ziyâdedir. Bu belâ-yı mübrem ilcâsıyla bi't-tabi` zuhûra gelen nekâyısın `afvını değil ihtârını rica ederim.

Bu kitap tenezzülen veya teşvîken takdîr olursa bile ben nefsimi iğfal ederek noksan ile iftihara tenezzül etmem.

Beyoğlu

7 Teşrîn-i Evvel 1303 [1887]

Abdülhalîm Memdûh

[9]BİRİNCİ FASIL

BA`ZI MÛTÂLA`ÂT

Türkçe, ya`ni Türk lisânı zuhûr-ı Devlet-i Osmâniyye'den pek çok vakit evvel müsta`mel idi; fakat âsâr-ı edebiyeye ba`zı ufak tefek müellefât-ı sûfiyyeden ibâret olup başlıca bir eser-i edebî elde edilememiştir.

Zâten bu kitabın dâire-i ittılâ`ı oralara kadar şâmil olmayacağından tevsî` oluna oluna bu hale getirilen Lisân-ı Osmânî'nin bugünkü hâlinden evveline ihâle-i nazar olunmak iktizâ eder, bir dereceye kadar ki lisânın hâl-i hâzırıyla nisbet kabûl edemeyecek bir hâle gelindikte daha evvele teveccüh lâzım değildir.

Türkçe'nin esâsı, kadîm "Oğuz Han" Türkçesiyle Tatarca'dan mürekkeptir. Bu terkîbe elsîne-i sâ`ire kelimâtından bir takım şeyler dahî zamm olunmuştur.

Devlet-i Osmâniyye'nin bidâyet-i zuhûrundaki Osmânlıca hemen yalnız umûm ahâlî arasında müsta`mel olup umûr-ı resmiyye vesâirede Fârisî isti`mâl olunurdu. Osmân Gazi ile Orhan ve [10] Murâd-ı Evvel hazerâtının ba`zı Rûm tekfurları ile Konya sultanı vesâireye olan nâmeleri hep Fârisîdir.

Fakat Sultan Osmân-ı Evvel Hazretleri'nin peder-i vâlâ-güherleri Ertuğrul Gazi'nin sultân-ı müşârün-ileyhe yazdıkları nazım Türkçe'dir.

Nazm-ı mezkûr-ı ekser, tevârîh ile Vehbî Efendi Hazretleri'nin "Meşâhir-i İslâm"ında görünmekle ber-vech-i âti derc olunur:

Gönül kerâstesiyile, bir

Yenişehir ve pazar yap!

Zulm eyleme rençberlere;

Her ne ister isen var yap

*Eski yeni şehri bâri,
İnegöl'e dek hep vâri;
Kırıp geçirdin küffârı!
Bursa'yı da yık tekrâr yap!*

*Kurt olup gel gir sürüye;
Arslan ol bakma geriye!
Câr edip haydi çerîye
Dil geçidi'ni hisâr yap....*

[11] *İznik şehrine hor bakma!
Sakarya suyu gibi akma
İznikmidi¹ de al bırakma!
Her burcunda bir hisâr yap!*

*Osmân! Ertuğrul oğlusun,
Oğuz Karahan neslisin!
Hakk'ın bir kemter kulusun!
İstanbul'u aç gül- zâr yap!*

Bu manzûmenin -edebiyât-ı hâzıra nokta-i nazarından bakıldığı halde bile- delâlet eylediği me`âlin `ulviyyetini kemâl-i hürmetle takdîr ve takdîs ederiz.

¹ İzmit il merkezi (İ.Toluay)

Birinci kıt`adan mâ`adâ olan kıt`atın evvel üç mısra`ı, bir dereceye kadar, mukaffâ olduktan sonra son mısra`ların hep siyâk üzere müreddif ve mukaffâ olmaları şimdiki millî şarkılara tamâmıyla müşabihtir.

Bu sırada -Arap ve Acem usûl-i şî`irinin o vakit henüz şimdiki kadar şî`r-i Osmânî meydânında revaç bulamamasından nâşî olduğuna şüphe olmamak üzere- "hisâr" kelimesi tekerrür etmiştir.

[12]Evvel mısra`ların nesâk-ı vâhidde takfiye ve her kıt`ada son mısra`ın kıta`ât-ı evveliye mısra`larına teşbîh edilmesi kimin tarafından Türkçe'de evvel-be-evvel isti`mâl edildiği ma`lûm değildir.

Şu kadar var ki zann-ı sahîh ve gâlibe göre bu da siyâk-ı sâ`ire-i şî`riyye gibi Arabî ve Fârisî'den me`hûzdur.

Usûl-i Arap ve Acem'in kim tarafından Türkçe'ye tatbîk edildiği her halde ma`lûm olamamıştır.

Hele Tarz-ı Acem'in Lisân-ı Osmânîye tatbîki bir takım mübâlagât-ı dûrâ-dûrun safvet-i edebiyemizi ihlâl etmesine sebep olmuştur.

İşte bunca `asırlardan beri hâl-i hâzıra güç hâl ile ifrağ edilebilen Edebiyât-ı Osmânîyye'nin o kadar müzebzeb bir hâle gelmesine sebep bu iktibastr.

Şî`ir ve inşâmızdaki garâbet-i hayâl ve fikrin bu derece taammümüne sebep-i aslî işte bu meyelân-ı nâbecâdır.

Şu kadar denilebilir ki altı yüz bu kadar senede tarz-ı tabî`îyi muhâfaza edenler ender olmak üzere ne kadar erbâb-ı kalem varsa bir inhimâk-ı ciddî ile bu tarîki ta`kîb etmişlerdir.

Bu hâl neticesindedir ki envâ`-ı müellefât-ı şî`riyye bir takım aksâm-ı mahdude arasında kalmış idi.

.....

Osmanlı şi'iri Fuzûlî ile ibtidâ eder.

[13]Fuzûlî ise -aşağıda gösterileceği vech ile- şi'irin ne olduğunu hakkıyla derk ederek şi'ir söylemiş hukemâ-yı şu'arâdandır.

Cây-ı inkâr olamaz ki müteahhirîn-i şu'arâ arasında şi'irin bu derece tezebzübe uğraması ne olduğu anlaşlamamasından nâşî idi.

O zamân `ale'l-ıtlâk kelâm-ı mevzûn şi'ir addolunurdu.

Ertuğrul Gazi Hazretleri'nin bâlâdaki şi'r-i garrâlan siyâkında gayr-ı mevzun eş'âr ötekilere müreccâhdır.

Eş'âr-ı mezkûre hep üslûb-ı sâde ve tabi'î ile müretteb olup içlerinde pek az mübalağaya tesâdüf olunur. Bu kadarcık mübâlağât ise her halde câiz görülür şeylerden olurdu.

Vatan şarkıları, Su doğanı destanları ve sâ'ire hep bu kabildendir.*

Bu gibi evzân-ı millîye ile müretteb şarkıların evvellerinde birkaç mısra'ı esâstan bi'l-küllîye ba'îd bir şeyleri müfid olarak inşâd edilirdi.

Nesirde Sinân Paşa, nazımda Fuzûlî'den evvel gelenler şîve-i acemi taklîd etmeselerdi usûl-ı edebiyât-ı Osmâniyye bu gün kendine mahsûs ve mücerret bir sûrette takarrur etmiş olacaktı.

Acem'de olduğu vech ile koca bir kasîdede, bir gazelde [14] her beyit nihâyetindeki kâfiyeye göre idâre-i fikr etmek, fikrin hududunu müntic olur.

Fransızlar'ın mukallid-bih-i edebleri Latin ve bazen Yunan eş'ârı ise de ondan kâfiye müşâbehet yalnız iki üç mısra'a münhasır gibi bir şeydir. Fasl-ı mahsûsunda gösterileceği vech ile, ba'zı zâtlar sâyesinde garp usûlü bizde de gereği gibi takarrür etmiş olmakla gazel ve kasîde siyâkında şeyler edebiyât-ı hâzıranın bi'l-küllîye hâricindedir. Mâ'hâzâ hüsn-i sûretle idâre-i fikr olunmak şartıyla gazel yazmak kasîde yazmak kadar zâ'id ve beyhûde bir külfete vâ-beste değildir.

* Kaşıkçızâde Tezkere-i Şu'arâ'sında bunlardan birkaç numûne bulunur.

Bizdeki mesnevîler asıl garb siyâkindadır ki, cumhûr-ı şu`arâ-yı kadîmeye göre şî`ir mutlak mukaffâ olmak lâzım gelirse kâfiyenin iki mısra`dan ziyâdeye şâmil olmamış yalnız bu nev` şî`irde görülür.

Murabba`lar, yani dört mısra`dan üçü aynı sûretle takfiye olunan şî`irlerde bir dereceye kadar mücevvez olmak lâzım gelir

Kasâiddeki "redîf" zahmeti çekilir dertlerden değildir. Üçyüz beyitten ibâret olan bir kasîdede iki mısra`lı her beytin nihâyetine aynı kelimeyi terdif ile mısra`-ı evvel ve sânîde hep anı te`yîd ve te`kîd etmek üzere idâre-i fikr eylemek zâ`idliği nisbetinde güç birşeydir.

Araplar`da Kasîde-i Bürde, Mu`allakât-ı Seb`a vesâire ile Acemlerdeki ekser kasâ'id bu yoldadır. [15] Kasâidin ekseri hissiyât-ı müdâhanâne tercümânı olmakla bunlarda, esâs fikr ile asla ta`rîf kabûl etmeyecek bir takım redifler de bulunur ki bunları te`yîd zımnında idâre-i fikr ve kalem hakîkten müteassirdir.

"Zer", "güneş", "sözüm" vesâire gibi şeyler ve ekser birkaç kelimedden mürekkebe sözlerle terdif edilir.

Vüzerâ ve ekâbir-i sâireye yazılan kasâidde meselâ güneşin münevver-i `âlem olmasından filandan bahsedilip durulurken ma`mâfih bu kadar şa`şa`asıyla berâber filanca zâtın at üzengisinin parlaklığı mesâbesinde olmadığı ve zât-ı müşârün-ileyhimin nâsi`a-i lâmiâsı zuhûr eder etmez güneşle tebeyyün eden rûz birdenbire o lâm`ia ile teyyüd ederek güneşin, güneş karşısındaki mum gibi bir hâle gelmesine ramak kaldığı falan tebyîn edilir. Ba`dehû memdûh her kim ise onun yanında Felâtûn`un, Sinân`ın, hülâsa ne kadar hakîm gelmiş ise asla hükümleri kalmadığı, meselâ Sinân`ın o memdûh yanında bir hasta mesâbesinde kalacağı filan gibi mazmunlarla karıştırılarak ifâde olunur. Ve en sonra "güneş" kâinat üzerinde durdukça o memdûhun dahî hayât-ı şems ile rekâbeti dua edilerek kasîdeye hitâm verilir ve bazen arada bir gazel ve hemen cümlesinde hudûd-ı `akl u fikri çâk eden bir takım fahriyyeler bulunur.

İşte kasîde diye buna derler.

Müellefât-ı edebiyeleri hakikaten bu kadar mevânî`-i zâ`ide ve kaviyye [16]arasında bile edebiyâtımıza şöhret veren Fuzûlî, Nedîm, Nef`î, Râgıb Paşa vesâire gibi zevâtın hiç biri bu yolu çâk edememiştir. Müşârün-ileyhimin kudret-i edebiyeleri âsâr-ı sâireleri ile hükm olunabilir.

Ma`mâfih şu hak teslîm olunmak iktizâ eder ki insân hiçbir sûrette -ba`zı nevâdir müstesnâ olarak- hükm-i zamâna ittibâdan kendisini men edemeyeceğinden mütekaddimînin her hangisi olursa olsun zâ`id, gayr-ı müfid pekçok şeylerle işigali birşey addetmeye mecbûr olmuşlardır.

Medeniyet-i hâzıra gibi vücûdu bir vücûd-ı külfetten ibâret olan bir hâl hengâmında bile medeniyet-i evveliyye bu gibi zevâid ile hükm olunmaktadır.

A`mâli gâyet zor oymalar, dikili taşlar, acâib-i seb`a vesâire gibi şeyler hep bu kabildendir.

Her müşkîl ma`rifet addolunmak lâzım gelseydi, erbâb-ı hayât arasında müsâvât olurdu.

Hele manzûm olarak, hesâb-ı ebcedle târîh nazm etmek fi`l-hakîka bir emr-i `asîrdir.

Hurûf-ı ma`hûde arasında ifâde olunacak fikre bir yer bulmak ve hele fikrin bir cüzîde ifâde edilemeyip meselâ üç adedi gibi zâ`id kalmış ise,

Geldi üçler söyledi târîhini

[17]gibi acîb bir işâretle beyt-i evvele izafe eylemek hakikaten garîb şeylerdendir.

En ziyâde acınacak şeylerdendir ki böyle bir külfet-i zâ`ide bir ferde "şâ`ir" lakâb-ı celîlini tevcîhe kifâyet eylermiş!...

Râgıb Paşa merhûm:

Merâm ibkâ-yı nâm etmekse bir mısra` da kâfidir

Aceb hayretteyim ben Sedd-i İskender husûsunda

beytiyle bunları mı murâd ediyor? Yoksa kendisinin:

Gazellerin evvel beyitlerindeki iki mısra`ın kâfiyeleri bir olup aşağı beyitlerde yalnız son mısra`ların kâfiyeleri kavâfi`-i evveliyye ile ittihâd eder.

[19]Gazeliyât-ı mebhûse meyânında bir gazelde hep bir fikir ta`kib olunduğu ender oluyor.

Eğer nazîre olursa son beytinde nazmın ismi dahî -bilâ lüzûm-zikrolunarak filana pey-rev olduğunu ve bu gazeli o da görürse hakka ki şaşırarak iklim-i rûm`da bunun gibi şâ`ir gelmediğini iddi`â edeceğini, veyahut ancak ona pey-rev olmak sâyesinde bu kadar güzel yazdığını filan der-meyân eder!

Râgıb Paşa, Fuzûlî, Nedîm, Nef`î gibi müceddidîn-i şu`arânın ba`zı gazeliyâtı müstesnâ olmak üzere sâ`irelerin gazellerindeki redifler pek garîb şeylerdir.

"İsti`nâ", "zülf ve hat ve hâl ve ruh", "hayâl", "yâkut" filan gibi garîb rediflere o kadar garîb, fikirler terdîf edilir ki dîvânlar görülse hakîkaten, Kemâl Bey`in dediği büyük sığa-i cem`i zannolunur!

Hele zevât-ı müşârün-ileyhimden mâ`adâsının hikemî (!) gazelleri hakka ki hayret-fezâdır.

Şâ`irin çektiği âlâm ve kederin mutlak mübeddel-i sürür u safâ olacağı gecenin gündüzü ta`kib etmesiyle istidlâl olunur!

Hilkat-i mükevvenâtta müsâvât olmadığı lâle ile nergisin açık soğan ile sarımsağın kapalı yaratılmasından anlaşılır!

Bu gazellerdeki hayâller ise hikmetlerinden istidlâl olunmalıdır.

[20]Garîbdir ki intihâl-i kadîmde bile ma`yûb iken bir şâ`irin fikri otuz şâ`irde tekerrür eder.

Dîvânların sûret-i tertîbine gelince mazrufları derecesinde hâiz-i garâbettir.

İlk evvel ma`kûd kasîdeler yazılarak evvelleri "kasîde der-vasf-ı filân" diye Fârisî bir sernâme ile tevşîh olunur.

Şâ`ir ne kadar manzûm müdâhane-i nâme yazdıysa bunları yazdıktan sonra çeşme, velâdet, ölü, sakal, bıyık vesâire târîhleri yazılır, ba`dehu bir sahîfe-i

mahsûsada "gazeliyât" serlevhâsıyla ve hurûf-ı hecâ tertîbiyle gazeller tanzîm ve tahrîr edilir.

Bu fasılda ilk evvel, "eylerim sana", "âşinâ", "istiğna", "eyler mi eyler yâ", "deftere sor, sorma bana " gibi elifler ile ve ba`dehu "ta`b", "hep" gibi bâ ile ve ilâ âhirihi hurûf ile terdîf ve takfiye edilen gazeller yazılır.

Bunlar bittikten sonra muhammesât, müseddesât vesâire faslı gelir.

Tahmîs diye gazelin her beytinin evveline üç koyarak onu beş yapmağa, tesdîs altılamağa ve ilâ âhirihi denir.

Ebyât-ı gazelden birinin ilk mısra-ı kâfiyesi teng olursa muhammes mısra` içinde bol kâfiyeli bir kelime nerede bulunursa o kadar geri çekilir.

[21]Tahmîs ve tesdîs vesâirede gazel ile ilâvâtın yekvücûd olması bir ma`rifettir.

Bu ma`rifetten kim müstefid olacak?*

Ba`de mesneviyât var ise derc olunur. Nâbi`nin "Hayriyye" ve "Hayrâbâd"ı Gâlib Dede'nin meşhûr "Hüsn ü Aşk"ı vesâire gibi. En sonra kıt`alar ve müfredat yazılır.

Bunların ilk evvel yazılanlarının evveline "kıt`a", "müfred" diye işaret olunduktan sonra aşâğıkilerine "velehû" yazılır.

Fakat gazeliyât bittikten sonra müfredât ve ebyâtın evvel şâ`irin kasîde sûretinde yazdığı sâkinâmeler yazılır.

Bunlar aynı medhiyyeler gibi olup sarhoşluk, eycû, ve fezâil-i işret vâfindadır.

Ba`dehû nâzm-ı dîvân tarafından veyâhûd "şu`arâ-yı `asrın ercümendi" filân efendi tarafından yazılan "takrîz-i gûne" "târîh-i cem`-i dîvân" yazılır ve iş olur biter...

* Rivâyet olunur ki Râgıb Paşa sadâretinde herifin biri bir me`mûriyet talebi için Paşa'ya mürâca`at eder. Paşa kâbiliyet ve meksûbâtını istifsâr ettikte herif şimdiye kadar hiç bir şey öğrenmediğini ve binâen-`aleyh hiçbir şey elinden gelemeyeceğini ve fakat pek çok ikdamlar ile kırk hatvelik yerden ufak bir dikiş iğnesine iplik geçirebilmekte mûmâresesi olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Paşa bi't-tabi miskini huzurundan tarda mecbûr olur.

[22]Âsâr-ı mensûreden meselâ eski mektuplar ne kadar fecî` bir mâlî ifâde etseler yine sâde bir sûretle yazılmaz ve mutlak bir takım vâhî, hayalî mazmûnları hâvî olur.

Ve bâ-husûs âsâr-ı mensûredeki iğlâk ve ibhâm âsâr-ı manzûmede yoktur.

Hamse-i Nergîsi ile Siyer-i Veysî'yi Hümâyûnnâme ve Şefiknâme ve saireyi buna delil tutarız.

[23]İKİNCİ FASIL

Sinân Paşa:Tazarru`atnâme, Edebiyât-ı Hâzıra ile Olan Münâsebeti, San`at-ı Edebiye. **Fuzûlî:** Şîve-i Acemâne, Leylâ vü Mecnûn, Şikâyetnâme'si, Sinân Paşa ile Fuzûlî, Ba`zı Âsâr-ı Fuzûlî. **Nef'î:** Şehâmet-i Edebiyyesi, Kasâ'id, Hayâlâtı, Gazelleri, Fahriyeleri. **Koçi Bey, Nedîm:** Ekrem Bey'in Nedîm Hakkındaki İfâdâtı, Nazmı, Nesri, **Nâbî:** Âsârı. **Râgıb Paşa:** Şi`ir ve Hikmet, Ba`zı Gazelleri. **Gâlib Dede:** Hüsn ü Aşk, Eş`âr-ı Sâiresi. **Koca Sekbanbaşı:** Lâyihası, **Âsım Efendi:** Kâmûsu.

Sinân Paşa Türkler'de bugün bile âsâr u müellefâtı istişhâd olunabilecek mütekaddimîn-i üdebânın en birincisidir.

Kendisi sekiz yüz doksan bir târîhinde vefât etmiş olup Fâtih vüzerâsındandır.

Metânet-i fikr, san`at-ı ifâde, meyl-i hikmet gibi mü'essir-i edebiyyenin cümlesini bi-hakkın hâizdir.

Zîrde münderic-i Tazarru`atnâme 'si bu mü'essirin bir `âyine-i musaffâsı hükmündedir.

[24]Sinân Paşa edebiyât-ı Osmâniyye'nin bugünkü terakkiyâtına î`âne-i zamân ile hâdim olacak bir yolda idâre-i fikr u kalem edermiş.

"İlahî! Bir mübdi'sin ki `adem hizâne-i ibdâ`ındır." gibi sözleri vehleten nazarlarda berk-âver, zamânlarca dimağlara fikr-efzâ sözlerdendir.

Görölmüştür ki, Sinân Paşa yazdıklarında o kadar mübâlâğâta kâil olmamıştır.

Bu ise hâiz olduğu efkâr-ı hakîmânenin yazdıklarında da bir rehber-i münferîdi olmasından nâşîdir.

Edebiyât-ı Osmâniyyemiz bu kadar metfn fikirli bir müessisin menbâ-yı te'sîsi olmuşken ahlâfının o silke olan `adem-i iktifâsı muahharen o tercümân-ı hissiyât-ı `umûmiyyeyi ne büyük ukbâta dûçar etmiştir!

Sinân Paşa'nın şi'irine tesâdüf edemedik; nesri ise bir şi'r-i latîfin hâiz olduğu meziyyât-ı rûh-perver-âneyi her vakit hâiz ve hâvîdir.

Tazarru`atnâme'deki ekser efkâr-ı hakîmânesi felsefe-i cedîde nokta-i nazarından bile makbûldür.

Anlaşılan Sinân Paşa:

Vezâret hikmet ile müşterektir

Vezîr olan hakîm olmak gerektir

[25]düstûruna tâbi` olan nevâdirdenmiş.

Edeb nokta-i nazarından ise bir milletin edebiyâtı lisân-ı hüviyyeti demek olduğunu anlayarak idâre-i fikr etmek lüzûmunu cümleden evvel Paşa'nın derk etmiş olmasına hükmedilmekte asla tereddüt edilmez.

Binâen-`aleyh edebiyât-ı Osmâniyyede müceddid-i evvel Sinân Paşa'dır. Bir tecdid ki o aslı taklîd ile her zamâna göre nûrânî bir terakki ta`kîb edilebilirmiş!

Sinân Paşa'nın Tazarru`atnâme mukaddimesinden:

"İlahî! Bir mübdi'sin ki `adem hızâne-i ibdâ`ındır! Bir mûcidsin ki yokluk vesîle-i ihtirâ`ındır! `Akl-ı dûrbîn `ufk-ı zirve-i kemâlini görmez, vehmi tîz-i pür-dâmen-i sürâdık-ı cemâline eremez.

"Nesri-tâir-i hâtır-ı insânî -ki her vakit mevcûdât-ı `ulvî ve süflî şikâr-ı mihleb ve minkârıdır- bir nefes rübûbiyetin hevâsında per açıp uyamaz [uçamaz]; ve tâvus-ı `akl u fikr-i âdemî -ki rûz-şeb fezâ-yı melekût ve sahrâ-yı ceberrûtta cilve-sâzdır- bir kadem-i ulûhiyyetin sahasında seyahat edemez.

Bir `âlimsin ki `ilmine gâyet yok, bir Kadîrsin ki kudretine nihâyet yok!

Kadîmsin! `ukûl-i mütekaddimîn ve müteahhirîn dâire-i kademine kadem basamaz.

Hakîmsin! Hükemâ-yı evvelîn ve âhirîn hikmet-i ma`rifetinden dem uramaz!

[26]Bir ma`şûksun ki `aşkın hevâsında eflâk çarha girip oynar; bir mahbûbsun ki şevkin derdinden bütün gün âsiyâb-ı çarh inler...

Sinân Paşa'dan sonra âfak-ı edebde **Fuzûlî** belirmiştir.

Fuzûlî'nin ism-i hakîkîsi Ahmed olup Süleyman nâmında bir zâtın sulbünden 971[1563]¹ senesinde Bağdat'ta doğmuş, Fuzûlî-i Bağdâdî diye şöhret-gîr olmuştur.

Edebiyât-ı Osmâniyye'nin şi'ir kısmını Fuzûlî te'sîs etmiştir denilebilir. Şu kadar ki ifâdeten ve bir dereceye kadar fikren fevka'l-âde Acem mukallidliğine yeltenmiştir.

Şîve-i ifâdece Acem mukallidliğine tenezzül edişini belki mevki'nin İran kurbîyyetine bugün hamletmek kâbil olabilirse de ekser mübâlağâtı iğrâk derecelerindedir.

Ma`mâfih zerre kadar inkâr olunamayacak hakâyıktandır ki Fuzûlî'nin efkâr-ı şâ`irânesi bugün bile -ve fakat pey-revânı taraflarından nâ-kâbil-i taklîttir.

Fuzûlî'nin eş`ârı Acem kıyâfesinde bir Türk güzeline benzer. Aslen Türk olduğu halde vehle-i ûlâda Türklük içinde bir Acemlik göstermekten hâli kalmaz.

[27]Müessis-i edeb olmak imtiyâzı nesren Sinân Paşa'ya â`it ise, nazman da Fuzûlî'ye â`it olabilir. Şi'ir bir âheng-i `ale'l-ıtlâk ise veyâhut mevcûdât ve efkârın libâs-ı âhenkle telebbüs ve tezeyyünü demek ise bu tezeyyün evvel-be-evvel Sinân Paşa'da görülür, sonra da Fuzûlî'de.

Hele Leylâ ile Mecnûn içindeki fikirler, hayâller terk olunacak şeyler değildir. Bugün bile o sözlerin o fikirlerin ekseri memdûh ve makbûldür.

Hadîkatü's-süedâ'nın ise Türk edebiyâtı ile münâsebeti yoktur. Nesrine gelince Fuzûlî şi'ir kadar nesir de yazabilirmiş. Bugün zîrde münderic Şikâyetnâme'sinin bir mislini yazabilecek tasavvur etmeyiz.

Bunu terakkiyât-ı hâzıraya yâhud hâl-i hâzıra istinâd ile söylemedik, zamânında da böyledir.

Görülmemiş midir ki üdebâ ve şu`arâ-yı kadîmenin hemen ekseri nazmında Fuzûlî mukallidliğinden kurtulamamış iken nesirde hiçbiri va`di-i taklîdine ayak

¹ Fuzûlî'nin doğum tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur: 900 [1495], 910 [1504-1505] (İ.Toluay)

atamamışlardır. Efkâr-ı manzûmesi şedîd olmaktan ziyâde hazîndir. Fuzûlî bir İran mukallidi olmakla berâber ekseri değil fakat ba`zı sözlerinde milliyet kokusu vardır.

Fuzûlî kasâ'idde hissetmediğini ihsâs etmek arzusunda bulunan şu`arâdandır.

[28]Fakat ekser eş`âr-ı sâiresinde Fuzûlî hissettiğinin bir cüz'ünü ihsâs ederse inşâsında bir fikr-i hazîn tevîdine her halde bâdî olur. Efkâr-ı hakîmânesine gelince Fuzûlî'nin hikmeti "hikmet-i tasavvufiyye"dendir. Kolay kolay anlaşılmaz. Hele ekseri garip gelir. Mâ`hâzâ bugün bile işhâd edilecek ba`zı efkârı vardır. Zîrdeki Şikâyetnâme ile na`t mukaddimesi cidden güzeldir.

Şikâyetnâme-i Fuzûlî, Nişancı Muhammed Paşa'ya¹

Mâlik-i mülk-ârâ-yı `âlem ve hâkim-i hikmet-fezâ-yı ekâlim-i ümem ma`mûre-i cihânı vakf-ı istirzâk edip tevliyyetini mülûk-ı `adâlet-şi`âr ve hükkâm-ı merhamet-disâra tefvîz etdükçe, ve hân-gâh-ı teng-nâ-yı `arsa-i imkânda âsâr-ı erbâb-ı istihkak olub her ferdine mikdârınca hazîne-i gaybdan vezâif-i müstemirre yetdükce ol mümlî-i erkâm-ı Dîvân-ı Hilâfet'ün kalem-i müşk-bârları miftâh-ı künûz-ı erbâb-ı istihkâk ola; ve ol nâkil-i a`lâm-ı istihkâm-bünyân-ı saltanâtun rakam-ı anber-nisârlarında hadâyık-ı ahdâk-ı erbâb-ı nazar besâret bula!

Şerh-i şemme-i senâ ve ref-i ruk`a-i şîme-i du`âdan sonra:

`Arz eder hâk-sâr-ı bî-mikdâr.

Bende-i kemterîn-i Fuzûlî-i zâr:

Ki mukîm-i makâm-ı `uzlet iken,

[29]*Sâkin-i gûşe-i kanâ`at iken,*

Başuma düşdi câh sevdâsı;

Ruha ehl-i tama` temennâsı!

Heves-i kesb-i neng ü nâm etdüm,

Taleb-i rif`at-ı makâm etdüm!

¹ Nişancı Celal-zâde Mustafa Çelebi. (İ.Toluay)

İstedüm kim `ulüvv-i kadr bulam;

Mazhar-ı lütf-ı padişâh olam!

Bilmedüm kim şikeste-hâl oluram.

Hased ehline pâ-y-mâl oluram.

Tama` eşrâra hâdim olmag imiş!

Süfehâya mülâzim olmag imiş!

Kim ki Allah `dan ibâ eyler.

Başka dergâha iltica eyler,

Hâslı zillet ü hakâret olur;

Raht-ı ümmîd-i ye`se gâret olur!...

El-hâsl fark-ı iktidarımı efser-i kanâ`at ve kâleb-i i`tibârumı hil`ât-i `uzlet ile müzeyyen kılub, bu temlik-i avâlim-i ma`nâyı teshîr-i ekâlîm-i sûretten yegrek bilüb, pâdişah-ı mülk-i istiğna ve hâkim-i `ale`l-ıtlâk mâlik-i fakr u fena iken cevher-i zâtum iktizâ-yı tekmîl edüb ve sûret-i sülûkumdan reng-i tevekkül gidüb, `âlem-i himmetden bu sürûşa mülhem oldum ve bu ilhâmı ısgâ eyledim ki:

[30]"Ey gafil! `Âlem-i sûret mahzar-ı ilahîdir, ve mehbet-i envâr-ı huzûzât-ı nâ-mütenâhidir! Her âyîne- mülk melekûtdan münfekk olmaz, o hasâyis-i mülkten behremend olmayan serâyir-i melekûta dest-res bulmaz.

Lâ-cerem hükkâm-ı mülke tevessül mûcib-i husûl-i mevâhibdür. Ve mülûk-ı asra tevassul bâ`is-i vusûl-i metâlibdür.

"Ve hadîs-i sahîhdür ki: “ !◆■◐ * ◻✘ → ⊕ ♁■✱◐✱ ” Ve ondan istiğna hatadır. Ve haber-i sarîhdür ki! “ ✧☀er☉ ◯■☉ ◻☉☀☉ ↘☉◻◐✱ * → ⊕ ♁■✱◐✱ ☞☉◆☉☀☉ ” Ve ondan inhirâf nâ-revâdır.

Husûsâ bizim padişâhımız ki rütbe-i saltanâtı mu`ayyende pâye-i hilâfettir ve serîr-i hükûmeti hakîkatde mesned-i imâmetdir.

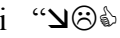
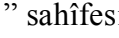
Padişâh-ı bahr u ber Sultan Süleymân-ı Velî

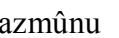

Ol ki mazhz-ı adldür zât-ı velâyet-perverî

Hâli andan olsun yâ rab velâyet tâ-ebed

Kim vilâyetden deĝil hâli safâ-yı cevher

El-kıssa bu tahrîk ile dergâh-ı muallâdan bir nasîbe tâlib olub ve erkân-ı devletden sa`âdet-i imdâd ve şeref-i is`âd bulub, dokuz eflâke (!) istiĝna urur iken, evkâfdan dokuz akçe vazîfeye kanâ`atle `arz aldum ve berât için dergâh-ı `âlem-penâha irsâl edüb mutarassıd oldum.

Müddet-i tarassud münkazî oldukda ve eyyâm-ı intizâr ser-encâm buldukda [31]mübeşşirler ki müjde-i teşrîf-i beşâret yetürdiler -bana misâl-i meymûn ve berât-ı hümayûnı getürdiler: Hilye-i ma`ârifle âraste ve zîver-i `irfân ile pîrâste `anber-i sevâdında sıbgat-i “ ” v e kâfur-ı beyâzında safvet-i “ ” sahîfesinde sûtür-ı hatt sehâib-i emtâr-ı mevâhib ve hututunda efrâd-ı nukat kel`kevâkib-i envâr-ı meşâbih-i sarraf-ı dürr idi.

Lü`lü-i sırâb ile memlû deryâ-yı mekârim temevvüc edip kenara salmış ve mümâsil-i nâfe-i huden müşk-tâb ile dolup kâ`id-i `izz ü ihtirâm ile vârid olmuş! Fâtihâ-i `unvanı kerîme-i “ ” ve hâtîme-i târîhi “ ” Gâyet-i mazmûnu “..... ” Nihâyet mefhûmu “..... ”

Zihî misâl-i şerîf ü nişân-ı `âlî-şân

Zihî mürâsele-i zevk-bahş u feyz-resân

Zihî hilâl-i sipihr-i `avâtîf u esfâk

Zihî kilîd-i künûz-ı merâhim u ihsan!

Zihî sahîfe-i sâfî dil u safâ-engîz

Zihî cerîde-i `anber-nisâr u misk-efşân

Hakkâki ol âyet-i rahmet nüzulünde hâtır-ı fâtıra bin sürür sirâyet etdi ki, vasfı nâ-kâbil-i takrîr ve hâric-i ihâta-i tahrîrdir.

Ve ol sermaye-i devlet vusûlünde kalb-i münkesire bir sürür yetti ki zikri mâ-fevk-i ihtimâl-i takrîrdir.

[32]*Nefse ânunla yeten zevkden oldum âgâh,*

“!◆■●* ʀ□✠ •ᵀ ◆↑ᵀ●#◁○●▷← * ”ᵀ●#◁

Mücmelen ümîd-i tamâm ile ihtiyârsuz dururum. Ve ibrâz-ı kilem için mütevellî-i evkâf huzuruna yüz ururum: El-hakk mütevellî mülâkâtına fırsat düşmedi! Ve ânun dâmen-i mülâzemetine dest-i neyl irişmedi!

Dîvân-ı belâgatına teheccüm etdüm. Çün enhas-ı evkâtta ve ez`af-ı hâlâtta huzurlarına girdüm. Bir cem` gördüm ki, hikâyetleri perişân! Ne safâdan anda eser ve ne sıdktan anda nişân var.

Cem`iyetleri dâm-ı hiyel, huzzâr-ı meclisleri “
□▷* □◻●# ᵀ#▷◁ᵀ*#^ ○ᵀ◻ᵀ* ” harekât-ı nâ-hemvârları
mesâbe-i sühân-rûh u kelimât-ı pür-azarları müşâbih-i emvâc-ı Tûfân-ı Nûh! Selâm
verdüm, rüşvet değildir, deyû almadılar.

Hüküm gösterdüm -fâidesizdür- deyû mültefit olmadılar. Egerçi zâhirde sûret-i itâ`at gösterdiler, ammâ zebân-ı hâl ile cemi` suâlûme cevap verdiler.

Dedüm: “!◆#⊕ʀᵀ*#◻←*#◻ ” Bu ne fi`l-i hatâ ve çîn-i ebrûdur?
Dediler: Bizim âdetimiz muttasıl budur! Dedim, benüm riâyetümü vâcib görmüşler.
Ve bana berât-i tekâ`üd vermişler ki evkâfdan hemîşe behremend olsam! Ve padişâha
ferâgatle du`â kılam dediler. -Ey miskin! Senin mezâlimine girmişler ve sermaye-i
tereddüd vermişler ki, [33]müdâm faidesüz cidal edesin. Dedim: -Bir etmek mazmûnu
ne için sûret bulmaz?...

Dediler: -Zevâiddür, husûlü mümkün olmaz!... Dedim: -Böyle evkâf zevâidsiz olur
mu? Dediler: -Zarûriyât-ı âsitâneden ziyâde kalsa bizden kalır mu?... Dedim: -
Vâkıf malını tasarruf etmek vebaldir! Dediler: -Akçemüzle satun almışuz bize
helâldür! Dedim: -Hesaba alsalar bu sülûkunuzun fesadı bulunur! Dediler: -Bu

hesâb kıyâmetde sorulur. Dedim: -Dünyada dahî hesâb olur. Dediler: -Yalnız haberini işitmişüz andan dahî bakimiz yoktur. Katibleri râzı eylemişizdir!

Gördüm ki su`âlime cevapdan başka bir nesne vermezler, ve bu berât ile hâcetim revâ kılmağı revâ görmezler! Nâçâr terk-i mücâdele kıldım. Ve me'yûs u mahrûm gûşe-i `uzletime çekildüm. Ben berâtumdan ihanet gördüğüm için münfa`il. Berâtım benden fâidesiz `azâb gördüğü için hacil! Ol şâhid-i mecrûh gibi takrîrden peşimân, ben müdde`î-i kâzib gibi teşni`den perîşân! Ol âyet-i mensûh gibi memnû`u`l-emel! Ben ümmet-i memsûh gibi maktû`u`l-emel!

Ben ana fitne ol bana âfet,

Müteneffir ben andan ol benden!

Ben ana gussa ol bana mihnet,

Mütekedir ben ondan ol benden!

[34]Elkıssa şiddet-i harmân kemâle yettükde ve deryâ-yı hayret tuğyan ettükde hâtırıma bu yetdi; ve kalbime bu ma`nâ sirâyet etti ki elbette matla`-ı mekârimden tali` olan âfitâb-ı mekremet-ihticâb-ı sehâb-ı tîreyi kabûl etmez; ve menba`-ı merâhimden tereşşuh kılan zülâl-i merhamet tezelzûlden gubâr-ı fena tutmaz. An-karîb mâni`ine mâni`, dâfi`ine dâfi` zâhir olur.

Hâşe-lillâh kim kanâat küncünün sükkânına,

Matrah-ı mekr ola dergâh-ı hilâfet-destgâh

Hâşe-lillah kim kanâ`at-ı gencinün müştâkuna.

Ejder-i bî-dâd ola tuğrâ-yı hükm-i pâdişâh!

Hüdâvendâ! Mahfî buyurulmaya ve mestûr olmaya ki vârid olan berât-ı Hümâyûn mazmûnu irsâl olunan garaza mutabık olmayub, tasarrufta nâkıs kalmışdur.

Fi`l-vâki` eğer lafz-ı zevâidden garaz bu ise ki vezâif-i huddâm ve rivâyet-i erbâb-ı tekâ`üd ve ihrâcât-ı `alîkü`d-devvâb ve `alef-i mâ yuhtâc ihrac olundukdan sonra, bu bendeğe fâide müterettib ola; Hakîkatde dergâh-ı mu`allâdan böyle işaret olunmakdur ki, bende-i vâcibü`t-taksîr Fuzûlî-i hakîr isti`dâd-ı tekaddüm ve istihkâk-ı tekerrüm

da`vası kılarken, ve kendüsünü ekser erbâb-ı istihkakdan mukaddem bilürken
merhâmet-i mülûkânem ve mekremet-i hüsrevânem zuhûra gelüb bu berât-ı sehâvet-
âyâtı verdim; ve buyurdum ki:

[35]Min-ba`d rütbe-i iktidar ve pâye-i i`tibârını cemi` gedâlardan belki behâyimden
ve taşdan toprakdan ehâss ü ednâ bile ve beyhûde mutasarrıf berât olmayub,
rütbesinden haberdâr ola!

Hakkâ ki bu vakı`adan benim çekdüğüm melâlet ü renc ve ettiğim hasâret u harc
içün degüldür; mahzâ hazretinizin çekdüğü emek içindür ki zayi` oldu.

Nidelüm? Elden ne gelür? `İvaz müyesser ola! Ve kalem-i kazâ tedârikin kıla!

Serverâ gerdiş-i sipihr-i kebûd,
Herkes olmaz muvâfik-ı maksûd!
Bağlamaz her şükûfe mîve-i ter,
Ekseri bitdüğü yerinde biter,
Gerçi endüh u mihnetim çokdur;
Hiç-kesden şikâyetim yokdur.
Tali `imdir bana belâ getüren!
Her biraânında bin cefâ getüren!
Yoksa der-gâh-ı pâdişâh-ı zamân,
Menba`-ı lütüfdür mürüvvete kân!
Var ümîdüm ki ol bülend-i makâm,
Ola payende tâ zamânı kıyâm!
[36]*Ser-firâz ola cümle erkânı,*
Bî-tezelzül cemi`-i erkânı.

Fuzûlî'nin bu nesri tekrâr olunur ki, nâ-kâbil-i taklittir.

Efkâr-ı hakîmânesi ise mahsûsât-ı `âliye-i sâiresi gibi bu eserinden de istidlâl olunur.

Bir na`t-ı şerîf mukaddimesi:

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su!
Kim bu denlü dutuşan odlare kalmaz çare su!
Ab-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem;
Ya muhît olmuş gözümde günbed-i devvâre su,
Zevk-i tîğundan `aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk.
Kim mürûr ilen biragur rahneler dîvâre su!
Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun söziin;
İhtiyat ilen içer her kimde olsa yâre su!
Suya virsün bâğbân gülzârı zahmet çekmesün.
Bir gül açılmaz yüzün-teg virse bin gülzâre su!
Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna;
Hâme-teg bakmakdan inse gözlerine kâre su
`Ârızın yâdiyle nemnâk olsa müjgânun n `ola?
Zâyi` olmaz gül temennâsiyle virmek hâre su!
Gam günü etme dil-i bîmârdan tîgün diriğ!
[37]Hayrdur virmek karangu gîcede bîmâre su!
İste pey-kânun gönül hicrinde şevküm sâkin et!
Susuzam bir kez bu sahrâda benimçün âre su!...
Men lehim müştâkıyam zühhâd kevser tâlibi.
Nitekim meste mey içmek hoş gelür huşyâre su!

*Ravza-i kûyile her dem durmayub eyler güzâr;
`Âşık olmuş gâlibâ ol serv-i hoş-reftâre su...
Su yolun ol kûydan toprak olub dutsam gerek
Çün rakîbimdür dahî ol kûya koyman vare su.
Dest-bûsu ârzûsiyle ölürsem dostla[r]
Kûze eylen toprağum sunun ânunla yâre su!
Serv serkeş-lük kılur kumrî niyazından sanır,
Dâmenin duta âyâğına düşe yalvare su!
içmek ister bülbülün kanın meğer bir reng ile;
Gül budağınun mizacına gire kurtare su!
Tînet-i pâkini rûşen kalmış ehl-i `âleme
İktidâ kalmış tarîk-i Ahmed-i Muhtâre su.
Nesirde Sinân Paşa'dan sonra **Koçi Bey** gelir.*

Müşârün-ileyh Sultan Murâd-ı Râbi` zamânında reis-i umûrda bulunarak [38]ekser evkâtını siyâsiyyâta masruf etmesinden edebiyât ile müştâgil olamamış ise de kendisinin o halde tarz-ı edebde de bir siyâk-ı cedîd ihdâs ettiğî münkir değildir. Ebüzziyâ Tevfik Beyefendi tarafından tab` olunan lâyihası bugün bile taklîde sezâ âsârdandır.

Cevdet Târîhi `asrımızın mahsûlü olduğundan müstesnâ olmak üzere tevârîh-i mevcûde ve sâire içinde birinciliğî ihrâz eden Na`îmâ Târîhi'ni Koçi Bey siyâk ifâdesini taklîden yazmıştır.

Tettebbu`ât-ı edebiyesi semerât-ı müfide-i münteşiresiyle zâhir olan Ebüzziyâ Tevfik Bey tarafından müşârün-ileyh Koçi Bey hakkında Numûne-i Edebîyât'da yazılan mülâhazada “.....Şu parçada - meselâ kendinden bir `asır sonra gelmiş olan Nedîm'in âsârındaki gibi parlak fikirler ve latîf

`ibareler görünmez. Fakat sâhib-i eser siyâsiyyâta sarf-ı zihn ettiği mertebede meselâ edebiyâtta mu`ciz-i beyân olmaya ikdâm etse imiş ihtimâl ki kendisinden iki `asır sonra Âkif Paşa sâyesinde meydâna gelmiş olan şimdiki tarz-ı edebîmiz daha o zamân zuhûr eyleye bilirmiş.

"Bununla berâber kendisinden biraz sonra gelmiş olan Na`îma nâmına mensup târîhinde bu mesleği taklîd etmiş olmaklığı cihetle müşârün-ileyh târîh-i edebiyâtımızca bir devir hâsıl etmeğe bâdî olan münşilerimizden ma`dûd olsa gerektir" diyor.

Mezkûr lâyihadan bir parçadır:

[39]"Sa`âdetlü ve şevketlü pâdişâh-ı `adâlet-penâh hazretlerinin zamîr-i münîr-i pür-intibâhlarına nihân olmaya ki: Ecdâd-ı `izâm sa`âdet encâmı olan selâtin-i mâziye Süleyman Hân-ı Kanûnî'ye gelince* bizzât Dîvân-ı Hümâyûn ma`delet-i makrûna hâzır olarak, ahvâl ve umûr-ı mülk ü millet ve re`âya ve berâyâ ve hazâin u emvâl vesâir küllî ve cüz`î husûsât ile takayyüd-i tam buyururlardı.

"Ba`dehu Sultan Süleyman Han eğerçi bizzât Dîvân-ı Hümâyûn'a hazır olmazlardı; Lâkin `ahd-i saltanât `aleyhlerinde vâki` olan gazavât-ı hümâyûnlarının ba`zısına bizzât teveccüh eylemekle esnâ-yı tarîk-i saâdet-i vakfide nice ahvâl u umûra ittıla` buyurup o zamânistirâhatlerinde mahrûsa-i Kostantaniyye'de bilâ-nişîn taht-ı pâdişâhî oldukça verâ-yı kafesten umûr u dîvâna ilkâ-yı sem`-i hümâyûn edüb, bu cihetle dahî ahvâle vâkîf olurlardı.

Ve zâret-i `uzmâ bir mansıbı celîldir; ehline müsâdif olduktan sonra bî-veche `azl olunmayub, nice yıllar mesned-i sadârette ber-karar ve umûrunda müstakil olsa gerektir.

Ve nüdemâ ve müsâhibâne huzûr-ı hümâyûnda ahvâl-i vüzerâ ve ulemâdan bahsetmeğe ruhsat-ı hümâyûnları olmazdı.

Hattâ `ahd-i Mehmet Paşa-yı merkûmda Celâl Bey'den hatâen huzûr-ı [40]hümâyûnda müşârün-ileyhi tahfife müte`allik ba`zı nâ-şâyeste akvâl sudûr

* "Gelincede kadar" doğru değildir

etmekle rütbe-i kurb-ı şehriyârîden ib`âd ve medîne-i Konstantaniyye'den ihrâc olunub müddeti' l-`ömr dâhil huzûr-ı hümâyûn olmadı..."

Şi`irde Fuzûlî'den sonra **Nef`î**'dir; müşârün-ileyh siyâk-ı ifâdesinde hakîkaten nâ-kâbil-i taklîd üdebâdandır.

Eğerçi tarz-ı şi`irinde olduğu gibi intihâb-ı esâs husûsunda kudemâyı taklîden başka bir şey yapmamıştır. Fakat esâs âtîkî o derece tezyîn etmiştir ki vücûdu edebiyât-ı atîkanın rûhu'l-rûhudur denilebilir.

Haysiyet-i esâs ile kasâ'idde hakîkat aramak muhâl iken Nef`î kasâ'idine nazîre söylemek kâbil olmaz.

Zînet-i hayâl, şiddet-i ifâde, âheng-i selâset gibi levâzım-ı edebiyenin kâffesini Nef`î zâtında cem` etmiş bir şâ`irdir.

İktidâr-ı edebiyesi vâreste-i ta`rîf olan edîb-i `asr Nâmık Kemal Bey siyâk-ı `atîk üzere yazdığı (y`ani Hâmîd Bey'i taklîd etmeyerek) şeylerde doğrudan doğruya Nef`î mukallididir.

Kemâl Bey Efendi bu hakîkati “ Tahrîb-i Harâbât ”da i`tiraf ediyorlar ki bu hâl biraz tetebbuât-ı edebiyede bulunanlarca da müsellemdir.

Fakat Kemâl Bey şi`ir ve ifâdesiyle efkâr-ı cedîde-i `asriyyeyi -bi`t-tabî`-tezyîn ettiğinden hâl-i hâzırda tamâmıyla Nef`î mukallidi olamaz.

[41]Nef`î'nin hikemiyyâtı, kudemâ-yı sâire hikemiyyâtı gibi, ale'l-ekser nâ-kâbil-i tatbîk şeylerden ibârettir.

Fakat Nef`î'nin âheng-i ifâdesi her zamân için sezâ-vâr-ı taklittir.

Kendisini ta`kîb eden şu`arânın ekserisiyle mu`âsırları -tamâmıyla muvaffâk olamamakla berâber- Nef`î mukallidliğinden kurtulamamışlardır.

Nef`î hakîkaten vezin ve kâfiyeye tevfiq-i fikr etmeyerek vezni kâfiyeyi fikrine hizmetkâr eden şu`arâdandır.

Nef`î hiçbir vakit silsile-i cereyân vezni ve elfâza fikrini feda etmemiş ve her türlü zarûriyyât-ı edebiyeye içinde âheng-i selâsetini kemâl-i metanetle muhâfaza etmiştir.

Şî'r-i âşinâyân arasında bu hakâyık müsellemdir.

Ma`mâfih Nef î hiçbir vakitte sakîm bir söz söylemiştir denilemez, fakat eş`âr-ı sâiresine nisbetle o misüllüler nâdir değil enderdir.

Hikmet-ger o `ilm ise ki ahkâm-ı felekden,

Endiše-i `akl-ı beşeri bâ-haber eyler

beyti ve birkaç emsâli bu kabildendir.

Müşârün-ileyhin hicivde de emsâli yok imiş! Fakat hicivleri tamâmıyla muvâfık-ı şerâittir ki Sihâm-ı Kazâ 'sı buna delildir.

[42]O nâdire-i edeb en sonra Hacı Bayram Paşa 'yı hicv etmesi üzerine 1044 [1635]'de boğdurulmuştur.*

.....

Ziyâ Paşa " Harâbât " mukaddimesinde Nef î'yi Vanlı diye işaret etmişse de hakîkatte Vanlı değil Erzurumlu'dur.

Bunun üzerine Kemâl Bey " Tahrîb-i Harâbât "ta Paşa'ya ta`rîzen:

Ey vâkıfî her mekân-ı Rûm'un!

Bir adı da Van mı Erzurum'un?

beytini îrâd etmiştir.

Nef î fahriyye-i şâ`irâne gibi gâyet nâ-be-mahâl ve lüzûmsuz birşey bile şiddet-i âhengiyle âmmeye lezzetli lezzetli okutturur.

Nef î'nin bir kasîde mukaddimesinden:

Sanman ki felek devr ile şâmı seher eyler.

Her vâkı`anın `âkıbetinden haber eyler!

Bir düş gibidir hak bu ki ma`nide bu `âlem;

* Buradan ba'zı şeyler tayy olundu

*Kim göz yumup açınca zamânı güzer eyler
Bir yerde ki ârâma bu mikdâr ola mühlet.
Erbâbı nice kesb-i kemâl u hüner eyler?
Olmuş tatalım mevt-i ârâmî de mümtedd,
[43]` Âkil nice temyîz-i reh-i hayr u şer eyler?
Teşhîse reh-i hayr u şer olur mu o dilde,
Kim leşker-i gam birbirini bî-siper eyler?
Bulmaz reh-i hakkı meğer ol kimse ki âna,
Tevfikini Hâdî-i ezel râh-ber eyler!
Tevfik refik olmayacak fâide yokdur.
Her kim burada `akla uyarsa zarâr eyler!...*

Fuzûlî ile Nef'î arasında şâ'ir **Nâbî** gelmiştir. Nâbî esâsen Fuzûlî mukallidi olmakla berâber iki yüz sene sonra hâsıl olacak teceddüd-i edebîyi daha ol vakit keşfetmiş gibi müceddidâne şî'ir yazan o koca Bağdâdlı'ya hiçbir sûretle rekâbet edememiştir.

Hikemiyyât-ı fasl-ı evvelde söylenilen nev`iden olarak:

*Bî-mevc ü şûriş olmaz âsâyişi cihânın;
Derya te`affün eyler, oldukça âramîde!*

yolunda şeylerdir. Vefâtı 1124'[1712]dedir.

Bundan sonra **Nedîm** gelir:

Şâ'ir-i şehîrin âsâr-ı letâfetçe bugün değil hattâ bir `asır sonra bile müştêşhedâttan ma`dûd olabilir derecededir.

Kudret-i fevka'l-âde-i edebiyeleri vâreste-i ta`rîf olan "Ta`lîm-i Edebiyât" müellifi Ekrem Beyefendi'nin Nedîm hakkında "Nihâl" mecmû'a-i [44]edebiyesinde

yazdıkları mütâla`ât-ı dakîka bir vech-i âtidir ki müşârün-ileyh hakkında bir ta`rif-i sahîhtir:

"Sultan Ahmed-i Sâlis `asrının yegâne şâ`ir-i nüktedânı ve Dâmat İbrahim Paşa mecâlis-i ezvâkının münferit nedîm-i ter-zebânî olan kuzâttan İstanbullu Ahmed Nedîm Efendi ki selâmet-i tab` u dikkat-i temyîz ile temâyüzüne şahit olan nezâket ve selâmet ifâdesi ve fesâhât-i üslûbu ile vafında:

Nekkâd-ı edeb denilse lâyük

olduğu gibi şûhî meşreb ve şetâret mîzâcına delâlet eden edâ-yı şîrîn ve ta`birât şükürünü ile hakkında:

Kannâd-ı edeb demek de sâdik

Görünür. Müteahhirîn-i şu`arâ-yı Osmâniyye'nin gerçekten mâ-bihi'l-iftihâr addolunacak dehât-ı üdebânın birincilerindedir.

"Kendisinden mukaddem olan meşâhirden Fuzûlîler'in, Nef`îler'in de muhterîlerden olduğu ve yollarında kendilerine henüz müsâbakat eden bulunmadığı müsellemlerle beraber, bu iki zâtın dahî Nedîm'den muahhar olan Şeyh Galîb'in ekser sözlerinde İrânîlik şâibesi görünür."

Nedîm ise -edebiyât-ı Acem'e me'lûfiyyette Eş`âr-ı Fârisîyyesi dahî delâlet edildiği vech ile- ne Fuzûlî'den, ne de Nef`î'den aşağı kalmadığı halde, Türkî eş`âr'ında şîve-i lisân-ı Osmâniyeden mümkün olduğu [45]kadar ayrılmamağa dikkat ederek bu husûsça akrânın kâffesine rüchân ve fazilet isbât etmiştir.

"Nedîm'in tab`an şâ`ir-i yâr olduğuna hüsn ü hayâl ve garâbet-i tasavvur en büyük şahit ve zâde-i tab` olan o bedâyi` ise en evvel meziyyât-ı fitriyyesine âit ise de şâ`irin öyle gül faslına yetişmiş bülbüller gibi kemâl-i şevk ve şetaretle bir dûziye nağme-sâz-ı belâgat olmasına bulunduğu `asrın dahî hayli tesiri, hayli mu`âveneti olmuş olmak lâzım gelir. Öyle bir `asır ki her türlü âmâl ve temâyülât-ı nefsâniyeye, her yolda eşvâk ve ezvâk-ı vicdâniyeye müsâ`it bir âsâyiş-i hâle mukâreneti ciheti ile gecesi bir sürgâh-ı ayş u tarab, sabahı bir nevbahâr-ı şevk ü segab tavsîfine şâyân ve ta`rifinde:

.....
Gibi bin türlü sözler söyleyen Nedîm bile sitâyişini hakkıyla eda etmekte mu`terif-i `acz ve noksan görünür.

"Bir zâttan işitmiş idim: Şâ`ir-i müşârün-ileyh o dil-nişîn köşkler o ferahfeza mesîreler, o şevk-engîz çerâgânlar, o eğlenceli alkışlar, tenezzühler hakkında o parlak parlak kasîdelerini, o nâzik nâzik şarkılarını İbrahim Paşa'ya takdîm ettikçe Paşa neşesinden şâ`irin ağzına cevâhir doldurmuş!!"

Bu rivâyet-i melhûz ki mugâyir-i hakîkattir: Fakat `asrın hâli [46]İbrahim Paşa'nın derece-i sâ mân u ikbâli, Nedîm'in ise mîzâc-ı `asra tamâmıyla yaraşır olan şetâret-i makâli göz önüne alınırsa rivâyet-i vâkı'a pek de istib`âd olunacak şeylerden görünmez.

Tabî`at-ı şâ`irâne nazarında ise o derecenin, reng-i letâfet o derece mevc mevc safâ olan mücevherât-ı belâgat ağzı cevâhirlle dolan bir şâ`irden sudûr etmiş benzer.

"Ve bununla şâ`irin gınâ-yı tab`-ı `ankâ-pesendine istidlâl olunur ki İbrahim Paşa'dan o sûretle aldığı cevâhir-i girân-behâyı takdîm ettiği eş`âr-ı şa`şa`a-nisârı ile yine Paşa'ya i`âde edermiş demektir.

"Nedîm'in muâheze olunacak bir hâli varsa o da, tenvîr-i insâniyyet, tehzîb-i ahlâk, tervîc-i meâlî edecek mübâhis-i ciddiyeyi hiç hâtıra getirmeyerek tabî`attaki iktidâr-ı fevka'l-âdeyi eş`âr-ı sâireye hasr etmesidir.

"Bir şâ`irin vicdânında en evvel perverde edeceği hissiyât-ı âliyenin birincisi hubb-i vatan, hiss-i mukaddesi olmak lâzım gelir!

Nedîm böyle bir hiss-i `âlînin kendi gibi bir şâ`ire tahmîl ettiği vazîfeyi der-hâtır edip de aralıkta o yolda dahî ba`zı şî`irler söylemeye himmet etmiş olsaydı, hem akrânı içinde bi'l-istisnâ nail olduğu bahşayış-i kudretin şükrünü bir sûret-i asîlânede îfâya çalışmış ve hem de -eserlerinden vatanperverlik [47]yolunda dahî müstefid olacak ahlâfının her vakitte her sûretle sitâyiş ve tahmîd ve ihtirâmına arz-ı liyâkat eylemiş olurdu.

"Bu mütâla`ât müşârün-ileyhin meslek-i lâubâliyânesine â`it olup şâ`iriyetce hâiz olduğu mertebe-i `ale`l-`âde kat`an ta`arruz etmez.

"Tabî`atın parlaklığına, hayâlinin derece-i semâhatma, şî`irinin nezâket ve letâfetine gelince bunların ta`rîfinde yine kendisinin kendisi için dediği:

"Tab`ım o bâğ-bân-ı girân-dest-mâyedir;

Kim bir gül istesem bana bir gülistân verir!

Her harf-i şûhu bülbül-i şeydâya nazmımın

Bir gülistân tebessüm-i gül armağan verir.

beyitlerinden daha rengîn bir söz bulunamaz zannederim.

Uslûbu şâibe-i tekellüf ve tasannu`dan berî tuhaf tuhaf tasavvurları, nâzik nâzik tabîrleri kendine mahsûstur.

Vâkı`â:

Hastalıklardan âmân görmeye çeşm-i siyehin

Mumyâ bulmaya `âlemde şikest-i külehin

ve

Nedîm nâmına bir şâ`ir-i cihân var imiş

Kemend-i zülfüme düşünsün ilahî ol a`yâr

[48]gibi fikirler şimdiye kadar hiçbir şâ`irimizin âyîne-i hayâline uğramış şeylerden değildir.

"Nedîm dünyadan gideli bir buçuk `asırdan ziyâde zamân-ı mürûr ettiği halde mahsül-i tabî`at-ı nâzik-ânesi olan eş`âr-ı levendânesi bu sabah toplamış bir deste ezhâr-ı bûya gibi ter ü taze durmaktadır.

Şu kadar ki ebkâr-ı hayâlâtının ekserîsi esâtîr-i evvelin perileri gibi ne kadar dilber, ne derece nâzik ise o kadar da açık saçık şeyler olduğundan bir zâtın dediği gibi "Nedîm-i efkâr etmek caiz değildir."

" Harâbat " da:

....*Sonra bu yola Nedîm gitmiş,*

Taklid etmiş, ziyâde etmiş,

Elfâzâ yeni hizâb vermiş.

Bir kat daha âb u tâb vermiş,

Lâkin gâhî tecâvüz etmiş,

Tâ mertebe-i mîzâha gitmiş!

denilmesi gâliba şâ`irin ekser güftârındaki perde ber-endâzlığından kinâyeye olacak; şu kadar ki Nedîm nice mih-teri`lerden olduğu için anı (Yahya) ve (Behâyî) yollarına mukallid addetmekte Ziyâ Paşa`mn fikrine iştirak edelim.

[49]"Nedîmin bir fikrasında:

Nef`î dahî ademde işittikçe sözlerim

Bâşâş u âferîni cihân cihân verir

demesi Nef`î'yi beğendiğine ve bu da hüsn ü temyîz ve kemâl-i insâfına burhân olduğu gibi, diğer bir neşîdesinde dahî,

Şehin-şâhâ! Senin kendi çırâğın `abd-i nâçîzin

Nedîmâ bende kim bir şa`ir-i nâzik tabî` attır

dedikten sonra,

Değildir öyle pek üstâd-ı şa`ir gerçi kim ammâ

Yine eş`ar-ı t ab`a hoş gelir, bilemem ne hâletdir

demesi nezâket ve mahviyyet-i edîbânesinin gurûr-ı şâ`irânesine gâlib olduğuna nişândır.

Nedîm'in matbu` olan dîvânından başka manzûm bir eseri yoktur. Mensûr eseri ise Münecimbaşı Târîhi tercümesidir ki bunda da inşâca olan mahâret ve hazâkati görünür.

Müşârün-ileyh (Kazasker Mustafa Efendi) nâmında bir zâtın hafidi imiş. Vefâtı 1143 [1730] sene-i hicriyyesine müsâdifdir. Nedîm'in bir gazeli:

Mest-i nâzım! Kim büyüttü böyle bî-pervâ seni?

Kim yetiştirdi bu gûne servden bâlâ seni?

[50] *Bûydan hoş rengden pâkîzedir nâzik tenin,*

Beslemiş koynunda gûya kim gül-i ra`na seni!

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzenînin sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkıya,

Kangısın alsam gülü yâhud ki camı yâ seni?

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât

Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni

Sâf iken âyîne-i endamdan sînem diriğ

Almadım bir kerrecik âğûşa ser-tâ-pâ seni!

Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîm 'i nâ-tüvân

Gösterir engüşt ile meclisdeki mînâ seni.

Bundan sonra **Râgıb Paşa** gelir. Râgıb Paşa kendisine kadar hiçbir Osmânlı şâ`irinde misli görünmeyen "şî`r-i hakîmâne" nin mucididir.

Nef`î'nin şehâmet-i edebiyesiyle, Nedîm'in nezâket-i efkârını, mahsûsâtından olan edâ-yı hakîmâne ile mecz etmiş bir şâ`irdir.

Salâbet-i ifâde, metânet-i merâm, nezâket-i fikr, hakikat-i mefhûm gibi melekât-ı edebiyye Râgıb Paşa'nın zâtında cem` olmuş şeylerdendir.

Müşârün-ileyhin eş`ârı nevâdir-i edebiyye-i Osmâniyye'den olmak meziyyeti [51]'alel'l-âleni her zamân muhâfaza etmek isti`dâdından hiçbir zamân mahrûm değildir.

Nedîm, Nef`î, Fuzûlî vesâire gibi şu`arâ Râgıb Paşa'nın melekât-ı edebiyesine kısmen mâliktirler. Râgıb Paşa ise âheng-i kelâm ile Nef`î'ye, rikkat-i me`âl ile Fuzûlî'ye, nezâket-i fikr ile Nedîm'e mu`âdil olabilir.

Hülâsa müşârün-ileyh devrine kadar âsumân-ı edeb Râgıb Paşa ka`bında bir necm-i dehâ ile ziyâ-pâş olmamıştı.

Edebîyât-ı Osmâniyye'nin şi`ir kısmında bile "realizm" usûlü carî olmadığından evvel-bâ-evel âheng-i kelâma hasr-ı nazar etmek bizce tabî`idir.

Hattâ şi`ir hakkında olan bir makalelerinde Ekrem Beyefendi gibi terakkiyât-ı cedîde-i edebiyemizin rehberânından olan bir zât bile Nef`î'nin bir fahriyye-i âhengdârını takdîr buyurmuşlardı.

Bu halde Râgıb Paşa'nın:

Edince hâme-i sihr-âferînem hurde-cevlânî

Olur nakş-ı per-i tâvus dâg-ı hasret-ı Mânî

Hayâl-i mûşikâfem cevher-i ferdi eder kısmet

Sebük-rûhî-i ta`ım gevher ettirmez girân cânı

Ya mir `ât-ı safâ ender safâdır zihn-i derrâkim

K `odur âyîne-i gîtî-nümâya sûret-i sâni

[52]*Safâ-yı cevherinden cevher-i kül eyler istimdâd*

Likâ-yı manzarından rûh-ı a`zam mest-i hayranı

Ederse nahl-bend-i kilik-i sihr-âsâr-ı endişem

Fezâ-yı pehn tahrîr üzre nev-tarh-ı hıyâbânı

Olur her nükte-i rengîni bir gül-gonca-i ra `nâ

Olur her mısra`-i berceste bir serv-i hırâmânî...

gibi bir mukaddime ile ibtidâ eden kasîdeleri -efkâr-ı atıkanın münevver bir numûnesi makâmında olarak- zevk-i âşinâyân tarz-ı kadîmin hırz-ı canı olmağa sezâ vâdır.

Eş`âr-ı hakîmânesi -bugün- İbn-i Sînâ hikmetleri gibi tamâmen değil, fakat esâsen mühîm ve müfiddir.

Râgıb Paşa dahî felsefede, emsâl-i sâiresi gibi, ahvâl-i mükevvenât-ı sâireyi ahvâl-i insâniyeye tatbîk edenlerden yani "Sofist" ise de kendisinden yüz yirmi, yüz otuz sene sonra gelen Ziyâ Paşa gibi, hikmet söyleyeceğim diye:

Sûm u bas [basal] çü nergis ü lâle güşâde leb

Mahfûz [mahbûs] künc-i mahfaza-i tengnâda tîb

diyenlerden değildir.

Râgıb Paşa'nın:

Harâbatı görenler her biri bir hâletin söyler;

Safâsın nakleder rindân u zâhid sıkletin söyler.

[53].....

.....

Tecellî neş`esin ehl-i şikem idrâk kâbil mi?

Behîşt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler!...

Ne zabt-ı hâkim-i şerî ne hüküm-i zâbit-i `aklî;

Cünûn iklimini seyreyleyenler râhatın söyler!!

Miyân-ı güft-ü gûda bed-meniş ihâm eder kubhun;

Şecâ`at `arz ederken merd-i kbtî sirkatin söyler!

Perîşânî-i hâtırında nükte-i serbeste-veş kaldı

Ne kimse hikmetin anlar ne Râgıb illetin söyler!

veya

Pîç ü tâb-ı sîneden efkâr kendin gösterir

Cevher-i âyîneden jengâr kendin gösterir

Izdirâb-ı nâ-be-hengâm istemez tahsîl-i kâm

Mevki`inde bî-tekellüfkâr kendin gösterir.

Hûb u zişt âsârıdır âyîne-i girdâr-ı halk

Her ne sûret tarh eder sahhâr kendin gösterir

Perde-i namusa sığmaz berk-i `âlem-sûz-ı aşk

Bî-muhâbâ neşve-i serşâr kendin gösterir

.....

Cilve-i hüsne mezâyâ-yı müzâhirdir nukûş

[54] *Her kime etse işâret yâr kendin gösterir*

Böyledir Râgıb mükâfât-ı `amel kim fi`l-mesel

Sorsalar mağdurunu gaddar kendin gösterir

gazelleri hakîkaten hikmet-i şî`riyye-i kadîmenin en güzel birer nümûnesidir ki âsâr-ı eslâf içinde emsâli enderdir.

Hele her türlü mehâsin-i edebiyyesinden mâ`adâ üslûb ifâdesindeki mehâbet hasâyis-i zâtiyesindedir ki eslâfın -Nef`î müstesnâ- hiçbirisinde, bu derecesi meşhûd değildir.

Rikkât-ı ifâdeye dahî Râgıb Paşa`da misâl bulunabilir. Bu siyâkta müşârün-ileyh Bağdâdî-yi Fuzûlî`ye bile rekâbet etmiştir.

Hattâ Râgıb Paşa mahsûsâtına ve hattâ zebân-ı meyyetinin bir tercümân-ı ta`rîfi olduğu âlâm ve ekdârın hiç birisine mağlûbiyet rengi göstermemiş ve Fuzûlî ise bunun aksi sûretinde idâre-i fikr ve kalem eylemiştir.

Paşa'nın:

Uçurdum mürg u hâbı hasretinle çok zamânlardır

Dû çeşm-i hûn-feşânım şimdi hâli aşiyânlardır.

Cibâlî zevrâk-ı kâm içre sirâyet câ-becâ güyâ

Hücûm-ı leşker-i gamdan firâra bâd-bânlardır.

Sihâm-ı cevr-i gerdündür ki pîçâ-pîç olub kalmış

Kıyâs etme tenimde görünenler üstühânlardır

[55] *Cihânda katre-rîz-i zehr-i hırmân olmadır kârı*

Bu neylî-yi kâse-i ma`kîslar kim âsmânlardır

Tenimde `aşk-ı hû-nâb ile yer yer dağlar Râgıb

Siyeh dilliklerin eş`âr için konmuş nişânlardır

Gazeli refi-i ifâdede Fuzûlî gazeliyyâtına rekâbet eder.

Râgıb Paşa zamânında edebiyât-ı Osmâniyye gâyet müterakkî idi. Vâkı`a o `asırdaki terakkîsi Râgıb Paşa, Şeyh Gâlib, Fitnat Hânım vesâire gibi mikdârı üç derdi tecâvüz edemeyen zevât miyânında ise de bu terakkî biraz zamân geçer geçmez Âkif Paşa zuhûru ile hal-i hâzır edebîyi tevlîd edecek isti`dadı hâiz idi.

Meselâ zevât-ı müşârün-ileyhim ve bâ-husûs Râgıb Paşa âsârında köhne ibâreler kalmamıştı. Bu günkü lisân-ı edeb o lisândan farklı değildir; demek olur ki bu teceddüd-i edebî müşârün-ileyh tarafından ihzâr edilmişti.

Âtîde gösterileceği vechin Şeyh Gâlib dahî Paşa'nın pey-rev-i eseri olmak arzusunda bulunmuş ise de gazeliyâtı ve kasâid vesâirede buna muvaffak olamamış ve fakat Hüsn ü Aşk'ta büsbütün başka bir tarz ihtira` etmiş idi.

Hülâsa Râgıb Paşa her türlü hasâis-i edebiyeyi kemâliyle hâiz bir Türk şâ'iridir.

[56]Müşârün-ileyh defterhâne ketebesinden Şevki Efendi 'nin mahdûmu imiş.

Mektûbî-i sadâret hülefâlığından tadrîcen mesned-i riyaset kitâbetine ve ba`de vezâretle Mısır Valiliğine ta`yîn olunmuş, ve beş sene orada kaldıktan sonra İstanbul'a avdetle altı buçuk sene dahî mütemadiyen mesned-i sadârette bulunmuştur.

Ba`de Sultan Mustafa'ya dâmad dahî olmuş ve birçok konferanslarda Devlet-i Âliyye murahhaslığı sıfatıyla îfâ-yı hüsn ü hizmet etmiştir.

Bu halde kendisinin İtalyan veya Fransızca'ya dahî âşinâ olduğu zannolunur. Vefâtı 1176 [1763]dadır.

Ba`de nesirde Koca Sekbân zuhûr etmiştir.

Koca Sekbânbaşı'nın ifâdesi gâyet'ül-gâye hâiz-i selâset olup Âkif Paşa'ya tevcîh olunan şeref-i tecdîd-i edebî hemen Koca Sekbânbaşı'ya da `âid olsa tecvîz olunabilir.

Âkif Paşa Sultan Mahmûd-ı Sâni devr-i techeddünde yani hâl-i hâzırın menşe'i olan bir zamânda fikir büyütmüş eâzımdan olduğundan, ifâdesi bu zamânki lisân-ı edebden farksızdır.

Koca Sekbânbaşı ise, fikr-i tecdîdi yalnız dimağında cevelân ederek, i`âne-i zamân ve mekâna mazhar olamayan bî-çare-gândandır.

[57]Zîrde birkaç satırı nakl olunan lâyihası, hakîkaten salâbet-i fikrin selâset-i ifâde ile olan imtizacını gösterir.

Kendi devrinde yani köhne pesendân-ı erbâb-ı kalem henüz nazımda tarz-ı kadîmi bırakmayarak nesirde yine kendi gibi nevâdirin zuhûr ettiği hengâmda, lisân-ı edebde pek kavî bir meyl-i techeddüd görülmüş ve bu techeddüd, Koca Sekbânbaşı muharrerâtı gibi

birkaç şekilde teyyüd eylemiş olup yalnız teceddüd-ü zamânın i`ânesi herşeyde intizâr olunmakta bulunmuştu.

Fi'l-hakîka şâyân-ı dikkat tabî`atlardandır ki zamân gibi henüz hüviyeti mu`ayyen olmayan bir şey, gâyet celî, fevka'l-âde kavî pekçok ahvâl üzere bahş-ı te'sîri ve iânet etmedikçe hiçbir şey sâhâ-i husûsta nümâyan olamıyor.

İşte o zamânda böyle bir zamân idi.

Fakat i`âne-i zamân pek celî bir takım âsâra ma`tûf olup âsâr-ı tabî`aya bir zamân için gayr-ı mütehavvil bir hakikat derecesinde takviye edilmedikçe zamânın i`ânesi gâyet kısa ve belki ma`dûm bir halde kalır.

Koca Sekbânbaşı efkâr-ı edebiyyesi ile o şükûfelere mesîl idi ki küşâyîşi, afitâb-ı zamânın bir teveccüh-i kasîrine müftekir bulunuyordu.

Bu mecmu`anın mevzû`u müsâit olsa Koca Sekbânbaşı [58]Hazretleri'nin efkâr-ı metîne-i siyâsiyyeleri için dahî birkaç söz söyleyebilmeyi medâr-ı fahr addederdik.

Şu kadar denilebilir ki müşârün-ileyh hazretleri gâyet metîn bir fikr-i siyâsiye mâlik olup bu ise, şekl-i hükûmetin bir nev`i tebeddülü demek olan Nizâm-ı Cedîd hakkındaki takrîr-i âliyelerinden müstebân olur.

Ebüzziyâ Tevfik Bey, âsâr-ı edebiyemizin mükemmellerinden olan numûne-i edebiyâtta Koca Sekbânbaşı için "...altmış yetmiş sene zahm kalkanları, gâlibiyet cenkleri altında ezilmiş başlar bu derece metîn şeyler tasavvur eder; ve o kadar müddet şeşhâne ta`lîm etmek, kılıç kullanmak ile nasırlanmış eller bunun gibi nâzik sözler tahrîr eyleser, bir kere düşünmek lâzım gelir ki, ecdâdımız ne imiş, biz ne olmuşuz..." diyor.

Müşârün-ileyh 1223 [1808] senesi evânında vefât etmiştir.

Takrîr-i mebhûsun bir parçasıdır.

"...Bâlâda beyân olunduğu üzere bu asker işe yararsa Yeniçeri Ocağı 'na i`tibâr kalmaz diye Yeniçeriler bunları tahkîre başladılar ve mes'ele-i tahâret ve şerâit-i islâmiyyeti bilmeyen nice câhil ve bâtil kimseler bu bâbda müslümânlık kaydına düşüp "Ta`lîmin müslümânlığa zarârı var!" diye Nizâm-ı Cedîd neferâtını ayartarak kaçırmaya kıyâm eylediler.

Halbuki bu asâkir-i cedîde iki üç bin neferden `ibâret [59]iken, Fransa seferi açıldığında cedîd topçu ve tüfekçi neferât Mısır'a Akkâ'ya ta`yîn olundu.

İki üç bin âdem İstanbul'dan hareket eylediklerinde gerek sâ'ir mahallerde bir güne edepsizlik etmediler.

Ol esnada ta`yîn olunan yeniçeri vesâir asker ise İstanbul'da, çarşıda, pazarda, re`âya dükkânlarından şey kapmak sarrâf ve bâzârgân tâifesini ihâfe ederek -Postal Akçesi-nâmıyla cebren akçe istemek ehl-i `ırs hâtûnları ve delikanlıları çevirmek gibi hâtır ve hayâle gelmedik fuhşiyuâtı irtikâb eylediklerinden sonra, meselâ üç bin nefer tahrîr olunmuş ise hîn-i ihrâclarında nisfından ziyâdesi ve esnâ-yı râhda birer ikişer firâr ve uğradıkları kasabât ve kurâda hadden efvân edepsizlikler icra eylediler.

Bâkîyesinin dahî mahal-i me'mûriyetlerinde bir işe yaramayacakları anlaşıldı.

Fransızlar Akkâ'yı muhasara edip hattâ "Burc-ı `Âlî" nâm-ı mahalde kal'a derûnuna girmiş ve bütün bütün kal`ayı almalarına bir dikiş kalmış iken, Nizâm-ı Cedîd yetişip Akkâ'nın halâsına sebep oldular.

Ba`de Mısır ve İskenderiyye dahî ta`lîmsiz askerimiz Fransızlar'a [60]mukâbele edemeyip, hattâ bir gün meydânda kalarak, Nizâm-ı Cedîd askerine iltica ile tehlikeden kurtulmuşlar idi.

Rumeli'de zuhûr eden dağlı eşkiyâsı bunca vüzerâ ve me'mûruna galebe edip şimdiye dek bu hınzırlar kimseden yüz döndürmediler.

Geçen 1217 [1802] senesinde üzerlerine Nizâm-ı Cedîd askerleri me'mûr oldukda Dağlı eşkiyâsı bunların bir tânesi kalmayınca kadar kırıp ve Nizâm-ı Cedîd'in kökünü kazıyıp, nâm ve şânlarını imhâ etmek niyet-i hâinânesiyle var kuvvetlerini pazıya verip bunlarla elleştiler!

Nizâm-ı Cedîd `askerinin topları ve humbaraları ve süvârileri yanlarında olmayıp, yalnızca piyâde ve açıkta dizlerine kadar çamur içinde ve eşkiyâ ise bir karye derûnuda iken, vardılar; ve eşkiyayı olmuş armut gibi döküp harâb eylediler ""!

Eşkiyadan alınan dillerden menkûldür ki eşkiyâ birbirine çağrışıp "Âba babam oğlu! Bu Nizâm-ı Cedîd işittğimiz gibi değil imiş! Tartıldık, işte bizden altı okka ziyâde geldiler!" diye söyleşirlermiş!!.....

(İş bu lâyiha mülkümüzde birçok âsâr-ı müfidenin vâsıta-i intişârı olan Ebüzziyâ Tevfik Bey tarafından tab` olunmuştur.)

Ba`de nazımda **Gâlib Dede** çehre-güşâ-yı zarâfet oluyor.

[61]Şeyh Gâlib, nâm-ı diğeri Es`ad Efendi -şu`râ-yı Osmâniyye meyânında hakîki bir ser-efrâzlığa nâil olmuş dühâtandır.- fikirlerinde o kadar nûrânî eda görülür ki tanzîri müşkildir.

Şeyh Gâlib gâyet lâubâli bir eda ile o kadar rakîk ve dakîk bir takım efkârına tercümân olur ki bu mahâret-i edebiyesi, efkâr-ı kalenderânesinden ziyâde, kendisini müşârün-bi`l-benân etmiştir.

"Şeyh Gâlib" nâmını bugün elsine-i e`âmde dâir eden eseri ise (Hüsni ü Aşk) tır; Âsâr-ı sâiresi i`tibârıyla Şeyh Gâlib'e şâ`ir denilmek lâzım gelse, Nâbî'den dün bir şâ`ir olurdu; fakat (*Hüsni ü Aşk*), zamânına kadar görülmemiş bir fikr-i cedîd ve ma`a-hâzâ garîbi gâyet latîf bir ifâde ile tebyîn eder.

Bu hakîkati kendisi bile:

Tarz-ı selefe tekaddüm ettim,

Bir başka lügat tekellüm ettim.

fahriyye-i latîfesiyle ikrâr ve i`tirâf ediyor!

Bir büyük dîvânı dolduran eş`âr-ı sâiresi arasında o kadar acâibe tesâdüf olunur ki, (Hüsni ü Aşk) gibi bir nâdireyi vücûda getiren o fikirden o`acâibin sudûruna insan hayret eder.

Daha garîbi şudur ki, kendisi 21¹ yaşında Hüsn ü Aşk'ı yazdığı halde âsâr-ı sâiresi daha sonra yazmıştır!!

Yirmi bir yaşında (Hüsn ü Aşk) yazan Gâlib Dede, merâm [62]etse bugünkü tarz-ı edebîmizi otuz yaşında vücûda getirmeğe muktedir olabilirmiş! Fakat bu hâl herşeyden ziyâde zamânın `adem-i mu`âvenetine haml ve isnâd olunmalıdır. Zîrâ Şeyh Gâlib zamânındaki nâzımların hiçbirisi tarz-ı kadîmin hiçbir siyâkını terk edememiş olmalarından Gâlib Efendi'nin de o esere iktifâsı bir dereceye kadar tecvîz olunabilir.

Şu kadarı var ki Şeyh Gâlib (Hüsn ü Aşk) da bi'l-münâsebe eslâf-ı şu`arânın bir ikisini istihfâf ettiği halde, dîvânı muhteviyatında yine o yoldan ayrılamamış ve hattâ istihfâf ve istihzâ ettiği zevâtın Nev`î ve Yahyâ'nın isti`mâl ettikleri (ayâğ-ı yâkût!!) gibi şeyleri kullanması sezâ-yı dikkat garâibden ma`dûd bulunmuştur.*

Gâlib Dede'nin (Hüsn ü Aşk) taki ekser ifâdâtı kendisinin pek yeni fikirli bir zât olmasına bile ihtimâl verdiriyor.

(Hüsn ü Aşk) tasavvufî bir hikâyedir; içinde o kadar rengîn fikirler o derece metîn hisler görülür ki hâtîrâyı gark-ı vecd eyler.

[63]Üslûb-ı ifâdesindeki olanca şiddet, vuzûh ile memzûc ise de, latîf bir cereyân hâlinde bulunması bunu şiddet olmaktan ziyâde celî bir tabî`at hâline kor.

O üslûbu mutasavvıfâne hakîkaten zarîf, nahîf bir mevlevinin lisânına yakışır.

O vech-i ifâdede o kadar latîf cinaslara, o kadar güzel tevriye ve telmihlere tesâdüf olunur ki nazîresini yapmak Şeyh Gâlib olmaya tevakkuf eder.

Eserden mü`essire istidlâl tarîkiyle anlaşılıyor ki Şeyh Efendi düşündüğünden başka şeye inanmaz ve tarîk-i endişesinde rehberi `aklı olup başka hiçbir türlü `itibâra kanmaz imiş!

¹ 26 yaşında. (İ.Toluay)

* Pertev Paşa merhûm, Edebiyât-ı Osmâniyye'mizin müceddidlerinden ma`dûd ve bu hâli meşhûr "Ninni" ve Jan Jak Russo Mektupları tercemesi vesâir âsâr-ı nefisesiyle ma'lûm ve meşhûd iken bir gazelinde (nâsur-ı muhabbet) terkîbini isti`mâl etmiştir. Biz bunları hâmi ve isnâd edecek esbâb-ı taharrisinden âciziz!

Zarâfet-i ifâdesini o dereceye vardırmiştir ki bugün başka yerde hoşumuza gitmeyen ba`zı kelimât, lüzûmsuz imâlat vesâir, mahzâ (Hüsn ü Aşk) içinde olduğu için gâyet latîf bir halde görünür.

Hele hayât ve kâinat hakkındaki efkârı doğrudan doğruya efkâr-ı cedîde-i `asrıyyenin aynı olup, hiçbir türlü hayâl-i muhâl ile memzûc değildir.

Bu ise -bâlâda denildiği gibi- `aklını rehber-i idrâk etmesinden ileri gelmiş meziyyât-ı insâniyedendir.

Tekrâr olunur ki Şeyh Gâlib o vakit arzu etse bugünkü [64]tarz-ı edebî kısmen olsun vücûda getirebilirdi, hattâ vakt ü zamânın i`ânesine bile `arz-ı fakr etmeye tenezzül etmezdi; fakat getirmemiş!

Bu ifâdât ile (Hüsn ü Aşk)ın bi'l-küllîye nekâyısdan sâlim olduğuna kanâ`at etmemelidir; "Hüsn ü Aşk" içinde de ba`zı garîb efkâra ba`zı lüzûmsuz ve daha doğrusu zorla yazılmış ibârâta tesâdüf olunur.

Fakat bunlar o kadar nâdirdir ki kubbe-i semânın gâyet sâf olduğu bir şeb-i mehtâbda, ufuk üzerinde görünen ufak tefek bulut parçalarına benzer.

Şeyh Gâlib 1213 [1799] senesinde ve kırk iki yaşında vefât etmiştir.

Hüsn ü Aşk' dan bir parça:

"Der-vasf-ı mi`râc-ı şerîf-i nebevi ve mu`cize-i bâhire-i mustafâvî:

Bir şeb ki sarâ-yı Ümmehânî

Olmuşdu o mâhın âsûmanı

Ammâ ki ne şeb emîn-i rahmet

Şeyhu'l-harem-i harîm-i hazret

Mânend-i Bilâl-i sâhib-`irfân

Nûr-ı siyeh içre nûr-ı îmân

Gûyâ o şeb-i şeref meâsir
[65] *Veysü'l-Karen idi nûrı zâhir*
Yüz sürmeğe geldi hâk-i pâye
Dâ`vetli bulundular `alâya
Ol leyle için sipihr-i gerdan
Etti nice bin sabâhı kurban
Çün âb-ı hayât o şâm-ı Enver
Rengi siyeh idi mevci ahdar
Ebrâver olup bahâr-ı nâsût
Cûş eyledi sebzâr-ı lâhût
Ser-çeşme-i Hızr olup hüveydâ
Ervâh-ı bekâye oldu irvâ
Zulmât çeküp surâdık-ı gayb
Sır söyledi mâha mihr lârayb
Tâ mihr ede mâha `arz-ı dîdâr
Zulmât-ı hafâya girdi envâr
Cûş eyledi sanki Nîl-i hayret
ihya ola tâ ki Mısr-ı vuslat
Bast eyledi nokta-i süveydâ
Sırr oldu içinde şâm-ı esrâ
Envâr ile kâinat doldu
İşte bu gece sabah oldu

[66]Şevk eyledi mihri pâre pâre
Şenlendi meşâ'il-i sitâre
Bir hirmen-i nûr olup nüh eflâk
Hurşîdi kapattı pertev-i hâk
Bir feyz erişti bu zemîne
Kim oldu sarây-ı âbrîne
Ger etmese mihr ü meh tekaddüm
Şebnem yerine yağardı encüm
Envâr bürüdü kâinatı
Ruşen görür oldular hayâtı
Berk urdu o şeb-çerâg-ı nâyâb
Mahvoldu hep âfitâb ü meh-tâb
Bir hırman idi nücûm-ı pür-tâb
Hurşîd ü meh anda kirm-i şeb-tâb
Âyîne-i nûr olup şeb-i târ
Yâr eyledi yâre `arz-ı dîdâr
Gönderdi Hüdâ edüp mesiyyet
Cibrîl-i emîni peyk-i da`vet
Her geh ki inerci âsumândan
San `arşa çıkardı hâkdândan
Tebşîr kılup Sürûş-ı â`zam
[67]Dedi ki: (Eyâ Resûl-i Ekrem)!

*Adın kodılar Burak-ı yekta
Geldi ayağına `arş-ı âlâ
Eyle güzer `arş u âsumânı
Mahzun buyurma lâmekânı
Ol maksad-ı "kün fekân" îcâd
Fermân-ı Hüdâya oldu minkâd
Herşey olur aslına şitâbân
Çıktı yine âsumâna Kur`ân
Çün bastı rikâba pâ-y-ı himmet
Zîn hânesi idi beyt-i vahdet
Ne kaldı zemîn ü ne zemâne
Mahvoldu bu turfe âşiyâne
Cûş eyledi çün muhît-i vahdet
Mâ`nâya mübeddel oldu sûret
Hem sûrete girdi sırr-ı vahdet
Mâ`nâ-yı kadîm buldu sûret
Nâ-geh görünüp harîm-i aksâ
`Abdiyyetin oldu sırrı peydâ
Ol sâcid idi Hak oldu mescûd
Dendi bu makâma gayb-ı meşhûd
Ervâh-i rusûl cemâ`at oldu
Allah bilür ne halet oldu*

[68]Ey hâme! o rütbe olma çâlâk

Esrâr-ı nübüvvet olmaz idrâk

Derya sözü şebneme ne lâyık

Tanrı işi âdeme ne lâyık

Gel `âdet-i şâ`irâne git sen

Sûfiyye sözün ferâgat et sen

Çün bastı sipihr-i evvele pâ

Oldu iki pâre bedr-i râ`nâ

Tâ halka `ayân ola mücerred

Kim devr-i kamer mi devr-i Ahmed.....

* * *

Kâmûs-ı Kebîr mütercimi **Âsım Efendi** merhûm dahî Koca Sekbânbaşı mu`âsırlarındandır.

Âsım Efendi `nin, şimdi nüshası ender olan, o kamusu ile edebiyât ve lisân-ı Osmânîyye ibrâz ettiği hizmet ve himmet hiçbir zamân inkâr olunamaz.

Tek başına o koca kâmûsu tercüme etmek o zamânda değil bu zamânda bile çekilir su`ûbetlerden değildir.

Âsım Efendi merhûm bir kâmûs tercümesinin ihtiyâcât-ı edebiyye ve bilhassa `umûmiyyeyi teshîle ne sûretle medârî olacağını cezm ederek bin türlü gavâil-i tâkat-güzâr içinde o ihtiyâcı ber-taraf etmeye [69]çalışmış ve hattâ o tercüme zamânında yüz kuruş aylığı, bir nâhiye kadılığını medâr-ı hayât addetmeye mecbûriyet görmüştür.

Şâyân-ı teessüftür ki Âsım Efendi zamânı gibi killet-i ricâle uğramış bir zamânda tek başına bir âdem bu büyük vazîfeyi deruhte eylemiş iken zamân-ı hâzır gibi gâyet vâsi` ve her türlü ihtiyâcât-ı edebiyeyi teshîle müsâit bir zamânda ve bâ-husûs tettebbu`la değil

Fransızca'dan doğrudan doğruya tercüme tarîkiyle olsun bir ansiklopedi tercüme veya te'lif edecek kimsemiz bulunamadı!!

Âsım Efendi'nin Kâmûs-ı Kebîr tercümesinde isti`mâl ettiği lisân hâl-i hâzır edebîmizle de tevfiik kabûl eder.

Müşârün-ileyhin tercüme-i hâli pek sûzişlidir; Yalnız asrının değil hayât-ı istikbâlîsinin en büyük `ulemâsından olan bu zât-ı muhterem, hâtır u hayâle gelmeyen ıztırâr ve felâketler içinde pûyân olmuştur.

Hele yazdığı Devlet-i Osmâniyye târîhi o zamâna kadar yazılan tevârîh-i Osmâniyye'nin en mükemmelidir.

Şîve-i ifâdesi ma`nâ-yı müfidini havâsa değil avâmada hasr u îsâl edecek bir sûret-i müceddidânedir.

Müşârün-ileyh Ayıntablı olup 1235 [1819] senesinde der-sa`âdette vefât eylemiştir.

[70]ÜÇÜNCÜ FASIL

-DEVİR-İ TECEDDÜD-

Âkif Paşa: Fikr-i Edebiyyesi, Tabsıra parçası, Şarkısı. **Pertev Paşa:** Gazelleri, Ninni. **Reşid Paşa, Şinâsi, Kemal, Ziyâ Paşa, Ekrem Bey, Hâmid Bey,** Pirvâni, Hâtime

Âkif Paşa hazretlerinin edebiyât-ı Osmâniyye müceddidi olduğu nâkâbil- i inkâr bir hakîkattir. Söylendiği gibi yazı yazmak, his olunduğu gibi ihsâs edilmek, lisânsımızda **Âkif Paşa**'nın zuhûruyla zuhûr etmiş şeylerdendir.

Âkif Paşa'yı fikriyle muhâkeme edersek bu sözlerimizde tahtie edebiliriz. Zîrâ **Âkif Paşa**'ya ders-i hikmet okutacak, ta`lîm-i efkâr edecek – ondan evvel, ondan sonra – pek çok zevât yetişmiştir. Fakat **Âkif Paşa**'nın sûret-i ifâdemize bahş ettiği vech-i sühûleti bugün hiçbir kimse inkâr edemiyor. Hattâ kendisine ta`lîm-i fikr-i hikmet edecek olanların pîşvâsı olan Kemal Bey bile.

Edebiyât-ı Osmâniyye'nin devr-i teceddüdü **Âkif Paşa**'nın kalem-i [71]'irfânıyla tedvîr edilmiştir. Fakat bâlâdada söylendiği vechile, **Âkif Paşa** zamânının dahî pek çok müsâ`adâtına mazhar olmuştur.

Zîrâ devr-i Mahmûd-ı Sâni saltanât-ı Osmâniyyemizin dahî bir devr-i teceddüdü olmasından **Âkif Paşa** kalemini ihtiyâc-ı zamâna tevfiik ile idâre eylemiştir.

Zamândaki kavvâs-ı garîbedendir ki o kuvve-i meçhûle gâyetü'l-gâye muntazam bir takım bedâyî ibrâz ediyor. Bir haldeki tasavvur hiçbir mahsûlünü o dereke intizâma is`âd edemiyor.

Fakat zamânın o ilcâât-ı garîbesine – ba`zı istisnâât unutulmayarak – tevfiike-i hâl etmek, daha doğrusu mâziye tevcîh-i fikir ve kalem etmemek bir ma`rifettir ki **Âkif Paşa** o ma`rifetten bi-hakkın hissedâr olmak sûretiyle bir kavmin tercümân-ı insâniyyeti olan lisânına büyük bir hizmet ibrâz eylemiştir.

Altı yüz senelik bir zamânda, zamânın bu teceddüd-i lisân ve edebe müsait olacak bir vakti elbette zuhûr etmiş olabilirse de, ondan iğtinam ve istifâde fikri zuhûr etmemesinden şi`ir ve edeb değil kitâbet bile büyük bir ma`rifet addolunuyordu.

kadar bütün vaktini sû-i mu`âmele ve izhâr-ı gayz ve nefsâniyetle geçirmiş olduğundan ba`du vefâtihima o nakd-i mağşûş u `üdvân “ ❁❁❁❁❁❁❁ ” hükmünce bu şerrü'l-halef-i Kırîmîü'l-asla ve ammim merhûmu hâli bu hakîr-i nâtuvâna intikâl etmesini ve tebayi`-i ümem ve akvâm-ı müşt Emil-i kütüb ü ahlâkiyyede tebyîn olduğu vechile, Tatar tâifesi kasvet-i kalb ü gîlzet-i tab`a ve setri-kadr u hiyânetle mecbûl ve şîme-i mürüvvet ve meveddetten bî-nasîb bir kavm-i müstehakkü'l-levm olarak ne`ûzü-billah-bu hasâil-i zemîme-i mâderzâd sâhib-i tercümenin `anâsır-ı erba`ası (!) ve ümmühatü'l hatîyye-i itlâk olunan hırs ve hased ve kibir ise kuvây-ı fe`âlesi olduğundan kasefle gâyet muhîl ve batn u münâfik mütetekkin bir dâhiye-i dehyâ olmak hasebiyle müdahhar mâhiyet ve medfûn `arz-ı tâbîatı olan dest-mâye-i bugs-ı âmmeye mâl-i mevrûsu olan bizâ`a-i hasseyi dahî zamm ve ilâve eylediğinden ve tezâd-ı tabîattan başka gâliba beynimizde hiçbir münâsebet-i semaviyye olmadığından yıldızımız barışmamış olup, ancak sadra`zam Rauf Paşa hazretlerinin sadâret-i evvelîsi hengâmında bunun ta`yin ve `atiyye-i mevkûfâtı kesilerek adadan ihrâc-ı berle bir müddet Paşasının dîvân-ı kitâbetiyle Anadolu taraflarında geşt [74]ü güzârdan sonra Der-sa`âdete gelib yılan gibi sürünerek ber-takrîb ile yine odaya girmiş olduğundan ve sâbikan ve lâhikan ordû-yu hümayûnda ve Der-sa`âdet de keyfiyyet-i hâli bilenler “Gâlib Paşa'nın ma`hûd pertevi!...” `ünvânıyla şöhet-i şâyiasına mebnî odada bulunduğumuz esnâlarda ve ba`de Âmedcilik ve Beylikçilik gibi maiyyet mansıplarında kasrî ve zarûrî tezkiyesini düzeltmek için desîseye mebnî cebr-i nefis ve ihtimâm-ı a`zîm ile “ ❁❁❁❁❁❁❁ ” herkese kân-ı derâhim-i mahsûsa-i redâet ve hassâsetinden külliye bî-vâye ve şehriyye görünmeyi zoraki iltizâma tahammül etmekten nâşi gerçi ba`zı betâne-hâl ve şanına vukûf-ı tammı olan erbâb-ı dikkati aldatamamış ise de

Şeyh Müştâk'a olan cevabnâmesinden:

Benim Efendim

Gönderilen mufassal ve meşrûh tevbihnâmeniz mütâla`a olunup sizce varlıktan bence teessüften gayrı bir ma`na verilemedi. Zîrâ ben me`mûr olalı daha kırk gün olur olmaz gûyâ aylar, seneler geçmiş ve evlâd u `ıyâlimize îrâdlar zâviyeler ma`aşlar yapılmış da size bakılmamış gibi bu derece siteklere, serzenişlere neden müstehâk olduğumuz

bilinemedi? Ve İbrahim Efendi'nin parasız pulsuz kuru bir kağıt ile mesrûriyeti, neden bu kadar çok görüldü ve size münâsib olan ona mı yapıldı, münfehim olunamadı!

[75]Devlet-i Âliye'ye dâhilen ve hâricen istila eden ve “emru irâde benim ağzımdan çıkan sözdür.” diye alenen söylemek derecesinde ikbâl ve istiklâli olan ve oğullarının, kızının, kayınvâlidesinin üzerlerine yaptığı îrâdâtan mâ`adâ, yalnız halâyıklarının ismine seksen kese akçe sehm yaptıran ve hafîsinden ve mücevherâtından ve eşyâ makûlesinden hâriç olarak kırkyedi târîhinden elli üçe kadar [akçe olmak üzere] nakd olarak onyedi bin kese akçe çaldığı [aldığı] meydâna çıkan adamın halâ ne olduğunu ne yapıp ne yapmayacağını bilmeyen kırk günlük adama müsâvî tutulması ve onun kethüdâlılığının altıncı ve yedinci ve sekizinci senelerinde yaptığı şeyleri sen bir ayda niçin yapmadın? Denilmesi `akılları şaşırarak acâib ü garâibden görülmekten gayrı birşeyi bulunmadı.

Evvelâ âd kendinin ve akçe hazinenin olarak yaptığı tekyeler ve ma`aşlar ile Evkâf-ı Hümâyûnu bitirip elli kuruş nakdî-yi mevcûd kalmadığından artık bu ta`mîrat ve ma`aşların önü kestirilmesi emr ü fermân buyrulmuş ve ashâb-ı istid`ânın gönlü kırılmasın yollu Evkâf-ı Hümâyûn nâzırı efendiye havâle ettiğimiz arzuhallerin “sırası olmamakla battalda hıfzı lâzım gelir.” cevabıyla Bâb-ı Âlî'de toplanânı yüzelliye varmış iken “şu tekkeyi yıkıp yapın!” diye teklif etmek bana göre nasıl caiz olur?..

[.....]

Hazır tarafeynde hulûs u muhabbet ve hüsn ü zan ve hüsn ü i`tikâd [76]hâsıl iken bu kadar gavâil ve meşâgil arasında zihnimi bulandırıp, bu sözleri bana söylettirmeye mûcîb ve muktezî ne oldu? Hele siz nasıl ise böyle şeyleri yazmayı istemişsiniz; yazan Çelebi de: -Dur bakalım `azîz! Konmadan göçülmez! Birden bire bu münasebet olmaz; o sizin elinizi öpüyor, varın kendine ne söylerseniz söyleyin! Lâkin ben onun eteğini öpüyorum, benim kalemime yakışmaz, ve husûsan “serî`an cevabını gönderin” ya`ni merâmımız üzere hareket etmeyecekseniz tebdîlinizin çaresine bakalım” gibi lakırdılar edebe muvâfık düşmez ve kendisi çekse de hasbe`z-zâhir üzerinde bulunan rûtbe-i hazret-i padişâhînin hakkında inkâr olunmaz; ve tecellî-yi ism-i mu`izz-i ilâhî hîn-i tecelliyâtında zilleti kabûl etmez. Nâfile yere ve sırf bâla-mûcib beyninizde

soğukluk olmasın” demeyip de siz ne buyurdunuzsa onun yazmasına ve dirâyet ve `irfânına doğrusu aferin!..

Hâsılı `azîzim siz muhabbette dâim ben de hizmetimde kâim; lâkin seni ben nasb ettim biliyor musun? şöyle etmedin, azl edeyim mi? böyle etmedin! değiştireyim mi? gibi abur cubur şeylerle iki günde bir başımıza kakılıp durulacak ve bu mu`amele iş güç olacak ise tahammül eder, dururum desem yalan söylemiş olurum; ne yapalım! Elhükmüllah!...”

[77]ŞARKI

Tıfl-ı nâzenînim; unutmam seni

Aylar, günler, değil geçse yıllarda

Telh-kâm eyledi firâkın beni?

Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller

* * * *

Kıyılmaz iken öpmeğe tenin

Şimdi ne haldedir nâzik bedenin

Andıkça gülşende gonca-dehenin

Yansın âhım ile kül olsun güller

* * * *

Tagayyürler gelib cism-i sîmîne

Döküldü mü siyah ebru cebîne [zemîne]

Sırma saçlar yayıldımı zemîne [cebîne]

Dağıldı mı kokladığım sünbüller

* * * *

Feleğın kînesi yerin buldu mu?

Gül yanâğın reng ü bûyu soldu mu

`Acaba çürüdü toprak oldu mu?

Öpüp okşadığım o pamuk eller

[78]Âkif Paşa'dan sonra **Pertev Paşa** gelir; Pertev Paşa şîve-i ifâdesinde ve edebiyât-ı Osmâniyyeye olan hizmetinde Âkif Paşa'dan farklı değilse de şeref-i takdîmin Âkif Paşa'dan olduğu bedîhidir.

Bundan mâ`adâ Pertev Paşa Âkif Paşa eserini ta`kip etmiştir.

Pertev Paşa'nın birkaç gazeli, ve bâhusûs “muhabbet” redifli gazeli çirkin değil, âdetâ müstekrehtir; fakat Viktor Hügo'dan tercüme ettiği “Tıfl-ı Nâime” manzûmesiyle Jan Jak Russo 'nun birkaç mektup tercümeleri hakîkaten dil-nişîn bir uslûb müceddidâne ile tanzim olunmuştur.

Pertev Paşa mezkûr “ Tıfl-ı Nâim ” tercümesini garb siyâkında tanzîm etmiştir.

Ya`ni bugün Abdülhak Hâmid Beyefendi'nin kalem-i ma`rifetleriyle sahîfe-i edebiyâtımızda parlayan usûl nevîni Pertev Paşa bir kere olsun tahrîbeye kıyâm etmiş addolunur.

Gariptir ki Pertev Paşa'dan Hâmid Bey'e kadar zuhûr eden ekser udebâ, Pertev Paşa'nın o tercümesi yolunda bir şey yazmadıkları halde, Hâmid Bey garip usûlünü şarkta gösterir göstermez bir inhimak-ı meyelân-ı `umûmiyyeye mazhar olmuş ve hattâ Kemal Bey bile ancak Hâmid Bey'den sonra “Vâveylâ” gibi şeyler yazmaya başlamıştır.

Benâbirin Pertev Paşa da bu lisânın müceddidlerindedir, fakat ma`hûd “av ave” âsâr-ı müceddidânesi meyânına dâhil olamasa gerektir.

[79]**TIFL-I NÂİM**

Viktor Hügo' dan Tercümedir

1

Bir tıfl-ı melek-Nejâd u nev-zâd

Gehvâre-i izz ü rif at üzre
Yâ eylesin mi hâbı mu`tâd
Mâder kucağında râhat üzre
Âsûdedir `âlem-i gınâdan
Yoktur haberi bu mâcerâdan
Göz yumduğu demde mâsivâdan
Lâhûta olur nezâret üzre

2

Bâlâ-rev-i `âlem-i hayâldir
Rü'yâları tuhfe vü tarâif
Kim menzili hazret-i hayâldir
Hülyâsı da işte bu letâif
Bir sâha-i seng-lâh-ı cevher
Her tûde-i hâkî müşk-i ezfer
[80]Emvâc-ı kevakib-i melek- per
Ervâh ile bu makâm-ı tâ`if

3

Emvâc reşâşe-i rîz-i nağme
Esvât tarab-fezâ-yı ninnî (!)
-Ebhâr- ki mevc-hîz-i nâğme-
Her cünbüşü bir edâ-yı ninni
Salmış pederî o mülke iclâl

Hemşîresi hem-nişîn-i ikbâl

Kuşlar gibi mâderi açar bâl

Her rîşe verir sada-yı ninnî!

4

Envâ`ı suver, hezâr ma`nâ

Mir`ât-ı hayâline verir fer

Ezhâr-ı çemenle verd-i ra`nâ

Etrâfını eylemiş mu`anber

Safvetle sürûr u havz-ı ser-şâr

Ka`rındaki nûr-ı necm-i seyyâr

Mevc-âver-i feyz olunca her bâr

Cevherle dolar sevâhil-i zer

[81] 5

Asûde-güzin-i hâb-ı nâz ol

Ey nûr-ı nazar süzül safâya

Gör nereye çıkar bu tuttuğun yol

Devrân işine n`olur nihâye

Manend-i berk-i verd-i handân

Seylâb-ı havâdis içre galtân

Girdâb-ı belâya sen şitâbân

Yok sende vukûf macerâya

6

Bî- rehber ü yar u yâver eyvâh

Bu râh-ı hatarda hâba varmış

Sayyâd-ı kazâ tutup kemin-gâh

Nahcîri kucaklamış da sarmış

A`lâ bu sabâhat u tarâvet

Ra`nâ bu huzûr-ı istirâhat

[82] *Ammâ gelicek sabah-ı hasret*

Seyret ne tagayyürât varmış

7

Bî çâre gunûde hâb-ı nâza

Hayrân bu hâle hep sürûşân

Evzâ`ı sipihr-i tâs bâze

Seyrân ile cümlesi hurûşân

Gördükde bunu esîr-i gaflet

Azâde-i kayd-ı havf u haşyet

Nâzik elini öpüp tamâmet

Şefkatle olur dumû` cûşân!

8

Gül-berk-i lebin eder iken bûs

Nergisleri öyle jâle-efşân

Bu bülbül-i gülistân-ı kuddûs

O halde açıp `uyûn-ı irfân

Cibrili bilince yek- nazarda

[83]*Nâmus buna `aceb eder de*

Bir destin edib dehâne perde

Hayretle kılar senâ-yı Yezdân

9

Mâder göricek bu iştigâli

Can pâresine olur şitâban

Kâbûs-ı belâ sanır bu hâli

Efsûn dilinde, elde piştân

Mehde sarılır kımât-vârî

Hiç kalmaz elinde ihtiyârî

Ancak o zamân bulur kararı

Bir bûse ile iderse handân

Pertev Paşa'nın Jan Jak Russo'dan tercüme ettiği mektuplar Russo'nun en celfî bir ye's ü hirmân ile hisseylediği efkâr-ı hakîmânenin birer tercümesidir.

Pertev Paşanın bunları tercümeğe intihâb etmesi Paşa'nın ne kadar rindâne bir fikr-i hikmete mâlik olduğuna delâlet eder. Zirâ Russo 'yu takdîr etmek için Russo'dan pek aşâğı bir menzilde bulunmak kifâyet etmez.

[84]Pertev Paşa cidden metîn bir zevk-i şâ'irâneye mâlik olup bu ise "Tıfl-ı Nâim" ve Russo mektubunun tercümeleriyle zâhir olur.

Pertev Paşa'nın " İtlâkü'l-efkâr fî akdi'l-ebkâr " nâmıyla Avrupalıların "monogami" usûlü hakkında bir eseri vardır.

Müşârün-ileyh fikr-i hakîmânesini tedkîk bu mecmu`anın mesleğiyle muvâfık olmadığından bu eserlerindeki isâbet-i fikri takdîr için bile burada bir şey denilemez. Fakat bu eserlerinde isti`mâl ettikleri lisân, fikr-i müceddidânesine burhân olacak bir derecede olmamasından Russo'nun mektubu tercümesinden birkaç parçayı şuraya nakil ile iktifâ ederiz. (Mezkûr mektub tayyolundu)

* * *

Pertev Paşa ile Âkif Paşa arasında Şinâsi'den evvel **Reşid Paşa** merhûm zuhûr etmiştir. Reşid Paşa'nın o vakit ki melekât-ı siyâsiyyesine melakât-ı edebiyesi mu`âdil olamaz. Şu kadarı varki merhûm edebiyât-ı Osmâniyye'ye büyük hizmetler etmiştir.

Lisân-ı resmî ya`ni Bâb-ı `Âlî 'nin şimdiki şîvesi müşârün-ileyh tarafından tensik edilmiş ve'l-hâlet-i hazihî hâl-i hâzır-ı edebîye biraz mugâyir olan o şîve, evvelki kuyûd-ı bilâ-fermâdan Reşid Paşa kalemiyle kurtarılmıştır.

Reşid Paşa'nın zîrde münderic-i takrîri bu ifâdeyi müeyyedir.

Müşârün-ileyhin nazma da merâkı varmış, şu kadar ki tesâdüf [85]ettiğimiz bir gazeli hamâset-i efkâr tercümesi olduğundan, edeb nokta-i nazarından bir dereceye kadar, makbûl olabilir.

Bu gazelde:

Bî-muhâbâ reh-i nâ-refteye gitsem de ne var?

Kahr-ı hasm eylemeye elde `asâdır hâmem!

Sözü bir şi`irden beklenen şeyleri câmi` bir söz değildir, fakat

Her ki dûşvâr-ı nümâyed bitev, asânî-i mâ!

Kavlinin bu yolda olmadığı vâreste-i izâhdır.

Reşid Paşa'nın edebiyât-ı Osmâniyye'ye olan hidemâtı- ifâdât-ı ânifeden müstebân olduğu üzere `umûmiyyeti i`tibariyle kalemen değil fi`lendir. Meselâ mecâmi`-i mevkûtenin mûcîdi Reşid Paşa dır. (Mecmu`a-i Fünûn) müşârün-ileyhin himmet-i ma`ârif pervânesi sâyesinde neşr olunurdu. Mecmu`a-i Ulûm'a Tevfik Paşa, Sakız

Ohannes Efendi vesâire gibi ba`zı zevâta yazı yazdıran yine Reşid Paşa'dır. Cem`iyyet-i tedrîsiyye-i İslâmiyye 'yi te'sîs eden Reşid Paşa'dır.

Hele Şinâsi Efendi'nin fikr-i müceddidânesi Reşid Paşa'nın mezra`a-i eltâfidır.

Bizde Salnâme te'sîs eden, gazete neşreden yine Reşid Paşadır: Takvîm-i Vakâyi`i Reşid Paşa ihdâs etti, salnâme-i resmîyi [86]Reşid Paşa neşre başladı. (1256) [1850] Matba`a-i `Âmire'yi Reşid Paşa yaptı.

Reşid Paşa'nın muharrerât-ı siyâsiyyesi ki iki üç cüzü Ebüzziyâ Tevfik Bey Efendi vâsıtası ile neşr olunmuştur. Lisân-ı Osmâniyye'nin bugünkü hâliyle pek o kadar mütenâsib değildir. Şu kadarı var ki bir gün evvel gâyetü'l-gaye başka tarz-ı garîbde bir tekrâr gösteren o lisânın bir gün sonraki halî bundan başka bir tarzda olamazdı.

Müşârün-ileyh 1215 [1800] senesinde doğmuş 1274 [1857] senesinde vefât etmiştir.

Reşid Paşa'nın icraât-ı siyâsiyyesini tedkîk vazîfemiz hâricindedir.

Reşid Paşa'dan misal:

1267 [1850] senesi Ramazan'ının ondokuzuncu günü Sultan Abdülmecid Han Hazretleri vâlidelerinin ihyâsına muvaffak oldukları Darü'l-Ma`ârif-i nâm-ı mektebe teşrîf ile Encümen-i Daniş'in kırk nefer a`zâ-yı dâhiliyyesi ve heyet-i vükelâ-yı fihâm hazır oldukları halde Encümen-i Dâniş'i güşâd buyurmuştur. O zamân sadrazam bulunan Reşid Paşa bi'l-bedâhe nutk-ı âtî'yi îrâd eylemiştir.

(SÛRET-İ NUTUK)

Velîyy-i ni`met bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimizin ibtidâ-i taht-ı saltanât [87]senelerine revnâk vardıkları yevm-i mes`ud ki Allahülhamid devlet ü mülkte terakkisi görülmekte olan kuvvet ve me'muriyetin ve `âlemin nâil olduğu sa`âdet ve emniyetin mebde-i mübârekîdir.

İşte ol günde pâdişâhımız bâb-ı adaleti teminen açmışlar ve Mehâmid-i ahlâk-ı seniyyelerinin burhân-ı bahirini göstermişler idi. Sonra insana insanlığı bildirecek `ulûmu muârifin intişârına dahî bir tarîk-i suhûlete erdirecek `ulûmu ma`ârifin intişârına dahî bir tarîk-i suhûlet açarak cenâb-ı hakka şükürler olsun az vakit içinde semere-i nâfia`sını ve `irfân-ı hakîkî-i şâhânelerinin dahî delîl gösterdiler. İşte bunun

tedabir-i mütemmesinden olmak üzere bu Encümen-i Danîş 'in teşekkülünü dahî murâd buyurup vâlide-i muhteremelerinin eser-i âliye iktifâen ihya buyurdıkları böyle bir eser-i celîde bu cemiyet-i hayraniyenin bedâi günü teşrîf-i şahânelerini deriğ buyurmayarak cümle kullarını ihyâ buyurdular. Bizler nasıl bahtiyar adamlarız ki hayırlı bir asra yetişerek envâ`-ı ni`âm-ı sûriye ve ma`neviyye olmaktayız ve bizim evlâdımız bizden ziyâde bahtiyardır ki her ni`mette bizlerle müşterek olduktan başka kemâlât-ı insâniyyeye lâzım olan ulûm-ı ma`ârifin esbâb-ı sühûletini dahî inayet-i veliyy-i ni`metle hâzır ve âmade bulmaktadırlar. Hak Teâla Hazretleri sâye-i şahâneyi üzerlerimizde dâim buyursun. Amin velyy-i ni`met efendimiz Encümen-i Danîş'in güşâdını emr u fermân buyurdular.

[88]Bunun üzerine Encümen-i mezkûrun ba`zı a`zası tarafından kaleme alınan hitâbeler içinden intibah u cümlesine tercih olunan devletü Cevdet Paşa Hazretlerinin şu hitabeleri kiraât olunmuştur.

SÛRET-İ HİTÂBE

`Âlemde `ilim ve ma`rifet gibi bir şeref ve meziyyet olamaz ve metâlib-i insâniyyenin esbâb-ı tahsîliyyesi sanâyi ve maâriften başka birşeyle husûl bulamaz.

Ve her neye dâir olursa olsun her nerede bulunursa bulunsun `ilim ve hünerin kadr u kıymeti inkâr olunamaz.

(→◆□■↻←↵ •←→☉*↗ →◆□■↻← •←→☉* ↙◆☞*← □↑)

Bu gördüğümüz sâmân ve intizâm-ı ahvâl-i en`âm ve hüsn-i mu`âşeret-i havâs ve avâm hep `ilim ve hünerle husûle gelmiş bir eser değil midir?

Ve meşhûdumuz olan bunca garâib-i `umûr u sûreti âsâyiş ve huzûrun nazar-ı im`ân ile bakılıp mîzan-ı dikkat-i hakâyık-Şinâsi'ye uruldukta dâniş ve mu`ariften başka bir sebebi var mıdır?

Bunun için feth-i ebvâb-ı hikmet ve tertîb-i esbâbı terakki ve ma`rifet ile terbiye-i `umûmiyye kazıyye-i hayriyyesinin iştihâr ve intişârına sarf-ı himmet eyleyen devletlerin cerîde-i âmâlleri şîrâze-gîr-i silk-i intizâm ve reâyalarının mes'ele-i âsâyiş-i bâlleri sûret-pezîr-i beka ve devâm olageldiği bahs ve iştibâh-ı kabûl eder mevâddan değildir.

[89]Ve insanın mâhiyyeti hayvân-ı nâtık olduğundan iki cihetli olup hayâtının emr u muhâfazası ve hiss ü hayâtı hasebiyle ihtiyacât-ı cismâniyyesinin husûle gelmesi ve sâilenin istihsâlinde ve medeniyyü't-tab` olduğundan emr ü temeddünce zarûriyyü'l- ihtiyâc olan esbâb-ı teshîliyyenin istikmâlinde fûnûn-ı tabî'iyye ve riyâziyyeye muhtaçtır. Cihet-i rûhâniyyesi ya`ni nâtık ve külliyyât-ı umûru müdrük olması hasebiyle dahî istifâ-yı lezâiz-i rûhâniyyesi için bi't-tabî` mesâil-i hikmet-i ilâhiyyeye mâil ve sâlik ve gıdâ-yı rûhânisi mesâbesinde olan şî`ir ve inşâ ve nüket ve mezâyâ istimâ`ına pek âşırı, Râgıb ve mütehâlik olagelmıştır. Bunun için fen-i hikmet-i ilâhiyyeye dâir bir çok kütüb ve meâsir yazıldığı gibi edebiyâttan dahî nice âsâr ve mücelledât keşîde-i rişte-i tahrîrât kılınmış ve tezyîn ve tezbhîb-i kelâm için fevka'l-âde vesâir fûnûn-ı lâzımadan ziyâde bezl-i ihtimam olunmuştur. Ya bir söz için bu kadar emek sarf eylemek abes ile iştigâl demek olmaz mı denilmesin.Zîrâ bu `âlem-i mezâhirde söz gibi nefis-i nâtık-ı insâniyyeye mü`essir bir şey yoktur.

Bu sebepten nâşi meydân ma`reke ve bir hâşda can ve baş telâşında iken bir söz ile gayrete gelerek nice yüzbin âdem mevki`-i fedâkârîde sâbit-kadem olup `indinde en `azîz ve lezîz olan hayâtını bir söze değiştîği ve bir söz ile rûh-ı insânî fevk-i mayet- tasavvur ve bin cihân değer şevk ve şad-mânı kesb edegeldiği pek çoktur. Sözüň [90]rif at-ı kadri nasıl inkâr olunabilir? İnsanın hayvanât-ı sâireden mâ-bihî'l-ımtiyâzı olan sıfat-ı mâdihâsı ve tercümânü'l-kalbi ve dellâl-ı `âlem-i gayb olan zebânın olanca bızâ`ası ve sermâyesi söz değer midir? Ve söz gibi `âlemde de metin ve pâydâr bir eser var mıdır? Eyyâm-ı mâziyyede gelip geçmiş cemî-i âsârı münderis olup dâr u diyârı unutulmuş bunca sâhib-i kemâl kuvvet adamların adını yâd ettiren bunca ashâb- ı dâniş ve `irfânın nâmını Encümen-i `âlemde dâsitân eden söz değer mi? Ve tûfan- zede-i fenâ olan ümem-i sâlifenin ihtira` etmiş oldukları bunca sanâyi`-i garîbe ve âsâr-ı `acîbe bütün bütün mahvolup gitmişken ol vakitler bir şâ`irin söylediği söz mahv olmayarak bu kadar emvâc-ı havâdis içinde yuvarlanıp gelir. Sözüň büyüklüğüne bundan büyük delil ister mi? Lâkin sözüň kadr u kıymeti dahî söyleyenin ma`lûmât ve ma`rifetine göredir. Zîrâ söz kamergâh-ı [kârgâh-ı] derûnda dokunmuş bir kumaş-ı bukalemûn olduğundan âb u tâb u tarâveti ve çarşû-yı kabiliyette kıymet-i kuvve-i `âkılanın ter-deste-i terbiyyesine göre olur. Bu cihetle sözüň gerek böyle dil- dûz ve ciğer-sûz olması ve gerek dâmen-i haşre kadar pâydâr olacak derecede bulunması dahî `ilm u kemâle mütevakkıftır. Ve her lisâna şeref veren şâmil olduğu

fünûn ve ma`ârifdir. Fünûn ve ma`ârifî hâvi olmayan lisân her ne kadar zâten mükemmel ve muntazam olsa bile âsâr-ı i`mârdan mahrûm olan arâzî-i hâliye gibi addolunup nitekim [91]arâzinin hududu bi`t-ta`yîn kedd-i yemîn envâ`-ı tarhlar açılmadıkça dil-nişîn ve ma`mûr olamaz ise lisân dahî tahdîd olunup da onun üzerine i`mâl-i fikir –i medîd ile dîvânlar ve fünûn-ı mütenevvi`adan kitaplar yazılmadıkça mu`teber ve meşhûr olamaz.

Binâen-`aleyh mahzâ lisânın terbiyesi ve sözün belâgât üzere olması için `ulûm u edebiyeden elsine-i `adîde üzere bu kadar kitaplar te`lif olunmuştur. Velhâsıl insanın gerek havâyic-i cismaniyyesi ve gerek metâlib-i rûhaniyyesi hasebiyle tahsîl-i `ilm ü ma`rifete muhtaç idüğü vâreste-i külfet-i ihticâcdır. İşte bu emr-i ehemme hizmet eylemek için muhassenat-ı `asriyyeye `ilave-i cemîle olmak üzere Encümen-i Dâniş nâmıyla bizim gibi âcizlerden mürekkeb iş bu cem`iyyetin `akd u güşâdı husûsuna müsâ`ide-i seniyye bî-dirîğ buyurmuştur. Cenâb-ı Hakka çok şükürler olsun bizi bir pâdişâh-ı hakâyık-ı iktinâha bende etmiştir ki bend-gân ve teb`asını sen temyîz-i dâniş ve `irfâna îsâl için efrâd-ı etfâl gibi mehd-i merhamet-i seniyyelerinde terbiye ile ihsân u `inâyet-i celîlesini itmâm ve ikmâl ediyor. Bizim ise her husûsta `acimiz bir kemâl olduğu misillü bu babta dahî izhâr-ı `aciz u ibtihalden gayrı bir diyeceğimiz ve `âciz olduğumuzu bilerek vus`-ı kemterânemiz miktarı çabalamaktan başka işleyeceğimiz yoktur. Hemân miftehi`l-ebvâb ve müsebbibü`l-esbâb-ı te`âlâ `azîmete şâna `ani`ş-şekk ve`l-irtiyâb hazretleri intizâm-ı bahşâ-yı usûl `adl ü merhamet ve tertîb-i fermâ-yı fusûl satvet ve saltanât olan veliyy-i ni`met [92]bî-minnetimiz efendimiz hazretlerinin `ömr ü şevket-i şahânelerin (!) eفزûn u vücûd `âlem-sûd –ı mülükânelerin (!) âfât-ı sûriye ve ma`neviyyeden masûn buyursun âmin bi-hurmet-i seyyide`l-mürselîn.

* * *

Reşid Paşa merhûmun vefâtını mütê`âkip matbû`ât-ı Osmâniyye tarfk-i terakkiye birinci adımını atmak niyetinde bulunuyordu.

Meydânda Reşid Paşa zamânından kalma iki gazete ile ba`zı âsârı görünmeğe başladı. Fakat matbû`at-ı edebiyeye ve sâirenin hernev`i -şimdide olduğu gibi- yine mevcûd değildi. Meselâ roman nâmı işitilmemişti!! (1275) [1858] tiyatro yoktu. Hikâye

nâmına Âşık Garîb vesâire hezeyânları mevcûd idi; Hattâ Elfû'l-leyle ve'l-leyle bu zamândan pek çok sonra ya`ni 1290' [1873] da matba`a harfiyle basılmaya başladı.

Fakat bu zamân o kadar imtidâd etmedi. Biraz sonra Cevdet Paşa ile Fu`ad Paşa'nın Kavâ'id-i Osmâniyye risâlesi zuhûr etti. Ve bir lisânın kâ`ide ile öğrenilmek lazım geleceği daha o zamân anlaşıldı. Yine bu zamânda Fatin Efendi, Kenan Bey, Âyetullah Bey, Sâmi Paşa gibi ba`zı zevât yetişti ki bunların pîşvâsı Sâmi Paşa merhûmdur.

Fatin Efendi ile Kenan Bey edebiyât-ı Osmâniyye'ye şâyân-ı tezkâr bir sûrette hizmet etmediler, fakat Kenan Bey'in şarkıları, [93]yine kendilerinin muhâfaza ettikleri bir takım kuyûd-ı cüz'iyeye bile mugâyir ba`zı yanlışları olmayla berâber, pek güzeldir.

Fakat Âyetullah Bey hakîkaten erbâb-ı fetânetten bir zât imiş, müşârün-ileyhin Mebâni'l-İnşâ'da tamâmıyla mûnderic olan Volney harabelerini kâriîne sûret-i mahsûsa tavsiye ederiz. Âyetullah Bey'in birde (...) nazîresi vardır. Fakat bu nazîrede bir iki parlak fikirden başka bir şey yoktur. Hele pek çok yerlerinde intihâl vâki` olmuş.

Sâmi Paşa'ya gelince, Fuad Paşa' ya yazdığı târihten başka bu zamânda takdîr olunabilecek bir eseri yoktur.

Zîrâ edebiyât-ı Osmâniyye ve lisân-ı Osmânî bir dereceye kadar kuyûd-ı kadîmesi tahtından halâs olmuş bir zamanda şiddetle o usûl-i kadîmi ta`kîb etmiştir.

Fakat Sâmi Paşa, Sezâî Beyefendi gibi bir nihâl-i edeb yetiştirmiştir.

İşte bu esnâda dergih-i Şinâsi Efendi, zulmet-i tereddütte ezilen efkâr-ı `umûmiyyeye meş`al-güşâ-yı hidâyet olan âna ber gibi `âlem-i edebiyâta zîver-âra-yı vücûd oldu.(1280-85) [1863]

Edebiyât-ı Osmâniyye, Terakki-yi sahîhi zamânında muhtaç olduğu vesâite o zamân mâlik oldu. Ya`ni o tarîk-i nûrânî de yolunu şaşırmayacak kadar bir metanete o vakit nâil oldu.

[94] **Şinâsi Efendi** Hazretleri edebiyât-ı Osmâniyye'nin yol göstericisidir. Sâiki Kemal Bey'dir.

Şinâsi Efendi Hazretleri tahmîn-i hakîrânemize göre edebiyât-ı garîbiyye'ye hâsıl ettikleri vukûf üzerine edebiyât-ı Osmâniyye'yi dahî, fakat mahsûsât ve istî'dadî dâiresinde, ancak o tarîka idhâl etmekle bir tarîk-i sahîhin kâbil olacağını takdîr ve tahmîn ettikten sonra, pîşinde kendisi, peyinde Kemâl Bey olduğu halde bir tarîk-i ittirâd-âvere vaz` buyurmuşlardır.

Şinâsi Efendi'nin hizmet-i edebiyyesi Tasvîr-i Efkâr gazetesi ile başlar, bu gazetede münderic olan mukâlât edebiyât-ı hâzırânın birer zemînidir.

Bu ifâdât ile Şinâsi Efendi'nin edebiyât-ı Osmâniyye'nin yegâne bir müceddidi olduğuna kâil olduğumuz zann olunmamalıdır, Fi'l-hakîka müşârün-ileyh hazretleri müceddidtir. Fakat müceddid-i yegâne değildir.

Birkaç kişi ile berâber muharrir-i kemter dahî şeref-i tecdîdi ilk evvel Pertev Paşa'ya isnâd etmek fikrindedir.

Hele müşârün-ileyh Şinâsi Efendi'nin hizmetî doğrudan doğruya ifâdeye â`it olup, edebiyât, fikir-i nokta-i sahîhasından nazar-ı dikkate alınırsa Fuzûlî ve Sinân Paşa'dan bedai ile yakın vakitlere gelinceye kadar, [95]bugün edebiyâttan beklenen maksadı ta`kîb eden ya`ni müceddid-i hakîki-i edeb Kemâl ve Hâmid Beyler'dir. Bu hakikat asla inkâr olunamayacaktır. Fakat bunların vaz` ettikleri esas metin üzerine ahlâfın kurdukları kâşâneler esâsındaki metânetle tekâbül eder mi?..

Şinâsi Efendi'nin Tasvîr-i Efkâr'daki makâlâtı, Âkif Paşa'dan daha müceddidânedir. Eş`ârında ise dâima üslûb-ı sâdeyi intihâb etmiş ve îrâd-ı mesele gâyet merâk eylemiştir.

Gazelliyyâtı fenâdır. Fakat diğer manzûmeleri ve bâ-husûs tercümeleri pek güzeldir.

Şinâsi Efendi'nin bir büyük hizmeti daha vardır ki ondan bizim istifâde edemediğimize sûret-i cedîde'de teessüf olunur.

Bu hizmet-i celîle ise Türkler'in gâyet işine yarar sûrette yazılmış olan Kâmûs-ı Osmânî'leridir. Kendileri bu kâmûsu ikmâl buyuramamışlar, ve mesmû`âta göre on üç cild kadar yazmışlardır ki bu cildlerin bir kısmı Peşte Kütüphanesi-i Milliyyesi 'nde ve kısm-ı diğeri Viyana Kütüphanesi 'nde imiş!!

Kâmûs-ı Osmânî fıkdanına dâir olan teessüfümüzü bi'l münâsebe burada da tekrâr ederiz.

Şinâsi Efendi zamânında güşâd edilen Encümen-i Dâniş'e a`za edilmiş olup birkaç me'muriyette daha istihdâm edilmiş olunduktan [96]sonra seksensekiz senesinde vefât etmiştir. Pederi topçu zâbitânından bir zât olup Sivastopol muhârebesinde şehîd olmuş imiş.

Edebiyât üzerine bast-ı i`tirâz etmek usûlü bizde ilk evvel Tasvîr-i Efkâr gazetesinde görülmüştür. (1285) [1868] Binâen-`aleyh usûl-i tenkîdin veya daha doğrusu fikr-i tenkidin dahî vâzı`ı Şinâsi Efendi ile Kemâl'dir.

Şinâsi Efendi ile ol vakit berâber bulunan Ebüzziyâ Tevfik ve Kemal Beyler edebiyât-ı Osmâniyye'ye Şinâsi Efendi'yi hemen yegâne bir müceddid göstermek isterler; fakat muhâkemât-ı bî-arafâne bunu müeyyid midir bilemeyiz.

Şinâsi Efendi'nin vâlidesine Paris'de iken yazdığı bir mektup, tuhaftır ki ondan pekçok seneler sonra yazdığı şeylerden daha güzel daha selîstir.

Mektûb-ı mezkûr şudur:

Paris 30 Kanun-ı Sâni 69 [1853]

Efendim!

Benim canımdan `azîz olan vâlideciğim!

Geçenki aldığım mektubunuzda bir yıldan beri hasta olduğunuzu bildirmiş idiniz; Lâkin bundan anladığıma göre canınızla uğraşır mertebeye gelmişsiniz!

[97]Öyle ise efendim niçin bu zamâna kadar bildirmediniz? Eğer bildirmiş olsaydınız çarçabuk tahsîlin arkasını alıp şimdiye dek âsitâneye gelirdim! Çünkü bundan mukaddem daha kolaylıklar vardı; her ne ise bugünlerde işimi bitirmek üzereyimdir.

Eğer hastalığınız pek ağırlaşıyor ise tez bize yazın! Tâ ki `avdet etmenin, çaresine bakayım. Ama yine siz ihmâl buyurmayıp şu hastalıktan kurtulmaya çalışın!

Vücût sağ olmadıktan sonra mal ve mülkü ne yapmalıdır? Sakınıp bu husûsta parayı esirgemeyiniz! Birkaç tabîbe baktırın! Eğer borç bile edilirse edâsına Allah kerîmdir. Hemân siz var olun!

Efendim! Şimdi icâb ediyorki; şu âna kadar gönlümde sakladığım sırları size söyleyeyim: Tâ ki ne sana ne bana dağ-ı derûn olsun. Çünkü benî âdem bi't-tabi` hırslı olduğu âşikârdır. Ammâ bu hırs birkaç türüdür. Benim hırsım şimdiki `akl u idrâkime bakılırsa biraz geçinecek ile çok hünerden `ibârettir.

Elhamdülillâh-i Te`âla şu genç yaşımda bunlardan birer miktar hissedâr oldum. Lâkin hakîkatte hep senin sâyendedir; Zîrâ beni okutturup yazdır[t]dın; Senin hakkımı bin yaşasam ödeyemem; Senden başka kimsem yoktur.

İşte efendim maâzallah size bir hâl olacak olsa senden başkasına [98]vâlide demeğe ağızım varmaz ve diyemem. Alimallah! Ve seni ben ölünceye kadar unutamam.....

Felek müsâade ederse merhûm pederimin kemiklerini İstanbul'a getirtireceğimdir. İnşallah u Te`âlâ mahsûs bir türbe yaptıracığımdır. Cümlemizin bir mekânda olmasını arzu ediyorum.

Senin `indinde en ednâ olan şeyini zâyi` etmem. Ve senin hâneni söndürmem ve rahmete vesîle olur âsâra sa'y ederim. Din ve devlet ve vatan ve milletim yoluna kendimi fedâ edeceğim!!.....

Aman cânımdan `azîz olan vâlideciğim! Gençlik münâsebetiyle size her ne kabâhat ettim ise cümlesini `afv eyle ve hakkımı helâl eyle!

İbrahim Şinâsi

LAMARTİN

Şâ`ir-i meşhûrînîn meditasyon nâm-ı manzûmesinden:

İşitip gördüceğimsin cânâ

Deştde ebrde her subh u mesâ

Gösterir sûretinin `aksini mâ

Bana savtın getirir bâd-ı sabâ

Olsa hâbîde kaçan kim `âlem

Rüzgâr estiğini gûş etse[m]

Sanırım gizli fısıldarsın o dem

* * *

[99] *Gûşuma ba`zı kelâm-ı mahrem*

Eylesem seyr şu yıldızları ger

Kim eder perde-i leyl-i pür-fer

Vechini sanki bana `arz eyler

Çeşmime hoş görünen her ahter

Beni enfâs-ı nesîmin ne zamân

Bû-yı ezhâr ile etse sekerân

En güzel râyihası içre hemân

Hep senin nefhanı koklar dil ü can

Bu esnâda Mebâni`l-İnşâ ile sarf-ı Türkî dahî lisân-ı Osmânîye bir vaz`-ı cedîd verilmek üzere zuhûr etti. Bizde ilk evvel tertîb edilen kavâ'id-i edebiyeye kitabı “Mebâni`l-İnşâ”dır.

İşte bu zamânda, yani Ziyâ Paşa ile Şinâsi Efendi'nin yazı yazdıkları hengâmda takrîben yirmi iki yaşında bir çocuk, bir takım âsmân-pîrâ-yı hissiyât-ı insâniyyeyi, ta`bîr-i essahla fenn-i insâniyyeti takrîre başladı.

Fenn-i servetteki “ `arz ve taleb ” kâ`idesini fenn-i edebe tatbîk ile ihtiyâcât-ı edebiyeyi tefûşe o yolda yazı yazmaya ibtidâ etti.

Yed-i [100]za`îfindeki kalem, mu`âsırını ellerindeki kalemlere nisbetle, dirahân-ı `arza nisbet huld-ı cennet mesâbesinde idi. Bu büyük çocuk Kemal Bey idi.

* * *

Kemal Bey hakkındaki hissiyâtımızı ta`rîf etmek, Kemal Bey`i okumak bilmeyenlere öğretmek gâyet zâ`id bir külfet olmakla berâber güçtür. O vazîfeden şimdilik ihtirâzen yalnız müşârün-ileyhin âsârını ta`dâd ve kendilerinin lisân-ı Osmânî`nin ciddî bir müceddidi olduğunu tekrâr edeceğiz. Hele Kemal Bey`in icrâat-ı edebiyelerinden bile bir nebze bahse kendimizde kudret göremeyiz. Nazarımıza da dem-be-dem şa`şa`a nisâr-ı `ulviyyet olan hûrşîd-i efkâr-ı edîbânelerinin tahlîl-i evlânına kudretimiz yoktur.

Müşârün-ileyh hazretlerinin başlıca âsâr-ı `aleyhleri şu celîl-i edebiyedir:

Tiyatrolar: Âkif Bey, Gülnihâl, Zavallı Çocuk. Hikayeler: Sergüzeşt, Ali Bey, Cezmi, Bahar-ı Dâniş, Kisre. Târîhe müte`allik: Emîr-i Nevrûz, Fâtih, Selim-i Evvel, Devr-i İstîlâ, Selâhaddîn-i Eyyûbi, Bârîka-i Zafer¹ Kemal Beyefendinin gayr-ı matbu` daha bir çok eserleri [101]olduğu rivâyet ediliyor. Mahâret şî`irleri pek fevka`l-âde olup kendi dâiresinde bir misli yoktur.

Kemal Beyefendi Hazretleri, takrîben kırksekiz yaşlarında olup Mustafa Bey nâmında bir zâtın sulbünden Tekfur dağında `âlem-i vücûda gelmişlerdir. Müşârün-ileyh el-yevm Sakız mutasarrıfıdır.²

VATAN

Hikmet-i tecrübiyye ki cihânın şu gördüğümüz kemâlât ve terakkiyâtına her şeyden ziyâde hizmet etmiştir. Bu kadar fevâidiyle berâber bir iki `asırdan beri her türlü hudûdu zîr ü zeber ederek, fikirlerde ne kadar mu`tekâdât, gönüllerde ne kadar

¹ Bârîka-i Zafer Kemal Beyefendi`nin eski yolda yazı yazmak husûsundaki kudret-i kelîmelerine bir numûnedir.

² Buradan ba`zı şeyler tayy olundu.

hissiyât var ise, cümlesini birer birer nazar-ı şekk ü tedkîk önüne çekmek şâ`ibesinden ma`sûn olamamıştır.

Tecrübe nâmına taharrî-yi hakîkatle me'lûf olanlarda ise aradıklarını maddiyât içinde bulmaya hasr-ı nazar etmiş bir takım ashâb-ı mu'âheze görülür ki dünyada lems ve müşâhedesi nâ-kâbil her ne var ise, mevhûm veya ma`dûm tutmak isterler! Umûmun menfa`atından başka hak, efrâdın ihtiyâtından başka ahlâk tanımazlar! Tasarrufa sirkat, verâsete gasb, nikâha esâret nâmı verirler.

İşte insâniyeti bu nokta-i nazardan temâşa edenlerdir ki vatan fikr-i [102]mukaddesinden bahs olundukça buldukları yerin ya hudûd veya haritasını tasavvur ederek: “Vatanı ta`yin eden mâdde birkaç bin mazlûmun kanı veya birkaç ricâl-i devletin kalemiyle çizilmiş bir hatt-ı mevhûmdan ibâret değil midir? Böyle `akıl ve tabî`atla hiç münâsebeti olmaksızın sırf mevzû`ât-ı beşerden olan ve insanların uhuvvet ve i`tilâfına set çekmekten başka dünyada bir te`sîri görülmeyen bir vâhimenin insâniyet nazarında ne hükmü olabilir?” derler.

Evet! Sâni`-i Hakîm insanın fikrini kerrât cetveli, vicdânını hendese mikyâsı mâhiyetinde halk etmiş olsaydı, dünyada âile, millet, mesken, vatan tasavvurlarının vücûduna imkan kalmazdı. Sırf maddi olan fevâidden başka bir şey düşünülemezdi. Şu kadar var ki âdem başka sıfatta başka hâsiyette yaratılmış. `Akıl “iki ile ile [iki] dört eder.” davâsını ne kadar bedâhetle kabûl ediyorsa vicdân da “bir kadın ile bir erkek meyl-i tabî`î ve kavî-i şer`î ile irtibât hâsıl edince, bir aile meydâna gelir.” Hükmünü o kadar bedâhetle tasdîk ediyorlar.

`Akıl, “murabba` başkadır; müselles başka.” Kaziyyesinin hakîkatine ne kuvvette hükmeyliyorsa, vicdân da “vatan başkadır, hâric-i vatan başka” sözünün sıhhatine o kuvvette i`timâd ediyor.

Şîr-hârlar beşîğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler maîşet-gâhını, ihtiyarlar gûşe-i ferâgatını, evlat vâlidesini, peder [103]âilesini, ne türlü hissiyât ile severse, insan da vatanını o türlü hissiyat ile sever.

Bu hissiyât ise sırf sebepsiz bir meyl-i tabî`iden ibâret değildir. İnsan vatanını sever; çünkü mevâhib-i kudretin en `azîzi olan hayât hevâ- yı vatanı teneffüs ile başlar. İnsan

vatanını sever; çünkü atâyâ-yı tabî`atin en revnaklısı olan nazar, lemha-i iftitâhında hâk-i vatana ta`alluk eder. İnsan vatanını sever, çünkü mâdde-i vücûdu vatanın bir cüz`üdür. İnsan vatanını sever, çünkü etrâfına baktıkça, her köşesinde `ömr-i güzeştesinin bir yâd-ı hazînini tahaccür etmiş gibi görür. İnsan vatanını sever; çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfa`ati vatan sâyesinde kâimdir. İnsan vatanını sever, çünkü sebep-i vücûdu olan ecdâdının, makbere-i sükûnu ve netîce-i hayâtı olacak evlâdının cilve-gâh-ı zuhûru vatandır. İnsan vatanını sever, çünkü ebnâ-yı vatan arasında iştirâk-i lisân ve ittihâd-ı menfâ`ât ve kesret-i muvâneset cihetiyle bir karâbet-i kalb ve uhuvvet-i efkâr hâsıl olmuştur. O sâyede bir adama dünyaya nisbet vatan, oturduğu şehre nisbet, kendi hânesi hükmünde görünür. İnsan vatanını sever, çünkü vatanında mevcûd olan hâkimiyetin bir cüz`üne tasarruf-ı hakîki ile mutasarrıftır.

İnsan vatanını sever, çünkü vatan öyle bir gâlibin şemşîri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibâaret değil, millet, hürriyet, menfa`at, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdâda hürmet, âileye [104]muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi birçok hissiyyât-ı ulviyyenin ictimâ`ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir.

Bundan dolayıdır ki târîh-i insâniyyetin hangi sâhifesine atf-ı nigâh olursa, her zamânda, her millette zuhûr eden efkâr-i `ilmiyye ve ahlâk-ı fâzıla ashâbının cümlesi vatan muhabbetini `umûr-ı dünyevîyyenin kâffesine müreccah tutmuş ve pek çoğu vatan yoluna fedâ-yı cân etmiş görünür.

Bundan dolayıdır ki, her dinde, her millette, her terbiyede, her medeniyette hubb-ı vatan en büyük fazîletlerden en mukaddes vazîfelerdendir..... *Kemâl*

Âtideki mûnderic parçalar (Cezmi) den müstahrectir:

Hicretin onuncu `asrı ki birinci senesinde üçüncü hânedân-ı hilâfetin onuncu pâdişâhı olan Sultan Süleyman-ı Kanûni'nin velâdeti ikbâl-i istikbâline berâat-ı istihlâl olmuştu; vukû`at ve keşfiyyât-ı `azîmece târîh-i insaniyyetin ekseri kurûnuna tefevvuk eder:

Güya ki yed-i kudret birkaç bin senelik meâsir-i celîleyi bir yere toplamış da nazar-ı hikmete karşı bir mü`cize daha göstermek için yüz yıldan ibâret bir zamân içine sıkıştırmış idi.

Fi'l-hakîka şarkta “ Kuteybe bin Müslim ”in i`damı, garbta [105] “Abdurrahman el-Fahri ”nin inhizâmı üzerine tûlen “Prene” dağlarıyla “ Gobi ” çölleri ve `arzan bahr-ı muhît cenûbu ile Kıpçâk hudutları dahîlinde kalan İslâmiyyet ve İspanya'dan mâ`adâ Avrupa'nın ekser cihâtını isti`âb eyleyen Hıristiyanlık âlemlerinde “me`mûn” ve “ Şarl Main ” in irtihallerinden sonra mülûk-ı tevâif ve ehl-i salîb muhârebâtından mâ`adâ târîhçe ehemmiyet götürür ve husûsuyla insâniyyete ta`alluk eder hemen hiçbir vak`a zuhûr etmemişken, ebnâ-yı beşerin fikir ve ikdâmında görülen bu sükûn âdet-i perestâne yedinci `asırda bir meyl-i icâd ile hitâm buldu. Hattâ âteşi bile insâniyyetinin pençe-i gâlibânesinde mahkûm eylemek şânında olan nazar-ı hikmet, barutun muhârebelerde isti`mâline o `asır içinde başlamış; ve bir koca `âlemi zûr-ı bâzûyu `irfânıyla istediği şekle getirmek isti`dadını hâiz olarak, vücûda gelen fâtih barut gibi bir kuvve-i mukâvemet sûzi topçuluk san`atında icrâ ettiği ta`dilât ve ikmâlât ile eslihanın her nev`ine tefevvuk edecek bir hâle dokuzuncu `asırda getirmişti. Fakat onuncu `asırda idi ki barut toptan tûfenge intikâl eylediğinden, erbâb-ı harb melâike-i azâb gibi, ellerinde birer tâziyâne-i âteşin isti`mal etmeye muktedir oldular.

Fi'l-hakîka otuz beş senelik bir ikdâm-ı tâkat bir endâzâne ile dolan “ İzmir ” körfezinden “ Moğol ” ve `arzan “Dükünden” Kıpçâk sahrâlarının mûntehâsına kadar imtidâd eden yerler içinde o zamânlar [106]mevcût olan dört yüz milyona karîb İslâmi bir hükûmetin sâye-i râyâtına cem`etmek ve cenûben Mısır ve Yemen'de hutbesini okuttuğu gibi şimâlen dahî Moskova `ya ve Lehistan `ın vasatlarına kadar Kuteybe-i ikbâlinin mukaddimelerini îsâl eylemek cihetleriyle mâlik olduğu yerlere nisbet İskender `in fûtûhatı kûrreye nisbet rub`-ı meskûn derecesinde bırakan Timur dokuzuncu `asır ricâlinden idi. [107]Fakat onuncu `asırda idi ki Sultan Selim-i Evvel kûrre-i zemîni, bir pâdişâh için az görerek sekiz seneden ibâret olan devr-i saltanâtında Mısır ile `umûm-ı Arabistan ve yarı Kürdistanı bir merkeze râbıta eyledikten başka hilâfet-i İslâmiyyeyi vezâifini bihakk icrâya mukadder bir hânedâna

nakl ederek, İskender'e, Cengiz'e, hattâ Timur'a dağ-ı derûn olan cihângirlik fikrinin İslâmiyet kuvvetiyle husulüne lazım olan esbâbı istihzâr eyledi.

Fi'l-hakîka her nâzarı tedkîke nice yüzbin müşavir, her kalem-i tahrîre nice yüzbin mu`âvin vermek şânından olan tıbâ`at "Fuster" nâmında bir sâhib-i hayrın himmetiyle tabî`atın hazinetü'l-gayb ihsânından meydân-ı zuhûra dokuzuncu `asırda çıktığı ve basmanın bî-gayr-ı hakkın mevcûdu addolunân (Faust) ve (Gutenberg) o san`at-ı cihân-ı bahâdan dokuzuncu `asırda istifâde edildiği gibi tabî`atın en büyük ve en fâideli ikmâlâtından ma`dûd olan kalıb çeliklerini (Şiffer) yine dokuzuncu `asırda ihtira eylemişti.Fakat onuncu `asır içinde idi ki, cihân ma`rifette gerçekten bir (devrân-ı haşr) vücûda getirmeye bâ`is olan fitrat-ı beşerî müsta`idd olduğu istikmâlâta îsâl için hemân tabî`at-ı külliye kadar hizmeti görülen o san`at-ı celîle sihr olmak, hattatların menfa`atine muğayir bulunmak ve hattâ en fâidesiz lağviyattan sayılmak gibi hayvanlara bile yakışmayacak bir takım ta`rîzât ve mümân'aattan kurtulamayarak hayfâ ki islâm mülkünde bayağı zuhûru bile haber alınmaksızın Avrupanın her tarafında intişâr eyledi.

Fi'l-hakîka meşhûr Kristof Colomb¹ Sefîne-i Nuh'tan toprak tahrîsine giden güvercin gibi bir şiddetli tûfân-ı i`tirâz arasından çıkarak, Amerika 'yı keşfile `âlem-i insaniyyete yine bu `âlem içinde Amerika'yı bir cihân-ı diğerk ilhâk etmeye dokuzuncu `asırda muvaffak olmuştu.Fakat onuncu `asır içinde idi ki Avrupalılar Amerika'nın hemen her cihetine sokularak kudret-i fâtıradan başka hiç san`at görmemiş olan öyle bir cihân-ı gaybın hâvi olduğu her türlü hazâin-i fevâidden hisseyâb olmağa başlamışlar idi.

Onuncu `asırın meziyyeti böyle ikmâlâta münhasır değildir:

Yine o `asır içinde idi ki Süleymân-ı Kânuni Osmânlı bayrağını şafaklar içinde doğmuş bir hilâl gibi, Viyana'da, Tebrîz'de, [108]İspanya'da, Hindistan'da dolaştırarak, dünyanın şarkına, garbına, şa`şa`a-nisâr-ı hayret eylemişti.

Yine o `asır içinde idi ki Hayreddin Paşa sefâin-i cihâdının top dumanlarını ebr-i rahmet gibi, âfâkı tutacak bir hale getirerek, Akdeniz'i Livâü'l-hamd-i

¹ Kolomb Güvercin demektir.

Muhammedî'nin sâye-i istilâsına aldıktan sonra ganîmet gazâsı olan koca bir mülk¹ tâc-ı saltanâtını Hilâfet-i İslâmiyye'nin atebe-i ikbâline takdîm ile hâkim iken, hâdimliği ihtiyâr etmek gibi yegâne bir hamiyet izhâr eylemişti.

Yine o `asır içinde idi ki Devlet-i Girây-ı Sâni ikinci hücûmunda Moskova taraflarına ateş-zen-i istilâ olarak, şimâlin karlı, buzlu sahrâları içinden güya üç `asır sonra gelecek bir cihângîre ders-i `ibret² ve bir Rusya me`mûruna numûne-i imtisâl³ gösterir gibi sinâ`î bir yanardağ peydâ eylemişti.

Yine o `asır içinde idi, ki “Babür Han” ciddî olan ve fütûhatının kesret ve vüs`atine nazarân a`zam-ı cihangirân add olunan Timur'un birkaç yüz bin asker ve bin türlü meşakk-ı sefer ile zabtedebildiği Hindistân hemen on beş bin kişi ile bir kaç yüz bin askere mâlik bir devletin elinden nez` etmişti.

[109]Yine o `asır içinde idi “Şîrhân-ı Ferid” Afganlı bir askerinin oğlu iken, hesâil-i cihânsitânisi kuvvetiyle hendek şark-ı şimâlisinde kendine mahsûs bir devlet teşkil ederek “Bâbur” saltanâtı gibi, nev-zuhûr ve binâen-`aleyh her türlü kudret ve `asabiyyete mâlik bir devlete muzmahil etmek derecesine getirdikten başka `ömrü müsâit olsa o da Sultan Selîm-i Evvel gibi, cihângirliğe bir büyük isti`dâd ibrâz eylemişti.

Yine o `asır içinde idi, ki Tûrânda “Devlet-i Şeybâniyye” ve husûsiyle Selâtîn-i “Şeybaniyye” den “`Abdullah” devlet-i “Cengiziyye”nin “Birge Han”⁴ zamânında olan şa`şa`a-i ikbâlini iâdeye ümîdler verecek kadar parlamaya başlamış idi.

Yine o `asır içinde idi, ki sünnîlerin silâhıyla çevrilmiş bir dâire-i âhenîn içinde kalan İran'da “Safevi” tarafdârının ta`assubu esâsını kanlarla tahmir ederek bir Devlet-i “Şi`iyye” teşkiline muktedir olmuştu.

[110]Yine o `asır içinde idi ki Almanya İmparatoru meşhûr “Şarlken” Sultân

¹ Cezâyir Mülkü

² Birinci Napolyon

³ Moskova'yı yakan Roskopçin.

⁴ Birge Hân, Batu Hân evlâdından ve Zerdüş hükümdarlarından olarak evlâd-ı Cengiz'den en evvel İslâm ile müşerref olan zâttır. Kıpçak ve Moğolistan'da hükmü carî idi. Tuna ve Bulgaristan'dan geçerek İstanbul'un muhâsarasına gelmiş ve Rûm imparatorluğunu haraç-güzâr eylemiştir. Abâk Hân ve husûsiyle Hilâfet-i `Abbasiyye'nin inkırâzından sonra Hülâgû ile gâlibâne hayli muhârebeleri vardır. Cengiz Hânedanı'nın e`âzımındandır. Asıl ismi (Birkay) olarak İslâmını izhâr ettikten sonra zamanın `ulemâsı tefâülen (Birge) tesmiye ettiler.

Süleymân'ın kuvve-i kâhiresine karşı durmak için senelerce uğraştıktan ve Viyana'yı Osmânlı muhâsarası ve Macaristan ve Hırvatlığın ekser cihetlerini İslâm istilâsı altında gördükten sonra, kendisine sarây-ı hükûmete bedel bir manastırı mezâr-ı dünyevî ihtiyar etmişti.

Yine o `asır içinde idi ki Avrupa da (Luter) protestanlık nâmına bir mezheb-i cedîd açarak, eshâb-ı teslîsi ikiye taksîm etmişti.

Yine o `asır içinde idi ki İspanyollar Gırnata medeniyyet-gâhını mazlûm Meksika vahşet-i âbâdını ma`sûm kanına gark ederek şarkta, garbta temâşâsı nazar-ı hikmete kan ağlatacak bir dehşetli gurûb levhası peydâ eylemişlerdi.

Yine `o asır içinde idi ki dünyalara sığışamamakta ziyâ-yı şems ile rekâbet eden bir zekâ¹ ib`âd-ı mutlakâyı seyr edercesine bir takım tedkîkât-ı riyâziyye ile istikrâr-ı şemsî ve devr-i `arzı isbât ederek, tabi` olmadığı bir dînin mu`cizât-ı bâkîyyesinden olan bir âyet-i kerimenin me`âl-i âlisini fennen izâh eylemişti.

Yine o `asır içinde idi ki dünyâları ihâta edecek bir tûfan-ı ma`rifeti zihnine sıkıştırabilmek hârikasına mazhâr olan [111] Ümit Burnu tarîkini keşf etmekle Portekizler eşcârı, âltûn semereler verir, nebâtâtı gümüş çiçekler açar bir kimya bahçesi itlâkına şâyân olan Hindistan'ın mahsûl-i servetinden Avrupa'yı müstefid etmeye başlamışlar idi.

Yine o `asır içinde idi ki hükûm-i gâlibânenin cihân-ı medeniyyeti zîr-pâ-yı istibdâdında ezmek için yapılmış bir timsâl-i âhenini hükmünde olan Napolyonları, Bismark'ları bile bir çok telâşlara düşüren “Cizvit” cemi`iyyeti zâdegândan iken, dilencilige kadar tenezzül etmiş; gözü açık fakat âyâğı topal, sûreti insan fakat kendi şeytan bir mahlûk-ı garîbin sâye-i ta`assub ve riyâsetinde teessüs eylemiştir.

Yine o `asır içinde idi ki; Yemen'de kahve, Amerika'dan tütün birbirini müte`âkib halkın mu`riz-i hevesâtına atılarak, insanlar için biri mâyi` biri hevâi iki siyah belâ-yı ihtiyâc daha peydâ olmaya başlamıştı.

İşte sergüzeştini yazmak istediğimiz “Cezmi” de “mevsim-i idrâk-i garâib” vafına layık olan o `asrın ricâlindedir. Tercüme-i hâli öyle vekâyî-i `azmiyyeden ma`dûd

¹ Kopernik

değilse de zâten bir garâbeti câmi` olmakla berâber, devletin bir büyücek muhârebesine de te`allük edildiği için nazar-ı mütâla`aya şâyestedir i`tikâdında bulunduk ânın için tahrirîne cesâret ediyoruz.

Cezmi dünyaya dokuzyüz âltmış iki târîhinde geldi. [112]Fakat insan içine dokuz yüz seksen iki târîhinde karıştı; ya`ni o zamân- turfanda yetişmiş meyveler gibi- vakitsiz âsârını gösteren fetâneti sâyesinde pederinden mûris bir sipâhi tımârına mâlik olmuş; o zamân kendini insân bilerek, insân için lâzım olan mesâil-i ma`îşetle uğraşmaya şahs-ı tecrübe etmeğe, iş öğrenmeğe başlamış idi.

O sırada ise Sultan Selîm-i evvel cennet-i a`lâdan kendini araya araya dünyaya inmiş bir kasr hükmünde olan merkadine Süleymân-ı Kânûni felekden ikbâline hûmeten ayâğına düşmüş bir kubbe gibi görünen meşhedine çekilmişdi.

Hayreddin merhûmun kabrindeki ağaçlardan, çimenlerden gemilerine yelken veya gemicilerine kanlı kefen olmağa özenerek yaradılmış gibi, beyazlı, kırmızılı çiçekler açılmağa başlamışdı.

Devlet-i Girây-ı Sâni`nin o toprağı yanar dağlardan âlınmış kalbi, o parlaklığı fecr-i şimâlîye gıpta-resân olan fikri hâk-i fenâda zulümât-ı `ademde mestûr olmuşdu.

Osmânlı mülkünde bu e`âzıma kılıcıyla, kalemiyle hizmet eden eshâb-ı kudretten Pîr Mehmed Paşa'yı oğlu tesmîm etti! Makbul İbrahim Paşa, Ahmed Paşa cellâd elinde teslîm-i rûh eylediler. Zenbilli, İbn-i Kemâl, Ebû's Su`ûd, Rüstem Paşa, Pertev Paşa mesned-i ikbâli sedîr-i gufrâna tahvil [113]etmişlerdi. Turgut Paşa, Piyâle Paşa, Sâlih Paşa, Ramazan Paşa deryâ-yı rahmete gark olmuşlardı.

Âdil Girây Cezmi'den birkaç ay evvel bir bahar sabahında güneşle berâber doğmuş ve daha doğar doğmaz `âlemin fenâsına, benî âdemin ibtilâsına vâkıf imiş gibi ağlamayı i`tiyâd etmiş idi. Gûyâ ki Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk'ına zînet veren ninnisinin:

Ey mâh uyu bu az zamândır!

Çarhın sana maksadı yamandır:

Zirâ katı tend ü bî-amândır;

Lütf etmesi de eğer gümândır.

Zannım bu ki pek harâb olursun!

bendini Âdil Giray'ın dâyesi lisânından söylemiştir.

Gûyâ ki “Tâ doğduğum günden beri giryânım” mısıra`-ı bercestesi sâhibinin hayâline Âdil Girây pîş-i nazarından geçtiği zamân sâdir olmuştur.

Çocuk emeklemeye başladı. Bir halde emeklerdi ki o zamânlar mahkûmlara takılan güller gibi, `âlemin mihnetinden bir kere yapılmış da ayağına rabt olunmuş zannolunurdu! İki adım attığı zamân – dünya dönerken nasıl bir kûvve-i gâlibenin pençe-i kahrında zebûn olduğunu [114]gösterir ise – o da hareketine kendi ihtiyârının fevkinde bir kudret mâni olageldiğini gösterir idi.

Çocuk büyümeye başladı. Bahçelerde oynayışı bile yine başka çocuklara benzemezdi. Eline bir yaprak alır havâyâ atardı, yaprak nesîmin tahrikiyle ihtizâz ettikçe, üzerine tesâdüf eden nûrun gösterdiği hafif hafif temevvüclere bakar gökyüzünde de çocuklar yaprak atıyorlar, görünen yıldızlar o yaprakların parlaklığıdır gibi bir takım hayâlata zâhib olurdu.

Havada bir ateş böceği görürdü, kamerin bir parçası yere düşmüş de kamer gibi uçuyor zannında bulunuyordu. Daha başı tahkikât ve ma`lûmât ile uğraşmağa müsâit olmadığı zamânlar bile hayalî kendine mahsûs bir `âlem tertîb etmeğe muktedir olmuş ve belki “bir tasavvurla sana bin `âlem icâd eylerim!” tahayyülünü hakîkat sûretinde gösterecek dereceye gelmişti, çünkü tab`an şâ`ir idi.

Şâ`ir nedir? “ Tabî`atın en sevdâlı zamânlarındaki hazîn hazîn tebensümlerinden yarâtılmış bir mahlûk!.....” handelerinden - gülde şebnem gibi - giryeye eserleri: giryelerinden - bulutta kavs-ı kûzah gibi - ibtisâm alâmetleri görünür. Tabî`ata her mahlûktan ziyâde esîr iken tabî`atın fevkine çıkmak ister! Kendi vücûdunu lâyıkıyla idâreye muktedir değil iken kürre-i zemîni za`îf kollarıyla sürükleye sürükleye [115]başka bir nokta-i feyze, başka bir merkez-i kemâle götürmeye çalışır! Bu kadar takat gelmez ikdâm ile tâb ü tüvânı kesilince yâ kafeste siyâh perdeler içinde mahbûs olan bülbüllerin nağmesi kadar hazîn, ya kürreden teneffüse kâfi havâ bulunmayacak

derecede ayrılıp, hiddetle aşağı süzülen şahinlerin sadâsı kadar acı feryadlara başlar. İşte şî'ir o türlü feryâtlar, şâ'ir ise o mîzacda, o fitratta yaratılan bî-çarelerdir. Yalnız on beş hecâyı efâ'il ve tefâ'ile tevfiik etmeğe, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kâfiye yapmağa muktedir olanlar değil. Sadeden ayrılmayalım! Âdil Girây tab'an bir büyük şâ'ir yaratıldığı gibi, kabiliyât-ı zihniyyesinin şâ'ir cihetleri de o nisbette ya'ni fevka'l-âde bir mertebede idi.

Vaktâ ki tahsîl zamânı erişti, kendine ta'lim olunan kitapları gûyâ dünyaya gelmeden evvel okumuş gibi, gördüğünü bir bakışta anlardı. Bir halde ki daha yirmi yaşında iken zamânının `ulemasından ma`dûd olmuşdu.

Âdil Girây'ın bir meziyyeti de endâmındaki letâfet idi, çehresi penbe ile müzeyyen sarıya mâil bir renkte olarak, mâî gözleri ise o renk içinde- gökyüzünün gurûb bulutları ârasında güç hâl ile zâhir olabilmiş iki parçası gibi - görünüyordu.

O bulutların te'sîr-i ziyâ ile yekreng olduğu halde [116]açıklanarak, koyulanarak birçok renklerde görüldüğü gibi Âdil Girây'ın çehresi, saçları, kâşları, hatt-ı nev-zuhûru da sarılık içinde türlü türlü sarılıklarla peydâ ederdi.

Kırım Hanlarının, hânzâdelerinin ve hattâ halkının elbisesi de İstanbul'un o zamânki esvâbına benzemezdi. Arkalarına giydikleri şeyler oldukça sıkı ve binâen-'aleyh vücutlarıyla mütenâsib idi. Başlarında kavuk yerine bir güzel siyâh kalpak var idi. Âdil Girây'ın bu yolda olan libâsı ise çehresine gecenin hâle-i mehtâba yakıştığı kadar yakışırdı.

Kemal Beyefendi'den sonra Hâmid Bey'den evvel **Ekrem Beyefendi** zuhûr etmişlerdir. Müşârûn-ileyh hazretleri bi'l-cümle meziyyât-ı edebiyeyi câmi` bir edîb ve bir şâ'ir olup, hizmet-i edebiyeleri mahsûlât-ı edebiyelerinden ziyâde tadrîsât-ı edebiyelerinde rû-nümâdır.

Şinâsi Efendi ve Pertev ve Âkif Paşalar tarafından îcâd ve Kemâl ve Hâmid Beyler tarafından tensi` edilen edebiyât-ı Osmâniyye Ekrem Bey tarafından- hâl-i hazırına muvâfik olarak- kâ`ide tahtına ircâ` edilmiştir.

Ekrem Beyefendi Hazretlerinin asâr-ı matbu`aları şunlardan ibârettir:

Ta'lim-i Edebiyât, Atala Tercümesi, Zemzemeler, Nağme-i Seher, Vuslat, Afife

Anjelik, Nâçîz, Takdîr-i Elhân, Tefekkür, Yâdigâr-ı Şebâb.

[117]Ekrem Bey iyi bir edebiyât mu`allimidir. Şebân-ı vatan müşârün-ileyhin şâkird-i `irfânıdır. Ekrem Bey'den misâl-i manzûm:

YAD ET!

Vaktâ ki gelip bahâr.... yekser

Eşyâda `iyân olur tegayyür,

Vaktâ ki o hezâv [hezâr-ı] `aşk- perver

Yapraklar ile edip tesettür

Bilmem kime karşı hasretinden

Başlar nevhâta bî-te`ahhur...

Kıl gökyüzünün letâfetinden

Sâfiyyet-i `aşkı tahattur

Yâd et beni bir dakîka yâd et!

* * * *

Bir leyl-i sükûn-nümâda tenhâ

Oldukda nişimenin serâb...

Kıl çeşmini `atf-ı semt-i bâlâ

Sevdalar içinde nûr-ı mehtâb

Oldukça derûnuna gam-efzâ

Eyle o geçen demi tezekkür,

[118]Pîş-i nazarında sath-ı deryâ

Ettikçe temevvüc ü tenevvür

Yâd et beni sâkinâne yâd et!

* * * *

Vaktâ ki sabâha karşı nâ-gâh
Bir zevrak içinde tek bir insân
Hasretle çekip bir âteşin âh
Titrek ses ile olur gazel-hân
Ol âh-ı hazîn-i `âşıkâne
Ol gamlı terâne-i tahassür
Bî-şübhe edince kalb ü câna
Îcâb-ı teessür ve tekeddür
Yâd et beni gizli gizli yâd et!

* * * *

Bir kalb-i rakîk ü nâ-tüvânla
Firkatte ne çektiğim bilinmez
Hicrânla sitemle, imtihânla
Ammâ ki vefâ-yı dil silinmez
Sevdimse seni bu yolda sevdim
Sensin bana mâye-i tefekkür!
Ettikçe lisânım üzre dâ`im

[119]Ezkâr-ı muhabbetin tekerrür

Yâd et beni sen de gâh yâd et!

* * * *

Vaktâ ki hulûl edip de eylül

Müstağrik-ı hüzn olur tabî`at
Vakta ki bir iğbirâr-ı mechûl
Eyler dilini esîr-i kasvet
Seyr et o sehâbeyi semâda
Ettikçe hazîn hazîn takattur
Bir rikkat ile hilâf-ı `âde
Şâyet ola yaşla gözlenir pür
Yâd et beni evvel zamânda yâd et!

* * * *
Vaktâ ki durup şu kalb-i gam-nâk
Toprakta nihân olur vücûdum
Vaktâ ki dolup dehânıma hâk
Şevkinle tamâm olur sürûdum
Tenhâ gecelerde bir hayâlet
Manzûrun olunca bi`-t-tahayyür
Yum çeşmini bâ-kemâl-i rikkat

[120] *Bed-bahî-i `aşkım et tasavvur*
Yâd et beni gamlı gamlı yad et!

Ekrem Bey'den sonra fezâ-yı şî'irde **Abdülhâk Hâmid Bey** rû-nüma-yı rikkât oluyor.

Kavâ'id ve aksâm-ı şî'rin cümlesine hakkıyla vâkıf bir şâ'irdir ki Kemâl Bey'in edebiyâtın nesir kısmına hâsıl ettiği te'siri Hâmid Bey nazım kısmına- ma'ziyâdeten-îfâ etmiştir.

Şi`ir-i cedîdde Hâmid Bey âsârı büyük bir mukallid-bihtir.

Hâmid Bey Fransızlar'ın Seville Purud H'omen'e benzer: Sûret-i ifâdeleri şetâret-engîz olmaktan ziyâde hakîmâne ve rakîkânedir

Şi`ir sevilmek için ne gibi kavâ'id-i vicdâniyeye ri`âyet etmek lâzımsa âsâr-ı Hâmid o gibi kavâ'ide tâbi` olarak söylenilmiş bedâ'idir. Edebiyât-ı garbiyyeyi edebiyât-ı Osmâniyye ile muhâkeme edersek âsâr-ı Hâmid'den başka bir mikyâs bulamayız.

Başlıca âsârı: Târik, Eşber, Tezer, İçli Kız, Duhter-i Hindû, Hacle, Makber, Ölü, Bunlar Odur, Dîvâneliklerim, Nazîfe, Bir Sefilenin Hasbihâli'dir. Hâmid Bey hakkında burada daha ziyâde bast-ı efkâr edemeyeceğimize teessüf olunur.¹

[121]Hâmid Bey'den misâl-i mensûr:

Bundan altmış altı sene mukaddem, ya`ni hicretin yirmi altısında Mısır ile İskenderiyye hâkimi Abdullah bin Sa`d bin Ebî-Serhî Afrika'yı fetih için, asker sevk etmiş idi. – hasmâmız ne derse desin, hepsi türrehâttir. Biz târîhimize bir manzûme-i fütûhât nâmı verebiliriz. –Afrika o zamân Rûm kayserinin idâresinde idi –Trablus'tan şu bulunduğumuz Septe Boğazı civârında vâki` Tanca'ya kadar yayılıp giden iklimin hâkimi Circir yüz bin neferi mütecâviz bir ordu ile mûcâhidîn-i İslâm'a sedd-i râh olmak ister Subeytîla civârında kırk elli gün muhârebe ederler Circir ne kadar sühûletle `asker tedârik ederse, tuttukları mâhâll-i İslâm memâlikine ba`id, merkez-i hilâfetle muhâberede bi't-tabi` munkatî` bulunduğundan tûl-i emel nisbetinde mesâfeler katederek vürûd eden mûcâhidîn ordusunda istimdâd etmesi o kadar müstahîl olur. Bunun netâyic-i tabî`asından olarak gide gide bizim tarafta za`af ve fûtûr `alâmetleri zuhûr eder. Düşmanın bu fırsatı ne yolda iğtinâm ettiğini size nasıl şerh edeyim? Ordumuzun makarri bir şühedâ mahşeri olmuştu! Büyük bir sahrâda hicret ber-âhiret olmuş kırk elli bin kadar cenâze nasıl gider? İşte mûcahidîn ordusu o hâli kesb etmişti! Hâneleri kehf-i inzivâ, pencerelerine siyâh perdeler çekilmiş, kapıları divâr kesilmiş, mescidleri, [122]ziyaret-gâhları mesîreleri, sarayları, sokakları, pazarları hâlî-ender-hâlî, samt u sükûnette kabristân hâline gelmiş bir büyük ma`mûre-i medeniyyet tasavvur ediniz. İşte mûcahidîn ordusunun mâtemini tutan merkez-i hilâfetin hâli o merkezde idi! Ahâlinin Cezîretü'l Arap'ta döktüğü göz

¹ Hâmid Bey'in misâl manzûmu tayy olundu

yaşları mûcahîdinin Berberiyeye'de döktüğü kana iltihâk edecek raddelerde idi diye bilirim. – Bu menhûs iklim yediği yetim hakkı, içtiği mazlûm kanıyla haşre kadar lekedâr add olursa sezâdır –Ashabdan Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Ömer Ukbe bin Nâfi`, bir fırka muvahhidîn ile firâr ettikleri sırada imiş ki `Abdullah bin Zübeyr, ecel-i kazâ gibi habersiz, havârik-ı felekiyye gibi nâ-geh-i zuhûr, sarsar belâ gibi kavm-i deryâlarını hurûşân ederek ma`iyyetinde bir cem-i gafîr, serdâr-ı bed-baht `Abdullah bin Sa`d`ın muhârebede tuttuğu mevki`de nûmâyân olur.

İşte kütüb-i vakâyi`de harbü`l-`ibâdallah nâmı olan cihâdı meşhûr o mevki`de vuku` bulmuştur. Hizmet yekvücûdânede Çaryâr hazretlerinin veresesinden bulunan bu dört serdâr-ı fedâkâr, kefi gayretlerindeki hâme-i seyfi nusret, manzûme-i fûlûhât olan Arap târihine bir zafernâme dahâ yâdigâr eder. Öyle bir zafernâme ki hicrî`l-mu`lakta mahkûk olsa revâdır. Circir dediğimiz serdâr Berberi, İbn-i Zübeyr elinde hayâtta berî olur. Erkânıyla ma`iyyeti ise ekseriyet üzere esîr edildiğinden âmâl-i müsâlemet muvakkiten husûl bulur. Bundan bir müddet [123]sonra Yezîd Mu`âviye bin Süfyân zamânlarında da, Mısır hakimi olan `Ukbe ibn-i Nafi` Afrika'ya geldi. Sîrin `i, Kartaca'yı, Tunus'u zapt etti. Kirman namıyla ma`lûmumuz olan şehri bina ettirdi. Ne büyük eser! Tahrib değil inşâ etmiş. Ne büyük zafer! –Atlas dağlarının cûnûbuna doğru şitâban olur. Sus memleketi sevâhiline nûzül eder. İbn-i Nafi`in Kanarya Adaları mukâbilinde zapt ettiği `azametli iklimin sâhilinde, devesini bahr-ı muhîte sürmek istediği ve sonra bir denize birde gökyüzüne tevcîh-i nazar ederek, askerinin nâmî deryâdan yürüebilmesi için, şerî`at-ı İslâmı kutbeyn-i `arza kadar îsâl etmek va`diyle cenâb-ı haktan temennî-i iktidâr ettiği meşhûr olmuştur.

.....

Onlar bu yolda ibtidâ-yı feth-i nusret etmişler. Bize bir şehrah-ı `ibret güşâd eylemişler. İşte bugünde ben ki halife `Abdülmelik bin Mervân tarafından Hasan bin Nûman'ı istihlafân Mısır'a hâkim ta`yin olunan Abdülazîz `in emriyle Afrika'ya istilâ eden Musa bin Nusayr'ım; Mağrib-i Aksâ'da islâfım olan e`âzamın hakkıyla galebe edemedikleri cengâver Berberîleri târ u mâr ettim. Şevket-i İslamiye a`lay-ı `ilm ederek geçtiğim memleketlerden aksâ-yı garba kadar [124]pey-revim oldu. Yer muvahhidlerimiz gök tevhîdimizle doldu. Ukbe'nin mâlik olduğu Mesleğe ben sâlik oldum. Fakat benim mâlik olduğum yerlere o yalnız vâsıl olmuştu. O zapt ettiği

yerleri eski ashâbından alıp İslâm'a hediye ediyorum. Şekil ve sîmâda Araplara benzeyip fakat ihtiyâl ile hıyânette hiçbir kavme benzemeyen Berberiler, vakt-i hâzırda bile çıkaramadıkları zırh-ı kavîyi bir tarafa atıp, boyunlarına kefen taktılar da bezden istîmân ettiler.

Öyle siyah çehreli yüz binlerce mahlûkâtın beyaz kefenlere bürünmüş oldukları hâlde karşıma gelişi üstüne fırtına bulutu çökmüş bir müteharrik kâbristan gibi mevtâ elbisesi giyinmiş bu dünyevîlerin gönlüme ilkâ ettiği hissiyât, diye bilirim ki Cenâb-ı Mesîhin bir işâret-i i'câzkârânesiyle yeniden iktisâ-yı hayât ettiğini gördüğü ölümlere karşı hâsıl olan tasvvurları kadar `âli idi. Biz o kavim u haşîden intikâm almak istemedik: İstîmân ettikleriçün cümlesi afv olundular. İnsâniyyetin âşığı olduğum gibi ma'şûku olmağı ârzu ettim; Bilirsiniz ki Allâh'ın kimseye benzemez bir mahkûkuyum ... bin Nafi`in sedd-i râhı olan deryâlar benim `azîmetimi tahvîl edemez. Şimdiye kadar geldik; Şimden sonra da gideceğiz. – Yalnız karaların sultanı değil, İslâmiyyeti denizlerin mâlikesi görmek isterim. Geçtiğimiz [125]ovaların denizden ne farkı var? Onların da bahr-ı muhîti gibi kenarı görünmüyor idi. – Denizde dağ büyüklüğünde dalga gibi müteharrik dağlar var idi. Bata çıka geldik; Yine bata çıka gideriz. Berberiyeye ehlini gördük. Şimdide Endülüs halkını öğrenmeliyiz. Fethini `azm ettiğim bu Endülüs kıt`ası arâzisinin letâfeti cihetiyle beri`ş-Şâma, havasının i'tidâli mûnasebetiyle; Yemen'e izhâr ile `itriyâtının mebzûliyeti hasebiyle Hindistân'a, mahsûlatının bereketi sebebiyle Mısır'a, mu`âdanının zî-kıymet olmasından dolayı Çin'e benzer. Maksadım bu kadar memâlikin mehâsin-i tabî`asını cem` eden bu kadar ni`mete müstağrak olan bir memleketin halkına hakkın `inâyetini kudretin semâhatını diyânetimizin feyz u hakîkatini ekâbir-i islâmın mü'essir himmetini, insâniyyetin ferâiz-i `uhûdiyyetini ta`yîn etmektir.

Bu esnâda edebiyât-ı `atikanın kısm-ı makbûlünü Diyarbekirli Sa`id Paşa hazretleri vücûda getirmiş idi.

Kemâl ve Hâmid Beyler evlâd-ı ma`nevîsi olan Şebân-ı zamânın pişvâsı **Sâmi Paşazâde Sezâî Bey**'dir. Müşârün-ileyhin “şîr” nâmında güzel bir tiyatrolarından başka henüz bir eserine dest-res olmadık şu kadar var ki ba`zı makâlât-ı münteşîreleri istikbâl-i edebîlerindeki `uluvviyeti tebşîr ediyor.

[126]Sezâî Bey'den misâl:

Osmânlılar'ın hakikat-perver şâ'iri, on dokuzuncu `asrın sevgili evlâdı Ekrem Bey “ Zemzeme ”nin ikinci kısmını neşretti. Bu eserdeki şi'irlerin teşrîh-i letâfetine girişmeyeceğiz, zîrâ bir tebessümde bir bakıştaki hal gibi bu şi'irlerde de tâ`rif olunamaz bir letâfet var.

.....

Şi`irin zamân ile bir büyük münâsebeti var: Letâfet-i tabî`ice cihân içinde yektâ olan İstanbul bir şâ`ire ilhâm-ı mâ`nâ etmekte her memleketin mâ-fevkindedir. Meselâ İstanbul'da bir gece düşünelim, her tarafta gürültülerin kesildiği, herkesin uykuya daldığı gece yarılarında fezâ-yı bî-intihâ-yı semevâtta bütün yıldızların ziyâsı temevvüce başlar; semânın rengi, Marmara 'nın, Boğaziçi 'nin suları mâî olduğu cihetle o gecede parlayan yıldızların ziyâsı mâî görünür; ufkun üzerinde meşhûd olan hilâlin hafif ziyâsı, denize `akseden şekli mâî, ötede beride akan sular mâî, şurada burada uçuşan kuşlar bile mâî.

[127]O mâî gecenin içinde ufkun üzerinde toplanan birçok ahterler titreyen ziyâlarıyla bir şâirin gözlerinden, ya`ni serâ-yı serâir-i rûhun iki nûrânî pencerelerinden güzâr ettiği zamân kalbin bir köşesinde hâbîde nice sevdâlar uyandırır; işte o sevdâlar hep şi`irdir. Meselâ bir genç vâlide düşünölsün: Bir dakîka kucağından ayırmak istemediği evlâdını ecel denilen kuvve-i zâlime kollarının arasından koparıp da toprağa gömdüğü zamân o vâlideye dünyâda hiç bir şey tesliyet veremez; kürelerin ateşli tabakalarını soğutan zamân bile evlâdını gâib etmiş bir vâlidenin gönlündeki nâr-ı hicrânı söndüremez; o zamân o vâlide acı acı ağlamağa başlar; işte o gözyaşları hep şi`irdir. Mahrûm-ı his! İ`timâd etmiyor musun? Ya bu beyitleri gördüğün zamân ne diyeceksin?

Fâhirem dört buçuk yaşında senin

Yaraşır mıydı toprağa bedenin ?

*Gömleğin çâk edip yaman eller Biçtiler cismine
göre kefenin*

Şimdi ıslak durur sirişkimden

Koklayıp öptüğüm o pîrehehin

* * * *

Söyle yalnız mısın ciğer-pârem

Isıtan yok mu hâk içinde tenin

[128]*Bülbül-i nâtıkan neden sustu?*

Soldu mu âh gonce-i dehehin

Hûn eder kalbi zikr-i her hâlin

Ağlatır çeşmi yâd-ı her sühehin

.....

Bu manzûmeyi okurken sâmi`a-i vicdânı o sâkin sâkin ağlayan kalbin sadasını işitiyor, kelimelerin münakkah olması, sözlerin tabî iliği rûh için ne güzel bir âhenk hâsıl ediyor.

Bülbül-i nâtıkan neden sustu

Soldu mu âh gonce-i dehehin

Ekrem Bey'in baharistân-ı şarka gıpta-bahş olan hayâlât-ı şâ`irânesi içinde yetişmiş bu bedî`a-i edeb bizi takdîr-i `ulviyyetinde `âciz bırakıyor, Çocukların hemen hepsinin dudakları gül rengindedir, her şeyi sorarlar, her şeyi anlamak isterler, titreyen seslerinde gizlenen bir âhenk-i hafif vâlideyni için bülbüllerin sedâsından daha latîf değil midir? O çocuklardan birinin vefâtını bundan daha mü'essir, bundan daha mükemmel tasvîre hangi Türk şâ`iri muvaffak olmuş.

Etrâf gark-ı envâr, envâr gark-ı envâr [elvan]

Eşbâh bi-kesâfet ervâh pür tecellâ

Ecrâm nûr-ı cevval âsâr rûh-ı sâri

[129]Çekmişti sanki `arşa ekvânı Hak Te`âlâ

Mümted olaydı öyle âh o şeb-i münevver

Hiç dönmeyeydi `âlem hiç gelmeyeydi ferdâ

Üstad Kemal Bey'le Hâmid Bey gibileri müstesnâ olarak hangi Türk şâ`iridir ki böyle nurlar, renkler, çiçekler saçarak kendisine mahsûs bir yoldan gitmiş? Eğer burada kendilerinden birer kelime bahsine müsâ`ade edilir de üstad Kemal Bey'in tabî`at-ı şâ`irânesine kuvvet ve kudret, Hâmid Bey'inkine mahz-ı `ulviyyet tesmiye eder isek, Ekrem Bey'inkine de letâfet ve rûhâniyet deriz. Zîrâ Kemal Bey'in ateşli fikrinin mahsûlü olan sözleri bir volkandan fışkıran ma`deniyyât gibi metin ve âteş-nâkdir. Kemal Bey'in elinde lafızlar, kelimeler, cümleler bir «statue» yapanın yed-i üstadânesindeki maddiyât gibidir ki istediği gibi ezer, istediği gibi kullanır, istediği şekle sokar. O zamân nazar-ı iştîyâk önünde bakmakla doyulmaz bir timsâl-i `ulviyyet vücûda gelir; efkâr-ı şâ`irânesinde bir karanlık taraf, bir noksan yer bırakmaz. Bu `âli şâ`irin eserlerinde dehşetle hitâb ettiği ruh ihtidâları ilerler, ilk hatvesinde kuvvetini, sonra da cesâretini gâib ederek geri çekilmeğe başlar. O cihettedir ki üstâdın şî`irleri için muzafferiyet muhakkaktır.....
.....[130]bunları başkaca birer makaleye bırakarak saded-i bahsimizi gâib etmeyelim. Ekrem Bey'in tabî`at-ı şâ`irânesi her tarafta gürültülerin, seslerin kesildiği bir zamânda sükûn ve sükûnet içinde `ulvî bir hüzün ile doğrudan doğruya bir ruhu tenvîr eden `ayın ziyâsına benzer; şî`irleri yine o ayın ziyâsı gibi girdiği kalblerde bir sevda, dokunduğu yerlerde bir feryâd uyandırır. Bu `ulvî şâ`irin tasvîr ve tersîm-i tabî`atta kullandığı renkler hiç bir şâ`irde misli görülmemiş derecede nazar-rübâdır; kalbe okşayarak söyler;..... Zemzeme'de münderic « Nağme » `unvanlı manzûmenin şu beyitlerine bakalım :

`Arşa olunur seninle ilâ

Gülbang-i tazarru`u ibâdın

Şevkin galeyân ederdi peydâ

Hûnunda ketâib-i cihâdın

Kudsiyyeti gösteren bu şeyler

Ulvîyyetine delâlet eyler

..... Ekrem Bey’i terakkî-i edebiyât nâmına tebrik ederiz.

[131] **Nâbîzâde Nâzım, Ali Ferruh, Ali Kemâl, Hâlid Ziyâ, Menemenli-zâde Tâhir Beyler** dakâyık-ı edebîyyeye bi-hakkın vâkıf olarak (edebiyât-ı atıyyeyi) teşkil edebileceklerdir.

Mustafa Reşit Bey selâset ve vuzûh-ı ifâde-i mensûrede bir meleke-i makbûleyî hâizdir.

Reşid Bey’in nesren hâiz olduğu melekeyi Mehmed Celâl Bey nazman hâizdir.

Nabîzâde Nâzım Bey’in

Ne bâd-ı hazân esdi kîm baġteten.

Heman soldun ey gül neden böyle sen

Neden lem`a-i hüsnün ey afitâb

Sonun lerze-nâk öyle bî-âb u tâb?

Diye başlayan manzûmesi bedâyi`-i şâ`iresinin bir nazîri olduğu gibi Ali Ferruh Bey’in * manzûmesi dahî rikkat-i his ile memzûc olan şehâmet-i tab`ına delildir.

Ali Kemâl Bey ise:

Ey Gül ne vakte dek bu hazan-sâ-yı mevc mevc

Tâ key bu cûşiş-i esef-ârâ-yı fevc fevc

Tâ key figân ile düşeceksin sevâhile

* Uzun bir misal tekmîl çıkarılmıştır.

Tâ key bu hasret içre döner sende dalgalanır?
[132]*Arama çâre var mı bu ummanda hayf hayf*
Ya ben değil miyim daha senden de serseri?
Toprak saçar tehattur dâder-i hayâlîme
Mestûr edildi hande-i mâderi nigâhıma
Ah için görün bana sen ey mezâr-ı âb
Birkaç sirişk dökmeği ister gönül sana
Üç dört yetimin oldu demû`iyle rüşenâ
Ah serpmesin mi onanûr-ı rahmeti?
Tabut, o zulmet içre dönen ebr-i nevha-bâr
Etmez ayân bana ki ...bedr, tatlı handegî
Eyvâh o hande, gâh düşerdi kucağıma
Ey hûş alırdı zîr-i cenâha ümîdimi
Ağlat beni ey hatıra ağlat ki revâdır
Gönlümde ferah girye ile gonca-numâdır
Bilmem ne sürükler beni mâzilere heyhât?
Etsin tayrân nevhalar emvâc-ı neşelşel
Gel gel bana gel, sen yine ey gamlı hayâlât;
Feryâd yeter, isterim envâr-ı tehayyül.
Vâkıf mısın bu hisse ki gönlümde nâle hâh
Her şevki târûmâr her âhı harâbegâh
Öpmüşmüsün bâdi ki zülf-i vatandadır.

[133]Sârmış mısın o hüsnü ki çeşmimde gül sâçâr?

Bilsem sana da attı mı dildâr aksini?

Saldın mı pâylene hele sad mûçe-i teri?

Tuttun mu hiç elinden “âman ne safâ!” diye?

Hâlâ şu sözleri düşüyor kalbgâhıma

“Yarab nedir bu şeb şu sürûrun temevvücü?

“Pek hoş!... bu subh-ı `aşk ve bu nûr-ı zaman bana

“Daldın mı seyrine acaba bu letâfetin?.....

“Benden de hoş mudur bu cihânın muhabbeti?....

“Mes`ûd ve müstefîd olalım vakt-i sa`ddan

“Sevdim seni, senin hele `aşk-ı bülendini.”

Bendim bu zehre üzere uçân gıpta bahş-ı ârî,

Efsûs-ı zulmet aldı yine nûr-ı yâdımı!

“Her bir buluta sâye düşürdün mü, ki yer yer:

Ağûş-ı hayâlimde semâ vaslına benzer

Lakin neden âtmak beni mâzilere heyhât

Etsin tayerân-ı nevhalar emvâc-ı teşalşel

Gel gel bana gel sen yine ey gamlı hayâlât

Feryâd değil isterim envâr-ı tehayyül”

[134]Manzûmesi gibi bedâyi` ile kuvvet-i edebiyesini isbât etmiş gençlerdendir.

Menemenlizâde Tâhir Bey nazm-ı eş`ârda Ekrem Beyefendi ile müşâbeh-i külliyyeleri vardır. Ya`ni Tâhir Bey`in eş`ârı, Ekrem Bey`in eş`ârı üstâdânesinin tufûliyyetini andırır. Bu ise Ekrem Beyefendi`nin bir şâkird-i irfânı olduklarına

delîldir.

Tâhir Bey'in:

Bu Şeb benimle ey melei zamân-güzâr olur musun

Dil-i hazân-ı resîdeye dem-i bahâr olur musun

Matla`ıyla baŐlayân nazımları gibi bir çok bedâyi`i vardır.

Hele **Hâlid Ziyâ Beyefendi** ve hele mensûr Şi`ir yazmakta hakîkaten parlak bir kuvvete mâlikdir.

Bu iktidâr-ı edebîyyesi ise iŐtigâlât-ı âmîka-i edebîyyesinin bir eseridir.

Tettebbu`ât-ı edebîyye bahsinde gençler meyânında Hâlid Ziyâ Bey'e bir mu`âdil enderdir.

Bunlardan başka daha pek çok gençler istikbâl-ı edebîyi teşkil etmek iktidârını izhâr etmekteledir ki başlıcaları **Cenâb Bey, İzmirli Nevzâd Bey, Ali Suâd Bey, Kâmil Bey, Varnalı Nâci Bey** vesâiredir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda tezkirecilik ve edebiyat tarihçiliği hakkında genel bilgi verdikten sonra, Türk edebiyatında “edebiyat tarihi” adını taşıyan ve bu düşünce ile yazılmış olan “Târih-i Edebiyât-ı Osmaniye”yi sistem ve muhteva açısından inceledik. Metnin incelenmesi ile elde ettiğimiz bulgulardan hareketle, bu eserde tezkirecilik anlayışının izlerini tespit ederek edebiyat tarihçiliğimizin bu geçiş dönemi eserinin konumunu belirlemeye çalıştık.

Eserin bu açıdan incelenmesiyle şu neticeleri elde ettik:

1. Türk edebiyatı tarihi çalışmaları için bir ilk olan bu eser yazarın biçimi ve şahıslara yaklaşım biçimi bakımından tezkirecilik anlayışının izlerini taşımaktadır. Edebî dönemlere ait değerlendirmeleri kapsayıcı olmamıştır..
2. Diyebiliriz ki yazar bu eseri edebiyat tarihçiliği düşüncesine yatkın bir şekilde hazırlamaya girişmiştir. Zîra burada kullanılan tasnif sistemi tezkirecilik geleneğinden farklı bir konumdadır. Ancak üslup bakımından tezkireciliğin tesirinden kurtulamamıştır.
3. Abdülhalim Memdûh, edebi devirlerin tasnifinde genel bir yaklaşım içersinde olmuştur. Tasnif sisteminin çok da tutarlı olduğunu söyleyemeyiz. Osmanlı edebiyatının bir bölümünü ve bazı şairleri görmezden gelişini bu öznel yaklaşım için örnek verebiliriz. Dolayısıyla bu ayrımın şahsi, sübjektif bir tasnif olduğunu belirtmeliyiz.
4. Yazar gerek devirleri gerek eserleri ve gerekse de şahsiyetleri nasıl inceleyip, değerlendireceği konusunda açıklama yapmamıştır. Dolayısıyla yazarın dönemlere, eserlere ve şahıslara yaklaşımıyla ilgili metodunu metni inceledikten sonra ulaşabiliyoruz.
5. Edebiyatın doğmasında sosyal şartların tesirini, şahısların ve eserlerin incelenmesinde bu noktayı dikkate almamıştır.
6. Tasnif sistemi içersinde edebi türlere göre bir tasnife yönelmemiştir. Kitabın birinci bölümünde divan şiirinin bazı nazım türleri hakkında yorumlarda bulunup

mukayeseler yapmıştır, ama bu türlerin genel olarak şekillenmesi ve gelişimi, divan edebiyatı sonrası edebî türlerin durumu açıklığı kavuşturulmamıştır.

7. Bazı şahısları anlatırken bazen başkalarına ait fikirleri kendi fikirleri içerisinde kullanmıştır. Ancak bu biraz düzensiz ve karışık şekilde yapılmıştır.

8. Şâir ve yazarlar hakkında bilgi verilirken yazar yine kendi isteği doğrultusunda her şahıs için farklı sayıda sayfa ayırmıştır. Bazılarını birkaç satırla sınırlı tutarken bazılarını da altı yedi sayfa yer ayırmıştır. Bazı şahsiyetleri ele alışında şahsi davrandığı da açıkça görülmektedir. Bu şahsi değerlendirmelerle de tezkirecilikle olan benzerliğini ifade edebiliriz.

9. Kitapta yer alan edebî şahsiyetlerin eserlerinden örnekler vermiştir. Hem nazım hem nesir türünde eserleri olanların her iki türden örneklerine yer vermiştir. Ancak burada da şunu belirtelim ki örnekleme yaparken de her ismi eşit yer ayırmamış, kimi isimlerin eserlerinden çok uzunca örnekler verirken bazılarının eserlerinden kısa örnekler vermiştir.

10. Kullandığı üslup bakımından biraz şifâhi kaynaklardan ve ayrıca umûmi edebiyat tarihi bilgilerinden yararlandığını söyleyebiliriz. Ancak onları tam olarak ilmî bir metod çerçevesinde kullandığı söylenemez.

11. Kitabın içindekiler bölümü yoktur ve faydalandığı kaynaklara ait bilgi bulunmamaktadır. Değer hükümleri sübjektiftir. Edebiyatın durumundan bahsedeceğini söylemiş olmasına rağmen, yaptığı şey, hep şahsiyetlerden bahsetmek olmuştur. Osmânî edebiyatını 15. asırdan başlatmış olması yönüyle Ziya Paşa ile birleşmektedir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Edebiyat tarihi vasfıyla hazırlanmış olan bu eseri incelediğimizde tasnif sistemi ve edebî şahsiyetlerin biyografilerinin verilmesi bakımından tezkirecilik anlayışının, tezkirecilikte var olan sübjektif anlatımların burada da var olduğunu görmekteyiz. Onlardan ismen ve edebiyat tarihine yaklaşım bakımından bazı farklılıklar taşısa da tam olarak edebiyat tarihi vasfını alabilecek farklılıklar yoktur.

Bu eser ilmi anlamda edebiyat tarihi anlayışını yakalamak adına ortaya konmuştur. Ama bu tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Ancak şunu söyleyelim ki Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye, edebiyatımızda “edebiyat tarihi” ismini taşıyan ilk eser olması ve kendisinden sonraki çalışmalar için bir zemin hazırlaması bakımından önem arz etmektedir. Edebiyat tarihi çalışmalarının tarihi gelişiminin eserlerin detaylıca incelenmesiyle ortaya konulması bu alanda önemli bir eksikliği dolduracaktır.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (1990), “Türk Edebiyat Tarihini Yazmak Mümkün Müdür?”, *Dergah Dergisi* C.1 S.1.
- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- ANDI, M. Fatih (1997), *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- (2006), “Türk Edebiyatı Tarihi Çalışmalarına Genel Bakış”, *Türk Edebiyatı*, S. 387 Ocak, s.12-16.
- BANARLI, Nihad Sami (1998), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.1-2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ (1972), *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, Meral Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜK TÜRK KLASİKLERİ (2002), C. 1-12, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Nurullah (1988), *Tanzimat'tan Fuad Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇETİN, Nurullah (1991), “Türkçe’de İlk Edebiyat Tarihi”, *Türkoloji Dergisi*, C. 9, Ankara , s. 143-152.
- ERBAY, Erdoğan (1997), *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar Yayınları, Erzurum.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet (1931), *Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi: Tanzimata Kadar*, İstanbul
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (2000), *İzmir’de Fikir ve Sanat Adamları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- İNAL, İbnü'l-emin Mahmud Kemal (2000), *Son Asır Türk Şairleri*, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, H., M. İsen, F. Kılıç, İ. H. Soyak ve A. Eyduran (2002), *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, H., M. İsen, F. Kılıç, İ.H. Aksoyak, ve A. Eyduran (2002), *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KABAKLI, Ahmet (2001), *Türk Edebiyatı*, C.1-5, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul
- KARAHAN, Abdülkadir (1979), "Tezkire", *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/1, MEB Yayınları, İstanbul.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964), Büyük Türk Edebiyatı Tarihi.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad (1989), Edebiyat Araştırmaları 1, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- (1999), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1913), "Türk Edebiyat Tarihinde Usul", *Bilgi Mecmuası*, İstanbul
- LEVEND, Agah Sırrı (1971), "Türk Edebiyat Tarihi Nasıl Hazırlanabilir? I-II", *Türk Dili Dergisi*. S.237-238.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MEMDÛH, Abdülhalîm (1306/1888), *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, Mahmutbey Matbaası, İstanbul.
- MENGİ, Mine (2002), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara
- MERİÇ, Cemil (1980), "Edebiyat Tarihinin Tarihi", *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- ÖNGÜL, Bilal (2002), Abdilhalim Memduh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZGÜ, Melahat (1954), "Edebiyat Tarihi Araştırmalarında Yeni Ufuklar", *DTCFD.*, C.12, S.1-2 Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1995), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Ümit Yayınları, Ankara .
- PEKOLCAY, Necla (1996), *İslamî Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1956), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1965), "Edebiyat tarihi Hakkında", *TDED*. C.13, s. 12-18.
- TİEGHEM ,Philippe Van (1948), "Edebiyat Tarihinde Usul Hakkında Bir Münakaşa", *TDED*, C.3, S1. İstanbul.
- TİEGHEM ,Philippe Van (1949), "Edebiyat Tarihinde Yeni Usuller", *TDED*, C.3 S.3-4, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2000), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları., İstanbul 2000.
- UNAT, Faik Rşit (1974), *Hicrî Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK Yayınları, Ankara.

DİZİN (Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye'de Şahıs, eser ve yer adları)

Abdullah bin Abbas, 146	Âşık Garîb, 127
Abdullah bin Ömer, 146	Âyetullah, 127
Abdullah bin Sa`d bin Ebî-Serhî, 145	Bâb-ı `Âlî, 115,122
Abdurrahman el-Fahri, 135	Babür Han, 137
Abdülazîz, 146	Bağdâdî-yi Fuzûlî, 99
Abdülhak Hâmid, 117	Bağdat, 79
Abdülhalîm, 63, 66	Bahar-ı Dâniş, 132
Abdülhalîm Memdûh, 63, 66	Batu Hân, 137
Âdil Girây, 139, 140, 141	Beyoğlu, 66
Afrika, 145, 146	Bir Sefilenin Hasbihâli, 145
Ahmed, 79, 87, 92, 110, 139	Birge Hân, 137
Ahmed Paşa, 139	Birkay, 137
Akdeniz, 136	Boğaziçi, 148
Âkif Bey, 132	Bunlar Odur, 145
Âkif Paşa, 65, 88, 100, 101, 112, 113, 117, 122, 128, 141	Burc-ı `Âlî, 103
Ali Bey, 132	Bursa, 68
Ali Ferruh, 151	Celâl Bey, 88, 151
Ali Suâd Bey, 154	Cem`iyyet-i tedrîsiyye-i İslâmiyye, 123
Amerika, 136, 138	Cenâb Bey, 154
Arap, 69, 145, 146	Cengiz, 136, 137
Âsım Efendi, 77, 110, 111	Cevdet Paşa, 124, 127

Cezâyir, 137
Cezmi, 132, 134, 138, 139
Circir, 145, 146
Çin, 147
Der-sa`âdet, 114
Devlet-i Âliye, 115
Devlet-i Girây-ı Sâni, 137, 139
Devlet-i Osmâniyye, 67, 111
Devr-i İstilâ, 132
Dîvâneliklerim, 145
Dîvân-ı Hümâyûn, 88
Diyarbakirli Sa`id Paşa, 147
Duhter-i Hindû, 145
Ebüzziyâ Tevfik, 87, 102, 104, 123,
129
Ekrem (Recâizâde Mahmud), 63, 77,
91, 97, 108, 112, 113, 141, 142, 144,
148, 149, 150, 151, 153
Ekrem Bey, Bak: Ekrem (Recâizâde
Mahmud)
Emîr-i Nevrûz, 132
Encümen-i Danîş, 124
Endülüs, 147
Ertuğrul, 67, 68, 70
Ertuğrul Gazi, 67, 70
Es`ad Efendi, 104
Eşber, 145
Fâtih, 77, 132
Fatin, 127
Faust, 136
Fitnat Hânım, 100
Fransa, 73, 103
Fuad Paşa, 127
Fuster, 136
Fuzûlî, 70, 72, 74, 77, 79, 80, 84, 85,
89, 91, 92, 97, 99, 100, 128
Fuzûlî-i Bağdâdî, 79
Gâlib Dede, 75, 77, 104, 105
Gâlib Efendi, 105
Gırnata, 138
Gobi, 135
Gutenberg, 136
Gülnehâl, 132
Hacı Bayram Paşa, 90
Hâlid Ziyâ, 151, 154
Hâmid, 64, 89, 112, 113, 117, 128,
141, 144, 145, 147, 150

Hamse-i Nergîsi, 76
Harâbât, 89, 90
Hayrâbâd, 75
Hayreddin Paşa, 136
Hayriyye, 75
Hindistan, 136, 138
Hindistân, 137, 147
Homer, 64
Hügo (Victor), 64, 117
Hülâgû, 137
Hümâyûnnâme, 76
Hüsn ü Aşk, 75, 77, 101, 104, 105,
106, 139
İbn-i Kemâl, 139
İbn-i Zübeyr, 146
İbrahim Efendi, 114
İbrahim Paşa, 92, 93, 139
İbrahim Şinâsi, 130
İçli Kız, 145
İnegöl, 68
İran, 79, 80, 137
İskender, 72, 135
İspanya, 135, 136
İstanbul, 68, 101, 103, 130, 137, 141,
148
İtalyan, 101
İzmir, 135
İzmirli Nevzâd Bey, 154
İznikmidi, 68
Jan Jak Russo, 105, 117, 121
Kâmil Bey, 154
Kâmûs, 110, 111, 128, 129
Kâmûs-ı Kebîr, 110, 111
Kâmûs-ı Osmânî, 128, 129
Kartaca, 146
Kasîde-i Bürde, 71
Kaşıkçızâde Tezkere-i Şu'arâ, 70
Kavâ'id-i Osmâniyye, 127
Kazasker Mustafa Efendi, 96
Kemâl (Namık), 62, 74, 89, 90, 113,
128, 129, 134, 139, 141, 144, 147,
151
Kemâl Bey, Bak: Kemâl (Namık)
Kenan Bey, 127
Kıpçâk, 135
Koca Sekbân, 101, 102, 110

Koca Sekbanbaşı, 77
Koçi Bey, 77, 87
Konya, 67
Kostantaniyye, 88
Kristof Colomb, 136
Kuteybe bin Müslim, 135
Lehistan, 135
Leylâ ile Mecnûn, 79
Leylâ vü Mecnûn, 77
Luter, 138
Macaristan, 138
Mahmud-ı Sanî, 113
Makber, 145
Makbul İbrahim Paşa, 139
Marmara, 148
Matba`a-i `Âmire, 123
Mebâni`l-İnşâ, 127, 131
Mecmu`a-i Fünûn, 122
Mecmu`a-i Ulûm, 122
Mehmed Celâl, 151
Mehmed Celâl Bey, 151
Mehmet Paşa, 88
Meksika, 138
Menemenli-zâde Tâhir, 151
Mısır, 101, 103, 135, 145, 146, 147
Moğol, 135
Moskova, 135, 137
Mu`allakât-ı Seb`a, 71
Murâd-ı Evvel, 67
Murâd-ı Râbi`, 87
Musa bin Nusayr, 146
Mustafa Reşit Bey, 151
Müneccimbaşı Târîhi, 95
Na`imâ Târîhi, 87
Nâbî, 75, 77, 91, 104
Nağme, 141, 150
Nâmık Kemal, 89
Napolyon, 137
Nazife, 145
Nedîm, 72, 74, 77, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97
Nef`î, 72, 74, 77, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 99
Nev`î, 105
Nihâl, 91

Ninni, 105, 112

Nişancı Muhammed Paşa'ya, 80

Nizâm-ı Cedîd, 102, 103, 104

Numûne-i Edebiyât, 87

Oğuz Han, 67

Oğuz Karahan, 68

Ohannes, 62, 123

Orhan, 67

Osmân Gazi, 67

Osmanlı, 70

Ölü, 145

Paşa, 65, 70, 72, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 87, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 112, 113, 117, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 131, 136, 139, 147

Pertev Paşa, 105, 112, 113, 117, 121, 122, 128, 139

Peşte Kütüphâne-i Milliyyesi, 129

Piro, 73

Pirvâni, 112

Piyâle Paşa, 139

Râgıb, Bak: Râgıb Paşa (Koca)

Râgıb Paşa (Koca), 72, 74, 75, 77, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 125

Ramazan Paşa, 139

Rauf Paşa, 114

Resûl-i Ekrem, 108

Reşid Paşa, 112, 122, 123, 126, 127

Roskopçin, 137

Rûm, 67, 90, 137, 145

Rumeli, 103

Russo, 105, 117, 121, 122

Rûstem Paşa, 139

Sa'id Paşa, 147

Sakarya, 68

Sâlih Paşa, 139

Sâmi Paşa, 127, 147

Selâhaddîn-i Eyyûbi, 132

Selim-i Evvel, 132, 135

Septe Boğazı, 145

Sergüzeşt, 132

Sezâi, 127, 147, 148

Sezâi Bey, 127, 147, 148

Sihâm-ı Kazâ, 90

Sinân Paşa, 65, 70, 77, 78, 79, 87, 128

Sîrin, 146
Siyer-i Veysî, 76
Sultan Mustafa, 101
Sultan Osmân-ı Evvel, 67
Süleyman, 79, 88, 134
Süleyman Hân-ı Kanûnî, 88
Süleymân-ı Kânuni, 136
Sürûrî, 73
Şarl Main, 135
Şefiknâme, 76
Şekspir, 64
Şevki Efendi, 101
Şeyh Gâlib, 100, 101, 104, 105, 106,
139
Şeyh Müştâk, 114
Şikâyetnâme, 77, 79, 80
Şinâsi, 112, 113, 122, 123, 124, 127,
128, 129, 130, 131, 141
Şîrâzî, 64
Tabsıra, 112, 113
Tâhir Bey, 151, 153, 154
Tahrîb-i Harâbât, 89, 90
Takvîm-i Vakâyi`, 123
Târik, 145
Tasvîr-i Efkâr, 128, 129
Tazarru`atnâme, 77, 78
Tebrîz, 136
Tevfik Paşa, 122
Tezer, 145
Tıfl-ı Nâim, 117, 121
Timur, 135, 137
Trablus, 145
Tunus, 146
Turgut Paşa, 139
Ukbe bin Nâfi`, 146
Ümit Burnu, 138
Varnalı Nâci Bey, 154
Vehbî Efendi, 67
Viktor Hügo, 117
Virjil, 64
Viyana, 129, 136, 138
Viyana Kütüphanesi, 129
Volney, 127
Volter, 73
Yahyâ, 105

Yeniçeri Ocağı, 102

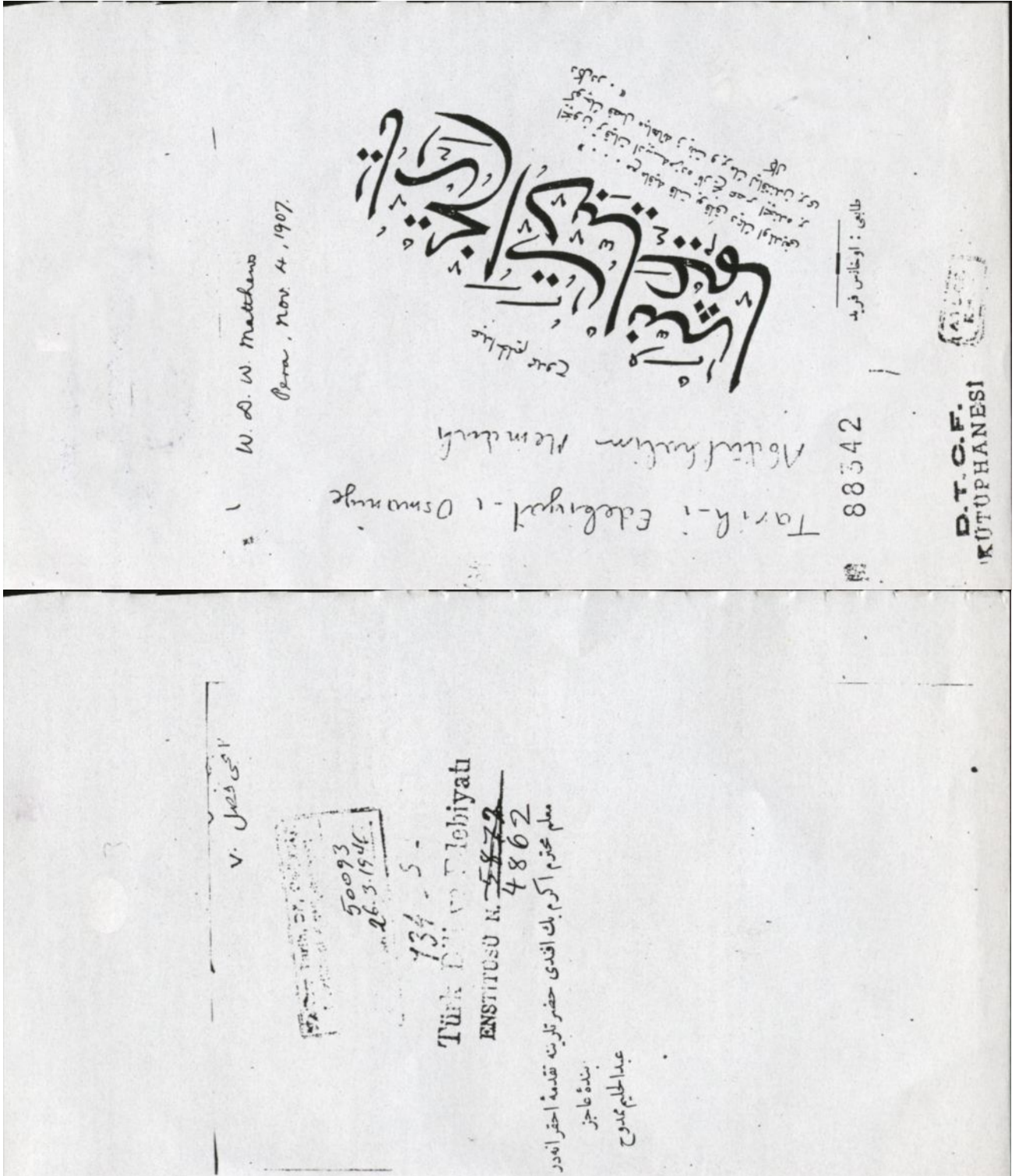
Zavallı Çocuk, 132

Zemzeme, 148, 150

Zenbilli, 139

Ziyâ Paşa, 90, 95, 98, 112, 131

TIPKI BASIM

نه بيوك بر غفلتده بوياندركه نطق ولسانك تاثيرات
فوق المادهسى انك نظر نده بك چوق بدايح حيرت رسان
ابراز ايدوب طورركن ، افراد بشر حالا . . .
تعرضي مقبر غفلتري باشنده بر سناك مزار ايدوب
طوقيقده درر !!

حالبوكه بوظلام مدنيتك بر صباح سلامت طبعيت
نصي فسكررده ، عادتا طبيعي وضروري كوردوكه

باشلامش در .
(باشلامش در . . .)
اوحالده مداواة افكار ايچون دستكير يگاهه من نطق
ولسان در .

بو يوزدن در كه هر ملك لساني بيوك بر اهتمام اله
تقييد و تشديد ايديلبور .
سوز على الاطلاق نظم اله تيركي ايكي بدرقه افكاره
انقسام ايديلبور ، بو محاسن انسانيه ايسه كويا اوماكلانه
نطقك بر زشوه روزني مياهنده دركه ، برى لباس هنك

روح
توسيم
(Prosa)

سوزنه بيوك بر بخشايش فطرت دركه وجود انسانيت
كلاه تايد ايديلبور .

حالبوكه وچيدانه نفوذ ايدن هسانكي سوز وارد دركه
يات ديئان سماي مصفاده بر كوكب روتقدار اولتقدن
قه برشي اولسون ؟ بناء عليه لسان انسانيتك صحيفه
آسي اديت در ! زبان مدنيتك لوح مصفاي اديت در !
تصور اولسون ، نطقده كي قوه روزخايه صحائف
بيه دن بشقه زرده صورت نماي اعجاز اولور ؟

.
.

طبعيت بشريه سلاح قوتنه فارشي طورمنه شجاعت
مي ويرركن ، جاي حيرت دركه ، سوز قوتنه فارشي
زلان كال اطاعته ويره چك بر نام يله بوله ميورا . . .
سوز ، نه غرا بواله انسانيت دركه بك چوق شير آنك
بولود اتندن در ! انسانيت بو ككونكي حاليه ييله

ابله ترین ایدر، ادای لطافتله خرابان اولور، دیگری
 رنك علویتله تلون ایدر، اهنك طبیعتله نمایان اولور .
 شرفده جناب امرؤ القیس ابله شیرازی ، حامد ،
 وغربده دانتسه ، شكسپیر ، هوفو ، ویرزیل ، امرکچی
 نوادر هپ اوایی بدیهه نك اغوش تربیتده پروشیاب
 اولان انسانلردن در .
 تذکیه فکر، ترین خاطره، تصفیه ذوق، تحکیم
 وجدان، توضیح وتوسیع عناصر عقلیه کی شیرهدیادتک
 اعانه قوای جلیهسنه عرض فقر ایدن حالات دند در .
 بو حالاتک انحق معاملات حیاتیه به اولان تأثیری
 انکار اولنمیدنی زماندرکه ادبیاتک لزومسنلی ادعا
 اولنه بیلیر !
 اسلوب افاده ایسه کلامده کی لباس اهنکک بر اون
 متحولیدرکه قائلله تبدل شانندن در .
 بو حوالده اثار ادبیه بر قومک برد تاریخ انسانی درکه

مؤثرتری اعتباریله بن اوتاریخک تاریخی یازمقی فکریه
 دوشدم .
 بو بابده کی کثرت صوتیت، ولاسیا اوصوباتک
 بزجه کسب ایتدیکی شدت، وار اولان اقتدارسنزمنی
 یله ارفلقده یوق حاله اصاله کنفایت ایتمش در !
 ادبیات عثمانیه مزک کیفیات حقیقیه ماضیه سی نسیان
 دو مانتری اده سننده غیب اولش بولنمسنندن، بو عجز
 باره نك دائرة اطلاعی ده مؤلفنک قدرت ادبیه سی قدر
 محدود دور .
 شو قدر وارکه بو موضوعده بر اثرک وجودی درجه
 وجودده در .
 ادبیات عثمانیه من بو کونکی کونده تین ماهیتری
 بنم تعریفسه هیچ ده محتاج اولیان بر قاچ حامی به مظهر
 اولش ، بو بولده ایتدیگری خدما تانک جریاتی یسه
 کندیلر نه پرو لک ایده یله چک بر قلمک ضبط ایتسی
 ایچینده یازمقی فکریه

مقتضی بولنش ایسه ده بوباده کی نیم عجزم قدر جلی
وقوی اولان بر مانمه یه یله غلبه ایش در ا

ادبیات عثمانیه تک تحریر احوالی بو اثرده اوج قسمه
منقسم دره برنجی فصل بر طاقم کیفیات ادبیه مزنی ایکنجی
سنان باشادن عاکف پاشایه و اوچنجی عاکف باشادن
شهمدی یه قدر اولان احوالی حاکی دره .

بونده شمرا وادبانک دکل ادبیاتک ترجمه عالی -
ممکن مرتبه - ا کلاشلق مظلوم اولدینندن مشارالیه کم
سرکدشتاری معلوم اولدینی درجه ده ییله یازلامش
ویازلمه لزومه کورلامشدر .

برده مسلاک افاده سننده ماضی یه توجه ایتمیه رک
اولدقجه بر سلاک تجدهه مائل اولان ادبا موضوع بحث
ایدلش و بر چوق پیروری متروک بر اخلدش دره . زیرا
مقصد سلسله جریانی بیان ایشک دکل اوچریانک
انقلاباتی ایان الیمک دره .

ادبیات عثمانیه تک بر طاقم قود داخلدن کیملر طرفندن
نه صورتله تخلص ایدلکیکی بن بو کتابده تک مبهم ویا
دها طوغریسی ناقص بر صورتده حکایه ایشکمه چالشم .
بو اثر ناچیزی اوقویانلر اره سننده یوقارودن بری
سویلین شیرلی یلمینرا اولدینی کبی اشاعی یه قدر
سویله جهک شیردن ده معلوماتی او ایانلر یوقدر صابیرم
فقط هر معلوم مضبوط اوللی دره .

تکرار ایدریم که نیم عجزم هر کسدن زیاده دره بوبلای
مبهم الجاسیله بالطبع ظهوره کلن تقایصک عفوینی
دکل اخلداری ریجا ایدرم .

بو کتاب تیزلا ویا تشویقا تقدیر اولنسه ییله بن
فقهسی انقال ایدرک ققصان الله افتخاره تنزل ایشم .
بک اوغلی
۷ نشرین اول ۱۳۰۳

عبدالحلیم ممدوح

اول حضرتانك بعض روم كنهو رور به قويه سلطانى وسازه به
اولان نامه نرى هپ فارسى در .

فقط سلطان عثمان اول حضرت تليريك پدر والا كورلى
ارطغرل غازيك سلطان مشارالیه باز دقلى نظم تركه در .

نظم مذكور اكثر تواريخ ايله وهى اقدى حضرت تليريك
مشاهير اسلامنده كورولكله بوجه آتى درج اولنور :

كوكل كراسته سيله ، بر

بكي شهر و بازار ياپ !

ظلم ايله رهنجورله !

هرزه ايستر ايمن وار ياپ !

+

اسكى بكي شهرى بارى ،

اينكوله دك هپ وارى !

قيروب كچيردك كفتارى !

بروسه ينده بيتق تكرار ياپ !..

+

قورد اولوب كل كير سورويه ،

ارسلان اول باقه كبرويه :

چار ايدوب هايدى چيرى به !

دل كچيدنى حصار ياپ !..

+

برنجى فصل

بعض مطالعات

تركيه، ينى ترك لساني ظهور دولت عثمانيه دن يك چوق
وقت اول مستعمل ايدى ؛ فقط آثار اديب بعض اوافق توك
مؤلفات مسوقه دن عبارت اولوب باشليجه بر اثر ادبى اله
ايديامه مشهور .

ذاتاً و كتابك دائراً اطلاعى اورالره قدر شامل اوليه چتدين
توسيع اوله اوله بوجاهه كيريلان لسان عثمانيك بوكونكى حالتدين
اوله احاطه نظر اولينقى اقتضا ايدره بر درجه به قدركه لسانيك حال
حاضريله نسبت قبول ايدميه چك بر حاله كنده كنه دهه اوله
توجه لازم دكل در .

تركيه نك اساسى قديم ، اوشغوز خانلره ، تركه سيمه نالار چيدن
مركيب در . بوزكيه السنه سازه كلاندين بر طاق شيرل دهمى ضم
اولمش در .

دولت عثمانيه نك بديت ظهور ندهكى عثمانيه چه همان بالكلر
عموم اهالى اره سنده مستعمل اولوب امور رسيمه وسازه ده
فارسى استعمال اولنور دى . عثمان غازى ايله اورخان بر مراد

اول مصر علك نسيق واحدهه تقويه و هر قطعهده صورك
 مصر عك قطعات اوليه مصر عربيه تشبيه ايدلسي كيمك طرفندن
 تركجده اول باول استعمال ايدلسيكي معلوم دكل در .
 شو قدر وازكه ظن صحیح و غالبه كوره بوده سباق سازه
 شعريه كمي ، عربي و فارسيدن مأخوذدر .
 اصول عرب و عجمك كيم طرفندن تركجهبه تطبيق ايدلسيكي
 هر حالده معلوم اوله ماش در .

هله طرف ز عجمك اسان عثماني به تطبيقي برطاق مبالغات دورادور ك

صفوت اديبه مزي اخلاص ايمسه سبب اولش در .

ايشنه بونجه عصر در نهري حال حاضره كوچ حال ايله افراغ
 ايدلسيكي اديبات عثمانيه نك او قدر مندر بر حاله كلسنه سبب
 بو اقباسدر .

شعر و انشامزدهكي خرابت خيال و فكر ك بو درجه تعممه
 سبب اصلي ايشنه بوميلاز باجادر .

شوقدر دنياهيليركه التي بوز بو قدر سنهده ، طرز طيبيتي
 محافظه ايدنل اندر اولق اوزره ، نه قدر ارباب قلم وارسه

بر ايمالك جدى ايله بو طريقي تعقيب ايتشلدر .
 بو حال نتيجه سنندن دركه انواع مؤلفات شعريه برطاق اقسام

محدوده اره سننده قائلش ايدى .

عثماني شعري فضولى ايله ابتدا ايدر .

از نيق شهرينه خور باقه !
 صقاريه صوبي كمي آقه !
 از نيكميدي ده ال برآقه !
 هر بر جنده بر حصار ياب !

 عثماني ارطغرول اوغليسيك ،
 اوغوز قره خان نيليسك !
 حقاك بر كتمز قوايسك !
 استانبولي آج كلزار ياب !

بو منظومه نك — اديبات حاضره نقطه نظرندن باقايدي
 هيله — دلالت ايدلسيكي مالك علوي تي كال حرمتله تقدير
 ايدس ايدرز .

برنجي قطعه دن ماعدا اولان قطعاتك اول ارج مصرعي ،
 درجهيه قدر ، مقفا اولدوقدن صكره مصرعارك هب
 سباق اوزره مردف و مقفا اولساري شمديكي ملي شريفه
 يله مشابه در .

بوسرهده — عرب و عجم اصول شمرينك او وقت هنوز
 ايدكي قدر شعر عثماني ميداننده رواج بوله ماستندن ناشي
 ايشنه شهبه اولماق اوزره — و حصار ، غلبي تسكرر
 ش در .

هریت نهاییتم کی قافیه کوره اداره فکر ایتمک، فکر
 حدودی منتج اورد .
 فرانسواژک مقلدیه ادبیری لاتین و بعضاً یونان اشعاری اسیده
 اندن قافیه، شایقی یا لکنز ایکی اوج مصرعه منحصر کی برشی در .
 فصل مخصوصنده کوستریله جکی وجهله، بعض ذاتر سایه .
 سنده غرب اصولی بزدهده کر کی کی قرر ایتمش اولغله غزل
 و قصیده سیاقده شیبیل ادبیات حاضر دنک بالکلله غارخنده در
 مع هذا حسن صورته اداره فکر اولوق شرطیله غزل یازمق
 قصیده یازمق قدر زاید و بیهوده بر کلفته واسته دکلدیر .
 زده کی مشویل اصل غرب سیاقدهده در که، جمهور شمرای
 مصرع کی کوره شعر مطلق مقفا اولوق لازم کلیرسه قافیه نک ایکی
 مصرعدن زیاده شامل اولامش بالکنز بونوع شعرده کورولور .
 مریبلر، یعنی درت مصرعدن اوجی عین صورته قفیه اولتان
 شعرلرده بدرجه قدر مجوز اولوق لازم کلیر .
 قصایدده کی و ردیف، زحمتی چکیلر درلردن دکلدیر .
 اوچیز بیتدن عبارت اولان بر قصیدهده ایکی مصرعلی
 هر بیتک نهاییتمه عین کله کی تردیف ایله مصرع اول و تالیتمه
 هب اتی ناید و تاکید ایتمک اوزره اداره فکر ایتمک زانلکی
 نسبتده کوچ برشی در .
 صریلرده قصیده برته، مقلقات سبعة وسائر ایله مجملرده کی
 اکثر قصاید بو یولده در .

— ایلم و —

شعر و شایقی

فضولی ایسه — اشاعیده کوستریله جکی وجهله — شعرک
 بدیغنی حقیله درک ایدرک شعر سولیمش حکمای شعرادن در .
 جای انکار اوله منزه که متأخرین شعر اره سنده شعرک بدرجه
 ذبه اوغرامسی نه اولدینی آکلاشیه ماسمندن ناشی ایدی .
 اوزمان، علی الاطلاق، کلام موزون شعر عدالتوریدی .
 ارطغرل غازی حضر تریک بالاده کی شعر غرالی سیاقده
 موزون اشعار اونه کیره مرجح در .
 اشعار مذکوره هب اسلوب ساده و طیبی ایله مرتب
 یب ایچلرنده یک آز مبالغه تصادف اولتور؛ بو قدر جق
 مات ایسه هر حالده جائز کورولور شیلردن اولوردی .
 وطن شریفیری، صوفیاتی دستانیری و سائر هب
 بلندن در .
 بو کی اوزان ملیه ایله مرتب شریفی لک اوللرنده بر قاج
 برعی اساسدن بالکلله بید بر شیری مفید اولوق ایشاد
 یلردی .
 تونده سنان پاشا، نظیده فضولین اولکنلر شیوه نجیبی،
 د ایتمه لردی اصول ادبیات عنایه بوگون کنیدینه مخصوص
 رد بر صورته قرر ایتمش اول جقیدی .
 مجیده اولدینی وجهله قوجه بر قصیدهده، بر غزیده
 [*] قاشقی زاده شعر اسنده بولردن بر قاج نمونه بولور .

قصادك اكثرى حسيات مدهانه تجراني اولماه بولنده،
 اساس فكر ايده اصلا تعريف قبول ايجيه چك برطلام درده بولوركه.
 بولري تايد ضمنده اداره فكر و قلم حقيقته متمسدر.
 «وزر»، «كوش»، «سوزم»، «سازر» كي شيلر واكثر
 برقاچ كلدن مركب سوزرله ترديف ايديلمر.
 وزرا و اكابرسا تيره ياز يلان قصادنده مثلا ككوشك منور
 عالم اولسندن فلانن بخت ايديلوب طور بولوركن مع مافيه بوقدر
 شعشمه سيه برابر فالاخيه ذالك آت اوزنكيسنك پارلاقني مئاهسنده
 اولديني، و ذات مشارالهيك ناصه لامه سي ظهور ايدر ايتز
 كوشله بين اين روز بدتيره اولامه ايله تايد ايدرك كوشنك،
 كوش قارشينسندن موم كي بر حاله كلسته رفق قالدني فلان
 تين ايديلمر؛ بده مدوح هر كيم ايه انك ياننده فلاطونك،
 سينالك، خلاصه نه قدر حكيم كلشمه ايه اصلا حكلمري
 قالدني، مثلا سينالك او مدوح ياشنده بر خسته مئاهسنده
 قاله جني فلان كي مضمونزله قارشيدير يله رفق افاده اولور،
 واك صكره و كوش، كاشك اوززنده طورده او مدوحك
 دخی حيات شمس ايله رقابي دعا ايده ليرك قصيده به ختام و بريلمر،
 و بضا ارده بر غزال و همان جمله سنده حدود عقل و فكري
 چاك ايدن بر طاقم فخر يله بولنور.
 ايسته قصيده ديه بوكاديرلر.
 مؤلفسات اديلمري حقيقته بوقدر موانع زانده وقويه

ارده سنده ييله اديساترزه شهرت و برن فضولي، نديم، هسي،
 زاغياشا و ساثره كي ذواتك هيچ بري بوبولي چاكاندده مشدر.
 مشارالهيك قدرت اديلمري اثار ساثره لري ايله حكم اوله ييلير.
 مع مافيه شوق تسليم اولمق اقتضا ايدركه انسان هيچ بر
 صورتده — بعض نوادر مستلنا اولورق — حكم زمانه اتباعدن
 كنديني منع ايدمه چكندن مقدميك هر هانكيسي اولورسه
 اولسون زانده، غير مفيد يك چوق شيلره اشتغالي برشي عد
 انجكه مجبور اولشلردر.
 مدنيت حاضره كي وجودي بر وجود كلتندن عبارت
 اولان بر حال هنگامنده ييله مدنيت اوليه بو كي زواند ايله
 حكم اولمقدهدر. مهمسسه
 اعمالى غايت زور اوييملر، ديكيلى طاشلر، عجباب سبه
 و ساثره كي شيلر هب بوقيلدن در.
 هر مشكل معرفت عد اولمق لازم كلسه يدي ارباب حيات
 ارده سنده مساوات اولوردي.
 هله منظوم اولورق، حساب ايجده تارخ نظم ايتك
 في الحقيقه بر امر عسيردر.
 حروف معهوده ارده سنده افاده اوله جق فلكره بر بولمق
 و هله فكرك بر جزئيه، افاده ايده ميبوب مثلا اوج عددي
 كي زانده قالش ايسه
 كلدي اوچار سويلدي تاريخي

کندیندکی خصائل ذمیعی تین ایتملدرکه مذوم جسدأ
متأثر اوله یاسین .

یوقسه هیج بر کیسه مالک وصاحب اولدینی بر شیک
کندینه اسناد واقتراسیله متأثر اولمز .

خلاصه شعر بشقه شی در ، بونلر بشقه شی !
بوکی مؤلفات وقتله او قدر رواجده ایش که احسانی ،

ارباب معرفدن عد ایتملریش !
شمدی ایه ار باب خیتدن عد ایتکه یله کیسه نك تتلی

یوق !! ...
لاتیکر تقیر الاحکام ، تغییر الازمان !

مقدمین شعرا دیوانلرنده کی اکثر غزلیانه کلنجه بونلر
قصائدک همان بر بشقه نوعی در .

بش یتدن اوزایکی یتنه قدر غزل اولور اوندن یوقاروسی
قصیده ، اشاعیسی قطعه اولور ایش .

یوقاعدهنی کیم وضع ایش ؟ یوقانون نه یه بنا ایدلش ؟
کیسه یلمز ! ...

صده کلهم !
غزللرک اول یتلرنده کی ایکی مصرعک قافیله بر اولوب

اشاعی یتلرده بالکنز صولک مصرعلرک قافیله بری قوافی اوله ایله
اتحاد ایدر .

کی عجیب بر اشارتله یت اوله اضافه ایلمک حقیقه غریب
شیلردن در .

الک زیاده اینه حق شیلردن در که بوله بر کلفت زانده بر
فرده ، شاعر ، لقب جلیلی توجیه کفایت ایلریش !! ...

راعب باشا مرحوم :
مرام اقای نام ایتکه بر مصرعه کافیدر

عجب حیرتدیم بن سد اسکندر خصوصنده
یتیه بونلری . مراد ایدیور ، یوقسه کندینک

صورسلر معدودنی غدار کندین کوستر
مصرع غراسی بولنده کی شیلری سوبلیور ، اربابی تمیز ایتسین !

(نسخه) هله هله بو به ذیلین رزائل منظومه وقیه ایدیاتدن عد
ایدلش ایدی .

فرانسده وواتراه ، بیرونک هویله بری حقیقه مؤلفات
ادیه دن در ، فقط سروری هرلانی ادبی دکلدر .

هجویله ره علی الاطلاق ادبیزک دینسمن ، ضمن ایتدیکی
مناک دیدیکمز یوله مسهجن اوله یلمسی آتی اوقسدر

مطرود برحاله قویهمز .
شوقدرکه کویا - مذومنه بخش تأثیر شمنده ! - برطاق

ادانیک یله قوهوندن حیا ایدجه کی شتومات عادهنی نظم
ایتمک ، احسانه « شاعر » دیدیرتمز - هجوی مؤثر ایتک ایچون

غریبدرکه انحال قدیمه بیهمیوب ایکن بر شاعرک فکری
 اونوز شاعرده نکر ایدر .
 دیوانلرک صورت ترتینه کلنجه مظر و فلی در جهسنده
 خاطر غریابت در .
 ایلك اول مهور قصیده لر یازیلرک اولاری و قصیده در
 وصف فلاں ، دیه فارسی بر سر نامه ایله توشع اولنور .
 شاعر نه قدر منظوم مداهنه نامه یازدیسه بونلری یازدقن
 صکره چشمه ، ولادت ، اولو ، صقال بیق و سائر تارخیلری
 یازیلر ، بده بر حقیقه مخصوصده « غزلیات » سر لوحه سبیه
 و حروف حجا ترتیبه غزللر تنظیم و نخر بر ایدیلر .
 بو فصلده ایلك اول ، ایلم سکا ، « استنا » و استغنا ،
 « ایلمی ایلیا » ، « دقتره صور » ، صورمه بکا ، « کبی الفلرا ایله و بده
 « تب » ، « هب » ، « کبی با ایله والی اخره حروف ایله تردیف
 و تقیه ایدیلر غزللر یازیلر .
 بونلر بئندکن صکره مخمسات ، مسدسات و سائر فصلی
 کلیر .
 تخمیس دیه غزلک هر بیتک اوله اوج قویه رقائی بش یایمه ،
 تسدیس التیلامنه والی اخره دینیر .
 ایبات غزلدن برینک ایلك مصرع قایمی تنک اولورسه /
 مخمس مصرع ایچنده بول قایملی برکله نزهده بولورسه او قدر
 کری چکیلمر .

غزلیات مجونه میانشده بر غزلده هب بر فکر تقیب او
 لدینی اندر اولیور .
 اگر نظیره اولورسه صوک بیتنده ناطمک اسمی دخی — بلا
 لزوم — ذکر اولسه رق فلانه بیرو اولدینی و بو غزلی اوده
 کورسه حفاکه شائیه حق اقام رومده بونک کبی شاعر کلدیکنی
 ادعا ایده چکی ، و باخود انجق اکا بیرو اولق سایسنده بو قدر
 کوزل یازدینی فلاں در میان ایدر !
 راغب پاشا ، فضولی ، ندیم ، فنی کبی مجددین شمرانک بعض
 غزلیاتی مستتا اولق اوزره سائر لک غزللر ندیک ردیفلرک
 غریب شیردر .
 « استغنا » ، « زلف و خط و خال و رخ » ، « خیال » ، « یاقوت » ،
 فلاں کبی غریب ردیفله او قدر غریب ، فکر لر تردیف ایدیلرکه
 دیوانلر کورولسه حقیقه ، کال بکک دیدیکی ، دیوک صینه جمی
 ظن اولنور !
 هله ذوات مشارالیه مدن ماعداسنک حکمی (۱) غزلاری
 حفاکه حیرت فزادر !
 شاعرک چکدیکی الام و کدرک مطلق مبدل سرور و صفا
 اوله جنی کچه تنک کوندوزی تقیب ایتسیله استدلال اولنور !
 خلقت مکونانده مساوات اولدینی لاله ایله نرکسک ایچق
 صوغان ایله صارمساغک قالی برادلسندن اکلاشیلر !
 بو غزللرده کی خیالر ایسه حکمتلر مدن استدلال اولغی در .

اثار منوره من مثلا اسمی متهو بلر ه قدر جمع بر مای
 افاده ایسهلر نه ساده بر صورتله یازناز و مطاق بر طاق واهی،
 خیالی مضمونلری حاوی اولور .
 و باخصوص اثار منوره کی اغلاق و ابهام اثار منظومه ده
 یوقدر .
 خمسة ترکیبی ایله سیرویی، هاپوننامه و شفیقنامه و سا .
 تره بی بوکا دلیل طوتارز .

Handwritten text in Turkish script, likely a reference or note.

تخمیس و تسدیس و سائرده غزل ایله علاوتک یک وجود
 اولسی بر معرفت در .

بو مرفقندن کیم مستفید اوله جق؟ [۴]
 بعده مشوریات و ارایسه درج اولور ناینگ و خیره،
 و «خیرابادی، غالب ذدهنگ مشهور حسن و عشقی و سائره کی،
 ال صکره قطمه لر و مفردات یازیبار .

بونلرک ایلمک اول یازیلانلر ینگ اولنه «قطمه»، «مفرد»
 دیه اشارت اولدوقندن صکره اثناعکیرینه «وله» یازیبار .

فقط غزلیات ییتدکن صکره مفردات و ایاندن اول شا .
 صرک قصیده صورتنده یازدیغی ساقینامه لر یازیبار .

بونلر عین مدحیه لری کی اولوب سر خوشاق، میچو، و فضائل
 عشرت و صفنده در .

بعده ناظم دیوان طرفندن و یاخود و همزای عصر لار جنیدی
 فلان اقدی طرفندن یازیلان «تقریب کونه» تاریخ جمع دیوان»

یازیبار و ایش اولور بیتر

[۴] روایت اولور که راعب بانسا صدر تنده حرک بری بر ماموریت
 طای ایجون بانسایه مراجعت ایدر . بانسا قابلیت و مکتوباتی استفسار ایندکه
 حریف شدی به قدر هیچ بر شی اوکر ندیگی و بناء علیه هیچ بر شی لندن
 کلمه میله جکی و فقط بل جوق اقدام لار به فرق خطره مال بردن اوفاق بر دیگیس
 اینکته منه اینک کیمزه ییله کده عار سه سی اولدیغی افاده ایدر . بونک اوزرینه
 بانسا بالطبع مسکینی حضورندن طرفه جمهوری اولور .

ایکینچی فصل

سنان پاشا — ضراعت نامه — ادیب حاضر، ایله اولان مناسبتی —
 صفت ادیبه — فنولی — شیوه عجمانه — لیلی وچونون — شکایت
 نامهسی — سنان پاشا ایله فنولی — بعین آثار فنولی — تنقی —
 نیاست ادیبهسی — قصائد — خیالاتی — غزالری — فخری باری —
 فوجی بک — ندیم — اکرم بک ندیم حقهده کی اقدانی — نغمی —
 تازی — نانی — آزاری — راغب پاشا — شعر و حکمت — بعین
 غزالری — غالب دده — حسن و عشق — اشعار سازهسی — قوبه
 کبان پاشی — لاجدهسی — عاصم اقدسی — قاموسی .

سنان پاشا ترککرده بوکون بیله آثار و مؤلفاتی اشتیهاد
 اولنه بیلهچک متقدمین ادبک اک برنجیسی در .
 کنیدیسی سکر یوز طقسان بر تار یخنده وفات اجتنس اولوب
 فاتح و زراستندن در .
 مسانت فکر ، صنعت افاده ، بیل حکمت کی مائر
 ادیبه نیک جهاسی بحق خازدر .
 زبرده مندرج ضراعتنامهسی بو مائرک بر آینه مصفاسی
 حکمنده در .

سنان پاشا ادبیات عثمانیه نیک بوکونکی ترقیاته اعانه زمان
 ایله خادم اوله حق بر یولده اداره فکر و قلم ایدرمش .
 و الهی ا بر مدعسک که عدم خزانة ابداعسک در ؛ کی
 سوزلری وهاته نظر کرده برق آور ، زمانلرجه دماغلره فکر افزا
 سوزلردن در .
 کورلشدرکه ، سنان پاشا یازد قلمده او قدر مبالغاته قائل
 اولامش در .
 بواسته خاثر اولدینی افکار حکیمانه نیک یازد قلم ندهده بر رهبر
 منفردی اولمندن ناشی در .
 ادبیات عثمانیه من بوقدر متین فکری بر مؤسسک منبای
 تأسیسی اولمشکن اخلافک اولسکه اولان عدم اقتفاسی
 مؤخرآ اوتر جان حسنیات عمومی بی نه بیوک عقباته دوچار
 ایش در !
 سنان پاشا نیک شعرینه تصادف ایدمدهک ، توی ایه بر شعر
 لطیفک خاثر اولدینی من یات روح پروانه بی هروقت خاثر
 و حاوی در .
 ضراعت نامهده کی اکثر افکار حکیمانهسی فلسفه جدیده
 نقطه نظرندن بیله مقبول در .
 اکلاشیلان سنان پاشا :
 وزارت حکمت ایله مشترک در .
 وزیر اولان حکیم اولاق کرک در .

دستورینه تابع اولان نوادر دن ایش .
 ادب نقطه نظر دن ایسه برملک ادبیاتی لسان هوتی دیک
 اولدییی اکلایه برق اداره فکر ایتمک لزومی جمله دن اول باشانک
 درک ایتمش اولسنه حکم ایلمکده اصلا تردد ایلمز .
 بناء علیه ادبیات عثمانیه مجدد اول سنان باشادر ؛ برنجیدیکه
 اواصلی تقلید ایلهر زمانه کوره نورانی بر ترقی تقیب ایلمله
 بیلریش !
 سنان باشانک ضراعت نامه مقدمه سنن :
 والهی ! بر مبدعک که عدم خزانة ابداعکدر ! بر موجودک که
 یوقلق وسیله اختراعکدر ! عقل دورین افق ذروه کالکی کورمز ؛
 وهم نیز بردامن سراق جلالکه ایزمز .
 ونسر طائر خاطر انسانی — که هر وقت موجودات علوی
 وسغلی شکار غلب و منقادیدر ؛ — بر نفس ر بویک هواسنده
 بر اجزوب اویهماز ؛ و طاموس عقل و فکر ادمی — که روزشب
 فضای ملکوت و محرای جبروتده جلوه سازدر ، — بر قدم
 الوهیتک ساحه سنده سیاحت ایلممز .
 بر علم سلک که علمک غایت یوق ، بر قدر سسک که قدر تکه
 نهایت یوق !
 قدیسک ! عقول متقدمین و متاخرین دائرة قدمکده مقدمه ما :
 حکیمسک ! حکمای اولین و آخرین حکمت معرفتکدن دم
 اوردمز !

بر معشوقسک که عشقک هواسنده افلاک چرخه کیروب
 اوینار ، بر محبوبسک که شوقک دردندن بتون کون اسباب چرخ
 ایگزر

 سنان باشانک صکره آفاق ابدیه فضولی بیلریشدر .
 فضولینک اسم حقیقیسی احمد اولوب سلیمان نمنده برذاتک
 صلبنین ۹۷۱ سنسنده بنیادده وطوغش فضولی بنیادی دیه
 شهر تکبیر اولیشدر .
 ادبیات عثمانیه تک شهر قسمتی فضولی تأسیس ایتمیشدر
 دنیله یایر . شوقدرکه افاده بردر چه قدر فکر فوق العاده عجم
 مقلد لکنه یانمشدر .
 شیوه افاده چه عجم مقلد لکنه نزل ایدیشی بلکه موقعتک ایران
 قریبته بوکون حمل ایتمک قابل اوله یایر سده اکثر مبالغاتی اغراق
 در چهار ندهدر ،
 مع مایه ذره قدر انکار اولنه میه جق حقیقیتدن درکه
 فضولینک افکار شاعرانه می بوکون بیله — وقفط بیروانی
 طرفلرندن — ناقابل تقلیدر .
 فضولینک اشعاری عجم یافتده بر ترک کوزله بکزر ، اصلاً
 ترک اولدییی حالده وهله اولاده ترکک ایچینده بر عجمک
 کوسترتمکدن عالی قانز .

مؤسس ادب اولئق امتیازی نئوا سنان پاشایه عائد ایسه
نظامده فضولی به عائد اوله بیلیر. شمر بر آهنگ علی الاطلاق
ایسه. و یاخود موجودات و افکارک لباس آهنگه تلبس و تزیینی
دیمک ایسه بو تزیین اول بول سنان پاشا سده کورولور،
صکردهده فضولیده.

۱۴۹۵
۹۷۱
۲۷۶

هله لایلاه یخون ایچنده کی فکر خیالار ترک اولانه جق شیار
دکلدر. بو کون بيله اوسوزلرک اول فکرک کتوری عمدوح.
- و مقبولدر.
- حقیقه السمدانک ایسه ترک ادبیاتیه مناسبتی یوقسدر.
تزیینه کلنجه فضولی شمر قدر نئزده یازه بیلیرمش.
بو کون ز برده مندرج شکایت نامه سنک بر مثنی یازه بيله جک
تصور ایچیر.

بوئی ترقیبات حاضر به یاخود حال حاضره استناد ایله
سویلمدک زمانندهده بوللدر.
کورالشمیدر که ادبا و شمرای قدیمه تک همان کتوری
نظمده فضولی مقلدکنندن قسور توله ماش ایکن نئزده هیچ
بری وادی تقلیدنه باق آته مامش لرددر. افکار منظره می
شید اولمقدن ز یازه خیز بندر. فضولی بر ایران مقلدی اولقله
برابر اکثر دکل فقط بعض سوزلر نده ملت قونومی وارددر.
فضولی قضا ندده - حسن ایچدیکی احساس ایچک ارزوسنده
بولنان شمرادندر.

حضرتلر تک افکار مینه سیاسی بیری ایچون دسی بر صحر سور
سویله بیلیمکی مدار فخر عد ایدردک.
شوقدر دینه بیلیمکی مشارالیه حضرتلری غایت متین بر فکر
سیاسی به مالک اولوب بو ایسه، شکل حکومتک بر نوع تبدیلی
دیمک اولان نظام جدید حقیقه کی تقریر عالی لرندن مستبان اولور.
ابوالصیا توفیق بک، آثار ادبیه مزمارک الک مکمللرندن اولان
نمونه ادبیاتده فوجه سکان باشی ایچون و... . التمش تمش سنه
زرم قانقاندیری، غالبیت چشکلری التنده از بیلیمش باشلر بودرجه
متین شیار تصور ایدر؛ و او قسدر مدت ششجاهه تعلیم ایچک،
قلیج قولانلق ایله ناسورلریش لار بونک کی نازک سوزلر تخمیر
ایلرسه، بر کره دوشونک لازم کلیرکه، اجداد تیز نه اییش، بز
نه اولمشسر و... . دیور.

مشارالیه ۱۲۲۳ سنه سی او اتنده وفات ایچسدر.
تقریر مجوتک بر پارچه می دد.
و... . بالاده بیان اولدینی اوزره بو عسکر ایسه پارارسه
یکچیری او جانغه اعتبار قالماسز دیه یکچیریلر بولری تخمیره
باشلادیلر و مسئله طهارت و شرائط اسلامیتی بیلیمن یجه جاهل
و باطل کیمسلر بو باده مسلمانلق قیدنه دوشسوب و تعلیمک
مسلمانلق ضروری وار! دیه نظام جدید نفراتی ایارده روی
قاجیرمه قیام ایلدیلر.
حالبوکه بو عساکر جدیده ایکی اوج بيسک نفر دن عبارت

ساکن گوشه قناعت ایکن ،
 باشم دوشدی جاه سوداسی ؛
 روح اهل طمع نمانی !
 هوس کسب نیک نام ایتم ،
 طلب رفعت مقام ایتم !
 ایستدم که علو قدر بولم ،
 مظهر لطف پادشاهی اولم !
 بیلمم کم شکسته حال اولوزم ،
 حسد اهلنه بیخال اولوزم .
 طمع اشرازه خادم اوقای ایتم ؛
 سفهای ملازم اوقای ایتم !
 کیمکه الهمدن ابا ایلم ،
 بشقه درگاهه التجا ایلم ،
 حاصلی ذلت و حقارت اولور ؛
 رخت امید یانه غارت اولور !...
 الحاصل فرق اقداری افسر قناعت و قالب اعتباری خامت
 نزلت ایله من بین قیلوب ، و غلبتک عوالم معنایی تسخیر اقام
 مورتدن بیکرک بیلوب ، پادشاه ملک استینا ، و حاکم علی الاطلاق
 الیک فقر و فسا ایکن جوهر ذاتم اقتضای تکمیل ایلوب ،
 صورت سلوکدن رنگ توکل کیلوب ، علم همتدن بوسروشده
 ایلم اولدم و بو الهامی اصفا ایلدم که :

و ای غافل ؛ علم صورت مظهر الهیدر ، و مهبط انوار
 حظوظات نامتاهیدر ؛ هر آینه ملک ملکوتدن منتفک اولور ،
 او حصایص ملکدن بهره مند اولیان سرایر ملکوتیه دسترس
 بولور .
 لاجرم حکام ملکه توسل موجب حصول مواهیدر ؛ و ملوک
 عصره توسل باعث وصول مطالبدر .
 و وحدیت مجیدرکه ؛ و السلطان ظل الله ؛ و ائمن استینا
 خطاددر . و خیر صریحدرکه ؛ و لایة السلطان الایمنی مرسل
 ملک مقرب ، و ائمن انحراف نارواددر .
 خصوصاً بزم پادشاهیزکه ربه سلطنتی معینده یایه خلافتدر ؛
 و سریر حکومتی حقیقته مستدامامتدر .
 پادشاه محم و بر سلطان سلیمان ولی
 اولکه محض عدلدر ذات ولایت پروری
 خالی ائمن اولسون یارب ولایت تا ابد
 کیم ولایتدن دکل حالی صفای جوهری .
 الفصه بوخچر یک ایله درگاه معلادن برضیه طسالب اولوب
 وارکان دولندن سعادت امداد و شرف اسناد بولوب ، طقوز
 افلاکه (!) استینا اوررکن ، اوقادین طقوز ایچیه و طیفیه قناعتله
 عرض الدم ؛ و برات ایچون درگاه عالم بنیاسه ارسال ایلوب
 متصد اولدم .
 مدت ترصد منقضی اولدقده و ایلم انتظار سرانجام بولدقده

مبشرکه نژده تشریف بشارت بتوردیلر — بکا مثال میسون و برات هایونی کتوردیلر : حلیه معارف ایله اراسته ، وزبور عرفان ایله بیراسته عنبر سوادنده ضیقت و والیل اذاسیجی ، و کافور بیاضنده صفوت و الصبح اذانجیل ، و صحیفه سنده سطور خط سحاب امطار مواهب و خطوطنده افراد فقط کاکو اک انوار مطالب مشابه صرف در ایدی .

لؤلؤ سیراب ایله ملو دریای مکارم توج ایدوب ، کناره صالح ؛ و عمائل نافه ختن مشکتابه طولوب قاعدعز و احترام ایله وارد اولمش ! فاتحه عنوانی کریمه و هوالحق المین ، و خانقه تاریخی و العاقبة التیقین ، غایت مصمونی و ذلك فضل ، نهایت مفهومی و انه من سلیمان وانه ،

زهی مثال شریف و نشان عالیشان .
 زهی مراسله زوق بخش و فیض رسان .
 زهی هلال سهر عواطف و اشفاق ،
 زهی کلید کنوز مراحم و احسان !
 زهی صحیفه صافی دل و صفا انکیز .

زهی جریده عنبر نثار و مسک افشان !
 حقا که اول آیت رحمت تزولنده خاطر فاطره بیک سرور سرایت ابتدی که ، وصفی ناقابل تقریر و خارج احاطه تحریر در .
 و اول سرمایه دولت و صولنده قلب منکسر به سرور بتدی که کزری مافوق احتمال تقریر در .

نفسه انکه یتنز و قدن اولدم آگاه ؛
 قلت ه انک قالت هو من عندالله ؛ !
 جملاً امید تمام ایله اختیار سز طوررم ، و ابراز کلم ایچون متولی اوقاف حضورینه یوز اوررم : الحق متولی ملاقاتنه فرصت دوشمدی ! و انک دامن ملازمتنه دست نیل ایرشمدی !

دیوان بلاغته تهجم ایتم ، چون انجس اوقاده واضف حالانده حضور لرینه کتدم ؛ بر جمع کوردکم ، حکایتی بریشان ! نه صفادن انده اثر ونه صدقن انده نشان وار .

جمیتری دام حیل ، حضار مجلسلری ه اولک کالانام بلهم اضل ، حرکت ناهمواری مثابه سهوهان روح و کلمات پرازار لری مشابه امواج طوفان نوح ! سلام و بردم .
 — رشوت دکلد — دیه آلدیلر !

حکم کوستردم ، — فائده سزدر — دیه ملتفت اولدیلر ؛
 اگر چه ظاهرده صورت اطاعت کوستردیلر ، اما زبان حال ایله جمع سؤاله جواب و بر دیلر .

دیدم : — یا ایها الاحباب ! بونه فعل خطا و چین ابرودر ؟
 دیدیلر : نرم عادتق متصل بودر ! دیدم ، بتم رعایتی واجب کورمشلر ، و بکا بر آت تقاعد و برمشلر که اوقاقدن همیشه بهره مند اولسهم ؛ و پادشاهه فراغتله دعاقیلم دیدیلر — ای مسکین ! سنک مظالمکه کورمشلر ، و سرمایه ترود و برمشلرکه ،

مدام فائدهست جدال اید مسک دیدم: — براتک مضمونی ناچگون صورت بولز؟ ...

دیدیلر: — زوانددر، حصولی ممکن اولز... دیدم: — بویله اوقاف زواندستر اولورمی؟ — دیدیلر: ضروریات استانه دن زیاده قالسه بزدن قالیری... دیدم: — وقف مالتی تصرف ایتمک وبالدر! دیدیلر: — انچه مزله ساتون المشر بزده حالادیر! دیدم: حساباه السملر بوسلو ککترک فسادی بولنور! دیدیلر: — بو حساب قیامتده صوریلور. دیدم: — زیاده دخمی حساب اولور. دیدیلر: — بالکنز خیرینی ایشتمسز؛ اندن دخمی باکمز یوقدر، کاتبیری راضی ایلمشزدر!

کوردم که سوله جوابدن بشقه برسننه ویرمزدر؛ و بورات ایله حاجتم روا قیلیمی روا کورمزدر! ناچار ترک مجادله قیلیم؛ و مایوس و محروم گوشه عزلتمه چکلیم. بن براتدن اهسانت کوردیم ایچون منقل، براتم بندن فائدهسز عذاب کوردیمی ایچون خجیل؛ اول شاهد مجروح کبی تقریردن بییان؛ بن مدعی کاذب کبی تشیعمدن پریشان! اول ایت منسوخ کبی ممنوع الامل، بن امت مسوخ کبی مقطوع الامل!

بن اکا فته اول بکا آفت،

مشقر بن اندن اول بندن!

بن اکا غصه اول بکا غمت،

متکدر بن اندن اول بندن!

۳

القصه شدت حرمان ۱۲ه بیدمه ودریری حیوت صعبین ایندکده خاطر مه بویتدی؛ و قلبه یومعنا سرایت ایندی که؛ البته مطلع مکارمدن طالع اولان آفتاب مکرمت احتجاب سخاب تیرینی قبول ایتمز؛ و منع مراحمندن ترشح قیلان ذلال مرحمت تزلزلدن غبار فنا طوفانمز؛ عن قریب مانع مانع، دافعه دافع ظاهر اولور.

حاش لله کم قاععت کینجک سکانه،

مطرح مکر اوله درگاه خلافت دستگاه

حاش لله کم قاععت کینجک مشتاقه.

اژدر بیداد اوله طغرای حکم پادشاه!

خداوند! مخفی بیورلیه، ومستور اولیه که وارد اولان برات

هایون مضمونی ارسال اولنان عرضه مطابق اولیوب، تصرفده ناقص قالش در.

فی الواقع اگر لفظ زوانددرن غرض بو ایسکه وظائق خدام و زواریت ارباب قاعده و اخراجات علیق الدواب و علف مایحتاج اخراج اولندقد نص کره، بو بنده به فائده مترتب اوله؛ حقیقته درگاه ملادن بویله اشارت اولنقد کره، بنده واجب التقصیر، فضولی حقیر استمداد تقدم واستحقاق تکرم دعواسی قیلارکن، و کندوسنی اکثر ارباب استحقاقندن مقدم بیلورکن مرحمت ملوکانه و مکرمت خسروانهم ظهوره کلوب، بو برات سخاوت آتاق ویردم؛ و بیوردم که:

۴

سرفراز اوله جهه ارکانی ،
 بی تزلزل جمع ارکانی
 فضوایک بواری، تکرار اولنورکه، ناقابل تقلیدر.
 افکار حکیمانه سی ایسه مخصوصات عالیة سائرهمی کی بو
 ایزندنده استدلال اولنور.
 بر نعت شریف مقدمه سی :
 صاحبه ای کوز اشکن کولمده کی اولدوره صو !
 کیم بودکلو دوتشان اولدوره قیلر چاره صو !
 آیکوندر کینید دوار، رنگی بیلیم ؛
 باحیظ اولش کوزمده کینید دواره صو،
 ذوق نیفکنن عجب بوق اولسه کولم چاک چاک،
 کیم مرو رابله براغور رختلر دیواره صو !
 وهم این سویلر دل مجروح پیکانک سوزین ؛
 اختیاط این ایجر هر کیمده اولسه یاره صو !!
 صویه ویرسون باغیان کلزاری، زحمت چکسون،
 برکل اچلمز یوزلک تک ویرسه بیک کلزاره صو !
 اوخنده بیلمز غبارنی عمرر خطلکه ؛
 خامه نیک باققدن اینسه کوزلرینه قاره صو !
 عارضک یادله نمانک اولسه مز کلام نوله ؛
 ضایع اولنر کل تماسیله ویرمک خاره صو !
 غم کونی ایتمه دل بیاردن تیغک دریغ !

من بعد ربه اقتدار و پایه اعتباری جمع کدار دن بلکه
 به امیدن و طاشیدن، طو بر اقدن احس و ادانیله، وپورده
 متصرف برات اولیوب، ربه سندن خیردار اوله !
 حقا که بو واقعه دن نم چکدیم ملالت وریغ وایتدیم
 خسارت و خرج ایچون دکلدر، محضاً حضر کتکزک چکدیمی
 امک ایچوندرکه ضایع اولدی.
 نیدیم ؛ الدن نه کلبر ؛ عوض میسر اوله ! و قلم قضا ندادنرکن
 قیله !
 سرور اگر دش سهر کیود،
 هر کس اولنر موافق مقصود !
 باغلامز هر شکوفه میوه تر،
 اکثری بتدیگی برنده بر،
 کر چه اندوه و حتم چوقدر ؛
 هیچ کسدن شکایت یوقدر !
 طالعمدر بکا بلا کتورن !
 هر بر آئنده بیک جفا کتورن !
 یوقسه درگاه پادشاه زمان،
 منیع لطفدر مروته کان !!
 وار امیدم کاولر بلند مقام،
 اوله یابنده تازمان قیام !

اکثر اوقاتى سياسيه مصروف ايجمندن ادبيات ايله مشتغل اولماملش ايسه ده کينديسنگ اوحاله طرز اديدهده برسباق جديد احداث اينديكى منكر دکل در. ابوالضيا توفيق بك اقدى طرفدن طبع اولان لايحهسى بوکون بيله تقليده سزا اتاردن در. جودت تاريخى عصر مزك محصولى اولديغندن مستتا اولق اوزره تارىخ موجوده وساره ايجنده برنجيلكى احراز ايدن نهما تاريخى قوجى بك سباق افاده سنى تقليدا يازمش در. تبعات اديهمسى ثمرات مفيد منتمنر مسيله ظاهر اولان ابوالضيا توفيق بك طرفندن مشار ايله قوجى بك حقتده، نمونه ادبياتده بازيلان ملاحظهده « شوبارچهده — مثلا کينديندن برعصر صکره گلش اولان نديک اتارنده کي پارلاق فکر و لطيف عبارلر کورغز، فقط صاحب اثر سياسيه صرف ذهن اينديكى مرتبهده مثلا ادبياتده معجز بيان اولمه اقدام ايتسه ايش احتمالده کينديسندن ايکي عصر صکره عاکف پاشا سايه سنده ميدانه گلش اولان شمديكى طرز ادبىر دهسا اوزمان ظهور ايله بايرمش .

• بونگلکه برابر کينديسندن بارز صکره گلش اولان نهما نامه منسوب تاريخنده بوسلکي تقليد ايجمنش اولقنى جهته مشار ايله تارىخ ادبياترجه بر دور حاصل ايجکه بدي اولان منشير مزندن معدود اولسه کرکدر ديور .
مذکور لايحه دن برابره چادر :

خيردر ويرمک قرا کويجهده چاره صو !
ايسنه بيگانک کوکل حجر نده شوق ساکن ايت !
صوسرم برکز بوخمراده بنجورن آره صو . . .
من ليک مشتاقم ، زهاد کوثر طالبي .
نينه کيم مستمى ايجمک خوش کلبه، هشاره صو !
روضه کوييله هر دم دورميروب ايلر کنار ؛
عاشق اولمش غالب اول سوز خوش رفاره صو
صوبولن اول کويون طبراق اولوب طوسم کرک ،
چون رقيمدر دخی اول کويه قوين وارده صو .
دست بوسى آرزويه اولور سه دوستله
کوزه ايلک طبراغم صونک انگله ياره صو !
سر و سر کتلاک قيلور قمرى نيازندن صانير،
دامن دوته ؛ ايشنه دوشه يالواره صو !
ايجمک ايستر بيلک قان مکر برنگيله ؛
کل بوداغنگ مزاجنه کيره قورتاره صو !
طينت ياکيني روشن قيلمش اهل عالمه
اقتدا قيلمش طريق احمد مختاره صو
.

.
نژده ستان پاشادن صکره قوجى بك کلبه .
مشار ايله سلطان مراد راج زماننده رأس امورده بولنهوق

هایبونده باشای مشارالهی تحقیقه متعلق بهض ناشایسته اقوال صدور ایتمکه زبیه قرب شهر یاریدن ابعاد ومدنیه قسطنطیندن اخراج اولوب مدت العمر داخل حضور هایبون اولدی....»
شعرده فضولیدن صکره نفی در ؛ مشارالیه سیاق افاده شده حقیقه ناقابل تقلید ایداند.

اگرچه طرز شعر نده اولدی کی انتخاب اساس خصوصنده قدیاتی تقلیدن بشقه برشی یانامش در ، فقط اساس عتیقی اودرجه ترین ایتمش درکه وجودی ادبیسات عتیقه نك روح الروحی در دنیله بیلیر .

حیثیت اساس ایله قصادنده حقیقت ارامق محال ایکن نفی قصادینه نظیره سویلمک قابل اولمز .

زینت خیال ، شدت افاده ، آهنگ سلاست کی لوازم ادبیه نك کافه سنی نفی ذاتنده جمع ایتمش برشاعر در .

اقدار ادیبی وارسته شعریف اولان ادیب عصر نامق کال بک سیاق عتیقی اوزره یازدیغی (یعنی حامد کی تقلید ایتمه برک)

شیرده طوغری بدن طوغری به نفی مقالی در .

کال بک افسندی بو حقیقی و تخریب خرابات ده اعتراف ادیبورلرکه بو حال برانتمیات ادبیه بولنالر چه ده مسلم در ،

فقط کال بک شعر وافاده سیله افکار جدیده عصر بی بالطنج — ترین ایتمدیکندن حال حاضر ده تامینه نفی مقالی

اوله من .

« سعادتلو وشوکتلو پادشاه عدالت پناه حضر تیریک ضمیر منیر پراتباهلرینه نهان اولمکه : اجداد عظام سعادت انجاملری اولان سلاطین ماضیه سلیمان خان قانونی به کلنجه [۴] بالذات دیوان هایبون معدلت مقرونه حاضر اولهرق ، احوال و امور ملک ومات و رعایا و رایا و خزان و اموال و ساترکلی و جزوی خصوصات ایله تقید تام بیورلردی .

« بیده سلطان سلیمان خان اگرچه بالذات دیوان هایبونه حاضر اولزلردی ؛ لکن عهد سلطنت علیه برنده واقع اولان غزوات هایبونلرینک بعضینه بالذات توجه ایلمکه انشای طریق سعادت وقعیده نیجه احوال واموره اطلاع بیوروب اوزمان استراحتلر نده محر و سه قسطنطینده بالانشین تحت پادشاهی اولدقجه ورای قفسدن امور دیوانه القای سمع هایبون ایدوب ، بو جهته دخی احواله واقف اولورلردی .

وزارت عظمی بر منصب جلیدر ؛ اهله مصادف اولدقندن صکره بی و چه عزل اولمزوب ، نیجیملر مسند صدارتده برقرار وامور نده مستقل اولسه کرکدر .

وندما و مصاحبانه حضور هایبونده احوال وزرا و علمدان بخت ایتمکه رخصت هایبونلری اوللازی .

حتی عهد محمدپشای مرقومه جلال بکدن خطاه حضور

[۴] « کلنجه قدر » طوغری دکلدر .

اواندره ادب الك صكره حاجي پيرام باشاي مجوامسي
اوزرينه ۱۰۴۴ ده بوغديرلش در[*].

.....
ضيا پاشا و خرابات ، مقدمه منده نغبي وائي ديه اشارت
ايش سده حقيقتده وائي دكل ارضرو ملي در .
بونك اوزرينه كال بك و تخريب خرابآده ، پاشايه تعريفاً :

اي واقف هر مكان رومك !
بر آدي ده وائي ارضرومك ؟

بيتي ايراد ايش در .
نغبي فخرية شاعرانه كي غايت نابعجل و لزومسز برشي
بيله شدت اهنگيه عاميه لذتلي لذتلي اوقوتديرر .
نغمينك برقصيده مقدمه سنندن :

صانك كه فلك دور ايله شامي سحر ايلر ،
هر واقمه نك عاقبتدن خبر ايلر !
بردوش كيدر حق بوكه مينده بو عالم ؛
كيم كوز يوموب اينجه زماني كدر ايلر .
بر برده كه ارامه بومقدار اوله مهلت ،
اربابي نجه كسب كال وهتر ايلر ؟
اولش طوتام موت ارامي ده ممتد ،

[*] بورادن بعن شيرل ملي اولندي .

نغمينك حكياتي ، قدامي سازه حكياتي كي ، على الاكثر
ناقابل تطبيق شيردن عبارت در .

فقط نغمينك اهنگ افاده سي هر زمان ايچون سزا وار
تقليد در .

كنديني تعقيب ايدن شعرانك اكثر سيبه ماصرلري —
نمايه موفق اوله ماقبله برابر — نغبي مقدم كنندن قوتريته مامشار در .

نغبي حقيقتده وزن و قافيه به توفيق فكر ايتيه رك وزن
قافيه بي فكرينه خدمتكار ايدن شعرادن در .

نغبي هيچ بروقت سلسله جريان وزن و الفاظه فكرتي
فدا ايتامش و هر درلو ضروريات ادبيه اينجه اهنگ سلاستي كال
مناخه محافظه ايتش در .

شعر اشنايان ارسنده بو حقايق مسلم در .

مع مافيه نغبي هيچ بروقتده سقيم برسوز سوله مشدر
دينلهمز فقط اشمار سازه سنه نسبتله اولثالولر نادر دكل
اندر در .

حكمت كراو علم ايسكه احكام فلكنك ،

انديشه عقل بشري باخبر ايلر

بيتي و بر قاج امثالي بو قيلدن در .

مشارا الهيك مجوده ده امثالي يوق ايتش ؛ فقط مجوري
نمايه موافق شرائط در كه سهام قضاسي بوكا دليدار .

ادبیه‌سنده بازرقاری مطالعات دقیقه بروجه اتیدرکه مشارالیه حقیقده برتعریف صحیح در:

و سلطان احمد ثالث عصرینک یکانه شاعر نکتهدانی و داماد ابراهیم پاشا مجالس ازواقک منقره ندیم ترز بانئ اولان قضاندن استانبولالی احمد ندیم افندی - که سلامت طبع و دقت تمیزالیه تمایزینه شاهد اولان تراکت و سلامت افاده‌سی و فصاحت اسلوبی ایه و صفتده:

نقاد ادب دیلسه لایق

اولدینی کی شوخی مشرب و شطارت مزاجنه دلالت ایدن ادای شیرین و تعیرات شکرخی ایه حقیقده:

قناد ادب دیکده صادق

کورونور - متأخرین شمرای غنایه‌نک کر چکدن مابله الاقتضاری عد اوله حق دهاته ادبائک برنجیلر ننددر.

و کندیسندن مقدم اولان مشاهیردن قضاویلرک، فقیرلرده مختزلردن اولدینی و بوللرنده کندیلرینه هنوز مسابقت ایدن بولمدینی مسلم اولقله برابر، بو ایکی ذاتک دخی ندیدن مؤخر اولان شیخ غالب اکثر - سوزلرنده اربائیک ششابه‌سی کورونور،

و ندیم ایسه - ادبیات مجمه مألوفینده، اشعار فارسیه‌سی دخی دلالت ایلدیگی وجهله - نه فضولیدن، نده تمیزین‌اشاغی قالدینی حالده، ترکی اشعارنده شیوه‌ اسان عثمانیدن ممکن اولدینی

۷۳

عاقل نیجه تمیز ره خیر و شر اولورمی اولداده،

تخصیص ره خیر و شر اولورمی اولداده،

کیم لشکر غم بربری بی سهر ایلر؟

بولزره حتی مکر اول کیمسه که آکه،

توفیقی هادی ازل راهبر ایلر!

توفیق رفیق اولیجق فائده یوقدر،

هرکیم بوراده عقله اوایرسه ضرر ایلر!

فضولی ایله نفی اره‌سنده شاعر ناب کلش در. نابی اساساً

فضولی مقادی اولقله برابر ایکی یوز سنه صکره حاصل اوله‌جق

تجدد ادبی بی ده‌ها اولوقت کشف ایتش کی مجدده‌انه شعر یازان

اوتوجه بنیادلی به هیچ برصورتله رقابت ایده‌مشم در.

حکیماتی فصل اولده سوبانیان نوبعدن اوله‌رق:

بی موج و شورش اونز اسایشی جهانک؛

دریا تفتن ایلر، اولدنجه آرمیده!

یولنده شیردر. وفاتی ۱۲۴ دودر.

بودن صکره ندیم کلیر:

شاعر شپروک اتاری لطافتجه بویکون دکل حتی برعصر صکره

بیله مسته‌م‌اندن معدود اوله‌بیلر درجه‌دودر.

قدرت فوق‌العاده ادبیلری وارسته‌تمه تعریف اولان و تقییم،

ادبیات، مؤلفی اکرم، بک اقدینک ندیم حقیقده و نهال، مجموعه

ابراهيم باشاك درجه سامان واهالي ، نديك ايه مزاج عصره
تمامه ير اشير اولان شطارت مقال كوز اوكنه النبرسه روايت
واقمه بكده استمداد اولنه جق شيردن كوردونمز .

« طيبت شاعرانه نظر نده ايه اودر جهرنك رنك لطافت ،
اودرجه موج صفسا اولان مجوهرات بلاغت اغزي
جواهرله طولان بر شاعر دن صدور ايشه بكنر .

« و بونگله شاعر ك غنائى طبع عنقا بسندينه استدلال
اولنور كه ابراهيم باشادن اوصورتله الدينى جواهر گران بهايى
قديم اينديكى ايشمار ششمه نثاريله ينه باشايه اعاده ايدروش
ديك در .

« نديك مواخذة اولنه جق بر حالى وارسه اوده ، تنوير
انسانيت ، تهذيب اخلاق ، ترويج معالى ايدم جلك مباحث جديدي
هيچ خاطر ك تيريهريك طبيعتده كي اقتدار فوق الاماده نى ايشمار
سارزه به حصر ايتسيدر .

« بر شاعر ك وجداننده لك اول پرورده ايدم چكى حسيات
عاليه نك بر خميسى حب وطن حسن مقدسى اولق لازم كليز !!
نديم بويله بر حسن عالينك كندى صكى بر شاعره تخميل
ايتسديكى وظيفه نى در خاطر ايدوبده اراقنده اويولده دخی
بعض شعرلر سويلمكه همت ايتش اولسه يدى ، هم اقراقى اينجده
بالاستتتا نائل اولدني بخشايش قدرت ك شكركي بر صورت
اصيلا نده ايقايه جالبتمش وهم دهه — اثرلر دن و طنبوروك

قدر ايرلنامه دقت ايدرك بو خصوصجه افرانك كافه سنه
رجحان و فضيلت اثبات ايتش در .

« نديك طبعاً شاعر بار اولديشه حسن خيال و غرابت
تصويرى لك بيوك شاهد وزاده طبعى اولان ابداع ايسه لك
اول مزيايت فطريه سنه عائد ايسه شاعر ك اوله كل فصله
پشمش بلبلر كي كال شوق و شطارتله بر دورى به نغمه ساز
بلاغت اولسنه بولدينى عصر ك دخی خيلى تاثيرى ، خيلى معارفى
اولش اولق لازم كليز . اوله بر عصر كه هر درلو آمال و نمايات
تفسيانيه ، هر يولده اشواق واذواق وجدانيه بمساعد براسايش
حاله مقارتي جهتيه كيجهسى برسوكاه عيش و طرب ، صبحى
بر نوهار شوق و شغب توصيفنه شايدن و عمر فنده :

.....

.....

كي بيك در لوسوزلر سويلان ندیم بيله ستايشى حقيبه ادا
ايتكمده معترف عجز و نقصان كورينور!

« بر ذادن ايتشيميم : شاعر مشاراله اولدنين كوشكر ،
اوفر خفرا مسيردر ، اوشوق انكز جرائلر ، اولكنجملى
الفتار ، تزهار حنقده اويلاق بارلاق قيصده نيزي ، اوانازك
نازك شوقبار نى ابراهيم باشايه قديم ايتكمكه باشا نشسته سندن
شاعر ك اغزبنه جواهر طولدوردمش !!

« بوروايت ملحوظ كه مغاير حقيقتدر : فقط عصر ك حالى

پولنده دخى مستفيد اوله حق — اخلاقك هر ووده هر صوره
 ستايش و تحميد واحترامنه عرض لياقت اليمش اولوردى .
 و بومطالعات مشار الهك مسلك لااباليانه سنه ناند اولوب
 شاعر بجه حائر اولدغي مرتبه عال العالمه قطعا تعرض اتمز .
 و طبيعتك بارلاقلمنه ، خياللك درجه ساحتنه ، شعرينك
 نزاکت و لطافتك كلنجه بونلك تهر يقنده يه كنديسنك كنديسى
 ايجون ديدىكي :

و طيم اوباشان کران دستابه در ،

کيم برکل ايستم بکا برکستان ويرر !

هر حرف شوخي بلبل شيدابه نظمك

برکستان تبسم کل ارمان ويرر .

يتلرندن دها رنگين برسوز بولنه من ظن ايدم .

و اسلوبوشا بنه تکلف و تضمدن برى مخف تخف تصورى

نازك نازك تيريرى كندينه مخصوص صدر .

واقعا :

خسته لغلردن امان كورميه چشم سبهك

موميسا بوليه . عالمه شكست كلهك

و

نديم نامه برشاعر جهان وار ايش

كند زلفمه دوشنون الهى اول عيار

کي فکر شمدي به قدر هبج برشاعر منمك اينه خيانه
 اوغرامش شيلردن دگل در .

و ندیم دنيادن كيدملى بر بيق عصر دن زياده زمان مرور

ايتديكي حالده مخصول طبيعت نازكانه سى اولان اشعار

لوندانه سى بوسباح طوبولاش بردسته ازهار بوياكي تزوازه

طور مقدمه در .

شوقدر كه اكار خيالانك اكثر نيسى اساطير اولين بريلرى

كچي نه قدر دلبر ، ندرجه نازك ايسه اوقدرده آچيق صابيق

شير اولديشدن برذالك ديدىكي كبر و ندیم افكار اتمك جاژ

دكلدر . ،

و خراباده :

صكره بويوله ندیم كيش ،

تقليد اتمش ، زياده اتمش ،

الفاظه بيكر حضاب و يرمش .

برقات دها آب و تاب و يرمش ،

لكن كاھي تجياوز اتمش ،

تا مرتبه مزاحه كيش !

ديلمسى غانا شاعرك اكثر كفتارنده كي برده برانداز .

لغندن كتيابه اوله حق ، شوقدر كه ندیم بجه مختر علردن اولدغي

ايجون اتى (بچي) و (هاني) يولار نيسه مقلد عد اتمكده

ضيا پاشانك فكرينه اشتراك ايدم .

بودن خوش ، رنگدن پاکیزه در نازک سنک ،
 بسله من قویتمه کویاکیم کل رعنا سنی !
 کلای دیا کیدک اما قورقورم آزار ایدر
 نازنین سایه خار کل دیا سنی
 برالکده کل ، برالد جام کلک ساقا ،
 قنفسن السم ؟ کل ، یاخودکه جامی ، یاسنی ؟
 صادم اولش جسته بر فواره آب حیات
 بوله کوستردی بکا اول قدمستنا سنی
 صاف ایکن آینه اندامدن سینم ، دربع
 المدم برکوه جک آغوشه سر تا پاسنی !
 بن دیدیجه بوله کیم قدیمی قیلدی نالوان
 کوسترد اکشت ایله مجلسده کی مینا سنی .
 *

بودن صکره راغب پاشا کلیر .
 راغب پاشا کندینه قدر هیچ بر عثمانلی شاعرنده مثل
 کورویین و شعر حکیمانه ، نیک موجودی در .
 نفیک شهامت ادیبه سیله ، نیک تراکت افکارینی ،
 مخصوصاتندن اولان ادای حکیمانه ایله مزج ایتمش برشاعر در .
 صلابت افاده ، متانت مرام ، تراکت فکر ، حقیقت مفهوم
 کچی ملکات ادیبه راغب پاشا نیک ذاتنده جمع اولش شیلردن در .
 مشارالیه اشعاری نوادر ادیبه عنایه دن اولق مزیت

و نیک بر فقره سنده :

شعی دخی عدمده ایستدیکه سوزلم
 پاشاش و آفرینی جهان جهان ویر
 دیسی نفی کنی کندیکنه و بوده حسن نیر وکل انصافه ره مان
 اولدینی کی ، دیگر بر نیشده سنده دخی ،
 شهناها ! سنک کندی چراغک عبد ناجیزک
 ندیا بنده صکر بر شاعر نازک طیتدر
 دیدکدن صکره .

دکدر او یله پک استاد شاعر کر چه کیم اما
 بنه اشعاری طبعه خوش کلیر ، بیلیم نه حالتدر
 دیسی تراکت و محویت ادیبانه سنک غرور شاعرانه سنه غالب
 اولدینه نشاندر .

ندیک مطبوع اولان دیوانندن بنقه منظوم بر اثری یوق در .
 مشور اثری ایسه منجم باشی تاریخی ترجمه سیدرکه یونده
 انشاجه اولان مهارت و خذاتی کورینور .
 مشارالیه (قاضیمکر مصطفی اقدی) نامنده بر ذاتک
 حفیدی ایتمش .

وقای ۱۱۴۳ سنه حجر یسنه مصادفدر .

ندیک برغزلی :
 مست نازم ! کیم بو بودی بوله بی پروا سنی ؟
 کیم بشدیردی بوکونه سرودن بالا سنی ؟ (۱۹)

صفای جوهر نندن جوهر گل ایلو استمداد ؛
 لقای منظر نندن روح اعظم مست حیوانی !
 ایدر سه سخن بند کلک سحر آثار اندیشم ،
 قضای مهن تحریر اوزره نوطرح خیالی ،
 اولور هر نکته رکنی بر کل غنچه رعنا
 اولور هر مصرع برجسته بر سر و خرامانی
 کچی بر مقدمه ایله ابتدا ایدن قصیده لری — افکار عتیقه نك
 منور بر نمونوی مقامنده اوله رق — ذوق آشنایان طرز
 قدیک حرز جانی اولنه سزاواردر .
 اشعار حکمانه می — بوگون — ابن سینا حکمت لری کچی ،
 تماماً دکل ، فقط اساساً مهم ومفیددر .
 راغب بانا دخی فلسفه ده ، امثال ساثره می کچی ، احوال
 مکنونات ساثره می احوال انسانی به تطبیق ایدلارندن یعنی مصوفیست ،
 ایسه ده کندینندن یوز یکری ، یوز اوتوز سه صکره کلن ضیا
 بانا کچی ، حکمت سویله حکم دیه :
 نوم وبس جو زکس ولاه کشاده لب
 محفوظ کنج محفظه تنک ناده طیب
 دینلردن دکلدر .
 راغب بانا نك :
 خراباتی کورنلر هر بری بر حالتن سویلر ؛
 صفاسن نقل ایدر رندان ، زاهد قلاتن سویلر .

عال العالی هر زمان محافظه ایتک استمدادندن هیچ بر رومان
 محروم دکلدر .
 ندیم ، نفی ، فضولی وسائر کچی شمر راغب بانا نك
 ملکات ادیبه سنه قسماً مالکددرلر ؛ راغب بانا ایسه اهنك کلام
 ایله نفی به ، رفت مال ایله فضولی به ، نزاکت فکر ایله ندیمه
 معادل اوله بیلیر .
 خلاصه مشار ایله دوریشه قدر اسمان ادب راغب بانا
 کمنده برنجم دها ایله ضیایتن اولامشدی .
 ادبیات عثمانیه نك شمر قسنده بیله وده آلیزم ، اصولی جاری
 اولدینشدن اول بول اهنك کلامه حصر نظر ایتک بزجه
 طبیی در .
 حتی شعر حقیقه اولان بر مقاله لرنده اکرم بک ائدی کچی
 ترقیات جدیده ادیبه مزک رهبرانندن اولان برذات بیله فنیک
 بر فخریه اهنكدارنی تقدیر بیورمشاردی .
 بو حواله راغب بانا نك :
 ایدنجه خامه سحر آفرینم خزه جولانی ،
 اولور نقش بر طاروس داغ حسرت مانی !
 خیال موشکا فم جوهر فردی ایدر قسمت ،
 سبک روحی طیبم کوهه ایتدیرم کزان جانی .
 یاسرات صفا اندر صفادر ذهن دراکم ؛
 کلودر آینه کیتی نایه صورت تانی !

هرکیمه ایتسه اشارت یار کندین کوستر
 بویلددر راغب، مکافاة عمل کیم فی المثل
 صورسملر معدورینی غدار کندین کوستر
 غزالی حقیقه حکمتشمریه قدیمک ال کوزل برنؤنومی
 درکه اتار اسلاف اچنده امثالی اندردر.
 هله هردرلو محاسن ادبیمندن ماعدا اسلوب افادهسنمکی
 مهابت، خصایص ذاتیمسندن درکه اسلافک — نفی مستنا —
 هیچ بریسنده، بودرجهسی مشهور دکلدر.
 رقت افادهیه دخی راغب باشاده مثال بولنهیلیر. بوسیاقده
 مشارایه بنیادی فضولی به بیله رقابت اتمشدر.
 حتی راغب پاشا محسوساتنه وحتی زبان میتنک برترجان
 تعریفی اولدینی الام واکدارک هیچ بریسنه مظلومیت رنگی
 کوسترماش وفضولی ایسه بونک عکسی صورتنده اداره فکر
 وقلم ایلمش درر.
 پاشانک :
 اوچورددم مرغ خوایی حسرتکله جوق زمانلدردر
 دوچشم خوقشام شمعی عالی اشیانلدردر
 جبالی زوروق کام ایجره سیرایت جاچا کويا
 هجوم لشکر غمدن فراره باد بانلدردر.
 سهام جور کر دوندرکه پیچیبج اولوب قالمش
 قیاس ایجه تمده کورینانلر استخوانلدردر

.....

 تجلی نشمن اهل شکم ادراک قابلمی ؟
 بهشت اکبرجه زاهد اکل وشربن لذت سویلر ! ...
 نهضط حاکم شرعی، نه حکم ضابطه عقلی !
 جنون اقلیمی سیر ایلیتلر راحتن سویلر ! !
 میان کشفکوده بد منس ایهام ایدر قیجن ؛
 شجاعت عرض ایدرکن مرد قبطی سرفتن سویلر !
 پرشانی خاطر تکتیه سربستهوش قالدی
 نه کتسه حکمتن اکلا، نه راغب علتن سویلر !
 ویا :
 بیچ وتاب سیندن افکار کندین کوستر
 جوهر آینهدن زنگار کندین کوستر
 اضطراب ناهنگام ایستمز تحصیل کام
 موقفنده بی تکلف کار کندین کوستر .
 خوب وزشت اتار ایدر آینه کردار خلق
 هر نه صورت جرح ایدر سحار کندین کوستر
 پرده ناموسه صیغمز برق عالسوز عشق
 بی محابا نشنه سرشار کندین کوستر

 جلوه حسنه مرایای مظاهر در نفوس

مشاریه دفترخانه کتب‌سندن شوی اقدینک محمدوی
ایش .
مکتوبی صدارت خلفاندن تدریجاً مسند ریاست
کتابته ومدیه وزارتله مصر والیکنه تمین اولنیش، ویش سنه
اوراده قالدقدنصرکه استانبوله عودتله اتی بقی سنه دخی متادیا
مسند صدارتده بولنیش در .
بسمه - سلطان مصطفی به داماد دخی اولش و بر چوق
قونقرانسلدده دولت علیه م خصصتی صفتیها انای حسن خدمت
ایش در .
بو حالده کنیدنک ایتالیا و با فرانسرجه به دخی اشنا
اولدینق طن اولنیور . و قاتی ۱۱۷۶ ده در .
بسمه نژده قوجه سکیان ظهور ایشدر .
قوجه سکیان باشینک افادهسی غایه الغایه حائرسلالت اولوب
عاکف باشابه توجیه اولنان شرف تجیدیدی ادبی همان قوجه
سکیان باشی به ده مائد اولسه تجویز اولنه بیلیر .
عاکف باشا سلطان محمود ثانی دور تجیددنده یعنی حال
حاضرک منقح اولان بر زمانده فکری بو بولنیش اعظمدن
اولدیندن ، افادهسی بو زمانکی لسان ابدن فرقتدر .
قوجه سکیان باشی ایسه ، فکر تجیدیدی یلکتر دماغنده
جولان ایدرک ، اعانه زمان ومکابه مظهر اولهمیان بی چاره -
کاندندر .

جهانده قطره بز زهر حرمان اوله درکاری
بونیلی کاسه مگوسلر کیم آسمانلردر
نمده عشق خوناب ایله بر برداغلر راغب
سیه دللکترین اشعار ایچون قونقش نشانلردر
غزلی رفت افادهده فضولی عزیزاتنه رقابت ایدر .
راغب باشا زمانده ادبیات عنایه غایت مترقی ایدی .
واقما او عصرده کی ترقیسی راغب باشا شیخ غالب ، فطنت
خانم و سازه کچی مقداری اویج دردی تجیماوز ایدمه یین ذوات
میاندیاییده بوزرقی براز زمان کیمز عاکف باشا ظهوریه
حال حاضر ادبی تیولید ایده چک راستمدادی خاثر ایدی .
مثلا ذوات مشار الیم وبالخصوص راغب باشا انازنده کهنه
عبارلهر قالسامش دی . بو کونکی لسان ادب اولساندن فرقی
دکادر ؛ دیمک اولور که بوچمجد ادبی مشارالیه طرفندن احضار
ایدلش دی .
آئیده کویستر بیلجکی وجهک شیخ غالب دخی باشانک
پیر وازی اولوق ارزوسننده بولنیش ایسه ده غزلیات وقصاید
وساژده ده بوکا ، وفق اوله ماش و فقط حسن وعشقهده بستیون
بشقه برطرز اختراع ایش ایدی .
خلاصه راغب باشا هر دولو خصائص ادیه بی کالیله خاثر
بزرگ شاعری در .

زبرده بر قاج سطرى نقل اولتان لايحهسى ، حقيقه سلايت
فكرت سلاست افاده ايله اولان امتواخى كوستور .

كندى دورنده ، يعنى كهنه بندگان ارباب قلم هنوز نظمه
طرز قديمى برقيه رقى نژده بيه كندى ككي نوادرك ظهور
ايتديكي هنگامده ، لسان اديده يك قوى برمبل تجدد كوروش
و بو تجدد ، قوجه سكبان باشى محرراتى كبي بر قاج شيهده تايد
ايلمش اولوب بالكنز تجدد زمانك اعانهسى هر شيهده انتظار
اولنقده بولنش ايدى .

في الحقيقه شايد وقت طبعتمدر دندركه زمان كي هنوز هورنى
معين اوليان بر شى ، غايت جلى ، فوق العاده قوى يك چوق
احوال اوزره بخش تاثير و اعانت ايتسدكجه هيچ بر شى ساحه
خصوصده تايلان اولهسيور .

ايشته او زمانده بويلا بر زمان ايدى .
فقط اعانه زمان يك جلى بر طاق ااره معطوف اولوب ،
اثر طبيعي بر زمان ايجون غير متحول بر حقيقت درجه سنده
قويه ايدسدكجه زمانك اعانهسى غايت قيصه و بلكه معدوم بر
حاله قابله .

قوجه سكبان باشى افكار اديسى ايسه او شكور نه ريشيل ايدى كه
كشايشى ، اقباب زمانك بر توجه قصير بيه منتظر بوليبوردى .
بو مجموعه نيك موضوعى مساعد اولسه قوجه سكبان باشى

حضرت نيك افكار مينه سياسي بوى ايجون دسى بر صبح سور
سوييله بيلمكي مدار فخر عد ايدردك .

شوقدر دينه بيلمكيه مشاراليه حضرت نلى غايت متين بر فكر
سياسى به مالك اولوب بو ايسه ، شكل حكومتك بر نوع تبديلى
ديك اولان نظام جديد حقهده كي تقرير عاليلر ندين مستبان اولور .
ابوالصيا توفيق بك ، اثار اديبه مزك اك مكمال ندين اولان
نمونه اديانده قوجه سكبان باشى ايجون و العيش بخش سنه
زرم قانقائلىرى ، غايت چشكلى اتنده ازيلمش باشلر بو درجه
متين شيار تصور ايدر ؛ و او قسدر مدت ششجانه تعليم ايتك ،
قليج قولانق ايله ناسور لنش اللر بونك كي نازك سوزلر تحرير
ايلرسه ، بر كره دوشونك لازم كليركه ، اجداد تير نه ايش ، بز
نه اولمشور ديور .

مشاراليه ۱۲۲۳ سنهسى اواننده وفات ايتشدور .
تقرير مجونك بر پارچهسى در .

و بالاده بيان اولديقى اوزره بو عسكر ايشه پارسه
كيچورى او جانغه اعتبار قالماس ديه كيچيريلر بونلى تحقيه
باشلاديلر و مسئله طهارت و شرائط اسلاميتي بيلمين بجه جاهل
و باطل كيمسلر بو باده مسلمانلق قيدنه دوشسوب و تعليمك
مسلمانلق ضرورى وار ؛ ديه نظام جديد نقراتى ايلرده رقى
قاچيرمه قيام ايديلر .

حالبوكه بو عساكر جديده ايكي اوج بيسك نقردن عبارت

مقابله ایده‌یوب، حتی بر کون میدانده قاهره، نظام جدید
عسکرینه التجا ایه تهنکندن قورتلشتر ایدی.

روم ایلیده ظهور ایدن طماغل اشقیاسی بونجه وزرا
و مأمورینه غلبه ایدوب شدیدی به‌دک بو خنزیرل کیسه‌دن یوز
دوندردیلر .

کجن ۱۲۱۷ سنسنده اوزرلرینه نظام جدید عسکر
مأمور اولدوقده طماغل اشقیاسی بونلرک بر دانهمی قالینجیه قدر
قیروب و نظام جدیدک کوکئی قاز بیروب، نام وشانلرینی احما
ایتمک نیت خاشانه‌سیله وار قوتلرینی بازو به یوروب بونلرله
اللدیلر !

نظام جدید عسکرینک طوبلری و خیمه‌لری و سواریلری
یانلرئنده اولیوب، بالکنز چه یاده واجقده دیزلرینه قدر چامور
ایچنده واشقیا ایه بر قریه دروننده ایکن، واردیلر؛ واشقیایی
اولش ارمود کئی دوکوب خراب ایلدیلر واه

اشقایدن انان دیلردن منقولدرکه اشقیا بر برینه خاشیروب
اه به بام اوغلی ! بو نظام جدید ایشدیکیمز کئی دکل ایش !
طارتدق، ایشه زدن اتی اوقه زیاده کلدیلر !، دیه سوبلشیر -
لرمتش ! ! ! ! !

(اشبو لایحه ملکمزده بر چوق آثار مفیده‌نک واسطه
ایشاری اولان ابوالصیا توفیق بک طر فندن طبع اولمشدر .)
بده نظنده غالب دده جهری کشای ظرافت اولیور .

ایکن، فرانسه سفیری اچایدینده جدید طوبیجی و تشکیقی نفقات
مصره، عکایه تمین اولندی .

ایکی اوج بک آدم استانبولدن حرکت ایلدیکرئنده کرک
استانبولده و کرک سائر محله‌ده بر کرکته ادبسنک ایلدیلر .

اول انشاده تمین اولان یکچیری وسائر عسکر ایه
استانبولده، چارشوده، بازارده، رطایا دکانلرندن شی قایق
صراف و بازارکان طائفه‌سنی اخافه ایدرک — پوستال اچمی —
نامیه جبراً اچمه ایتمک اهل عرش خاتونلری و دلیقانلیری
چویرمک کئی خاطر و خیاله کلدیک فحشیتی ارتکاب ایلدیکرئدن
صوکره، مثلا اوج بیک فقر تخریر اولیش ایه چین
اخراجلرئنده نصفتدن زیاده‌سی و انانی راهنده برر ایکتیر فرار
واوغرادقلری قصبات و قراده حددن افزون ادبسنکلکر اجرا
ایلدیلر .

قیه‌سنک دخی عمل مأموریتلرئنده بر ایشه برامیه جقلری
اکلاشلدی .

فرانسزلر عکائی محاصره ایدوب حتی « برج علی، نام محله
قلعه دروننه کیرمتش بون قلمه‌بی اللریینه بر دیکش قائلش
ایکن، نظام جدید عسکرکی یتشوب عکناک خلاصه سبب
اولدیلر .

بده مصر واسکندریه دخی قلیسمنز عسکرمن فرانسزلره

ایشه بو کونکی طرز ادبجری اوتوز یاشنده وجوده کیریمکه
مقدر اوله بیلیمش! فقط بو حال هر شیدن زیاده زمانک عدم
معاورته حمل واسناد اولغی در. زیرا شیخ غالب زماندمکی
ناظملرک هیچ بری طرز قدیمک هیچ بر سیاقی ترک ایدمه مش
اوللرندن غالب اقدینکده اوازه اقتضای بر درجه به قدر تجویز
اوله بیلیر.

شوقدر وارکه شیخ غالب [حسن و عشق] ده باناسبه
اسلاف شعرانک بر ایکسیتی استحقاق ایندیکی حالدده دیوانی
محتویاتسده به او یولدن ایرله ماشم وحی استحقاق واستهزا
ایشدیکی ذواندن نوعی ویحیانک استتمال اینمکلی [یاغ
یاقوت!] کچی شیبیری قولانسی سزای دقت غرابین
معمود بویشندر. [*]

غالب دده منک [حسن و عشق] ده کی اکثر افاداتی کندینسک
پک یکی فکری بردات اولسنه بیه احتمال ویردیر یور.
[حسن و عشق] تصوفی برحکایه در؛ اینجده او قدر رنگین
فکر لر اودرجه متین حسلر کورولورکه خاطرینی غریق وجد
ایلر.

[*] بر تو باشا مرحوم، ادبیات عثمانیه منک مجددلندن معمود بو حال
مشهور «نی» و زان زان روسو مکتوبلری ترجمه سی و سائر آثار نفیسه سیله
معلوم و مشهور اینک بر غزلنده (ناسور محبت) ترکیبی استتمال اینم در.
بز یونلری حل واسناد ایدمه پک اسباب تحریرسندن عاجرز!

شیخ غالب، نام دیگر اسعد اقدی — شعرای غنایه میانده
حقیقی بر سرافرازانه نائل اولش ده اتاندیر. — فکر لر زنده
اوقدر نورانی ادا کورولورکه تنظیری مشکلدیر.

شیخ غالب غایت لایالی بر ادا ایه اوقدر رفیق و دقیق بز
طاقم افکار به ترجمان اولورکه بو مهارت ادیبی، افکار
قلندرامسندن زیاده، کندینی مشار بالبان اینم در.

«شیخ غالب، نامی بو کون السنة انامده دائر ایدن اثری
ایسه [حسن و عشق] در؛ آثار سائرمسی اعتبار به شیخ غالبه
شاعر دینلمک لازم کسه، نایدن دون بر شاعر اولوردی؛
فقط [حسن و عشق]، زمانه قدر کورولمش بر فکر جدید
و مع هذا غریب غایت لطیف بر افاده ایه تبیین ایدر.

بو حقیقی کندیبی بیه:

« طرز سلفه قدم ایتدم،

« بر بنقه لغت تکلم ایتدم.

فخریه لطیفه سیله اقرار واعتراف ایدیور!

بر بیوک دیوانی دودلوران اشعار سائرمسی ارسته اوقدر
عجایبه تصادف اولنورکه، [حسن و عشق] کبی بر نادره بی وجوده
کتیون اوقکردن او عجایبک صدوریه انسان حیرت ایدر.

دها غریب شودرکه، کندیبی ۲۱ یاشنده حسن و عشق
یازدیغی حالده آثار سائرمسی دها صوکره یازمش در!!

یکرمی بر یاشنده [حسن و عشق] یازان غالب دده، مرام

طرز ادبی کما اولسون وجوده کثیره بیلدی، حتی وقت
وزمانک امانه‌سنه بیله عرض فقر ایتمک تزل ایتردی، فقط
کتیرمه‌مش!

بواقادات ایله [حسن و عشق] دک بالکلیه نقایصدن سالم
اولدینه قاعت ایتمیلیر، حسن و عشق، ایچنده بعض
غریب افکاره بعض لزومسز ودها طوغریسی زورله یازلش
عباراته تصادف اولتور.

فقط بونلر اوقدر نادرده که قبه سهاک غایت صافی اولدینی
برشب مهتابده، افسق اوززنده کورون اوقاق تشک بولوط
پارچهلرینه کتیرر!

شیخ غالب ۱۲۱۳ سنه سننده و قرق ایکی یاشنده وفات ایتمدر.

حسن و عشقندن برارچه:

و دروصف معراج شریف نبوی و معجزه باهره مصطفوی:

برشب که سرای امهانی،

اولنددی اوماهک اسانی!

اما که نه شب این رحمت!

شیخ الحرم حریم رحمت!

مانند بلال صاحب عرفان

نورسبه ایچره نور ایمان

کویا اوشب شرف مائر

اسلوب افاده‌سنده بی اوچ سبب سربس - رت
ایسه‌ده، لطیف بر جریان حالده بولمسی بونی شدت اولقدن
زیاده جلی بر طبیعت حاله قور.
اواسلوب متصوفاانه حقیقه نظریف، نجیف بر مولونیک
لسانه یاقیشیر.

اوجه افاده‌ده او قدر لطیف خاساره، اوقدر کوزل
توریه و تلیحله تصادف اولتور که نظیره‌سی یایق شیخ غالب
اولمه توقف ایدر.

اتردن مؤتره استدلال طریقله اکلاشیلیور که شیخ افندی
دوشوندیکندن بشقه شیشه اینانز و طریق ادینه‌سنده رهبری
عقلی اولوب بشقه هیچ بر دلو اعتباره قانز اییش!

ظرافت افاده‌سی اوردجه و وارد بر شدت بوکون بشقه
برده حوشمه کتیرین بعض کلات، لزومسز امالات و سائره،
محصا [حسن و عشق] ایچنده اولدینی ایچون غایت لطیف بر
حالده کورونور.

هله حیات و کائنات حقیقه کی افکاری طوغریدن طوغری به
افکار جدیده عصر به نیک عینی اولوب هیچ بر دلو خیال محال
ایله نمزوج دکلدیر.

بو ایسه - بالاده دیندیگی کجی - عقلنی رهبر ادراک
ایتمسندن ایلری کلش مزیات انسانیه‌دن در.
تکرار اولتور که شیخ غالب او وقت اروز ایتسه بو کونکی

ویس القرن ایدی نور ظاهر
بوز سورمه که کلدی خاکابه
دعوتلی بولدیبلر علاوه
اول لیه ایچون سهر کردن
ایندی نیجه بیک صبحی قربان
چون آب حیات اوشام انور
رنکی سیه ایدی موج احضر
ابر آور اولوب بار ناسوت
جوش ایلدی سوزه زار لاهوت
سر چشمه حضر اولوب هویدا
ارواح بقایه اولدی اروا
ظلمات چکوب سرادم غیب
سر سوبلدی ماهه مهر لاریب
تامهر ایده ماهه عرض دیدار
ظلمات خفایه کردی انوار
جوش ایلدی سانکه نیل حیرت
ایحی اوله تاکه مهر وصلت
بسط ایلدی نقطه سویدا
سر اولدی ایچنده شام اسرا
انوار ایله کاشات طولدی
ایشته بوکیجه صباح اولدی

شوق ایلدی مهری یاره یاره
شنددی مشاعل ستاره
برخزمن نور اولوب ناهلاک
خورشیدی قابندی بر تو خاک
بر فیض ایشدی بوزیمه
کیم اولدی سرای اکینه
کر ایتمه مهر ومه قدم
شبنم یزینه یاناردی انجم
انوار بوردی کاشانی
دوشن کورر اولدیبلر حیاتی
برج اوردی اوشب چراغ نالیب
محو اولدی هب اغب ومهتاب
برخزمن ابدی نجوم برتاب
خورشید ومه انده کرم شب تاب
آینه نور اولوب شب تار
بار ایلدی یاره عرض دیدار
کوندردی خدا ایدوب مشیت
حیرت ایشی بیک دعوت
هر که که ایزدی اساندن
سان عرشه چقاردی خاکداندن
تیشیر قلوب سروش اعظم

ای خله! اورتبه اوله چالاک
 اسراد نبوت اولنر ادراک
 دریا سوزی شیمه لایق
 تگری ایشی ادمه نه لایق
 کل عادت شاعرانه کیت سن
 صوفیه سوزین فراغت ایتسن
 چون باصدی سهر اوله با
 اولدی ایکی پاره بدر رعنا
 تا خلقه عیان اوله مجرد
 کیم دور فرمی دور احمد.....

قلموس کیو مترجمی، عاصم اقدی مرحوم دخی قوجه سکیان
 باشی معاصرلندن در .
 عاصم اقدیک، شمعی نسخسی اندر اولان، او قاموسی
 ايله ادبیات ولسان غنائی به ابراز ایتدیکی خدمت و همت هیچ بر زمان
 انکار اوله ماز .

تک باشنه او قوجه قاموسی ترجمه ایتسک اوزمانده دکل بو
 زمانده بیله چکیلر صوتلردن دکلدر .
 عاصم اقدی مرحوم بر قاموس ترجمسک اختیارلر ادبیه
 وبالخصه عمومی بیله تسبیله نصورته مدارای اوله جتی جزم ایدرک
 بیک درلو غوائل طاقف کذار ایچنده او اختیارلری بر طرف ایتسک

دیدیکه: [ابارسول اکرم]!
 آدین قودیلر براتی یکتا
 کلدی ایغیکه عرش اعلا
 ایله کتور عرش واسانی
 محزون بیورمه لامکانی
 اول مقصدکن فکان ایجاد
 فرمان خدایه اولدی متقاد
 هرشی اولور اصلنه شتابان
 چیقدی ینه اسانه قرآن
 چون باصدی رکابه پای همت
 زین خانهسی ایدی بیت وحدت
 نه قالدی زمین ونه زمانه
 محو اولدی بو طرفه اشیانه
 جوش ایلدی چون محیط وحدت
 منابه میل اولدی صورت
 تا که کور و نوب حریم اقصا
 عبیتک اولدی سری پیدا
 اول ساجدادی حق اولدی مسجود
 دیندی بو مقامه غیب مشهود
 ارواح رسل جماعت اولدی
 القیلور نه حالت اولدی ...

جالشش وحتی اوترجه زماننده پوز عروش ایللی بر ناحیه
قاضیاتی مدار حیات عد ایتمکه مجبوری کورمش در .

شایان نامندرکه عاصم اقدی زمانی کبی قلت رجاه اوغرامش
بر زمانده تک باشنه بر آدم بو بوبوک وظیفه بی درعهده ایلش
ایکن زمان حاشر کی ثابت واسع وهر درلو احتیاجات ادیبی
تسیله مساعد بر زمانده ویاخصوس تبمله دکل فرانسجه دن
طوغر بدن طوغری به ترجمه طر قبله اولسون برانسقلوبدی
ترجمه ویا تألیف ایده جک کیمسه من بولمه دی !!

عاصم اقدینک قاموس کبیر ترجمه منده استعمال ایتدیکی لسان
حال حاضر ادبیزلده توفیق قبول ایدر .

مشارالیهک ترجمه عالی بک سوزشلی در ؛ یالکتر عصرینک
دکل حیات استقبالیسنک اک بوبوک علماسندن اولان بو ذات
مختم ، خاطر وخیاله کلین اضطرار وفلاکتلر ایچنده بیان
اولشدر .

هله یازدیغی دولت عنایه تاریخی اوزمانه قدر یازیلان تواریخ
عنایه تک اک مکملی در ،

شیوه افاده سی منسای مفیدی حواصه دکل عوامده حصر
وايصال ایده جک برصورت مجددانه در .

مشارالیه عنایلی اولوب ۱۳۳۵ سنه منده درساده وقت
ایلش در ،

اوچنچی فصل

— دور نچدد —

عاکف یاشنا — فکر ادیبی — تبصره — پارچه سی — تبرقیسی —
بر تو یاشنا — غزالری — تی — رشید یاشنا — شنلی — کال —
ضیاباننا — اکرم بک — حامدیک — بیروانی — خانمه .

عاکف یاشنا حضر تلرینک ادیبیات عنایه مجددی اولدیغی
ناقل انکار برحقیقتدر . سو بلندی کی یازی یازمق ، حسن
اولدیغی کی احساس ایدناک ، لسانزده عاکف یاشناک ظهور نله
ظهور ایش شیردردر .

عاکف یاشنا فکر یله عاکفه ایدر نه ک بو سوزلریزده نجه
ایدله بیلیرز ؛ زیرا عاکف یاشنا به درس حکمت اوقوده جق ،
تایم افکار ایده جک — اوندن اول ، اوندن صبر کوره —
بک چورق ذوات یشمش در ، فقط عاکف یاشناک صورت
افاده منزه بخش ایتدیکی وجه سهولتی بوکون هیچ برکیمسه
انکار ایده میور ، حتی کندیسنه تمام فکر حکمت ایده جک
اولانلرک پیشواسی اولان کال بک بیه .

ادیبیات عنایه تک دور نچددی عاکف یاشناک قام

عرفانیه تدویر ایدیش در . فقط ، بالادهه سولیدیک وجهه ،
عاکف باشا زمانک دخی بک چوق مساعدانه مظهر اولش در .
زیرا دور محمود ثانی سلطنت عثمانیه مزک دخی بر دور
تجددی اولسندن عاکف باشا ، قلغی احتیاج زمانه توفیق ایله
اداره ایلمش در .

زمانده کی قواس غریبه در درگه اوقوه مجبه و له غایه النایه
منظم بر طاقم بدایع ازار ایدیور ، بر حالده که تصور هیچ بر
محصولنی اودرگه انتظامه اسما ایدیمور .

فقط زمانک اولجا آن غریبه سنه — بعض استنا آن
اونودیلیرق — توفیق حال آنک ، دهاطو غریبی ماضی به توجیه
فکر و قلم ایتمک بر مهر قدرگه عاکف باشا اومر قدن بحق
حصه دار اولاق صورتیله بر قومک تزجان انسانیتی اولان لساننه
بیوک بر خدمت ابراز ایلمش در ،

اللی یوز سنه ناک بر زمانده ، زمانک یو تجدد لسان واده
مساعد اوله حتی بر وقتی البته ظهور ایتمش اوله بیلیرسه ده ، آندن
اعتنام واستفاده فکری ظهور ایتمسندن شاعر و ادب دکل ،
کتابت یله بیوک بر معرفت عد اولیوردی .

فقط عاکف باشا بر قومک لسانی دیک نه دیک اولدیتی
واونک صورت تجدیدنده حاصل اوله حتی فوائدک بر قومه نه
صورتله مفید اوله حتی حقیله درک ایتمش و حقا که ابراز معرفت
وحیث بیورمش در .

بیخی :

جان و بر ادمه اندینه صهای عدم ،
جوهر جانی عجب جوهر مینای عدم؟
کچی سوززده سولیه بیلین عاکف باشا ، موخرآ :
یاسین اهم ایله کول اولسون کلک

کچی تزک اغزیزنه یاقیشه حق بر ساده لکله اداره فکر و قلم ایتمش در .
مشارالیهک تبصره سی لسانتزرک بر حجت تجدیدی در .

تبصره عاکف باشاناک بر تو باشا ایله اولان بر مناقشه سی
حای اولوب لسانی بوکونکی دکل فقط دونکی لسان ادبیزدر ؛
زیرا بوکون او لسان کرینک واضلری تترآ کال ، نظاماً حامد
و تسبیق و تحمیدی اعتباریله آکر مدر . فقط یه اساس عاکف
باشاناک و قسماً شناسینک در . کال بک خدمت ادبیه سی بشقه
بر قطفه دن محاکمه اولیلیدی .

مشارالیه محمود ثانی زمانده مکرراً خارجیه نظارتنده بولنش
و بر کره تقریب ایدیش اولوب کوفانی ۵۵ دده در .

تبصره دن بر بار چه :

و لغت و تقریب اول امانی کاذبه و اول اشتهار ملامت
اثارگه ، فدای غیرت دین و دولت واضاعه واجبه حیث ملت
خسرا نه سیله حاصل اوله ! . . .

نمود بالله من شروور انفسنا ومن سیئات اعمالنا !

چونکه مقدما باشای مذکور (بر تو باشا) ریاستنده

و گذاردن صور که در سمداده کلوب بیلان کی سورورن بر
 قریب الله بنه اوطبه کیرمش اولدیندن وسابقاً و لاحقاً اردوی
 هایونده و در سمداده کیفیت حالی بیلر و غالب پاشاک مهور
 پرتوی! ... عنوانله شهرت شایسته منی اوطاده بولدینمیز
 انالرده و بسده آمدجیک و بکلکچیک کی میت منصلرنده
 قسری و ضروری تدکیمنی دوزنک ایچون دسیسه منی چیر
 نفس و اهتمام عظیم الله و تجسماً حقاً و همی باخس ، قولنج هر که
 کان دراهم محسوسه ردائت و حساستدن کلاً بی وایه و شهر به
 کورونکی زوراک الزمه تحمل اینکدن ناشی کرچه بعض بطانه
 حال و شانته و قوف نامی اولان ارباب دققی الدائماتش ایسه ده

شیخ مشتاقه اولان جوانانه سندن :

بم اقدم

کوندریلان مفضل و مشروح و میخانه کز مطالبه اولنوب
 سرجه وارقدن ، بجه تأسندن غیر بر معنایر یاهمدی . زیرا
 بن مامور اولهلی ده فرق کون اولور اولماز کویا آیلر ، سنهلر
 کچمش ؛ اولواد و عیالززه ایرادلر زا بهار مناشلر یاهمشده
 سزه باقلماش کی بودرجه ستملره ، سرزنشلره نهدن مستحق
 اولدیمیز بیلهمدی . و ابراهیم اندینیک پاره سز پولسز قوری
 بر کاغذ الله سرور بی نهدن بو قدر چسوق کورلدی و سزه
 مناسب اولان اکمی یابلدی ، منقهم اولنمدی !

سفرده و حضرده تربیت و استخدام ابله آمدجی اولمنه چراغ
 ایدن غالب پاشا ، منابر مشرب جهنیه عمم مرحومی سومیرک
 اوائل نشندن . منی مکتوبچی و آمدجی اولطه سنده عمم خلفان
 وغالب پاشا سر خلیفه بولدینن زامدن وزارت قدر بتون وقتی
 سوء معامله و اظهار غیظ و نفسانیتله کیرمش اولدیندن ، بمد
 و قاتلما او نقد منشوش عدوان و انصص تیوراک ، حکمنجه بو
 شر الحالف قریبی الاصله و عمم مرحومک حالی بو حقیر ناوانه
 انتقال ایتمسنی و طایع امم وانوامی مشتمل کتب اخلاقیه ده
 تبیین اولدینن و جهله ، آثار طاقه منی قسوت قلب و غلظت طبع
 و سزغندر و حیانتله میجول و شیمة سرورت و مودندن بی نصیب
 بر قوم مستحق اللوم اولهرق — نمود بالله — بو خصائل زیمه
 مادرزاد صاحب ترجمه نک عناصر اربهمی (!) و امهات الحیطه
 اطلاق اولنان حرص و کبر ایسه قوای فواله منی اولدیندن
 قسطله ، غایت محیل و بطن و منافق متکبر برداهیه ده اولسوق
 حبیبیه ، مدخر ماهیت و مدفون ارض طبیعی اولان دستنایه
 بنص عامه به مال موروثی اولان بضاعه بضای حاصله بی دخی
 ضم و علاوه ایلدینکدن و تضاد طبیعتدن بنقنه غالباً بینزده هیچ
 بر مناسبت سناویه اولدیندن ییلدیز منس بارشماش اولوب ، انجق
 صدر اعظم رؤف پاشا حضر تریک صدارت اولیسی هتکاشنده
 بونک تبیین و عطیه و موقوفاتی کسب لهرک اولطه دن اخراج برله
 بر مدت پاشاسنک دیوان کتابتیه الطولی طر فزنده کشت

دولت عليه داخله و خارجاً استیلا ایدن و امر واراده بنم
اغزمنن چقان سوزدر ! ، دبو علنا سويلمك درجه سنده
اقبال واستقلال اولان و اوغلار نيك ، قزبنك ، قائم ، والده نيك
اوزرلرینه ياديني ابرادادن ماعدا ، يلكنز خلايق نيك اسمنه
سكسان كيسه اچمه سهم ياديران و خفيستندن و مجوهر اتندن و اشيا
مقوله سندن خارج اوله قرق فرق بدی تار نچندن الی اوچه قدر
قد اوله قرق اوزیدی بيك كيسه اچمه چالديني ميدانه چيقسان
ادمك حالا اولديني ونه بابوب نيايه چيني بيله ين قوق كوناك
آدمه مسماوی طولتمسي و انك كتنخدا انك التجي ، و يدنجي
وسكزنجي سئلر نده ياديني شيری بن بر آیده نچون بلنديك؟
ديلمسي عقالري شاشيره جق عجائب و غرابدن كور و لمكدن
غيری برشي بولندي.

اولاً آد كنديك و اچمه خزينتك اوله قرق ياديني تكيك
و مائلر ايله اولقق هايوني بي تروت الی غرورش قندی موجود
قالديتندن ، ارتق بو تعميرات و معاشراك اوکی كسدبرلسی امر
و فرمان بيورلش و احجاب استعدانك كوكل قيرلاسون يولو
اولقق هايون ناظري افسدی به حواله اينديكمن عرض حالرك
ه صره سی اولامغله بطلاه حنظلي لازم كلور ، جوابه باب
عالیده طولاناق بوز الی به وارمش ايكن ه شوكتيكي ييقوب
يايك ! ، ديه تكليف ايتك بكا كوره نخل جائز اولور ؟ ...
حاضر طر فينده خلوص و محبت و حسن ظن و حسن و اعتقاد

حاصل ايكن بو قدر غوائل و مشاغل اده سنده ذهني
بولانديروب ، بو سوزلری بكا سويلنديرمكه موجب و مقضي
نه اولدی ؟ هاله سز فصله بويله شيری يازمقي ايسته ش سكر ؛
يازان چلي ده — طيور باقلم عزيزا قوغدن كوچولمز !
بردن بره بومناست اولمز ، اوسرك الكزى اوييور ، وارك
كندينه نه سويلر سه كز — سويليك ! لکن بن انك انكى
اوييورم ، بن قلمه ياقتاز ، و خصوصاً ه سر يا جوابي
كوندرك ، يعني مرايمز اوزره حرکت اچمه چكسه كز تيدليكز
چاره سنه باقلم ، كي لقر ديدلر اده موافق دوشمز و كنديسي
چكسه ده حسب الظاهر اوزرنده بولان ربه حضرت يادشاهينك
حقده انكار اولمز ، و نجل اسم معزالهي حين تجلياتنه ذاتي
قبول ايتز . نافله بره و صرف بلا موجب ينكزده صوغولق
اولسون — ديويوده سز نه بيوردنكزه انك يازمسه ، و درايه
و عرفانه طوعسي بي آفرين ! ...

حاصلی عزيزم سز محبتده داتم ، بن ده خدمتمده قائم ؛
لکن سنی بن نصب ايتدم ياربميسك ؛ شويله ايتسدك ، عزل
ايده مي؟ بويله ايتدك ؛ دكيشديره مي؟ كي آبورجو بورشياره
ايكي كوند. برابشتره قايلوب طوريله جق و بومامله ايش كوچ
اوله جق ايسه نچمل ايدر طوردم ديسم يالان — سويلمش
اولوم : نه بايلم ! الحكم الله ! ...

عاكف پاشادان صوكره برتو پاشا كلير ؛ برتو پاشا شيوه
 افاده سنده و ادبيات عثمانيه به اولان خدما سنده عاكف پاشادان
 فوقلي دكلسده شرف ققدمك عاكف پاشاده اولدني بهيدير .
 بوندن ماعدا برتو پاشا عاكف پاشا اثرني تعقيب ايتش در .
 برتو پاشا ناك بر قراج غزالي ، و باخصوص و محبت ، و ديفلي
 غزالي چركين دكل ، عاداتا مستكر در ؛ فقط و يقثور هوغودن
 ترجمه ايتديكي ، و طفل نام ، منظومه سيله ژان ژاق روسونك
 بر قراج مكتوب ترجمه لري حقيقه دلشدين بر اسلوب مجددا نه ايله
 تنظيم اولمش در .
 برتو پاشا مذكور و طفل نام ، ترجمه سي غرب سياقده
 تنظيم ايتش در .
 چي بوكون عبدالحق حامد بك اقدسيك قلم معرفت ليله
 ساحه ادبيات زده پارلايان اصول نوي برتو پاشا بر كره اولسون
 تجربه به قيام ايتش عد اولتور .
 غريبدر كه برتو پاشادان حامد بك قدر ظهور ايدن اكثر اديا ،
 برتو پاشا ناك او ترجمه سي بولنده بر شي يازما دقلى حالده ،
 حامد بك غرب اصولي شرقده كوسترر كوسترر بر انهاماك
 و ميلان عمومي به مظهر اولمش و شي كال بك بيله ايتخي حامد
 بك دن سكره و واويلا ، كي شيلر يازممه باشلامش در .
 بيا برين برتو پاشاده بو لسانك مجددا نندن در ، فقط مهود
 و عوعوه ، آثار مجددا نه سي ميانه داخل اولمه سكره در .

شرق
 طفل نازيم ؛ اونوم سي
 ايلر ، كونر دكل كچه ييلدره
 تلحكام ايلدي فراقك بي ؟
 چقارمي خاطر دن او طائل دالر
 *
 قيلمز ايكن او نيكة تنك
 شمدي نه حالده در نازك بدنك
 آندقي كاشنده غنجه دهنگ
 يانسين اهم ايله كول اولسون كلار
 *
 تقيرر كلوب جسم سيمينه
 دو كولدني سياه ابرو چينه
 صيرمه ساچار يايلى زمينه ؟
 طاغلدني قوفلاديم سابلر
 *
 فلنك كيه سي برين بولدي ؟
 كل ياشاك رنك و بوي صولدي ؟
 عييا چور يدي طوبراق اولدي ؟
 او بوپ او قشاديم او ياموق اللر ؟

امواج کواعب ملك بر
 ارواح ايله بومقامی طائف

— ۳ —

امواج رشاشه ریز نغمه
 اصوات طر فنزای تی (۱)
 - انجار - که موج خیز نغمه -
 هر جنبشی برادای تی ا
 صالشی بدری اوسلکه اجلال
 همشیره سی هم نشین اقبال
 قوشلر کی مادری اجار بال
 هر ریشه ویرر صدای تی ا

— ۴ —

انواع صور، هزار معنا
 مرات خیلانه ویرر فر
 ازهار چنله ورد رعنا
 اطرافنی ایلمش منبر
 صفوله سرور و حوض سرشار
 قمر نده کی نور و نجم سیار
 موج آور فیض اولنجبه هر بار
 جوهرله طولار سواحل زر

طفل نام

ویشتور هوغودن ترجمه در

— ۱ —

بر طفل ملك نژاد و نوزاد
 كهواره عنز و رفعت اوزره
 یا ایلمسونتی خوابی معناد
 مادر قوجاننده راحت اوزره
 اسوددر عالم غنادن
 بو قدر خبری بوساجیرادن
 کوز بومدنی دمه ماسوادن
 لاهوته اولور نظارت اوزره

— ۲ —

بالارو عالم خیالدر
 رۇ یاری تخمه و طرایف
 کیم نئلی حضرت خیالدر
 خویابی ده ایسته بو طائف
 بر ساحة سنکلاج جوهر
 هر نوده غاکی مشک ازفر

اما كليچك صباح حسرت
سير ايت نه تيميرات وارمش

— ۷ —

بي چاره غنوده خواب نازه
حيران بو حاله هپ سروشان
اوضاع سهر طاس و بازه
سيران ايله جملهسي خروشان
كور دكده بوني اسير غفلت
ازاده قيد خوف و خشيت
نازكالتى او يوب نامت
شفقتله اولور دموى جوشان!

— ۸ —

كلبرك لين ايدر اكن بوس
تركسلى اوبله زاله افشان
يوبلبل كلستان قدوس
اوحالده اجوب عيون عرفان
چيرىلى بيلنجه يك نظرده

— ۵ —

اسوده كزين خواب ناز اول
اى نور نظر سوزل صفابه
كور تزيه چيقار بو طودنيك يول
دوران ايشته نولور نهايه
ماننده برك ورد خندان
سيلاب خوادث ايجره غلطان
كر داب بلايه سن شتابان
يوق سنده وقوف ماجرايه

— ۶ —

بي رهبر ويار وياور ابواه
بوراه خطرده خواه وارمش
صباد قضا طر توب كينگاه
نجبيري قوجاقلامش ده صارمش
اعلا بو صباحت و طراوت
رعنا بو حضور واستراحت

۶

برو پاشا جدا متین بردوق شاعرانه مالک اولوب بویسه
و طفل نام و وروسو مکتوبنک ترجمه لیه ظاهر اولور .

برنو پاشانک و اطلاق الافکار فی عقد الایکار و نامیه
اوردیالیرک و مونوغامی ، اصولی حقیقه برتری واردور .

مشار الیهک فکر حکمانه سی تدقیق بو مجموعه نک مسلکیه
موافق اولدی یقیندن بو اثر لرنده کی اصابت فکری تقدیر ایچون بیه بوراده
برخی دینله من . فقط بو اثر لرنده استعمال اینککاری لسان ، فکر
مجددانه سنه برهان اوله حق بر درجه ده اولما سندن روسونک
مکتوبی ترجمه سندن بر قاج پارچانی شورایه نقل ایله اکتفا
ایدرز . [مذکور مکتوب طی اولندی]

برنو پاشا ایله عاکف پاشا اره سنده ، شناسیدن اول ،
رشید پاشا مرحوم ظهور ایتش در . رشید پاشانک اووقکی
ملکات سیاست سنه ملکات ادیبه سی معادل اوله من ، شو قدر
وارکه مرحوم ادبیات عناییه بو بولک خدمت لری ایتش در .

لسان رسمی ، یعنی باب عالینک شمعیکی شیوه سی . مشار
ایله طر قندن تنسیق ایدلش و الحاله هده حال حاضر ادبی به راز
منابر اولان اوشیوه ، اولکی قیود بلا فرماندن رشید پاشا قلمیه
قور تارلش در .

رشید پاشانک زبرده مندرج تقریری بواقاده بی مؤید در .
مشار الیهک نظمه ده مراقی وارمش ، شو قدر که تصادف .

روس برو بیب بیبرده
بردستن ایدوب دهانه برده
حیرتله قیلار شای بزدان

— ۹ —

مادر کور بیک بو اشتغالی

جان پاره سنه اولور شتابان

کابوس بلا صابیر بو حالی

افسون دلنده ، الده بستان

مهده صاریبیر قاط واری

هیچ قانز الدهه ایختیاری

ایحقیق اوزمان بولور قراری

برپوسه ایله ایدر سه خندان

برنو پاشانک ژان ژاق روسودن ترجمه ایندیکی مکتوب لری

روسونک الک جلی برپاس وخرمان ایله حسن ایلدیکی افکار

حکمانه نیک برر ترجمه سی در .

برنو پاشانک بونلری ترجمه ایچین ایتسی پاشانک نه قدر

وندانه بر فکر حکمنه مالک اولدی یقینه دلالت ایدر ؛ زیرا روسونی

تقدیر ایتک ایچون روسودن بک اشاغی برمنزلده بولمق کفایت

ایچر .

رشید پاشا نشره باشادی [۱۲۵۶] مطبوعه عامره فی رشید پاشا
بایلی .

رشید پاشا نیک محورات سیاسیسی — که ایکی اوج جزئی بو الضیاء
توفیق بک اندی واسطه سیله نشر اولنشن در . — لسان عثمانیک
بو کونکی حالیه بک اوقدر متاسب دکادر . شو قدر و ارکه برکون
اول غایه الغایه بشقه بر طرز غریبده بر تقرر کوسترن اولسانیک
برکون سو کره کی حالی بوندن بشقه بر طرز زده اوله مزدی .

مشارایه ۱۲۱۵ سنه سنده طومغش ۱۲۷۴ سنه سنده وفات
انجمن در .

رشید پاشا نیک اجرا آت سیاسیسی توفیق وظیفه من
خارجنده در .

رشید پاشا دن مثال :
۱۲۶۷ سنه سی رمضانک اون طقوزنجی کونی سلطان
عبدالجید خان حضر تتری والد له لریک احیاسه موفق اولدقلری
دارالمسارقی نام مکتبه شریف ایله انجمن دانشک فرق فقر
اعضای داخلیمی وهیت وکلای فخرام حاضر اولدقلری حاله
انجمن دانشی کتاد بیور مشدر . او زمان صدر اعظم بولسان
رشید پاشا بالبداهه نطق آتی ای اراد الیمشدر :

﴿ صورت نطق ﴾

ولی نعمت بیمنتز پادشاه من اقد مرزا ک ابتدا نخت سلطنت

ایندیکمز برغزلی حماست افکار ترجمه سی اولدیشدن ، ادب
نقطه نظر ندن ، بر در چه قدر ، مقبول اوله بیلیر .

یوغزنده :

بی محاباره نارقده کتسه مده نه وار ؛
فهر حصم الیمکه الدهه عصادر خامه م ؛

سوزی بر شمر دن بکلین شیلری جامع برسوز دکادر ؛ فقط
هر که دشوار ناید بتو ، اسانی ما ؛

قولک بوبوله اولدینی وارسته ایضاح در .
رشید پاشا نیک ادبیات عثمانیه اولان خدماتی — افادات آقهدن
مستان اولدینی اوزره — عمومی اعتباریه ، قلماً دکل فنلاً در ؛
مثلاً مجامع موقوتیک موجودی رشید پاشا در . [مجموعه فنون]
مشار الیمک همت معارف پروانه سی سایه سنده نشر اولوردی .
مجموعه علومه توفیق پاشا ، ساقاوا خانس اقدی . و سائر
کچی بعض ذواته یازی یازده بران یه رشید پاشا در . جمیت تدریسیه
اسلامیه فی تالیس ایدن رشید پاشا در .
هله شناسی اقدینک فکر مجددانه سی رشید پاشا نیک مزراع
اطاقیدر .

زده سالانه تالیس ایدن ، غزته نشر ایدن یه رشید
پاشا در : تقویم وقایح رشید پاشا احدات ایدنی ، سالنامه رسمی فی

بونك اوزر بيه انجمن مذكورك بعض اعضاسى طرفدن قلمه اتان خنابار ايجندن انتخاب و جمله سنه ترجيح اولتان دوللو حودت باشا حضر تليزنيك شو خنابا لري قرائت اولمشدر .

صورت خطابه

عالمده علم و معرفت كنج بر شرف و مريت لوله منر و مطالب انسانيه نيك اسباب تحصيليه مي صنابع و معارفدن بشقه بر شنبه حصول بوله ماز .
و هرنه داتر اولورسه اولسون و هر زرده بولورسه بولسون علم و هنرك قدر و قيمتي انكار اوله ماز .

(هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون)

بو كوردكيمز سامان و انتظام احوال انام و حسن معاشرت خواص و عوام هب علم و هنرله حصوله كلش بر اثر دكيدر ؟
و مشهور من اولان بونجه غرائب امور و صورت آسايش و حضورك نظر امان ايله باقلوب ميزان دقت حقايق شناسي به اولدوقده دانش و معارفدن بشقه برسبي واريميدر .

بونك ايجون فتح ابواب حكمت و ترتيب اسباب ترقى و معرفت ايله تربيه عمومه قضيه خيره سنك اشتهار و انتسابينه صرف همت ايليان دولتلرك حير بده آمالدرى شيرازه كيرسلك انتظام و رعايالريك مسئله آسايش بالرى صورت پذير قسا و دوام اوله كلديكي بخت و اشتباه قبول ايدر مواددن دكيدر .

سنيه لريزه رونق و بر دكلىر بوم مسعودك لقا لمد دولت و ملكده ترقيسى كور ملكده اولان قوت و معمور بريك و عالمك نائل اولدوغي سعادت و امينتك مبدأ مباركيدر .

ايشنه اولكونده پادشاه منر باب عدالتى نينا آجملر و محامد اخلاق سنيه لرينك برهان باعربى كوستر مشر ايدى صكره انسانه انسانلى بيديره جك و هر كنج دنيا و آخترنده سعادت و سلامت ايرديره جك علوم و معارفك انتشارينه دنجى بر طريق سولت آچدوق جناب حقه تكرار اولسون ازوقت ايجنده نمره نافع منى و عرفان حقيقى شاهاهالرينك دنجى دليل قوينسى كوسترديدر ايشنه بونك تدابير شتمه سندن اولوق اوزره بو انجمن دانشك تشكيلى دنجى مراد بيوروب والده محترمه لرينك اثر عالى به افتقاء اجيا بيوردوقلى بوله بر اثر جليله بوجميت خيره نيك بدائى كوتى تشريف شاهاهالرينى دريغ بيورميدوق جمله قوللرينى اجيا بيورديدر زلر نصل بخيار امدلركه خيرلى بر عصره يتشهرك انواع نم صوريه و معنويه ايله متم اولمقده بيز و بزم اولاد من بزدن زياده بخيار دركده هر نعمته بزلله مشترك اولدوقدن بشقه كالات انسانيه به لازم اولان علوم و معارفك اسباب سهولتى دنجى عنايت ولى نعمته حاضر و آماده بولمقده درلر حقي تعالى حضر تلىر سابه شاهانه اوزر لر مزده داتم بيورسون آمين ولى نعمت افند منر انجمن دانشك كتابدى امر و فرمان بيورديدر .

وانسانك ماهيتي حيوان ناطق اولديغيندن ايكي جهتي اولوب
حياتك امر عسافظمي وحس وحياتي حسييله احيات
جسايتمسك حصرله كلسي وسانلك استحصالده ومدني الطبع
اولديغيندن امر تدنجه ضروري الاحتياج اولان اسباب
تسويليك استكمالده فنون طبيعيه ورياضيه محتاجدر . جهت
روحانيه يهي ناطق وكلات اموري مدرك اولسي حسييله
دخي استيناي لئانذ روحانيه يهي ايچون بالطبع مسائل حكمت
الهييه مائل وسالك وغدای روحانيه مئابه سنده اولان شمر
وانشا و نكت و مزاي استعانه بك آشوري راغب و مئناك
اوله گلشدر . بونك ايچون فن حكمت الهييه دار برچوق كتب
ومائر يازيليني كبي ادييائندن دخي يهي آثار ومجلدات كشيده رسته
تخريرات قلمش وتريين و تهذيب كلام ايچون فوق العاده
وسائر فنون لازمندن زياده بذل اهتمام اولمشدر . بار سوز
ايچون بو قدر امك صرف ايلمك عبث ايله اشتغال ديك
اولنزي ديلمسون زيرا بو عالم مظاهرده سوز كي نفس ناطقه
انسانيه مؤثر برشي يوقدر .

بوسيدن ناني ميدان معركه بر خاشنده جان و باش تالاشنده
ايكن برسوز ايله غيرته كلهرلك نجه يوز بيك ادم موقع فداكارديه
تايتقدم اولوب غننده اك عزيز ولدن اولان حياتي برسوزه
دكشديكي برسوز ايله روح انساني فوق مايتصور وبك جهان
دكر شوق و شادماناي كسب ايده كلديكي بك چوقدر . سوزك

رفت قدری نعل انكار اوله بيلور؛ انسانك حيوانات سارزدن
مابه الاشتيازي اولان صفت مادحسي و ترجمان القلب ودلال
علم غيب اولان زبانك اولانجه بضاعه وسرمایه سي سوزد كيدر؟
وسوز كبي عالده متين ويابدن راتر واريمدر؟ ايلم ماضيده
كلوب كيمش وجميع آتاري مندوس اولوب دار ودياري
اونودلش بونجه صاحب كال وقوت ادملك آديني ياد ايتدبرن
وبونجه اصحاب داش وعرفانك نامي انجمن عالده دانستان
ايدن سوز دككي؟ وطوقافارده فا اولان امم سالفه نك اختراع
انجش اولدقلى بونجه صنايع غريبه و آثار عجيبه بتون بتون
محو اولوب كيمش ايكن اولوقلر بر شاعرك سويلديكي سوز
محو اولدق بوقدر امواج حوادث انجمنه بو وارلنوب كلدور.
سوزك سويلكنكه بوندن بيوك دليل ايسترمي؟ لكن سوزك
قدر وقيني دخي سويليانك معلومات ومعرفته كوردور . زيرا
سوز كامرگاه درونده طوقمش بر قاش بوقلمون اولديغندن
آب وتاب وطراوتي وچارشوسوي قابليده قيمتي قوه عاقله نك
تردشي تريسه سنه كوره اولور . بو جهته سوزك كرك بوله
دلور و جكرسوز اولسي وكرك دامن حشره قدر ايدار
اوله جق درجهده بولشمي دخي علم وكاله متوققدر . وهرلسانه
شرف و برن شامل اولدني فنون ومعارفدر . فنون ومعارفي
حاوي اوليان لسان هر قدر ذاتا مكمل ومنتظم اولسه بيله
آثار اعمارندن محروم اولان اراضى خاليه كبي عد اولنوب نتمك

اراضيك حدودى بالتمين كد بين انواع طرحر آچلمدقچ
 دلشين ومعمور اوله ماز ايه لسان دخى محمد اولنوبده انك
 اوزرينه اعمال فكر ميدد ايله ديوانلر وقنون متنوعدن كتابلر
 يازلمدقچ متبر ومشهور اوله ماز .
 بناء عليه محضنا لسانك تر بيهسى وسوزك بلاغت اوزره
 اولسى ايجون علوم ادييدن السنه عديده اوزره بو قدر كتابلر
 تاليف اولنشدرد . والحاصل انساك كرك حوايج جهانيهسى
 وكرك مطالب روحانيهسى حصيله تحصيل علم ومعرفه محتاج
 ايدوكى وارسته كلفت احتجاجدر . ايشته بواىر اهمه خدمت
 ايلمك ايجون محضات عصر به علاوة جيله اولوق اوزره
 انجمن دانش نامه بزم كچى عاجزلردن مر كب اشبو جمعيتك
 عقد وكشادى خصوصه مساعده سنيه بيدرخ بيورلشدرد .
 جناب حقه جوق شكر اولسون بزي بربادشاه حقايق اكتاهه
 بنده انجمندر كه بنديكان ونيمه سنى سن تميز دانش وعرفانه
 ايهال ايجون افراد اطفال كچى مهد مرحمت سنبازنده تر بيه
 ايله احسان وعنايت جيله سنى اتمام واكال ايديور . بزم ايه
 هر خصوصه عجزيز بر كال اولدني مملو بو باده دخى اظهار
 عجز وانبالدن غيرى برديه حكمت وعاجز اولديعمرى بساهرك
 وسع كترانه من مقدارى جلالمقدن بنقه ايشله حكمت بو قدر .
 همان مفتوح الابواب ومسبب الاسباب تعالى عظمته شانه عن الشك
 والازتياب حضرتلى انتظام بخشاى اصول عدل ومرحمت
 وترتيب فرماى فصول سطوت وسبطت اولان ولى نعمت .

بى مستتر اقدبز حضرت تليريك عمر وشوكت شاهاه لرين (۱) افزون
 ووجود عالمود ملوكا لرين (۱) اقات صوريه ومتمو بدن مصون
 بيورسون امين مجرمة سيدالرساين .

رشيد پاشا مرحومك وقاىى متعاقب مطبوعات عنايه طريق
 ترقى به برخى آدينى اتقى نيشده بولتيوردى .

ميدانده رشيد پاشا زمانندن قاله ايكى غزوه ايله بعض اثار
 كورغىك باشلاى . فقط مطبوعات ادبيه وسائر نك هر نوعى —
 شمديه اولدني كچى — يه موجود دكلى ! مثلا رومان نامى
 ايشيدله مشدى !! [۱۷۵] تياترو يوقدى . حكايه نانه عاشق
 غريب وسائر هذيانلى موجود ايدى ؛ حتى الف الليله والليله
 بوزماندن يك جوق صكره يه ۱۲۹۰ ده مطبه حروفيله باصلمه
 باشلاى .

فقط بوزمان اوقدر امتداد ايمدى ؛ راز صكره جودت
 پاشا ايله فواد پاشانك قواعد عنايه رساله سى ظهور ايتدى ،
 و بولسانك قاعده ايله اوكر نساك لازم كله جكى دها اوزمان
 اكلاشدى . يه بوزمانده فطين اقدى ، كنعان بك ، ايتللك ،
 سامى پاشا كچى بعض ذوات بنشدى كه بولنرك يشواسى سامى
 پاشامس حومدر .

فطين اقدى ايله كنعان بك ادبيات عنايه شايان تذكار
 بوسورنده خدمت ايدميدلر ، فقط كنعان بكلك شرفيلىرى ،

شناسی اقدی حضرت توری ادبیات عنانیه نك بول كوسته تجیسی دره ،
 ساتقی كال بك در .
 شناسی اقدی حضرت توری ، تخمین حقیقانه مزه كوره
 ادبیات غریبه حاصل اشدكوری وقوف اوزرینه ادبیات
 عنانیه دخی ، فقط محصوات واستمدادی دائره سنده ، انجق
 او طریق ادخال اتمكله بر ترقی صحیحك قابل اوله جنی تقدیر
 و تخمین اشدكدن صوكر ، پشنده كندیسی ، پینه كال بك اولدینی
 حالده بر طریق اطراد آوره وضع بیور مشلر در .
 شناسی اقدینك خدمت ادیبیسی تصویر افكار غزتهسی
 نایله باشلار ، بو غزتهده مندرج اولان مقالات ادبیات حاضر نك
 برور زمیندر .
 بو افادات ایله شناسی اقدینك ادبیات عنانیه نك — یكانه
 بر مجددی — اولدینه قائل اولدینمز ظن اولناملیدر ، فی الحقیقه
 مشاراله حضرت توری مجدددر ، فقط مجدد یكانه دكلدر .
 زیرا اوندن اول عاكف و با خصوص بر توپاشلار اوندن صوكره
 و یا اونكله برابر كال بك ، انك بیوك مجددلر در .
 بر قاج كشی ایله برابر محمر كتر دخی شرف تجدیدی ایلك
 اول بر توپاشیه اسناد اتمك فكر نده دره .
 هله مشاراله شناسی اقدینك خدماتی طوغریدن طوغریری
 افاذه عائد اولوب ، ادبیات ، فكر نقطه صحیح سندن نظر دفته
 التیره فضولی و سنان باشادن بدأ ایله قین و قتلر كلنجیه قدر ، بوكون

ینه كندیلر نك محافظه اشدكوری بر طاق قیود جزویه بیه مغایر
 بعض باكشتری اولنگه برابر ، بك كوزلدر .
 فقط ایته الله بك حقیقه ارباب فطانتسندن بذات ایس ؛
 مشارالیهك مبانی الاشاده تامیه مندرج اولان ووله خرابه لیری
 قاریته صورت مخصوصه توصیه ایده ز . ایته الله بكك برده (...)
 نظیره سی وارد ، فقط بو نظیره ده رایجی بارلاق فكردن بشقه
 برخی یوقدر . هله بك جوق بر لرنده اتمال واقع اولس .
 سامی باشیه كلنجیه ، فواد باشیه یازدیخی تاریخندن بشقه بو
 زمانده تقدیر اولنه بیهلك بر توری یوقدر .
 زیرا ادبیات عنانیه و لسان عنانی بر درجه قدر قیود قدیمیسی
 تختسندن خلاص اولس بر زمانده بیه شدله او اصول قدیمی تقیب
 اتمش در .
 فقط سامی باشیه ، سزایی بك اقدی کی بر نهال ادب یتشدر مش در .
 ایته بوتاشاده در كه شناسی اقدی ، ظلمت تردهده ازلین
 افكار عمومییه مشمل كسهای هدایت اولان اكا بر کی عالم
 ادبیاتده زیور آرای وجود اولدی . [۱۲۸۰-۸۵]
 * * *
 ادبیات عنانیه ، ترقی صحیحی ضمنتده محتاج اولدینی وساطله
 اوزمان مالك اولدی . یعنی او طریق نورانیده یونلی تاثیریه حتی
 قدر بر مانته او وقت نائل اولدی .

سکره سکران سکر سمنده وفات اجتمه در . پدري طویچی
شاطانندن بزات اولوب سیواسیتبول محاربه سمنده شهید
اولش ایتم .

ادیات اوزریبه بسط اعتراضاتک اصولی بزده ایلیک اول
تصویر افکار غزیه سمنده کورولوش در . (۱۲۸۵) بناء علیه اصول
تنقیدک و یادها طوغریسی فکر تنقیدک دخی واضی شناسی افندی
ایله کالدر .

شناسی افندی ایله اولوقت برابر بولنان ابوالضیا توفیق
و کمال بکلر ادبیات عثمانیه به شناسی افندی بی همان بکانه بر محمد
کوستریمک ایستلر ، فقط محاکات بی طرفانه بونی مؤیدمیدر
بیله میت .

شناسی افندیکن والدمنه یاریده ایکن یازدیغی بر مکتوب ،
تخفدرکه ، اوندن بک چوق سمنلر سوکره یازدیغی شیردن دها
کوزل ، دها بیلسیدر .

مکتوب مذکور شودر :

بارس ۳۰ کانون تانی ۶۹

افندم !

نم جانندن عزیز اولان والدمه بکم !

کچنکی الیفیم مکتوب کورده بریسادن بری خسته اولدیغیمکری

بیلسیرمش ایدیگر ، لکن بوندن اکلادیمه کورده جانکزه
اوغراشیر مرتبه به گلش سکر !

ادیادن بهسین موصدی صیبا دیل بریسیمه نورولامش ایدی .

یوم مقصده وضع اساس ایدن ، یعنی محمد حقیقی ادب کال واحد
یکلر در . بو حقیقت اصلا انکار اولمه یه جقدر . فقط بونلرک
وضع اینتکری اساس تین اوزریبه ، اخلافک تورولگری کلشانه لر
اساس سمنده کی ماثله تقابل ایدرمی ؟ ...

شناسی افندیکن تصویر افکارده کی مقالاتی ماکف باشادن
دها مجددا نه در ، اشمارنده ایسه دانما اسلوب سادگی انتخاب ایتمش
وا براد مثله غایت مهراق ایلمش در .

غزلیاتی فنادر ، فقط دیگر منظومه لری و بخصوص ترجمه لری
بک کوزلددر .

شناسی افندیکن بری بولک خدمتی دها واردرکه ، اوندن بزم
استفاده ایده میدیکمزه صورت جدیده ناسف اولتور .

بو خدمت جلیده ایسه تورکلرک غایت ایتمه یارار سورنده
یازلش اولان قاموس عثمانی بری کندی بری بو قاموسی اکل
بیوره مامش ، و مسموغاته کوره اون اوج جلد قدریاز مامش درکه

بو جلدلرک بر قسمی یشته کیتبخانه ملی سمنده ، و قسم دیگر ی وانه
کیتبخانه سمنده ایتمش !!

قاموس عثمانی قعداننه دائر اولان تأسفیزی بلانسبه بورده ده
تکرار ایده رز .

شناسی افندی ، زماننده کسناد ای دیل انجمن دانته اعضا
ایدلش اولوب بر قاج مأموریت سمنده دها استخدام اولاندقدن

والده دیکه اغرم وارمن، ودهم علم الله! وسی بن اولجه به
 قدر اونونام ...
 فلک مساءه ادرسه مرحوم بدرمک کیکلری استانبوله
 کتیر تیره جگه بره ان شاء الله تعالی مخصوص برتر به یادیره چمدر.
 جمله مرک برمکانه اولسی اوزو ایدیورم.
 سنک عنده اله ادا اولان ویشکی شایخ ایتم، و سنک خانکی
 سوندریم ورنه وسیله اولور ائاره سی ایدرم. دین و دولت
 و وطن و ملت ونه کنندی فدا ایدمکم !!!
 امان جائه بن عزیز اولان والده جگم! کینجک مناسبه
 سزه هر نه قوت ایتم ایسه جمله سی عفو ایله و حقکی حلال
 ایله!
 ابراهیم شناسی

لامارتین

بزمهور بیک میناسیون نام منظوم سنندن:
 ایدیور کوردو جگسن جان!
 دنده ابرده هر صبح و مسا
 ک ستر صورتک عکسی ما
 کا صوتک کتیر باد صبا
 لسه خوابیده چانکیم عالم
 روزگار اسدیکی کوش ایسه
 ازم کزلی قیسلدار سن اودم

اوله ایسه، اقدم، نیچون بوزمانه قدر ییلدیرمدیکر؟ اگر
 یسلدیرمش اولدیکر چار چابوق تحصیلاک ارقه سی الوپ
 شمعی به دک استانه به کلیردم! چونکه بوندن مقدم دها قویلاقلار
 واردی، هر نه سه نه که نادره ایسه...

فوریه چایشک .
 و جو صاغ اولما قدرن مکره مال و مالکی نه بایل در صاقنوب
 بو خصوصه یاره نی اسیر کیم سکر! برقاج طیبه باقدیرک! اگر
 بوج بیله ایدیورسه ادا سنه الله کرم در. همان سز وار اولک!
 اقدم! شمعی ایجاب ایدیورکه، شو آنه قدر کوکلده
 صاقلادینم سرری سزه سولیم: تا که نسکا، نه کا داغ درون
 اولسون؛ چونکه بی آدم بالطبع حرصی اولدینی آشکاردر:
 اما بو حرص برقاج درلودر؛ نم حرصم شمعیکی عقل و ادراکه
 باقیبرسه براز کجه جک ایله، جوق هنردن عبارتدر.
 الحمد لله تعالی شوکنج باشنده بونردن بر مقدار حصه دار
 اولدم؛ لکن حقیقده هینک سایه کده در؛ زیرا بی
 اوقوتدیروب یازدیردک، سنک حقکی بیک باشم اودیمه؛
 سندن بشقه کیمسه بوق در.

ایشته اقدم معاذ الله سزه بر حال اوله حق اولسه سنندن بشقه سنه

بد ضعیفنده کی قلم، معاصرین اللرنده کی قلملره نسبتله، درختان
ارضه نسبت خاد خبت مئنه سنده ایدی . بو بوپوک چوجوق
{ کال بک } ایدی .

کال بک حقیقده کی حسیاتقزی تعریف ایتک ، کال بکی اوقومق
بیانلره اوکرتیمک غایت زائد بر کلفت اولماقه برابر کوچدر .
اووظیفه دن شمیدیک اخترازا بالکر مشار الیهک ائارینی تعداد
و کندیلر بیک لسان عثمانیک جدی بر مجددی اولدییغی تکرار
ایده جکر . هله کال بک اجرات ادیبلر ندن بیه برینده مجله
کندیزده قدرت کوره ییز : نظر مزده دمیلیم شعشه نثار علویت
اولان خورشید افکار ادیبانه لرینک تحمیل الوانیه قدرتمز
یوقدر

مشار الیه حضرتلرینک باشلیجه آثار علیلری شو جلاثل
ادیبدر :

تاترولر : ماکف بک ، کلخال ، زوالی چوجوق حکایه لر :
سیر کدشت ، علی بک ، جزیری ، بهار دانش . قیژه . تاریخه متعلق :
امبرونوروز ، قانع ، سابع اول ، دور استیلا ، صالح الدین ایزین ،
بارقه خنفر [۱] کال بک ائندینک غیر مطبوع دهابر چوجوق اثرلری

[۱] بارقه غنفر کال بک ائندینک ائکی بولده یازی یازمق خنفر سنده کی
قدرت کایدلری به بر نوندر .

کوشمه بعض کلام محرم
ایلم سیر شوپیلدزلی کر
کیم ایدر برده لیلی برش
وجهکی سانکه بکا عرض ایلر
چشمه خوش کورون هر اختر
خی انقیسی نیسک نه زمان
بوی ازهار ایله ایشه سکران
الاکوزل رایجسی ایجره مان
هپ سنک فیخکی قوقلار دل و جان

وانئاده مباتی الانشالیه صرف ترکی دخی لسان عثمانیه
بروضع جدید ویرلک اوزره ظهور ایتدی بزده ایلک اول
ترتیب ایدین قواعد ایله کتابی ، مباتی الانشاء دره .

ایشته بوزمانده ، یعنی ضیا ایشالیه شناسی ائندینک یازی
یازدقلری هککامده تقریباً یکرمی ایکی یاشنده بر چوجوق بر طاق
اسمان پیرا حسابات انسانییه ، تمیر ایچله ، فن انسا نیغی تقریر
باشلادی .

فن نرودنه کی و عرض و طلب ، قاعده سنسی فن ادبه تطبیق
ایله احتیاجات ادیبیه یی قتیقه ، او بولده یازی یازمق ابتدا ایتدی .

مقدمین بخت اولندقیه بوندقوری برک یا حدود و یا خرطه‌سی
 تصور ایدرک و وطنی تمین ایدن ماده بر قاج بیک مظلومک قانی
 و یا بر قاج رجال دولتک قلمیله چیزاش بر خط موهمدن عبارت
 دلگیر؟ بویه عقل و طبیته هیچ مناسبتی اولمقزین صرف
 موضوعات بشر دن اولان و انسانلرک اخوت و ائتلافه سد چکمکدن
 بشقه دنیاده بر تابی کورلیسان بر و اهمه‌نک انسانیت نظر ندنه نه
 حکمی اوله‌بیلور؟، دیرلر.

اوت! صانع حکیم انسانک فکرینی کرات جسدولی،
 وجداتی هندسه مقیاسی ماهیتده خلق ایتش اولسه ایدی دنیاده
 عالمه، ملت، مسکن، وطن تصور لر بیک وجودینه امکان قانزدی
 صرف مادی اولان اولان فوایدن بشقه بر شی دوشونیه میایدی. شو
 قدر وار، که آدم بشقه صفته، بشقه خاصیتده بر ادلش. عقل ایکی
 ایله ایله درت ایدر؛ دعواسی نه قدر بداهته قبول ایدیبورسه
 وجدانده بر قاین ایله برارکک میل طبیی و قول شرعی ایله ارتباط
 حاصل ایدنجی. بر عالمه میدانه کلیر، حکمی اولقدر بداهته تصدیق
 ایلبور.

عقل، مربع بشقه‌در؛ مثلک بشقه، قضیه‌سنک حقیقته
 نه فوئده حکم ایلبورسه وجدانده وطن بشقه‌در، خارج وطن
 بشقه سوز بیک محنته اوقوئده اعتماد ایدیبور.
 شیر خوار لر بیکگی، جو جقلر اکلندیکی بری، کنجبلر
 میدنکاکتی، اختیار لر کوننه فراغتتی، اولاد والدیه‌ستی، پدر

اولدینی روایت ایدیلور مهارت شعر بری بک فوق‌العاده.
 اولوب کندی دائره‌سنده بر مثل بوقدر.
 کمال بک اقدی حضر تلری تقریباً قورق سکر یا شلر ندنه اولوب
 مصطلقی بک نامنده بر ذاتک صلبیدن کتفور طاغنده عالم وجوده
 کلنلر. مشارالیه الیوم سافر متصرفیدر. [۱]
 کمال بکدن مثال منتور:

﴿ وطن ﴾

حکمت تجربه‌که جهانک شو کور دیکمن کالات و ترقیاتنه
 هر شیدن زیاده خدمت ایتدیر؛ بوقدر فوایدله برابر. بر ایکی
 عصر دن بری هر درلو حدودی زیر وزیر ایدرک، فکر لردنه نه
 قدر معتقدات، کولکلر ده نه قدر حسابات وار ایسه، جاهه‌ستی بر
 بر نظر شک و تدقیق او کنه حکمک شایسته‌سندن مصون اوله مامشدر.
 تجربه نامنه عمری حقیقته مآلوف اولانلر ده ایسه. اراد قلمر.
 بی مادیات اینجنده بولمه حصر نظر ایتش بر طاق اصحاب مواخذ
 کوریلور که دنیاده‌لس و مشاهده‌سی ناقابل هر نه وارسه، موهوم
 و یا معدوم حکمنده طوق ایستلر؛ عمومک مقتضدن بشقه حق
 افرادک احتیاطدن بشقه اخلاق طایعازلر! تصرفه سرفقت،
 وراثته غصب، نکاحه اسارت نامی و بر بر لر.

ایشته‌انسانینی بوقشقه نظر دن تا نا ایدنلر در، که وطن فکر
 [۱] «بورادن بعض شبلر علی اولدینی»

حجّت، یاد سیب بی، برچوون حسیات علویه دك اجناعتدن
حاصل اولش بر فکر مقدسدر.

بودن طولاییدر، که تاریخ انسانیت هانکی صحیفه سینه
عطف نگاه اولسه، هر زمانده، هر ملته ظهور ایدن افکار علمی
واخلاق فاضله ایمانسانک جمله سی وطن محبتی امور دیوبه دك
کافه سینه مرجع طوقش ویک چوونی وطن بولسه فدای جان
ایش کورینور.

بودن طولاییدر، که هر دینده وهر ملتهده، هر تریبهده، هر
مدته، حب وطن دك بیوک فضیلتلردن، دك مقدس وظیفه لر دندر
.....

کال

آئیده کی مندرج پارچهلر (جزمی) دن مستخر جدر:

عزتک اوتخی عصری، صکه برخی سنه سنده، اوچینبی
خانن، خلاقنک اوتخی پادشاهی اولان سلطان سلیمان قانونیک
ولای، اقبال استقباله براعت استهلال اولمشیددی؛ وقوعات
و دك ایت عظیمه جه تاریخ انسانیتک اکثر قرونه تقوق ایدر:
زیاکه بد قدرت بر قاج بیگ سنه ناک ماثر جیلله بی بروره
طور، مشده نظر حکمته قارشی بر معجزه دهها کوسترمک ایچون
بوز ایدن عبارت بر زمان ایچنه صقشدیرمش ایدی.
الحقیقه شر قده و قتیبه بن مسلم، دك اعدامی، غریبه و عبید

عالمه سنی ندر لو حسیات ایله سورسه اسامده وطنی اودر و حسیات
ایله سور.

بوحسیات ایسه، صرف سیبتر بر میل طبعیدن عبارت
دکدر انسان وطنی سور؛ چونکی مواهب قدرتک دك عزیزدی
اولان حیات، هوای وطنی تفنله باشلار. انسان وطنی سور
چونکه عطایای طبیعتک دك رونقلمسی اولان. نظر لجه افتخارنده
خاک وطنه تعلق ایدر. انسان وطنی سور؛ چونکه ماده وجودی
وطنک بر جزوی دور. انسان وطنی سور؛ چونکه اطرافنه
باقدغی، هر کوشه سنده عمر کدنته سنک بر یاد خزینتی تحجر ایش
کچی کورور. انسان وطنی سور؛ چونکه هر شی، راحتی، حتی
منفعتی وطن سایه سنده قائمدر. انسان وطنی سور؛ چونکه
سبب وجودی اولان اجدادینک مقبره سکونی نتیجه حیاتی
اوله جق اولادینک جلوه کاه ظهوری وطندر. انسان وطنی
سور؛ چونکه انبای وطن آرمه سنده اشتراک لسان واتحاد
منفعت و کثرت مواست جهته بر قرابت قلب واخوت افکار
حاصل اولمشدر. اوسایه ده برادیه دنیا به نسبت وطن، اوطوبدی
شهره نسبت کندی خانمی حکمنده کورینور.....

انسان وطنی سور؛ چونکه وطن اوله بر غالبک شمشیری
ویار کاتبک قلبیه چیزیلان موهوم خطلردن عبارت دکل، ملت،
حریت، منفعت، اخوت، تصرف، حاکمیت، اجداده حرمت، عالمه

الرحمن الفهري ، نك انهرامى اوزرينه طولاً ، پيرهه ، طاغربه
 « قوبى ، جولرى و عرضاً بحر محيط جنوبى ايله قيقاق حدودلى
 داخنده قالان اسلاميت و اسپانيدان ماعدا اورونك اكر جهاتى
 استيعاب ايلان خريستىلق عاللانده و مأمون ، و شارلمين ، ك
 ارخاللردن صكره ملوك طوائف و اهل صلب عمارتاندن ماعدا
 تاريخجه اهميت كوتورور و خصوصيه انسانيتيه تعلق ايدر همان
 هيچ بر وقعه ظهور ايتاشمك ، اباى بشرك فكر و اقداننده
 كوريلان بوسكون عادت برستانه يدنجه عصرده برميل ايجاد ايله
 ختام بولدى . حتى آننى يله انسانيتك نيجه غالباندهنده محكوم
 ايلمك شانندن اولان نظر حكمت ، بارونك عمارلارده استعماله
 او عصر اينجه باشلامش ؛ و بر قوجه عالمى زور بازوى عرفانيه
 ايتديكى شكله كتيرمك استمدادى حازوا و لرق ، وجوده كلان
 فاتح باروت كى بر قوه مقاومت سوزى طويحانك صنعتده اجرا
 ايتديكى تدبيلات و اكالات ايله اسلحه نك هر نوعه تقوى
 ايده جك بر حاله طقوزنجى عصرده كتيرمشدى . فقط اونجى
 عصرده ايدى ، كه باروت طويدن تفككه انتقال ايلديكندن ،
 ارباب حرب ملائكه عذاب كى ، اللرنده بر تازيانه آتشين
 استعمال ايتمكه مقتدر اولديلر .

في الحقيقه اوتوز بش سهاك بر اقدام طاقت بر اندازانه ايله
 طولاً « ازمير » ، كور فزندن « مغول » و عرضاً « دكندن »
 قيقاق صحرالرينك منتهاسه قدر استمداد ايدن برلر اينجه اوزمانلر

موجود اولان درت بوز ميليونه قريب اسلامى بر حكومتك سابه
 رايانه جمع ايتك و جنوباً مصر و ينده خطبه سنى اوقوتدنى
 كى ، شمالاً دنخى مسقويه و لهستانك و سطلربنه قدر كيتيه
 اقبالك مقدمالربى ايصال ايلمك جهتلربله مالك اولدنى برلر
 نسبت اسكندرك فتوحاتى كره به نسبت ربع مسكون درجه سنده
 بر اقان تيمور طقوزنجى عصر رجاندن ايدى . فقط اونجى
 عصرده ايدى كه سلطان سليم اول كره زمينى بر پادشاه ايجون آز
 كوره لك سكر سندن عبارت اولان دور سلطنتده مصر ايله
 عموم عربستان و يارى كردستانى بر مركزه ربط ايلديكن بشقه
 خلافت اسلاميه نى و طاشقى بحق اجراه مقتدر بر خاندانه نقل
 ايدرك ، اسكندره چيكيه حتى تيموره داغ درون اولان
 جهانك كريك فكرينك اسلاميت قوتيله حصوله لازم اولان
 اسبابى استحضار ايدى .

في الحقيقه هر نظر تدقيقه نيجه بوز بيك مشاور ، هر قلم
 تخميره نيجه بوز بيك معاون و برمك شانندن اولان طباعت
 « فوستر » نامنده بر صاحب خيريك هميله طبيعتك خزينه النبيه
 احساندن ميدان ظهوره طقوزنجى عصرده چيقتدنى و بصمه نك
 يقير حق موجودى عد اولسان (فلوست) و (كوتنبرغ) او
 صنعت جهان بهادن طقوزنجى عصرده استناده ايلديكى كى ،
 طباعتك اك بيسوك واك فائده لى اكالاتدن معدود اولان قالب
 چيكلربنى (شقر) به طقوزنجى عصرده اختراع ايلمشدى .

الرحمن الفهري ، لك انجازى اوزرينه طولاً ، پيرهه ، طاغربه
 « قوبى ، جولرى و عرضاً بحر محيط جنوبى ايله قيقاق حدودلى
 داخنده قالان اسلاميت و اسپانيدان ماعدا اوريانك اكر جهاتى
 استيعاب ايليان خرستيانلق عاللانده و مأمون ، و شارلمين ، ك
 ارخاللردن صكره ملوك طوائف و اهل صلب عمارتاندن ماعدا
 تاريخجه اهميت كوتورور و خصوصيه انسانيتيه تعلق ايدر همان
 هييج بر وقعه ظهور ايتاشمك ، اباى بشرك فكر و اقدامنده
 كوريلان بوسكون عادت پرستانه بدى عرصهده برميل ايجاد ايله
 ختام بولدى . حتى آننى يله انسانيتك نجه غالبانه سنده محكوم
 ايلمك شانندن اولان نظر حكمت ، باروتك عمارهده استعماله
 او عصر اينجه باشلامش ؛ و بر قوجه عالمى زور بازوى عرفانيه
 ايتديكى شكله كيتيمك استمدادى حائز اولورق ، وجوده كلان
 فاتح باروت كى بر قوه مقاومت سوزى طويحياق صنعتده اجرا
 ايتديكى تدبيلات و اكالات ايله اسلحه نك هر نوعه تقوى
 ايده جك بر حاله طقوزنجى عرصهده كتر شدى . فقط اونجى
 عرصهده ايدى ، كه باروت طويدن تفككه انتقال ايلديكندن ،
 ارباب حرب ملائكه عذاب كى ، اللرنده بر تازيانه آتسين
 استعمال ايتمكه مقتدر اولديلر .

في الحقيقه اوتوز بش سناك بر اقدام طاقت بر اندازه ايله
 طولاً « ازمير » ، كور فزندن « مغول » و عرضاً « دكندن »
 قيقاق صحرالرينك منتهاسه قدر امتداد ايدن برلر اينجه اوزمانلر

موجود اولان درت بوز ميلويه قريب اسلامى بر حكومتك سابه
 راياتنه جمع ايتك و جنوباً مصر و ينده خطبه سنى اوتوتدنى
 كى ، شمالاً دخى مسقويه و لهستانك و سطلرينه قدر كيتيه
 اقبالك مقدمه لري ايصال ايلمك جهتليه مالك اولدنى برله
 نسبت اسكندرك فتوحاتى كويه نسبت ربع مسكون درجه سنده
 برافان تيمسور طقوزنجى عصر رجاندن ايدى . فقط اونجى
 عرصهده ايدى كه سلطان سليم اول كره زمينى برادشاه ايجون آز
 كوره درك سكر سندن عبارت اولان دور سلطنتده مصر ايله
 عموم عربستان و يارى كردستانى بر مركزه ربط ايلديكندن بشقه
 خلافت اسلاميه نى و طاشقى بحق اجراه مقتدر بر خاندانه نقل
 ايدرك ، اسكندره چيكيه حتى تيمسوره داغ درون اولان
 جهانك كريك فكرينك اسلاميت قوتيه حصوله لازم اولان
 اسبابى استحضار ايدى .

في الحقيقه هر نظر تدقيقه نجه بوز نيك مشاور ، هر قلم
 تخيره نجه بوز بريك معاون و برك شانندن اولان طباعت
 « فوستر » نامنده بر صاحب خيريك هميله طبيعت خزينه النبي
 احسانندن ميدان ظهوره طقوزنجى عرصهده چيقتدنى و بصمه نك
 بغير حق موجودى عد اولسان (فالست) و (كوتنبرغ) او
 صفت جهان بهادن طقوزنجى عرصهده استنفاده ايلديكى كى ،
 طباعتك اديسوك واك فاندلى اكلاتندن معدود اولان قالب
 چيكلرنى (شفر) يه طقوزنجى عرصهده اختراع ايلمشدى .

اسپانیاده، هندستانده طولاندیردورق، دنیانک شرقه، غربه ششمه نثار حیرت ایلمشیدی.

ینه اوعصر ایجنده ایدی، که خیرالدین یاشاسان جهانینک طوب دونالری ایر رحمت ککچی، آفاق طرته حق بر حاله کتیره رک، آق دگری لواء الحمد محمدینک سایه استیلاسه، آلدقدن صکره، غنیمت غزاسی اولان قوجه بر ملکک [۱] تاج سلطنتی خلافت اسلامی، تک عتبه اقباله قدیم ایلله حاکم ایکن، خادملکی اختیار ایتک کچی، بکانه برحمت اظهار ایلمشیدی.

ینه اوعصر ایجنده ایدی، که دولت کرای تانی ایکنچی مجومنده، مسقوه طر فارینه آنترن استیلا اوله ورق، شهاک قارلی، بوزلی سحر الری ایجنشدن کویا اوج عصر صکره کله جک بر جهانکیره درس عبرت [۲] و بر روسیه مأمورینه نمونه امتثال [۳] کوستر کچی، صنایع بریار طایغ پیدا ایلمشیدی.

ینه اوعصر ایجنده ایدی، که و بارخان، جدی اولان وقتو حاتنک کثرت و وسعت نظر اعظم جهانکیران عد اولسان تیمورک بر قاج بوز بیک عسکر و بیک دولو مشاق سفر ایلله ضبط ایدیه بیلدیکی هندستانی هان اون بش بیک کسی ایلله بر قاج بوز بیک عسکر، مالک بردولنک لندن نزع ایتمشیدی.

- [۱] جزایر ملکی.
- [۲] برنجی نابولون.
- [۳] مسقوه یی باقان روسقوجین.

فقط اونچی عصر ایجنده ایدی، که جهان معرفده کر چکدن بر (دوران حشر) وجوده کتیریمکه باعث اولان وفطرت بشری مستعد اولدیغی استکمالاته ایصال ایچون هان طبعیت کلبه قدر خدستی کوریلان اوصفت جلیله سحر اولوق، خطاطلارک منفته مغایر بولمقی و حتی ال فائده سز لنویاندن صایلمق کچی حیوانلره بیله باقیمیه جق بر طاق تمرضات و نامنقدن قورنیه بیهرق — حیفا که اسلام ملککنده یانغی ظهوری بیله خبر آلمق سزین! — اورور بایک هر طرفه انتشار ایدی:

فی الحقیقه مشهور فرستوف قولومب [۱] سفینه نوحدن طورانی تحرینسه کیدن کوکر چین کچی، برشدتی طوفان اعتراض آره سندن چیقاروق، آمر قانی کشف ایلله عالم انسانیه بیه بو عالم ایجنده بر جهان دیگر الحساق ایتکه طقوزنجی عصرده موفق اولمشیدی. فقط اونچی عصر ایجنده ایدی، که اورو بالیلر آمر قاناک هان هر جهته سوقله ورق، قدرت فاطره مدن بشقه هیج صفت کور مامش اولان اولیله بر جهان غیبک حاری اولدیغی هر دولو خزان فوانددن حصیب اولونه باشلاشلر ایدی.

اونچی عصرک مزیدی بویله اکالاته منحصر دکلدرد:

ینه اوعصر ایجنده ایدی، که سایان قانونی عثمانلی یاراغنی شفقلم ایجنده طوغمش برهلال کچی، و یانهده، تبریزده،

[۱] قولومب کوکر چین بیکلدرد.

بینه او عصر اینجده ایدی، که « شیرخان فرید » افغانی بر
عسکرک اوغلی ایکن، خصائل جهانستایی قوتیه هندک شرق
نیالسنده کندیبه مخصوص بر دولت تشکیل ایدرک « بار »
سلطنتی کی، نوظهور و بناء علیه هر درلو قدرت وعصیته
مالک بردولتی مضمحل ایتمک درجه سنه کتیردکن رشقه عمری
مساعد اولسه اوده سلطان سلیم اول کی، جهانگیرکه بر بیوک
استمداد اراز ایلمشیدی .

بینه او عصر اینجده ایدی، که تورانده « دولت شیبانه »
و خصوصیه سلاطین « شیبانه » دن « عیدالله » دولت
« جنگیریه » نک « برکه خان » [۱] زمانده اولان شغنه اقبالی
امادهیه امیدلر و بره جک قدر بارلامه باشلامش ایدی .

بینه او عصر اینجده ایدی، که سنیلرک سلاجیه چورلش
بر دائرة آهین اینجده قالان ابرانده « صفوی » طرفدارانک
تصیی اساسنی قائلله تخمیر ایدرک بر دولت « شیبانه » تشکینه
منتدر اولمشدی .

[۱] برکه خان بانو خان اولادین وزر دشت حکمدارلر دین اولهوق اولاد
کنکیر دن انا اول اسلام ايله مشرف اولان زاندر . قیاق و مولستانده
کیمی چاری ایدی . طوبه و بلغارستان کچهرک استانبولک محاصره سنه
۱۵۳۰ وروم ایدرطور افری خراجکار ایلشدر . آفاق خان و خصوصیه
تلافت عایشیه تک افرامندن سکره هلاکو ايله غالباله شیلی محاربهاری
زر در . جنگیر خاندا تک اعاظینددر . اصل اسمی (برکلی) اولهوق
لامنی اظهار ایتدکن سکره زمانک علمانی قنلا (برکه) تعبیه ایتدیلر .

بینه او عصر اینجده ایدی، که آلابیسا ایدرطوری مشهور
« شارل کن » سلطان سلیمانک قوه قاهره سنه قارشی طور مق ایچون
سنلرجه اوغراشدقدن و ویاپی عثمانی محاصره سی و مجارستان
و خرواتلنک اکثر جهتلری اسلام استیلاسی آلتده کوردکن
سکره، کندیبه سرای حکومته بدل بر مناسرتی مزار دنیوی
اختیار ایتشیدی .

بینه او عصر اینجده ایدی، که اورویاده (لوز) پروتستانق
نامنه بر مذهب جدید آچدوق، اهجاب تلپی ایکیه تقسیم
ایتشیدی .

بینه او عصر اینجده ایدی، که اسپانیوللر غرناطه مدینتکاهنی
مظلم، مکسیتقا وحشت آبدنی معصوم قاننه غرق ایدرک شرقده،
غریبه تاشناسنی نظر حکمته قان آغلادد، جق بر دهشتلی غروب
لوحسی پیدا ایلمشدری .

بینه او عصر اینجده ایدی، که دنیالره صیغه مامقده
ضیای شمس ايله رقابت ایدن بر دکا [۱] اباد مطلقه بی سبیر
ایدرجه سنه بر طاق تدقیقات ریاضیه ايله استقرار شمسی و دور
ارضی اثبات ایدرک، تابع اولدینی بر دینک معجزات باقیمندن
اولان بر آیت کریمه تک مال عالیه فی اوضح ایلمشیدی .

بینه او عصر اینجده ایدی، که دنیالری احاطه ایده جت بر
طوفان معرفتی ذهنه صیغه سیریه سلیک خارقه سنه مظهر اولان ایدر

[۱] « قوریزق » .

برونی طریقی کشف اتمکله پورنیکیزل اشجاری آتون نمرلر ویرر، نیاتلی کومش چیچکلر آچار برکیما یاغیسی اطالاقه شایان اولان هندستانک محصول تروتندن اوروپایی مستفید اتمکله باشلامشلر ایدی .

ینه او عصر ایچنده ایدی، که حکم غالبانه نک جهان مدنیتی ذری پای استبدادنده ازمک ایچون یایلمش برتثال آهننی حکمنده اولان ناپولیونلری، سهارقلری یله برچوق تالایله دوشورون « ژرروت ، جمعی زادکادنن ایکن، دینجیلکه قدر تزل ایش؛ کوزی آحیق فقط آیینی طویال، صورتی انسان و فقط کندی شیطان بر مخلوق غریبک سایه تصب وریاستنده ناسی بلمشدر .

ینه او عصر ایچنده ایدی، که یندن قهوه، آمرشادنن توتون بربری متعاقب خلفک معرض هوساته آتیه رق، انسانلر ایچون بری مایع بری هوانی ایکی سیه بلای احتیاج ده ایدیا اولنه باشلامشیدی .

اینته سرگذشتی یازمق ایستدیکمز « جزمی ، دهه « موسم ادراک غراب ، وصفنه لایق اولان او عصرک رجائنددر . ترجمه عالی اویله وقایع عظیمه دن معدود دکلمه ده ذاتا برغرابی جامع اولمله باربر، دولتک بریوجک عماره سته تعلق ایلدیکی ایچونک نظر مطالعه به شایسته در اعتقادنده بولندق آنک ایچون تخمیرینه جسارت ایدیوروز .

جزمی دنیسایه طقوزوز آتمش ایکی تاریخنده کلدی .

فقط انسان ایچه طقوز یوز سکسان ایکی تاریخنده فارشدی؛ یعنی اوزمان — ترفنده یتشمش میوه لر کی — وقسز آتارینی کوسدن قطایق سایه بنده بدرندن مورث برساهی تجارینه مالک اولمش ؛ اوزمان کندی انسان بیهارک، انسان ایچون لازم اولان مسائل معیشته اوغراشمه، شخص تجره اتمکله، ایش اوکرتمکله باشلامش ایدی .

اوصرده ایسه سلطان سلیم اول خنت اعلا دن کندی آرایه آرایه دنیسایتمش برقصر حکمنده اولان مرقدینه، سایان قانونی فلکنن اقباله حرمة ایغنه دوشمش برقه کی . کورینان مشهیدینه چکلمشیدی .

خیرالدین مرحومک قهرنده کی آغا جردن ، چنلردن کیلرینه یکنن وایکیمچیلرینه قانلی کفن اولنه اوزنه ریک برادلس کی، ییاضلی قرمزلی چیچکلر آچیلنه باشلامشیدی .

دولت کرای نایک او طورایغی یبار طساغلردن آتمش قایی، اوبارلاقلی خیر شمالی به غبطه رسان اولان فکری خالک فاده، ظلمات عدیده مستور اولمشیدی .

عثمانلی مکنده بو اعظمه قلیجه، قلبیه خدمت ایدن اصحاب قدرتدن پیر محمد یاشایی اوغلی تسمیم ایتدی ؛ مقبل ابراهیم، یاشا، احمد یاشا جلا د الله تسلیم روح ایلدیله . زندلی، ابن کال ابوالسعود، رسم یاشا ؛ یرو یاشا مسند اقبالی سدر غفرانه تحویل

برونی طریقی کشف اتمکله پورنیکیزل اشجاری آتون نمرلر
ورور، نیاتلی کومش چیچکلر آچار برکیما یاغیسی اطلاقته
شایان اولان هندستانک محصول تروتندن اوروپایی مستفید اتمکله
باشلامشلر ایدی.

ینه او عصر ایچنده ایدی، که حکم غالبانهک جهان مدنیته
ذری پای استبدادنده ازمک ایچون یایلمش برقتال آهننی حکمنده
اولان ناپولیونلری، سهارقلری یله برچوق تالایله دوشورون
«ژروریت»، جمعی زادکادنن ایکن، دینلجیکله قدر تزل ایتمش؛
کوزی آحیق فقط آیینی طویلاک، صورتی انسان و فقط کندی
شیطان برخلوق غریبک سایه تصب وریاستنده ناسی بلمشدر.
ینه او عصر ایچنده ایدی، که یندن قهوه، آمریشادن
توتون بربری متعاقب خلفک معرض هوساته آتیه رق، انسانلر
ایچون بری مایع بری هوانی ایکی سیه بلای احتیاج ده ایدیا
اولنه باشلامشیدی.

اینته سرگذشتی یازمق ایستدیکمز «جزی» ده «موسم
ادراک غراب» و وصفنه لایق اولان او عصرک رجائنددر.
ترجمه عالی اویله وقایع عظیمه مدن مهود دکلمه ده ذاتا برغراق
جامع اولمله بار، دولتک بریوجک عماره سته تعلق ایلدیکی
ایچونک نظر مطالعه به شایسته در اعتقادنده بولندق آنک ایچون
تخریرینه جسارت ایدیورور.
جزی دنیسایه طقوزوز آتمش ایکی تاریخنده کلدی.

فقط انسان ایچمه طقوز یوز سکسان ایکی تاریخنده قارشدی؛
یعنی اوزمان — ترقنده یتشمش میوه لر کی — وقفسر آتارینی
کوسترن فطاتی سایه سنده بذرندن مورث برسایه تجارینه مالک
اولمش؛ اوزمان کندی انسان بیه رک، انسان ایچون لازم
اولان مسائل همیشه اوغراشمه، شخص تجره اتمکله، ایش
اوکرنگک باشلامش ایدی.

اوصرده ایسه سلطان سلیم اول خنت اعلادن کندی
آرایه آرایه دنیسایتمش برقصر حکمنده اولان مرقده، سیاهان
قانونی فلکنن اقباله حرمة ایغنه دوشمش برقه کی. کورینان
مشهدینه چکلمشدی.

خیرالدین مرحومک قبرنده کی آناجرندن، چیلردن کیلرینه
یکن ویاکیچیلرینه قانلی کفن اولنه اوزنه رک برادلمش کی،
بیاضلی قرمزلی چیچکلر آچیلمه باشلامشدی.

دولت کرای تانیک او طورایغی یار طساغلردن آتمش
قلبی، اوبارلاقلی غیر شمالی به غبطه رسان اولان فکری خاک
فاده، ظلمات عدیده مستور اولمشیدی.

عنائلی مکنده بو اعاطمه قلیجه، قلبیه خدمت ایدن
اصحاب قدرندن پیر محمد یاشایی اوغلی تسمیم ایتدی؛ مقبل ابراهیم
باشا، احمد باشا جلاذ الله تسلیم روح ایلدیله. زنیلی، ابن کال
ابوالسعود، رستم باشا؛ پرتویاشا مسند اقبالی سدر غفرانه تحویل

کوستر ایسه — اوده حرکتی کندی اختیاریتک فوقده
بر قدرت مانع اوله کله کله کتی کوستر ایدی.

چو حق بیوسکه باشلا دی ، باغچلرده اویسایشی بیله یه
بشقه چو جقلره بکنزه مزیدی . البته بر ابراق آلبر هوا به آتاردی .
پاراق نیسلیک تحریکله اهتزاز اشدیگه اوزرینه تصادف ایدن
نورک کوستر دیک حقیف خفیف نوجلره باقار کورک پوزندهده
چو جقلر پاراق آیشیورلر ، کوریشان ییلدیزلر اوپاراقلرک
پارلاقلمبدر کی . بر طاق خیالاته ذاهب اولوردی .

هوا ده بر آتش بو جکی کوردی ، فرق برار چه سی بره
دوشمشده فر کی ، اوچبور ظنده بولئوردی . ده با باشی
تحقیقات و معلومات ایله اوغراشمه مساعد اولدینی زمانلریله
خیالی کندینه مخصوص بر عالم ترتیب اتمکله مقتدر اولمش ؛
زبلکه و بر تصورله سکا بیک عالم ایجاد ایلم ؛ ، تخیلی حقیقت
— ورننده کوستره جک درجه به کشدی ؛ چونکه طبعاً شاعر
یدی .

شاعر نه در ؟ و طبیعتک الک سوردالی زمانلر نده کی حزین
حزین تسلیزیدن برادمش بر مخلوق ! ... ، خنده لرندن — کله
بیم کی — کر به اثر لی ، کر به لرندن — بلوطله قوس قزح کی
شام علامتاری کورینور . طبیعت هر مخلوقدن زیاده ایبرایکن
بیستک فوقه چیقق ایستر ا کندی وجودینی لایقوله اداره به
تندر دکل ایکن کره زینی ضیف قوللریله سورکلیه سورکلیه

ایتمشردی . طور غودجه پانا ، بیاله پانسا ، صالح پانا ، رمضان
پانسا دریای رحمته غرق اولمشردی .

عادل کرای جزمیدن رقاچ آی اول بر بهار صاحبخنده کونشله
برابر طوغمش ؛ ودها طوغش طوغش مالک فلاسه ، بی آدمک
ابتلاسه واقف ایش کی ، آغلامنی اعتیاد ایش ایدی . کویاکه
شیخ غالب حسن وعشقه زینت و برن نینسک

ای ماه ایو بو آرزماندرا !

چرخک سکا مقصدی یاندرا ؛

زیراتی تندوبی اماندرا ؛

لطف ایشیده اگر کاندرا !

ظلم بوکه بک خراب اولورسک !

بندی عادل کرایک دایه سی لاندن سولمشدر .

کویاکه و تالوغندیم کورندبری کرایم ، مصراع برجسته سی

صاخک خیاله عادل کرای پیش نظرندن کیدیک زیمان صادر

اولمشدر .

چو حق امکلمکه باشلا دی ، بر حاله امکوردی ، که اوزمانلر

محکوملره طساقلان کله لری ، مالک عتندن بر کره پایلش ده

آیاقه ربط اولمش ظن اولئوردی ! ایکی آدم آندینی زیمان

— دنیا دوزن نصل بر قوه غالبه نیک بیچه قهرنده زبون اولدینی

بشقه بر قلمه فوضه ، بشقه بر سر کز کلاه کورتورمه که جالبه
 بوقدر طاقت کز اقدام ابله تاب و توانی که نیجه باقتسه سیاه
 پردر ابله اینجده محبوس اولان بلبلار نیغمه سی قدر حزن ، باکردن
 تنفسه کافی هوا بولمه حق درجهده آریلوب ، حدتله آشانی
 ، سوزیلان شاهینارک صداسی قدر آچی فرزادره باشلار . اینسته
 شعر اودرلو فریادلر ، شاعر ایسه او مزاجده ، اوفطر تدبیر ایدیلان
 بیچاره لردر . بالکتر اون بش محام ، افاعیل و تقاعیله توفیق ایتمک .
 یگیری سکر کلیمی بر برینه قافیه یغمه . مقدر اولانلر دکل .
 صدودن آریلم ! عادل کرای طیباً بریوک شاعر بر ادلیقی
 کی ، قابلیات ذهنیه سنک سائر جهتلری ده اونستده یعنی فوق العاده
 بر مرتبه ایدی .

وقتا که تحصیل زمانی ایشدی ، کندینه تعلیم ازلان کتابلری
 کویا دنیایه کلیدن اول اوقومش کی ، کوردیکی بر ایشده
 اکلاردی . بر حالده که دهایی یگیری باشنده آکی . زمانک علماسندن
 معدود اولشدی .

عادل کرایک بر مرتبهده اندامنده کی لطافت ایدی ، چهره سی
 ینبه ایله مزین صاری به مائل بر رنگده اولهوق ، مائی کوزلری
 ایسه اورنک اینجده — کویک یوزنیک غروب بلوطلری آره سندن
 کویک حال ایله ظاهر اوله بیلیمش ایکی پارچه سی ککی —
 کویرتوردی .

— اولوطلارک تاثیر ضیا ایله بکرنک اولدینی حالده

آجقلا ندرق . قویولاندرق ، بر جوق رنگلرده کوز ندینی کی —
 عادل کرایک چهره سی ، ساچلری ، قاشلری ، خط نوظهوری ده
 ساریق اینجده درلودرلو ساریقلره پیدا ایدردی .
 قریب خانلریک ، خان زاده لریک و حتی خلقتک الیه سی ده
 استانبولک اوزمانکی انوانه بکنه مزیدی . آرقلرینه کیملکری
 شیر اولدقجه صبی و بناء علیه وجود لر یله مناسب ایدی . باشلر نده
 قاقوق برینه بر کوزل سیاه قالیق وار ایدی عادل کرایک ببوله
 اولان لاسی ایسه چهره سی کیچنک هاله مهتابه یاقیشدینی قدر
 یاقیشدیدی .

* * *

کمال تک ائفیدین سوکره خاند بکنن اول اکرم تک ائفیدی
 ظهور ایتشلردر . مشارالیه حضرتلری باطله مزایات ادیبی جامع
 ادیب و بر شاعر اولوب ، خدمت ادیبلری مخصوصات ادیبه لر ندن
 یاده تدریسات ادیبه لر نده روغادر .

شناسی ائفیدی و بر تووعا کف باشالر فندن ایجاد و کمال و حامد
 کلر طر فندن تنسیق ایدیلن ادیبات غنایه اکرم تک ایدین ایدلش دره —
 مال حاضرینه موافق اولهوق — قاعده نختنه ارجاع ایدلش دره .
 اکرم تک ائفیدی حضرت تلریک اثر مطبوعه لری شولردن
 بارتدر :

تعلیم ادیبات ، اطالاتر جمعی ، زمزمه لر ، نغمه سحر ، وصلت
 غنیمه انزولیک ، ناچیز ، تقدیر الحان ، تفکر ، یادگار شباب

پیش نظر کده سطح دریا
 ایندجه توج ونور
 یاد ایت بی سا کناه یاد ایت!

*

**

وقتا که صاحبه قارشی ناکه
 برزوق اینجده تک برانسان
 حسرتله چکوب بر آتینن آه
 تترک سس ایله اولور غز طخوان،
 اول آه حزین عاشقانه

اول غمی ترانه تحسر
 بی شبهه اینجه قلب وجانه

ایجاب نثر وتکدر
 یاد ایت بی کیزلی کیزلی یاد ایت!

*

**

بر قلب رقیق ناتوالله
 فرقتده نه چکدیکم بیلیمز
 هجرانله، ستمله، امتحانله
 اما که وفای دل سیلیمز
 سودمه سنی بو یوله سودم
 سنسین بکا مایه تفکر!
 ایندجه لسانم اوزره داتم

اکرم یکانی برادیات معلیمدر. شان وطن مشارالیهک
 شاکرد عرفانیدر. اکرم بکدن مثال منظوم :

یاد ایت !

وقتا که کاوب بهار... بکسر

اشیاده عیان اولور تغیر،

وقتا که هراو عشق برور

ییراقلر ایله ایدوب نستر

بیلیم کیمه قارشی حسرتندن

باشلر نوحاه بی ناخر... .

قیل کولک یوزینک لطافتندن

صافیت عشقی تخطر

یاد ایت بی بردقیقه یاد ایت!

*

**

بریل سکون غاده تنها

اولدقده نشینک سرآب

قیل چشمکی عطف سمت بالا،

سودالر اینجده نور مهتاب

اولدجه در ونکه غم افزا

ایله اوچکن دمی تذکر،

بدیجی عشقم ایت تصور
یاد ایت بی عملی یاد ایت!

**

آکرم بکدن صوکره فضای شمرده عبدالحق حامد بک رونمای
رفت اولبور.

قواعد واقسام شعر ک جمله سینه حقیقه واقف بر شاعر در که
کمال بک ادبیاتک نثر قسمته حاصل ابتدیی تأثیری حامد بک نظم
قسمته — مع زیاده — ایضا امتش در.

شعر جدیده حامد بک آثاری بویوک بر مقلد بهدر.

حامد بک فرانسیر لک سسولی بر و دوومه بکزر: صورت
افاده لری شطارت انکیز اولمقندن زیاده حکیمانه و رقیقانه در.

شعر سویلیمک ایچون نهکی قواعد وجدانییه رعایت اتمک
لازم سه آثار حامد اوکی قواعد تابع اوله رقی سویلیمش بدائع در
ادبیات غریبه بی ادبیات عثمانیه ایله محاکمه ادرسه ک آثار حامد دن
بشقه بر مقیس بوله میز.

باشلیجه آثاری: طارق، اشبر، تر، ایچلی قر، دختر هندو،
حجه، مقبر، اولو، بونل اور، دیوانه لکلام، نسترن، نظیفه
بر سفله نیک حسیحالیدر حامد بک حقتده بوراده دهها زیاده بسط
افکار ایدیه جکیزه ناسف اولنور. [۱]

[۱] حامد بک مثال منظوی طی اولندی!

اذکار محبتک تدر
یاد ایت بی سنده گاه یاد ایت!

*

وقتا که حلول ایدوبده ایلول
مستغرق حزن اولور طبیعت،

وقتا که رانغبار مجبول
ایلر دلکی اسیر قسوت

سیر ایت اوسجابه بی سواده
ایتدیکه حزن حزن قطر

بر رفت ایله خلاف عاده
شاید اوله یاشله کوز لک بر

یاد ایت بی اول زمانده یاد ایت!

*

وقتا که طوروب شوقلب غمناک
طوبر ارقده نهان اولور وجودم،

وقتا که طولوب دهاته خاک
شوقفکه تمام اولور سرودم

نه کیجه لرده برخیاالت
منظورک اولنجه بالتجیر

یوم چشمکی باکال رفت

حامد بکدن مثال منثور :

بوندن انش التي سنه مقدم ، یعنی هجرتك بکرمی النینده
مصر ایله اسکندریه حاکمی عبده بن سعد بن ابی سرحی ،
افریقائی فتح ایچون ، عسکر سوق ایتمش ایدی. — خصامن
نه دیرسه دیسون ، هبسی تر هاندر . بزناز مجزه بر منظومه
قوتحات نامی ویره بیلیرز — آفرقا او زمان روم قیصر نسک
اداره سنده ایدی — طرابلسدن شو بولدیغیز سته بوغازی
جوارنده واقع طنجبه قدر یلیوب کیدن اقلیمک حاکمی
چر چیز یوز بیک نفری متجاوز براردو ایله مجاهدین اسلامه
سدراه اولغ ایستر . شیطله جوارنده فرق الی کون خاربه
ایدلر . چر چیز نه قدر سهولته عسکر تدارک ایدرسه ، طونقلری
محل اسلام مالکنه بید ، مرکز خلافتله مجازیهه بالطبع منقطع
بولدیغیدن طول امل نسبتده مسافله قطع ایدرک ورود ایدن
مجاهدین اردونسکده استمداد ایتمی اوقدر مستجیل اولور
یونک نایج طبعیه سنندن اوله رق کیده بزم طرفه ضعف
وقور علامتاری ظهور ایدر . دشمنک بوفرضتی نه یوله اغتام
ایندیکی سزه فصل شرح ایدیم ؛ اردو مزک مقری بر شهدا
مخشری اولمشیدی ! یونک برهجراده هجرت بر آخرت اولش
فرق الی بیک قدر جنازه فصل کیدر ؛ انته مجاهدین اردوسی
اوحالی کسب ایتمیدی ! خانقلری کھف اثرزا ، بخیره لرینه سیاه
روده چکلیمش ، قبولی دیوار کسلمش ، مسجدلری زیارت

کاهلری مسیره لری ، مجلسلری سیرا لری ، سو قافلری
بازارلری خالی اندر خالی ، صمت و سکونته قبرستان حاله کلش
بر بیولک مهوره مذنبیت تصور ایدیکیز . انته مجاهدین اردونسک
مانقی طوتان مرکز خلافتک حالی اومرکزده ایدی ! اهالیکنک
جزیره المرده ده کدیکی کوزباشلری مجاهدینک بریده ده کدیکی
قانه التحاق ایده چک راده لرده ایدی دیه بیایم . — بوننجوس
اقلیم بدیککی یشم حقی ، ایچدیکی مظلوم قایله حشره قدر لکدار
عد اولنسه سزادر — ایچابدن عبدالله بن عباس ، عبدالله بن عمر
عقبه بن نافع بر فرقه موحدین ایله فرار ایتمک لری صرده ایتمش که
عبدالله بن زبیر ، اجل قضا کی خبر سز ، خوارق فلکیه کی
ناکه ظهور ، صرصر بلا کی قوم دربارنی خروشان ایدرک
مییتمده بر جم غفیر ، سردار بدیخت عبدالله بن سعدک محاربه ده
طونقی موقده نایان اولور .

انته کتب وقایده حرب المبادالله نامی الان جهاد منهور
اوموقصده وقوعولشسدر . خدمت یکو جو دانه چاریار
حضر تلرینک ورته سنندن بولان بوردت سردار فدا کار ، کف
غیر تلرینکی خامه سیف نصرت ، منظومه قوتحات اولان عرب
تاریخنه بر ظفر نامه دهالدا کار ایدر . اوله بر ظفر نامه که حجر الماعده
مکولک اولسه روادر . چر چیز دیدیکیز سردار بربری ، ابن زبیر
الده حیاندن بری اولور . ارکانله معنی ایسه اکثریت اوزره اسیر
ایدا دیکندن امال مسالت موقتا حصول بولور . بوندن برمدت

حامد بکدن مثال منثور :

بوندن انش التي سنه مقدم ، یعنی هجرتك بکرمی النینده
مصر ایله اسکندریه حاکی عبده بن سعد بن ابی سرحی ،
افریقینی فتح ایچون ، عسکر سوق ایتمش ایدی. — خصامن
نه دیره دیسون ، هبسی تر هاندر . بزناز مجزه بر منظومه
قوتحات نامی ویره بیلیرز — آفرقا او زمان روم قیصر نسک
اداره سنده ایدی — طرابلسدن شو بولدیغیز سته بوغازی
جوارنده واقع طنجیه قدر یلیوب کیدن اقلیک حاکی
چر چیز یوز بیک نفری متجاوز براردو ایله مجاهدین اسلامه
سدراه اولغ ایستر . شیطله جوارنده فرق الی کون خاربه
ایدلر . چر چیز نه قدر سهولته عسکر تدارک ایدرسه ، طوقلری
محل اسلام مالکته بید ، مرکز خلافتله مجازیهه بالطبع منقطع
بولدیغیدن طول امل نسبتده مسافله قطع ایدرک ورود ایدن
مجاهدین اردونسکده استمداد ایتمی اوقدر مستجیل اولور
یونک نایج طبعیه سنندن اوله رق کیده بزم طرفه ضعف
وقور علامتاری ظهور ایدر . دشمنک بوفرضتی نه یوله اغتام
ایندیکی سزه فصل شرح ایدیم ؛ اردو مزاک مقری بر شهدا
مخشری اولمشیدی ! یونک برهجراده هجرت بر آخرت اولش
فرق الی بیک قدر جنازه فصل کیدر ؛ انشه مجاهدین اردوسی
اوحالی کسب ایتمیدی ! خانعلری کفف اثرزا ، پیجره لینه سیاه
روده چکلیمش ، قبولی دیوار کسلمش ، مسجدلری زیارت

کاهلری مسیره لری ، مجلسلری سرایلری ، سو قافلری
بازارلری خالی اندر خالی ، صمت و سکوتنده قهرتان حاله کلش
بر بیوک مهوره مذیت تصور ایدیکیز . انشه مجاهدین اردونسک
مانقی طوتان مرکز خلافتک حالی اومر کزده ایدی ! اهالیکنک
جزیره المرده ده کدیکی کوزباشلری مجاهدینک بریده ده کدیکی
قانه التحاق ایده جک راده لرده ایدی دیه بیایم. — بومنحوس
اقلم بدیکی یشم حقی ، ایچدیکی مظلوم قاییه حشره قدر لکهدار
عد اولنسه سزادر — ایچابدن عبدالله بن عباس ، عبدالله بن عمر
عقبه بن نافع بر فرقه موحدین ایله فرار ایتمک لری صرده ایتمش که
عبدالله بن زبیر ، اجل قضا کی خبر سز ، خوارق فلکیه کی
ناکه ظهور ، صرصر بلا کی قوم دربارینی خروشان ایدرک
مییتمده بر جم غفیر ، سردار بدیخت عبدالله بن سعدک محاربه ده
طوقدینی موقده نایان اولور .

انسه کتب وقاییده حرب المباد الله نامی الان جهاد مشهور
اوموقصده وقوعولمشدر . خدمت یکو جو دانه جاریار
حضر تلرینک ورتمسندن بولان بوردت سردار فدا کار ، کفف
غیر تلرندکی خامه سیف نصرت ، منظومه قوتحات اولان عرب
تاریخجه بر ظفر نامه دها یاد کار ایدر . اوبله بر ظفر نامه که حجر الماقدمه
مکک اولسه روادر . چر چیز دیدیکمز سردار بربری ، ابن زبیر
الده حیاندن بری اولور . ارکانله معنی ایسه اکثریت اوزره اسیر
ایلدایکندن امال مسالت موقتا حصول بولور . بوندن برمدت

سزای بکدن مثال :
 عثمانیلرک حقیقتور شاعری اون طقوزنجی عصرک
 سوکلی اولادی اکرم بک و زمزمه ، نک ایکنجی قسنی نشر
 ایندی ، بو اثردهکی شعرلرک تشریح لطلاقته کیرشمیه جکیز زیرا
 بر تبسمده برافشدهکی حال کبی بوشمرلردهده تعریف اوله من
 برلطافت وار .

.....

شعرک زمان ایله تر بیوک مناسبی وار ، لطافت طبیعه جه
 جهان اینجده بکتا اولان استانبول بر شاعره الهام معنا اینکده
 هر مملکتک ماقوقدهدر . مثلا استانبولده برکیجه دوشنهلم ،
 هر طرفده کورتلیرک کلهدیکی ، هر کسک اوقویه طالدینی کیجه
 بارلیرنده فضای نی اتهای سموانده بتون بیلدیرلرک ضیایی قوجه
 باشلاره ، سنانک رنگی ، مرمره نلک بوغاز اینجک صولری مانی
 اولدینی جهنله اوکیجهده پارلایان بیلدیرلرک ضیایی مانی
 کورینور ، افقک اوزرنده مشهور اولان هلالک خفیف ضیایی ،
 دکره عکس این شکل مانی ، اوتدهده بریده اقان صولر ، مانی
 شوراده بوراده اوچوشان قوشلر بیله مانی .

اولرک دتوزن به مونی وار ایدی ؟ اثرک ده بحر محیط بی
 کناری کورونور ایدی - دکرده طاغ بیوککنده طالع کبی
 متحرک طاغر وار ایدی ، باه چیقه کلده ؛ نه باه چیقه کیده رز .
 بر بره اهلی کوردهک . شمدیده اندلس خلقتی اوکرغلی بز .
 قنعتی عزم ایشدیم بو اندلس قطعه سی اراضینسک لطافتی
 جهتیله بر الشامه ، هوانسک اعتدالی مناسبیه ؛ یته ، ازهار ایله
 عطر یانک مبدولیتی حسیده هندستانه ، محصور لانتک برکتی
 سبیله مصره ، معادنک ذی قیمت اولسنندن طولانی ده چینه
 بکیزر . مقصدم بو قدر ممالکک عحاسن طبیعه سی جمع ایدن ،
 بو قدر نعمته مستغرق اولان بر مملکتک خلقته حنک عنایتی
 قدر تک ساحتی دیاتیزک فیض و حقیقتی اکبر . اسلامک مآثر
 همتی ، انسانیک فرائض عبودیتی تعین اینکدر .

*
 **

بو انصاه ادبیات عتیقه نلک قسم مقبولی دیار بکری سبید
 باشا حضر تلری وجوده کتیر مکه ایدی .
 کال و حامد بکیرک اولاد مغربی اولان شبان زمانک
 پیشواسی ساسی باشا زاده سزای بکدر ، مشارالیهک و شیر ،
 نامنده کوزل برتیسارور لردن بشقه هنوز براترینه دسترس
 اوله مدق شو قدر وار که بعض مقالات منتشر لری استقبال
 ادیلرنده کی علوتی تبشیر ایدیور .

بلبل ناطقهك نهدن صوصدی
صولدی آه غنجه دهنك
خون ايدر قلي ذكر هر حالك
اغلادر چشمی ياد هر سخك
.....
.....

بومنظومهني اوقوركن ساممه وجداني اوساكن ساكن
اغلازان قلبك صداستي ايشيديور، كهلك منق اولسي سوزلك
طبعلكي روح ايجون نكوزل براهنك حاصل ايدبيور.

بلبل ناطقهك نهدن صوصدی
صولدی آه غنجه دهنك
اكرم بكك بهارستان شرقه غبطه بخش اولان خيالات
شاعرانهسي ايجنده بيشمش بوديمه ادب بزي قدير علويتده
عاجز بر اقبور . چوجقلرك مان هينك دوداقلر كل رنكده
در، هرشي صوردارل، هرشي كلامق ايسترل، ترون
سارنده كيزنان براهنك خفيف والدي ايجون بلبلارك صداستين
دهالطيف دگيدر؟ اوچوجقلردن بريك وقاتي بوندن دهاموژ
وبوندن دها مكممل تصويره هانكي ترك شاعري موفق اولش.
اطراف غرق انوار انوار غرق انوار
اشباح بي كشاف ارواح بر تجلا
اجرام نور جوال آثار روح ساری

شيخ غالب، نام ديگر اسعد افندي — شعراي غنايه ميانده
حقيقي بر سرفرازانه نائل اولش دهاتمند. — فكلر زنده
اوقدر نوراني اداكورورلوركه تنظيري مشكلدر .

شيخ غالب غايت لالابي بر ادا ايله اوقدر و يقين و دقيق بز
طاقم افكارينه ترجمان اولوركه بومهارت اديبيسي، افكار
قلندرانمندن زياده، كنديسي مشار بالبان ايجمش در .

«شيخ غالب، نامني بوكون السنة انلمده دائر ايدن اثری
[حسن و عشق] در؛ آثار سائرمسي اعتبار به شيخ غلبه
شاعر دينلمك لازم كلسه، نايدن دون بر شاعر اولوردي؛
فقط [حسن و عشق]، زمانه قدر كورولمش بر فكر جديد
و مع هذا غريبي غايت لطيف بر افاده ايله تيين ايدر .

بوحقيقي كنديسي بيله:
« طرز سلفه قدم ايدم،
« بر بنقه لغت تكلم ايدم .

فخريه لطيفه سيبه اقرار واعتراف ايدبيورا
بر بيوك ديواني دودوران اشعار سائرمسي ارسته اوقدر
عجابه تصادف اولنوركه، [حسن و عشق] كهي بر نادره بي وجوده
كيتون اوقف كردن او عجائبك صدور به انسان حيرت ايدر .

دها غريبي شودر كه، كنديسي ۲۱ ياشنده حسن و عشق
يازدني حالده آثار سائرمسي دها صوكره يازمش در !!
يكرمي بر ياشنده [حسن و عشق] يازان غالب دده، مرام

آرامه چاره واری بوعماده چیف چیف
 یان دکلمی دهاسندن ده سرسری ؟
 طبراق صاجار تختل دادر خناله
 مستور ابدادی خنده مادر نگاهه
 اه ایچون کورون بکاسن ای مزار اب ،
 برقاج سرشک دوکسی ایستر کورکل سکا
 — اوج درت بیتک اولدی دمویله روشنا
 اه سریسوغی اوکانو رحمتی ؟ —
 تابوت ، اوظلمت ایچره دونان ابر نوحه بار
 ایتمز عیان بکاکه ... بدر ، طائلی خندهکی
 ایواه اوخنده ، کاه دوشردی قوجاغمه
 ای خوش البردی زبر جناحه امیدی
 آغلات بی ای خاطره آغلات که روادر
 کورکده فرح کره ايله غنجه غادر
 بیلم نه سور و کربنی ماشیره هیهات ؛
 ایسون طیران نوحه اوج نیشل
 کلکل ، بکاکل ، سن بیه ای عمل خیالات ؛
 فریاد یتر ، ایسترم انوار تخیل ..
 واقعبینس بوخسه که کورکده ناله خواه ،
 هر شوقی نار و مار هر آهی خرابه کاه
 اویشیمسین بادی که زلف و طنده در ؛

نانی زاده ناظم ، علی فرح ، علی کال ، خالد ضیا ، منمنلی زاده
 طاهر بکتر دقایق ادیبه بحق واقف اولدوق (ادبیات اتیپی)
 تشکیل ایدیه بکچکر در .
 مصطفی رشید بک سلاست و وضوح افاده متورده برملکه
 مقبوله یی خاژدر .
 رشید بکک نرآ خاژ اولدینی ملکه یی محمد جلال بک نظماً
 خاژدر .

نانی زاده ناظم بکک
 نه باد خزان اسدی کیم بیتنه ،
 همان صولداک ای کل بدن بویلسن
 نه دن لمة حسنک ای اقتساب ،
 سو نوک لر زه ناک اوله بی آب تالب ؛

دیه باشلایان منظومه سی بدایع سارمه سنک بر نظیری اولدینی
 کچی علی فرح بکک [*] منظومه سی دخی رقت حسن ايله مخروج
 اولان شهامت طبیعه دایلدیر .

علی کال بک ایسه :
 ای کول ، نه وقته دک بوخزاسای موج موج
 ناکی بوجوش اسف آرای فرج فرج
 ناکی فغان ايله دوشه بکسین سوا حله ؟
 ناکی بو حسرت ایچره دور سنده طالع دلر ؟ ..

[*] اوزون برمتال تکمیل چیچارلشدیر .

صارشمسین او حسی که چشمه کل صابرا ؟
 بیسم سگاده آدی دلدار عکسی ؟ ..
 صالدکی یانه هله صد موجه تری ؟ ..
 طودتکی هیچ آدنن و آمان نه صفا ! ، دبه ؟ ..
 حالا شوسوزری دوشور قلکامه
 و یارب نهدر بوشب شوسور و رتک نموجی ؟ ..
 و یک خوش ! .. بوسبح عشق و یونور زمان بکا
 و طالدکی سیرینه عجا بولطالک ؟ ..
 و بندن ده خوشی در بو جهانک محتی ؟ ..
 و مسعود و مستفید اولم وقت سمدن ،
 و سوم سنی ، سنک هله عشق بلدی ،
 بنم بوزهره اوزره اوچان غمله بخش آری ،
 افسوس ظلمت آدی به نور پادبی !
 و هر بر بلوطه سایه دوشور دلی ، که بریر
 آغوش خیلده سا وصلکه بکیر
 لکن نه دن آتقی بی ماشیره هیهات !
 ایسون طیران نوجان امواج نشامل
 کل کل بکا کل سن به ای عملی خیالات

فریاد دکل ایسترم انوار تخیل ،
 منظومه سی کی بدایع ابه قوت ادیبه سی آبات ایتمش
 کنجیل دندر .

منمن زاده طاهر بک نظم اشعارده اکرم بک آندی ابه ،
 مشابته کلیمیری واردر ، یعنی طاهر بک اشعاری ، اکرم بک
 اشعار استادانه سنک طفولیتی اکتور ، بویسه اکرم بک ،
 آندینک برشا کرد عرفانی اولدقیرینه دلیدر .
 طاهر بک :
 بوشب بجه ای ملک زمان گذار اولوریمسک
 دل خزان رسیده به دم بهار اولوریمسک
 مطلعیه باشلایان نظلمه ، کی برچوق بدایی واردر .
 هله خال خیا بک آندی وهله منثور شعر یازمقده حقیقه
 پارلاق برقوته مالک در .
 بواقندار ادیبی ایسه اشتتالات عمیقه ادیبه سنک برآیدر .
 تبیعات ادیه بختده کنجیل میاننده خال خیا بک برمعادل
 اندردر .
 هر بولردن بشقه دهها بک چوق کنجیل استقبال ادبی تنکیل
 ایتمک اقتداری اظهار ایتمک در که باشلیجه لک خیا بک
 ازیمیلی نوزاد بک ، علی سمام بک ، کامل بک ، وارنلی ناچی
 بک و ساره در .

P.T. GOR
 PUBLISHING

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İstanbul'da doğan İsmail Toluay, ilk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da tamamladı. Lisans eğitimine 1995 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümde başladı ve 1999 yılında tamamladı. Mezuniyet tezi olarak "Üsküdarlı Hakkı Bey'in Divançesinin Transkripsiyonlu Metni"ni hazırladı.

1999 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde başladığı Türk Dili ve Edebiyatı / Türkçe öğretmenliğini halen sürdürmektedir.

Çeşitli dergilerde kültür ve kitâbiyat üzerine yayınlanmış araştırma-inceleme yazıları bulunan İsmail Toluay'ın Nasreddin Hoca hakkında yayınlanmış bir kitabı bulunmaktadır.